

**ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
«ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА»**

**ЗАПОРІЗЬКИЙ, ПОЛТАВСЬКИЙ, ЧЕРНІГІВСЬКИЙ
МІСЦЕВІ ОСЕРЕДКИ ГРОМАДСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ
«ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА»**

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

**ІНСТИТУТ ПРАВА імені ВОЛОДИМИРА СТАШИСА
КЛАСИЧНОГО ПРИВАТНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО: ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ

9-10 липня 2015 р.

**Міжнародний круглий стіл,
присвячений 90-літтю з дня народження
видатного вченого, героя України,
академіка В.В. Сташиса**

**Полтава-Харків
2015**

УДК 343.2/.7
ББК 67.9(4Укр)308
К82

Кримінальне право: традиції та новації : матеріали міжнародного круглого столу, присвяченого 90-літтю з дня народження видатного вченого, героя України, академіка В.В. Сташиса, 9-10 липня 2015 р. – Полтава, Х., 2015. - 388 с.

Матеріали публікуються в авторській редакції

УДК 343.2/.7
ББК 67.9(4Укр)308

- © Громадська організація
«Всеукраїнська асоціація кримінального права»
- © Запорізький, Полтавський, Чернігівський
місцеві осередки Громадської організації
«Всеукраїнська асоціація кримінального права»
- © Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
- © Інститут права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету

Н.О. Гуторова, д.ю.н., професор, академік
НАПрН України, директор Полтавського
юридичного інституту Національного
юридичного університету імені Ярослава
Мудрого

СУЧАСНИЙ СТАН ВІТЧИЗНЯНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА: ПРОБЛЕМИ УСВІДОМЛЕННЯ НОВЕЛ І ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ

Розглянуті проблеми, які виникли внаслідок внесення до кримінального законодавства України суттєвих змін і доповнень, обґрунтовано доцільність новел, спрямованих на імплементацію у вітчизняне законодавство кращого європейського досвіду, наголошено на необхідності негайного усунення допущених порушень основоположних принципів кримінального права та правил законодавчої техніки.

Ключові слова: кримінальне право, кримінальне законодавство, реформування, джерела кримінального права.

The author addresses the problems resulting from introducing significant amendments and additions to the criminal legislation of Ukraine. The expediency of innovations directed at implementing the best of European experience in the national legislation has been substantiated. The need for immediate elimination of committed violations of criminal law fundamentals as well as legislative technique rules has been emphasized.

Key words: criminal law, criminal legislation, reforming, sources of criminal law.

Кримінальне право України, будучи самостійною галуззю права, протягом багатьох років розвивалось як єдина, цілісна, переважно несуперечлива система правових норм, які визначали коло суспільно небезпечних діянь, які визнавались злочинами, а також встановлювали міри покарань, що застосовуються до осіб, що їх вчинили. Важливими етапами розвитку кримінального права стало прийняття Кримінального кодексу УРСР 1960 року та Кримінального кодексу України 2001 р. (далі – КК), над розробкою яких безпосередньо працював видатний вчений, академік В.В.Сташис. Обидва ці нормативні акти відрізнялись чіткістю, лаконічністю, додержанням системного підходу, впровадженням в законодавство досягнень науки кримінального права.

Незважаючи на те, що Кримінальний кодекс УРСР являв собою продукт законодавства радянського періоду, він був значно демократичніше порівняно з існуючим на момент його прийняття кримінальним законодавством (Кримінальним кодексом УСРР 1922 р. в редакції 1927 р. з подальшими змінами і доповненнями). Так, зокрема, суттєвим внеском в посилення захисту прав і свобод людини стало формулювання формально-матеріального поняття злочину, яке прийшло на зміну його матеріальному поняттю, що допускало застосування кримінального закону за аналогією. Звертає на себе увагу і суттєва декриміналізація діянь, рівень небезпечності яких був невеликим, з одночасним посиленням відповідальності за найбільш тяжкі злочини проти життя і здоров'я людини.

Новим досягненням на шляху розвитку вітчизняного кримінального права стала розробка і прийняття в 2001 році першого Кримінального кодексу незалежної України. Кодекс, зберігаючи наступність розвитку кримінального законодавства, увібрав у себе новітні досягнення науки кримінального права та судової практики, з урахуванням демократичних перетворень, які відбулись у суспільстві, та положень Конституції України 1996 р. [1].

З моменту прийняття КК кримінальне право України зазнало суттєвих змін, які інколи суттєво суперечать окремим принциповим положенням, виробленим протягом минулого сторіччя вітчизняною наукою кримінального права. Цілком природно, що ці новели викликають категоричні заперечення збоку багатьох науковців і практичних працівників, тим більш, що переважна більшість із них була запроваджена не на підставі, а скоріше всупереч науковим розробкам учених, які досліджують кримінально-правові проблеми.

Слід зауважити, що значна кількість «революційних» новел у кримінальному праві України була пов'язана з процесом інтеграції України до Європейського співтовариства і взятими у зв'язку з цим міжнародно-правовими зобов'язаннями, інші – є спробою (не завжди бездоганною) імплементації норм та інститутів, які успішно працюють в окремих країнах Західної Європи. Серед таких новел в галузі кримінального права, які вже стали частиною

національного права, але при цьому досить складно сприймаються науковою громадою, можна назвати: 1) включення до кола джерел кримінального права судового прецеденту; 2) заміна в кримінальному процесуальному законодавстві поняття «злочин» на поняття «кримінальне правопорушення» з одночасним визначенням особливостей кримінального провадження щодо осіб, які вчинили кримінальні проступки; 3) порядок призначення окремих видів штрафу та можливість його заміни у випадку несплати позбавленням волі; 4) запровадження поняття «корупційні правопорушення» з одночасним посиленням кримінальної відповідальності за їх вчинення у спосіб, який застосовується лише щодо цієї категорії злочинів; 5) призначення кримінального покарання на підставі угод; 6) застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб.

Докладний аналіз сутності й усвідомлення науковою громадою кожної із наведених новел потребує окремого дослідження, яке неможливе в межах цієї роботи. Тому більш докладно, в якості ілюстрації попередньої тези, вважаю за необхідне розглянути лише питання щодо включення до кола джерел кримінального права судового прецеденту.

Ратифікація Україною Законом від 17 липня 1997 р. Конвенції Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод, протоколів до цієї конвенції, а також прийняття 23 лютого 2006 року закону «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суттєво змінили усталене наукове розуміння джерел вітчизняного права. Так, відповідно до ст. 17 Закону від 23 лютого 2006 р. суди застосовують при розгляді справ практику Європейського суду з прав людини *як джерело право* (виділено мною – Н.Г.). Фактично це означало, що Україна, приєднавшись до Європейської спільноти, визнала судовий прецедент джерелом національного права, у тому числі і кримінального. Зазначимо, що часткове впровадження судового прецеденту в право країн, що належать до континентальної правової сім'ї, як і розширення кола відносин, які регулюються нормативно-правовими актами в країнах англо-саксонської правової сім'ї, є загальною тенденцією

сучасного розвитку права. Тому цілком прийнятним є використання рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) в якості джерела права, яке вже багато років здійснюється країнами – членами Ради Європи, які підписали цю Конвенцію.

Продовжуючи тенденцію щодо розширення джерел права законом від 7 липня 2010 р. «Про судоустрій і статус суддів» Верховному Суду України (далі – ВСУ) надані повноваження з перегляду справи з підстав неоднакового застосування судами (судом) касаційної інстанції однієї і тієї ж норми матеріального права у подібних правовідносинах у порядку, передбаченому процесуальним законом. Висновки ВСУ, викладені у його ухвалах у зазначених випадках, визнані обов'язковими для суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності відповідну норму закону, та для всіх судів України. Щодо висновків у кримінальних справах, то положення про їх обов'язковість зараз міститься у ст. 458 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК).

Як уже зазначалась, здійснене законодавцем в останнє десятиріччя розширення джерел кримінального права досить важко сприймалось науковцями. Так, М.І.Панов, категорично заперечуючи проти визнання правові позиції (практику) ЄСПЛ та рішень ВСУ, прийнятих з підстав, передбачених ст. 445 КПК, джерелами кримінального права. [2, с. 47] На думку інших науковців, зокрема В.Я.Тація [3, с. 15, 16], П.П.Андрушка [4] є всі підстави визнавати рішення ЄСПЛ і висновки ВСУ, прийняті з підстав, передбачених ст. 445 КПК, джерелами кримінального права. З останньою точкою зору слід погодитись з огляду на наданий цим актам загальнообов'язковий характер. Так, дійсно відповідно до п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України виключно законами України визначаються діяння, які є злочинами, та відповідальність за них, а ч. 3 ст. 3 КК встановлює, що злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом. Разом із тим зазначені рішення ЄСПЛ та ВСУ не встановлюють злочинність, караність та інші правові наслідки діяння, але при цьому доповнюють відповідні норми

положеннями, які носять загальнообов'язковий характер. Якщо ж та або інша норма КК буде порушувати проголошені європейською Конвенцією основоположні права і свободи, та з цього приводу буде винесене відповідне рішення ЄСПЛ, то Україна має визнати неможливість подальшого застосування такої норми.

В цілому слід зазначити, що існуючі у вітчизняному кримінальному праві тенденції щодо імплементації норм міжнародного права, а також окремих положень кримінального права країн, які здійснюють ефективну протидію окремим видам злочинів (зокрема, господарським, корупційним), є позитивними й такими, що заслуговують на підтримку. Але при цьому, на жаль, якість законопроектів, за допомогою яких здійснюються такі зміни, у переважній більшості випадків є вкрай низькою. Аналіз показує, що при їх підготовці досить часто ігноруються правила законодавчої техніки, системність кримінального законодавства, фактично руйнуються основоположні засади і принципи, вироблені не лише вітчизняною наукою кримінального права, а й визнані у всьому цивілізованому світі. Так, наприклад, встановлюючи обов'язкову заміну несплаченого штрафу на суму понад 3000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян позбавленням волі, законодавець не взяв до уваги принцип реальності виконання призначеного судом покарання. Якщо особа вчинила у 2015 р. злочин, передбачений за ч. 3 ст. 212 КК «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)» в особливо великих розмірах, то мінімальний розмір штрафу, що має бути призначений, становить 3 млн. 45 тис. грн. з максимальною розстрочкою сплати на 1 рік. Санкція цієї статті також передбачає обов'язкові додаткові покарання у виді конфіскації майна та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Чи може особа, яка не приховувала своє майно, реально сплатити протягом зазначеного терміну такий штраф – питання риторичне...

Таким чином, викладене дає підстави для наступних висновків:

1. Новели кримінального права України, спрямовані на інтеграцію України в Європейське співтовариство та запровадження кращого досвіду країн Західної Європи в цілому за своєю сутністю є позитивними.

2. Форма, в якій здійснюється реформування, потребує суттєвого доопрацювання через порушення принципів системності, правил законодавчої техніки, а в окремих випадках і основоположних принципів кримінального права.

3. Науковці в галузі кримінального права, спираючись на досягнення кримінально-правової науки і судової практики, а також кращий світовий досвід, мають можливість і повинні об'єднати зусилля з метою усунення зазначених недоліків, повернення КК форми чіткого, максимально лаконічного, несуперечливого, системного нормативно-правового акту з одночасним збереженням позитивних новел.

Література:

1. Тацій В.Я., Сташис В.В. Новий Кримінальний кодекс України / Тацій В.Я., Сташис В.В. // Право України. - № 7. – 2001. – с. 3-9

2. Панов М.І. Вступ до курсу «Кримінальне право України» : лекція / М. І. Панов. – К. : Ін Юре, 2015. – 104 с.

3. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / В.І.Борисов, В.Я.Тацій, В.І.Тютюгін та ін. ; за ред.. В.Я.Тація, В.І.Борисова, В.І.Тютюгіна. – Х. : Право, 2015. – 528 с.

4. Андрушко П. Джерела кримінального права України / П.П. Андрушко // Право України. – 2011. - № 9 – С. 25-40

Т.А. Денисова, д.ю.н., професор, голова Запорізького місцевого осередку громадської організації «Всеукраїнська асоціація кримінального права», заслужений юрист України, проректор з науково-педагогічної роботи Класичного приватного університету – директор Інституту права імені Володимира Сташиса

В.М. Пальченкова, д.ю.н., доцент, член Запорізького місцевого осередку громадської організації «Всеукраїнська асоціація кримінального права», завідувач кафедри теорії та історії держави і права Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету

ІНСТИТУТ ПРИМИРЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Розвиток суспільства неминує має бути пов'язаний із повагою до людини, її прав та свобод. Шлях, який торує Україна до стандартів європейського співтовариства, показав, що Україна періоду незалежності постійно переживає стан кризи через загострення політичних, соціально-економічних проблем, а їх складність проєцирується на усі прошарки населення: нестача коштів, відсутність кваліфікованих робочих місць, загальне зубожіння суспільства, занепад моральних цінностей, зниження рівня правосвідомості й культури тощо.

Водночас, вже третє десятиліття не досить вдало, а іноді й хаотично, відбувається реформування законодавства: його зміна, внесення доповнень, уточнень, розробка нових концепцій, моделей тощо. Усе це супроводжується міжгалузевою розбалансованістю, неузгодженістю, відсутністю глибокого наукового обґрунтування.

Нажаль, сьогодні проблеми загострилися настільки, що більшість громадян не в змозі адекватно і соціалізовано вийти із глухого кута, у якому вони опинилися. На цьому тлі, коли знищуються позитивні орієнтири, а рівень моральних, культурних, правових цінностей стає мізерним, зростання кількості

злочинів є, нажаль, прогнозованим. Відповідно вказані чинники сприяють й посиленню каральної політики держави, яка витрачає значні сили на боротьбу із злочинністю. Усе частіше лунають заклики щодо посилення покарань, особливо збільшення строків позбавлення волі, розширення кількості злочинів, за які можливо призначати довічне позбавлення волі і, навіть, повернення смертної кари. Не так давно, а саме, у 2008 р. ми вже спостерігали наміри лідерів КПУ внести на розгляд Верховної Ради України законопроект про тимчасове відновлення смертної кари за умисне вбивство. Хибність таких шляхів була засуджена як в Україні, так і більшістю європейського суспільства. Сьогодні політики радикального спрямування також висловлюються за посилення кримінальної відповідальності, покарання та відновлення смертної кари в сучасних умовах, зокрема, щодо корупційних злочинів, терористичних дій, державної зради тощо.

Беззаперечно, дослідження інституту покарання в кримінальному праві дає всі підстави стверджувати, що кримінальне покарання є і буде залишатися, хоча і не єдиним, але необхідним й одним з головних засобів протидії злочинності. Однак практика призначення і реалізації тривалих строків покарання впевнено свідчить про те, що жорстокість санкцій і збільшення обсягу кари не приносить бажаних результатів. Більш того, чим частіше політика держави схиляється до репресій – тим поширенішим стає злочинність.

Нажаль, предметом сьогоднішньої дійсності усе частіше стає пошук привидів, ворогів, винних... Але боротьба за справедливість за допомогою надмірної кари – це страшенна омана людства. Ми починаємо всіх жорстоко карати і у відповідь розвиваємо ще більшу ненависть, оскільки правосуддя у нашому суспільстві визначається лише як застосування закону, а злочин як його порушення.

Замість того, щоб поставити на чільне місце примирення між жертвою та злочинцем, відшкодування нанесеної шкоди, ми фокусуємося лише на факті порушення закону, що зовсім не є тотожним і не призводить до вичерпання конфлікту.

Варто вказати, що прагнення до справедливості належить до основних потреб людини, без його задоволення примирення майже не можливо. Безумовно, що відчуття повного досягнення справедливості є рожевим світом ідеалу, проте, навіть компроміс, часткове примирення є позитивним. Воно призводить до відчуття завершеності, сприяє врешті решт стабільності у суспільстві.

При обговоренні проблем правового інституту примирення виникає, насамперед, питання: у зв'язку з чим і з яких причин виникла проблема його обговорення і надалі впровадження в нашу практику? Це не просте запитання. Мова йде не лише про те, щоб у національне законодавство і практику впровадити найбільш прогресивні і гуманні методи поводження з порушниками закону, проблема тут більш складна і глибока.

Як відомо, інститут примирення має глибоке історичне коріння. Примирення було звичайною, буденною практикою давньоруського суспільства. Воно не було ексклюзивом, а налаштування на замирення було стійкою установкою суспільної та індивідуальної правосвідомості. Інститут примирення у вигляді князівського співправління та князівських з'їздів дозволяв вичерпати і, що найголовніше, попередити ймовірний конфлікт між владними інституціями. Було обґрунтовано можливість залагодження різноманітних конфліктів без участі державної влади, збереження компенсаційного характеру юридичної відповідальності за нанесення майнової та моральної шкоди, розуміння остаточного, такого що не підлягає апеляції, ухваленого у ході примирення рішення, наявності юридичної відповідальності за невиконання умов примирення. Якщо переглянути інші пам'ятки литовсько-руського права, Гетьманщини, земель Австро-Угорської та Російської імперій тощо, можна стверджувати, що примирення продовжувало мати місце як альтернативний спосіб вирішення спорів протягом багатьох століть.

Інститут примирення, що досить успішно розвивався й до цього часу застосовується в розвинутих країнах (Великобританії, Голландії, Німеччині, Норвегії, США, Франції, Фінляндії, Швеції, Японії). У цих країнах існують

різні програми примирення жертв і кривдників, яких не поспішають перетворювати на злочинців і замикати в тюрми, навіть якщо вони вчинили такі тяжкі злочини як, наприклад, пограбування, крадіжки зі зломом, заподіяння каліцтв і навіть не навмисні вбивства. Ці програми дозволяють організувати зустрічі сторін конфлікту, встановити між ними психологічний контакт, добитися від правопорушника усвідомлення відповідальності за вчинене, а також реально відшкодувати потерпілому або його родичам заподіяну фізичну, матеріальну та моральну шкоду. Якщо кривдник діяльно розкався, тобто відшкодував збитки, приніс вибачення потерпілому, продемонстрував готовність влитися у суспільство в якості його корисного члена (влаштувався на роботу, пройшов курс лікування від алкоголізму чи наркоманії тощо), його переслідування припиняється прокурором або суддею. До речі, програма примирення жертв і правопорушників на Заході успішно розвиваються ще й тому, що підтримується церквою, зацікавленої у встановленні заповіданої нам Богом гармонійного світопорядку.

На жаль доводиться констатувати, що вже в умовах суверенної України в теорії і практиці триває застосування традиційних за змістом для радянської системи видів покарань. Хоча, ми розуміємо, що зараз у нових умовах існування нашої держави і суспільства ці питання вимагають свого переосмислення. Адже одним з основних критеріїв оцінки ефективності організації і функціонування держави, окремих його владних структур, в тому числі і правосуддя, є не кількість вироків, щодо застосування покарання у виді позбавлення волі на певний строк, довічного позбавлення волі чи смертної кари, а законів, які враховують, насамперед, ступінь задоволення суспільних потреб та інтересів окремих реально існуючих людей.

Ст. 46 КК України передбачено звільнення особи, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, за виключенням корупційних злочинів, звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим. Примирення – це угода між потерпілим та злочинцем, наслідком якої є прощення потерпілим

свого кривдника і, відповідно, останній повинен відшкодувати або усунути завдану злочином шкоду. Необхідною умовою такої угоди є також добровільність участі потерпілої особи або, як виключення, її представника. Таким чином, примирення треба розуміти як акт прощення в результаті вільного волевиявлення потерпілим винної особи. Результатом примирення є угода між потерпілим та винною особою, відповідно до якої потерпілий не наполягає на притягненні винної особи до кримінальної відповідальності, а винний відшкодовує завдані злочином збитки або усуває заподіяну шкоду.

Сьогодні в Україні діє Кримінальний процесуальний кодекс який вміщує у розділі 35 «Кримінальне провадження на підставі угод» норми регулювання примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим. Також подано склад інституту примирення у публічному праві: ініціювання та укладення угоди, зміст угоди про примирення; наслідки укладення та затвердження угоди; загальний порядок судового провадження на підставі угоди; вирок на підставі угоди; наслідки невиконання угоди. Що стосується примирення потерпілого та засудженої особи яка відбуває покарання, то таких випадків у кримінальному законодавстві не передбачено, хоча вони теж мають право на життя, зокрема, при умовно-достроковому звільненні, заміні покарання більш м'яким, а також пом'якшенні призначеного покарання. Так, ч. 2 ст. 81 КК України передбачено, що УДЗ може бути застосоване до засудженої особи, якщо вона фактично відбула певну частину призначеного їй строку покарання та якщо «засуджений сумлінною поведінкою і ставленням до праці довів своє виправлення». На наше переконання оціночне поняття «довів своє виправлення» потребує більшої конкретизації, наприклад, у виді відшкодування завданих злочином збитків тощо. Існує досвід за яким без примирення між потерпілим і особою, яка відбуває покарання, у застосуванні дострокового звільнення засудженому відмовляється.

Можна наводити приклади недосконалості запровадження примирення, проте завданням є не схоластична критика, а необхідність і можливість практичного втілення примирення. З урахуванням діючого кримінального (ст.

46 КК України) та кримінального процесуального законодавства, варто по новому переосмислити й охарактеризувати елементний склад інституту примирення: коло юридичних ситуацій (конфліктів), які могли б підпадати під дію норм примирного права; суб'єкти примирних відносин; ініціювання примирення; процедура примирення; гарантії виконання такої угоди.

Як вбачається, активне реформування судової системи України повинно передбачати одночасно і реформування правосуддя, щодо окремих категорій, наприклад, неповнолітніх, особливо тих, кому призначено покарання у виді позбавлення волі на певний строк. На наш погляд, цей процес повинен відбуватися, у тому числі, з впровадженням у практику інституту примирення. Залишається відкритим питання, які ж перспективи реалізації цих норм у правозастовчій практиці з урахуванням національного історичного досвіду та досвіду іноземних країн? Невже ми глухі та сліпі? Не помічаємо того, що розвинуті країни всіляко прагнуть скоротити застосування репресивних заходів, а політика нульової терпимості стає все більш популярною в західних державах. На наше переконання необхідно усіляко сприяти розвиненню інституту примирення, коли конфліктні ситуації вирішуватимуться шляхом домовленостей, залагодженням провини, а не «тюремним кровопролиттям». Адже як слушно зазначив Нільс Крісті, ступінь і спосіб покарання є дзеркалом, в якому відображені стандарти, що панують у суспільстві.

М.В. Карчевський, д.ю.н., професор,
проректор Луганського державного
університету внутрішніх справ імені Е.О.
Дідоренка

МОЖЛИВОСТІ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Робиться спроба визначення поняття «кризові тенденції кримінально-правового регулювання», пропонується адаптація методу SWOT-аналізу для розв'язання завдань стратегічного планування в сфері кримінально-правового регулювання

Ключові слова: криза, кримінально-правове регулювання, SWOT-аналіз, стратегічне планування

An attempt definition of "crisis tendencies of criminal and legal regulation", proposed adaptation of SWOT-analysis method to solve problems of strategic planning in the field criminal and legal regulation

Keywords: crisis, criminal and legal regulation, SWOT-analysis, strategic planning

«Криза кримінального права» - достатньо поширена теза у сучасному науковому дискурсі. Водночас рівень концептуалізації цього явища, на нашу думку, є недостатнім. Користуючись правилом про те, що правильно записані умови задачі – половина успішного розв'язання, спробуємо сформулювати, що саме представляє собою так звана «криза кримінального права».

Найбільш прийнятною теоретичною базою для виконання даного завдання є прагматична парадигма кримінального права[1] та концепція кримінально-правового регулювання[3]. З позицій першої - оптимальний стан кримінального права, визначається його відповідністю до реальних соціальних потреб, відповідністю соціальних видатків на його реалізацію до значимості та захищеності охоронюваних благ [1, с. 3]. З позицій другої - більш коректно казати не про кризу кримінального права, а про кризу або кризові тенденції кримінально-правового регулювання. Останнє, як відомо, здійснюється на двох рівнях – нормативному (законодавчому, правотворчому) та індивідуальному

(правозастосовчому), тобто включає як законотворення, так і правозастосування[3].

Враховуючи означені наукові розробки можна сформулювати наступний висновок: *кризові тенденції кримінально-правового регулювання (криза кримінально-правового регулювання) мають місце тоді, коли, внаслідок законодавчих рішень та судової практики, соціальні видатки, які необхідно здійснити на реалізацію кримінально-правового регулювання, перевищують обсяг соціальних видатків, що фактично може бути виділений державою та суспільством для цього.*

Чи наявні кризові тенденції у системі сучасного кримінально-правового регулювання? Відповідь має бути позитивною. Наприклад, не можна казати, що на сьогодні застосування кримінального права є адекватним засобом забезпечення соціальної потреби у функціонуванні інформаційних технологій, коли більш ніж третина вироків, пов'язаних із застосуванням ст. 361 КК, являють собою засудження за несанкціоноване підключення до телевізійної або телефонної мережі. Навряд чи можна казати про ефективну протидію розповсюдженню шкідливих програм, коли 53% вироків, пов'язаних із застосуванням ст. 361-1 КК, являють собою засудження за збут дисків із копіями комп'ютерних вірусів – принципово застарілу та непоширену форму розповсюдження подібної продукції в реальній дійсності. [2, с. 220, 221, 466-511]. Чинна норма про відповідальність за порушення авторського права на програмне забезпечення (ст. 176 КК) вимагає притягнення до кримінальної відповідальності як мінімум 20% дорослого населення країни. Так званих, «продвинutih» користувачів персональних комп'ютерів, які працюють не тільки з текстовими редакторами, але й використовують спеціальне програмне забезпечення для роботи з графікою, відео тощо. Нарешті, відсутність закону про кримінальні проступки не дозволяє ефективно використовувати ресурси правоохоронних органів для проведення якісного розслідування кримінальних правопорушень. Варто зазначити, що наведені приклади представляють собою

далеко неповний перелік показників неефективності сучасного кримінально-правового регулювання.

Бюджети органів державної влади в сфері кримінальної юстиції збільшуються, але збільшення відчуття безпеки у громадян (офіційну статистику реєстрації злочинів, обліку правопорушень слід оцінювати дуже критично) не спостерігається. У таких умовах постає проблема управління, менеджменту кримінально-правовим регулюванням. Масштаб проблеми, система регулювання, що склалася фактично, велика кількість різноманітних, різнопрофільних чинників кримінально-правового регулювання, вимагають звернення до наукових розробок у сфері стратегічного планування.

Достатньо перспективним у цьому контексті слід визнати метод SWOT-аналізу (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats) Даний вид стратегічного планування полягає у оцінці внутрішніх та зовнішніх ресурсів певного проекту з позицій негативних та позитивних перспектив його розвитку. Враховуючи, що ефективним (в контексті прагматичної парадигми) кримінально-правове регулювання є тоді, коли обсяг фактичних соціальних витрат на його реалізацію відповідає обсягу необхідних соціальних витрат, зумовленому законотворчою та правозастосовчою діяльністю в сфері кримінально-правового регулювання, пропонується наступний зміст елементів матриці SWOT-аналізу:

Належність чинників	Рівень кримінально-правового регулювання	Позитивний вплив	Негативний вплив
Внутрішня середа	Законодавчий	Чинники здійснення ефективного вдосконалення кримінального законодавства (Strengths)	Чинники, що зменшують ефективність правотворчої роботи, зумовлюють прийняття неефективних рішень (Weaknesses)
	Правозастосовчій	Чинники формування ефективною судової практики (Strengths)	Чинники неефективних судових рішень (Weaknesses)
Зовнішня	Законодавчий	Соціальні, економічні, політичні, та інші чинники	Зовнішні вірогідні чинники, які можуть

середя		підвищення ефективності законотворчої роботи в сфері кримінально-правового регулювання (Opportunities)	ускладнити ефективну законотворчість в сфері кримінально-правового регулювання
	Правозастосовчій	Соціальні, економічні, політичні, та інші чинники підвищення ефективності правозастосування в сфері кримінально-правового регулювання (Opportunities)	Зовнішні вірогідні чинники, які можуть ускладнити формування ефективної судової практики (Threats)

Систематизація досліджуваних чинників у такий спосіб дає можливість побудови обґрунтованих стратегій розвитку кримінально-правового регулювання, встановлення актуальних напрямів наукових досліджень, визначення, у разі організації моніторингового дослідження, динаміки кримінально-правового регулювання.

Література:

1. Жалинский А. Э. Уголовное право в ожидании перемен: теоретико-инструментальный анализ / Альфред Эрнестович Жалинский. – М. : Проспект, 2008. – 400 с.
2. Карчевський М. В. Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки України : монографія / М. В. Карчевський ; МВС України, Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – 528 с.
3. Наден О. В. Теоретичні основи кримінально-правового регулювання в Україні : монографія / О. В. Наден ; Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого". - Х. : Право, 2012. - 266 с.

О.М. Литвинов, д.ю.н., професор,
начальник кафедри кримінального права та
кримінології Харківського національного
університету внутрішніх справ
Є.О. Назимко, к.ю.н., старший науковий
співробітник, вчений секретар Донецького
юридичного інституту МВС України

ПРОБЛЕМИ КОНСТРУЮВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ САНКЦІЙ У КОНТЕКСТІ ЮВЕНАЛЬНОГО ВИМІРУ

Розглянуто проблеми встановлення міри покарання у кримінально-правових санкціях з позиції ефективності призначення покарання неповнолітнім. Запропоновано шляхи розв'язання існуючої на сьогодні проблеми.

Ключові слова: кримінально-правова санкція, неповнолітній, покарання, призначення.

Problems installing penalties in criminal sanctions from the perspective of efficiency sentencing minors. The ways of solving the problems existing today.

Key words: criminal law sanction minor punishment purposes.

Правозастосовна практика засвідчує, а вітчизняні фахівці відзначають «наявність у нашому кримінальному законодавстві серйозних вад у частині регламентації караності злочинної поведінки неповнолітніх. Аналіз санкцій кримінально-правових норм і практики їх застосування дозволяє констатувати явну невідповідність між задекларованим прагненням гуманізувати кримінальну відповідальність неповнолітніх і фактичним результатом цієї відповідальності: нерідко неповнолітні у плані обрання їм конкретної міри покарання опиняються в гіршому становищі порівняно з дорослими особами, які вчинили такі ж злочини; суд часто вимушений віддавати перевагу позбавленню волі як найбільш репресивному покаранню при тому, що внаслідок його відбування відбувається так звана «кристалізація» злочинної поведінки неповнолітнього» [1, с. 877].

Більшою мірою питання не стоїть у тому, яка є конструкція розділу XV Загальної частини КК України, а в тому, що існуючі проблеми встановлення

міри покарання у кримінально-правових санкціях впливають на можливість суду призначити неповнолітньому певний вид покарання.

Не треба називати дані спеціальної статистики, щоб констатувати той факт, що неповнолітні звільняються від покарання у шість разів частіше, ніж їм призначають покарання. У більшості ж випадків призначення їх покарання – призначається покарання у виді позбавлення волі. І досить часто справа подібного, як має здаватись на перший погляд, «гуманного ставлення» до цієї категорії осіб, полягає у недосконалої конструкції кримінально-правових санкцій. Проблема як-то кажуть є. Який шлях виходу з цієї ситуації?

Перший – внесення змін та доповнень до кримінально-правових санкцій. Другий – конструювання норми законодавства про кримінальну відповідальність, яка дозволяла б застосовувати покарання до неповнолітніх залежно від характеру та ступеню суспільної небезпечності злочину, а не від передбаченого в них покарання.

Для того, що дати відповідь, який шлях обрати, звернемось до загальних проблем побудови кримінально-правових санкцій.

Доводиться констатувати, що в сучасних умовах встановлення міри покарання в кримінально-правових санкціях в більшості випадків залежить від політичних уподобань, від одномоментних, нетривалих «ініціатив» суб'єктів правотворчості. Більш того, у випадку недостатнього законодавчого забезпечення процесу реалізації покарання, цей процес може стати однією з детермінант злочинності.

Під час аналізу законопроектів, що знаходяться на розгляді Верховної Ради України та розміщені на офіційному Інтернет-сайті вітчизняного парламенту, складається враження, що розробники цих законопроектів підшли «серйозно» тільки до описання необхідних ознак складу злочину, конструювання кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак злочину. До питання ж встановлення міри покарання в кримінально-правових санкціях суб'єкти законодавчої ініціативи, частіше за все, ставляться не інакше, як «крізь

пальці». Навіть під час прийняття змін і доповнень до КК України допускаються помилки не тільки правового, а й кримінологічного характеру.

До того ж, зараз в питанні встановлення міри покарання в кримінально-правових санкціях існує явна проблема: як відомо, міра покарання в кримінально-правових санкціях визначається тяжкістю (суспільною небезпечністю) злочину, передбаченого диспозицією конкретної статті (частини статті) Особливої частини КК України, однак, відповідно до ст. 12 КК України тяжкість злочину (відповідний їх поділ на злочини невеликої тяжкості, злочини середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі злочини) обумовлюється мірою покарання, що передбачена в конкретній кримінально-правовій санкції. Як бачимо – «замкнене коло».

Теза про те, що законодавче встановлення міри покарання має залежати від суспільної небезпечності злочину не викликає заперечень. Однак суспільна небезпечність злочину не повинна залежати від передбачених законодавцем виду та розміру покарання. Її оцінка має характеризуватися іншими критеріями, до яких відносять характер і ступінь суспільної небезпечності злочину [2, с. 49]. Характер суспільної небезпечності злочину – це якісний показник, який визначається перш за все тією або іншою групою соціальних цінностей, на які посягає злочин. Ступінь суспільної небезпечності вчиненого злочину залежить від форми вини, мотиву і мети, способу вчинення дій, місця, обстановки та стадій його вчинення, тяжкості злочинних наслідків тощо [3, с. 18]. Саме їх має враховувати законодавець.

Однак під час встановлення міри покарання в кримінально-правових санкціях законотворець «має справу» не з суспільною небезпечністю конкретного злочину, а з типовою суспільною небезпечністю злочину. Її конкретизація в кожному окремому випадку не може ним передбачатися – це справа суду, практики застосування покарання. Ось чому в нормах КК України закріплено ряд можливостей для судового розсуду в цьому питанні: призначення покарання в межах кримінально-правової санкції, призначення

більш м'якого покарання, ніж передбачено санкцією статті (частини статті), звільнення від покарання та його відбування тощо.

Дослідження законодавчої діяльності у сфері встановлення міри покарання в кримінально-правових санкціях засвідчує ряд проблем, які призводять до помилок у цій справі. Окрім зазначених вище, назовемо лише ті з них, які з нашої точки зору, потребують першочергового розв'язання. По-перше, не розроблено загальної теорії, стратегії і тактики діяльності з встановлення міри покарання в кримінально-правових санкціях. По-друге, не проводиться взагалі або проводиться не на достатньому рівні експертиза законопроектів, які передбачають можливість встановлення, зміни або скасування кримінально-правових заборон. По-третє, не враховується взаємозалежність, системність кримінально-правових санкцій, їх взаємозв'язок як між собою, так і з нормами кримінально-виконавчого, кримінально-процесуального та кримінологічного законодавства.

Необхідність нейтралізації дії існуючих помилок у встановленні міри покарання в кримінально-правових санкціях та недопущення нових має зумовити критичне сприйняття та вкрай обережне ставлення законодавця до розширення (звуження) кримінально-правових заборон. В цьому контексті логічним вважаємо послідовний шлях до уніфікації кримінально-правових санкцій, до узгодження передбаченої в них міри покарання із пануючими установками та цінностями суспільства.

Одним із напрямів виходу із зазначеної ситуації у контексті призначення покарання неповнолітнім вважаємо саме конструювання норми законодавства про кримінальну відповідальність України, яка дозволяла б застосовувати покарання до неповнолітніх залежно від характеру та ступеню суспільної небезпечності злочину, а не від передбаченого в них покарання.

Подібна думка вже висувалась на теренах незалежної України. Її автором є Н.Л. Березовська, яка зазначає, що виправлення ситуації знаходиться не в площині змінення санкцій статей (частин статей) Особливої частини КК України, а у передбаченні можливості закріплення в окремій статті Загальної

частини положення про застосування до неповнолітніх засуджених за вчинення злочинів певних видів покарань. Критерієм визначення конкретного виду покарання буде тяжкість вчиненого злочину, а строки та розмір покарання визначатимуться з урахуванням положень статей розділу XV КК України «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх» [4, с. 165].

Однак подібна точка зору викликає ряд заперечень.

По-перше, це положення про те, що така норма має бути передбачена саме у Загальній частині КК України. Ураховуючи той факт, що проблеми кримінальної відповідальності неповнолітніх набувають з кожним роком все більшого державного, соціального та наукового значення (створення окремих спеціалізацій суддів, у майбутньому – окремих ювенальних судів, розвиток ювенальної пенології як напряму теорії запобігання злочинності неповнолітніх), наразі постає питання про розроблення окремого законодавчого акту про кримінальну відповідальність неповнолітніх на кшталт тих, що діють в Австрії, Польщі, Данії, Голландії, Франції, ФРН, Іспанії, Сан-Марино [5, с. 414]. Більш того, за даними В.М. Додонова, у країнах Латинської Америки, Австралії, Австрії, Англії, Андоррі, Барбадосі, Бахреїні, Бельгії, В'єтнамі, Німеччині, Єгипті, Ізраїлі, Індії, Йорданії, Іспанії, Ємені, Канаді, Катарі, Лівані, Ліхтенштейні, Маврикії, Малі, Непалі, ОАЕ, Португалії, Сент-Кітсі, Сент-Вінсенті і Гренадінах, Сербії, Сирії, Фіджі, Франції, Хорватії, Швейцарії, Естонії, Японії інститут покарання неповнолітніх закріплено в окремому законодавчому акті, або у законі про профілактику правопорушень неповнолітніх [6, с. 408]. Тому вважаємо, що розроблення подібного нормативно-правового акту у національній традиції кримінально-правового регулювання є актуальним та необхідним.

По-друге, навряд чи положення про те, що «строки та розмір покарання визначатимуться з урахуванням положень статей розділу XV КК України» надасть можливість розв'язати проблему призначення покарання неповнолітнім. Вважаємо, що подібна норма залишить все на своїх місцях.

Необхідною вбачається розроблення класів караності злочинів неповнолітніх за критеріями як складу злочину, так і за іншими, а саме: ступінь психологічного розвитку; характер схильностей; причини та приводи до вчинення злочину; рівень освіти на момент вчинення злочину; обставини та оточення дитини на момент вчинення злочину; наявність попередньої судимості; поведінка під час вчинення злочину та після нього; тип, докази, засоби, наміри, час та місце вчинення злочину; рівень небезпеки відносно жертви злочину; наявність співучасників і підбурювачів до вчинення злочину; будь-які інші обставини, які можуть здійснювати вплив на призначення покарання.

Зазначене положення надасть можливість розробити так звану «сітку караності» приблизно за 12-15 класами, що забезпечуватиме більшу індивідуалізацію покарання неповнолітніх.

У зв'язку із зазначеним, саме ці питання вважаємо доцільним винести на обговорення.

Література:

1. Дудоров О.О. Відгук офіційного опонента на дисертацію Яцуна Олександра Сергійовича «Особливості кримінального покарання неповнолітніх» / О.О. Дудоров // Вибрані праці з кримінального права / Переднє слово д-ра юрид. наук, проф. В.О. Навроцького / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. – С. 877-881.

2. Уголовное право Украины. Общая и Особенная части [учебник] / Отв. редактор заслуженный деятель науки и техники Украины, доктор юридических наук, профессор Е.Л. Стрельцов. – Х.: ООО «Одиссей», 2006. – 720 с.

3. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України [4-те вид., переробл. та доповн.] / Відп. ред. С.С. Яценко. – К.: А.С.К., 2005. – 848 с.

4. Березовська Н.Л. Покарання, пов'язані з виправно-трудоим впливом, що застосовуються до неповнолітніх: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та

кримінологія; кримінально-виконавче право // Березовська Наталя Леонідівна.
– Одеса: Одеська національна юридична академія, 2010. – 243 с.

5. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право України: Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. – К.: Ваіте, 2014. – 944 с.

6. Додонов В.Н. Сравнительное уголовное право. Общая часть. Монография. Под общ. и науч. ред. д.ю.н., профессора, заслуженного деятеля науки РФ С.П. Щербы. – М.: Юрлитинформ, 2009. – 448с.

В.Г. Лукашевич, д.ю.н., професор,
заслужений юрист України, завідувач
кафедри Інституту права імені Володимира
Сташиса Класичного приватного
університету

ІНСТИТУТ СПІВУЧАСТІ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ІХНЬОГО ВИРІШЕННЯ

Сучасний стан злочинності в Україні характеризується низкою несприятливих тенденцій. Вона стає все більше організованою та професійною, набуває витонченої і руйнівної форми, намагається проникнути в законодавчі та виконавчі органи, виходить на одне з перших місць серед дестабілізуючих державу соціальних факторів.

У зв'язку з чим, як це не раз відмічалось на правничих форумах і в засобах масової інформації, назріла нагальна потреба комплексного реформування всієї правової системи держави.

Крім того її актуальність визначається тим, що сьогодення характеризується кардинальними соціально-політичними та економічними змінами у суспільстві, відповідній трансформації людської свідомості й усвідомлення реалій, що склалися. Тому зазначене потребує подальшого

вдосконалення усіх правових механізмів регулювання суспільних відносин, у тому числі – кримінально-правових.

Отже, звернення до анонсованої тематики, що торкається формування теоретичних підвалин проблеми, визначення та дослідження суспільних відносин, що виникають і розвиваються у зв'язку з кримінальною відповідальністю співучасників злочину, є безсумнівно актуальним і своєчасним.

У теоретичному плані дослідження співучасті як самостійного інституту Загальної та Особливої частин кримінального права України є одними з найскладніших у межах загального вчення про злочин.

Свого часу інститут співучасті, як багатогранна та міждисциплінарна проблема, піддавався численним розробкам вітчизняних і зарубіжних науковців-правознавців.

Торкаючись історіографії проблеми слід зазначити, що співучасть, як самостійний інститут кримінального права зародився ще за часів Римської імперії, де під співучастю розумілося вчинення злочину більше ніж однією особою.

У вітчизняному судочинстві перша згадка про співучасть датована XI сторіччям, коли була видана «Руська правда», у статті 31 якої передбачена санкція у разі здійснення злочину декількома особами. А норми статей 41–42 передбачають відповідальність за крадіжку, вчинену у співучасті, при цьому, кожен із злочинців несе рівну відповідальність.

У середині 19-століття проблема співучасті у злочині в науці кримінального права була однією з найважливіших і привертала до себе підвищену увагу як науковців, так і практиків. У ті часи досить докладно інститут співучасті регламентувався Покладанням «Про покарання кримінальні та виправні», що було видано у 1845 році.

За цією проблематикою було видано низку наукових праць відомих вітчизняних правників: О.С. Жиряєва, Г.Є. Колоколова, М.Д. Сергієвського, В.Д. Спасовича, М.С. Таганцева, І.Я. Фойницького та ін. Саме в них було

закладено теоретичні підвалини інституту співучасті у злочині, сформульовано вихідні ознаки визначення форм співучасті, видів співучасників, забезпечення диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності співучасників.

При цьому, побіжно, слід зазначити, що з того часу види співучасників, закріплені у сучасному кримінальному законодавстві сучасних змін не зазнали.

Після жовтневих подій 1917 року, зокрема у прийнятих 12.12.1919 р. "Керівних началах кримінального права РРФСР" [58], був узагальнений дворічний досвід діяльності судових органів по боротьбі зі злочинністю, та сформульовані в основних, загальних рисах, норми Загальної частини кримінального права, де питанням співучасті присвячувався розділ V (ст. 21 - 24). Так, у ст. 21 указувалося, що за діяння, вчинене спільно групою осіб (зграєю, бандою, юрбою), караються як виконавці, так і підбурювачі та пособники.

Однією з важливих подій було прийняття у вересні 1922 року Кримінального кодексу Української РСР, а згодом, у грудні 1924 року, Основних начал кримінального законодавства СРСР і союзних республік. Але, на жаль, у них було відсутнє законодавче визначення поняття співучасті у злочині, хоча слід зазначити, що були зроблені перші кроки у бік індивідуалізації призначення покарання співучасникам злочину, з огляду на не тільки їхню особистість, але і ступінь участі, характер діяльності та її суспільної небезпеки, у вчиненому злочину.

Наукова розробка інституту співучасті й у ті часи продовжувалася. Вона пов'язується з працями Гришаєва П.І. і Крігера Г.О.; Піонтковского А. А.; А. Н. Трайніна; Шаргородского М. Д.; Шнейдера М.А.

У подальшому особливої уваги заслуговують роботи Ф.Г. Бурчака, Р.Р. Галіакбарова, Л.Д. Гаухмана, та ін.

В їхніх роботах було встановлено, що проблеми співучасті мають складний, комплексний, міждисциплінарний характер, який вимагає від представників кримінального права використання глибоких знань з філософії, соціології, психології та кримінології, було розпочато спроби поглибити,

розвинути нормативну характеристику спільної злочинної діяльності. Ці спроби ставали тим більш обґрунтованими, оскільки існуюче на той час визначення не виключало суперечливих тлумачень.

У 1960 р. було прийнято новий КК УРСР, який, зі змінами та доповненнями діяв до 2001 р., у якому, нарешті, у ст. 19 було дане визначення співучасті як умисної спільної участі двох або більше осіб у вчиненні злочину.

Серед розробок того часу варто відмітити роботи М.І. Бажанова, Ф.Г. Бурчака, Г.О. Крігера, В.С. Прохорова, П.Ф. Тельнова, А.С. Фролова, та ін. У цих роботах зокрема зазначалося, що співучасть – це не тільки участь декількох осіб у вчиненні злочину, а й наявність спільних зусиль для досягнення результату, як корінна умова співучасті.

У цьому плані, заслуговують на увагу кандидатські дисертації Д.О. Савченка (Київ, 1994 р.), О.Ф. Ковітіді (Харків, 1999 р.), Р.С. Орловського (м. Харків, 2000 р.).

Під час обговорення та прийняття КК України 2001 р. інститут співучасті повернувся до себе неабияку увагу. Дослідженню піддавалися питання щодо визначення поняття співучасті, кількості співучасників тощо. Серед найбільш суттєвих, що обговорювали або торкалися даної теми, можна назвати праці М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, В.І. Борисова, В.О. Глушкова, В.В. Голіни, Н.О. Гуторової, І.М. Даньшина, А.П. Закалюка, М.Й. Коржанського, М.І. Мельника, В.О. Навроцького, Н.М. Ярмиш та інших.

Викликають зацікавленість й інші роботи українських дослідників Харківської наукової школи, виконані на рівні кандидатських дисертацій, зокрема, О.М. Лемешка (2001), Ю.В. Гродецького (2002), О.В. Ус (2005), а також дисертаційні роботи Жаровської Г.П. (Київ, 2004) А.М. Мельникова (Київ, 2004) та Ю.В. Білої (Дніпропетровськ, 2009), що присвячені кримінальній відповідальності за злочини, вчинені групою осіб.

З останніх досліджень слід відмітити цікаві докторські роботи Ю.В. Абакумової (Запоріжжя, 2013) та Кваші О.О. (Київ, 2013) у яких на основі методології сучасного підходу досліджено генезу становлення та розвитку

інституту співучасті в різних вітчизняних і зарубіжних теоріях кримінального права. Сформульоване доктринальне розуміння правової природи співучасті та узагальнено юридичні підстави кримінальної відповідальності співучасників. Розглянуто філософські засади вчення про причинний зв'язок у співучасті у злочині. Уточнено проблеми визначення базових соціально-психологічних, кримінологічних і кримінально-правових характеристик співучасті. Проаналізовано форми співучасті у злочині та окреслені проблеми їх розмежування. Розроблено теорію відповідальності за співучасть у злочині. Запропоновано диференціацію відповідальності співучасників злочину залежно від рольового розподілу тощо.

Підсумовуючи, зазначимо, що формат повідомлення не дозволив навіть коротко окреслити напрацювання та здобутки вітчизняних і зарубіжних науковців з цього питання. Разом з тим, проведене нами дослідження дозволяє дійти висновку, що вони створили базову методологічну та фактологічну основи для подальших наукових досліджень інституту співучасті та вдосконалення кримінального законодавства, дозволили ще раз переосмислити й окреслити низку сучасних проблем цього інституту, яким слід вже зараз приділити відповідну увагу та надати певне наукове осмислення й законодавче вирішення.

Узагальнюючи, на нашу думку, доцільно виокремити чотири групи проблем, що мають системний характер, а їхнє вирішення передбачає комплексний підхід.

Перша група проблем пов'язана з подальшим теоретичним уточненням та законодавчим закріпленням питань щодо поняття та ознак співучасті у злочині. На основі системного дослідження співучасті у злочині визначитися з його правовою природою та закріпити законодавчо основні об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу злочину, вчиненого у співучасті, що є важливою складовою юридичної кваліфікації дій співучасників. Вимагає окремого дослідження поняття «спільності» як об'єктивної ознаки співучасті у злочині. Потребує додаткових досліджень суб'єктивна сторона діянь таких учасників злочинних

груп як виконавця, організатора, підбурювача і пособника. Теж саме відноситься й до питання співучасті юридичних осіб у злочині або кримінальному проступку.

Друга група проблем торкається відповідальності співучасників злочину. Її розв'язання пролягає у площині визначення, у першу чергу, кримінально-правової характеристики організатора, виконавця та підбурювача до злочину, й уточнення їхньої кримінальної відповідальності. Актуальними є питання змістовного кримінально-правового визначення (кваліфікації) пособництва злочину та його відмежування від інших видів співучасників злочину. Окремо стоїть питання юридичної кваліфікації добровільної відмови від співучасті у злочині.

Третя група об'єднує проблеми уточнення форм співучасті у злочині. Це стосується передусім визначення кримінально-правової та термінологічної характеристик понять «злочинне співтовариство», «організована група», «група осіб за попередньою змовою» та «група осіб», та їхнього чіткого законодавчого відображення.

Четверта група торкається кримінологічних та соціально-психологічних проблем співучасті у злочині. Це в першу чергу пов'язується з розробкою типового кримінологічного, а точніше – соціально-психологічного портрету співучасників злочину. Дослідження соціальних, психологічних і правових детермінант співучасті у злочині. Дослідження й соціально-психологічна типологія сучасних угруповань – розробка їхнього кримінально-правового та соціально-психологічного профілю.

Ю. А. Пономаренко, к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ТРАДИЦІЇ І НОВАЦІЇ У ВІТЧИЗНЯНІЙ СИСТЕМІ ПОКАРАНЬ

Доповідь присвячена окремим питанням розвитку системи покарань в Україні. Стверджується, що такому розвитку притаманні як тенденція до збереження традиційних положень, так і тенденція до появи новацій.

Ключові слова: система покарань; наступність в кримінальному праві; інноваційність в кримінальному праві

The report focuses on specific issues of development of the punishment system in Ukraine. Alleged that this development preserves as inherent tendency to the traditional provisions and the trend towards the emergence of innovations.

Keywords: punishment system; continuity in criminal law; innovations in criminal law.

1. Протягом останніх двох з половиною десятиліть кримінальне законодавство України зазнало особливо динамічних змін, обумовлених цілою низкою політичних, соціальних, економічних, культурних та інших факторів. Останнім часом, на жаль, і воєнних. Приблизно на середині названого історичного періоду Україна отримала нині чинний КК 2001 року, який став своєрідним підсумком попереднього розвитку законодавства й науки кримінального права. Проте і після його прийняття розвиток законодавства не зупинився, а перейшов на якісно новий рівень удосконалення кримінально-правових засобів протидії злочинності. При цьому в такому розвитку чітко простежуються дві взаємодоповнюючі тенденції. Перша – це тенденція до збереження тих положень, які історично притаманні нашому законодавству, пройшли випробування часом, довели свою обґрунтованість, актуальність і необхідність. Загалом ці положення належать до традиційних для кримінального права України. Друга – це тенденція до пошуку нових форм і методів впливу на злочинність, поліпшення існуючих та вироблення альтернативних їм кримінально-правових засобів. В цілому це свідчить про новації у розвитку кримінального законодавства. Обидві ці тенденції

(збереження традицій і розвиток новацій) повною мірою проявилися і в розвитку положень, які визначають систему покарань за кримінальним правом України.

2. В цілому, в системі покарань за КК України 2001 року збережено й розвинуто більшість традиційних для вітчизняного кримінального законодавства положень. Основними з них є такі.

Передусім, збережено традиційне положення про закритість такої системи і визначення усіх її елементів виключно кримінальним законодавством України. Таке положення сприяє законодавчому забезпеченню гарантії прав осіб, які підлягають кримінальній відповідальності, визначає усі можливі види і обсяги їх правообмежень. Крім того, таке положення сприяє підвищенню ефективності законодавства і роботи правоохоронних органів, оскільки зведення всіх можливих видів покарань до єдиного нормативно-правового акту виключає необхідність звернення до інших джерел права.

Крім того, в системі покарань збережено й розвинуто традиційне для нашого права положення про визначення співвідношення окремих видів покарань за ступенем їх суворості. Відомо, що це положення в чинному КК зазнало істотного реформування, окремі визначені законом співвідношення між видами покарань зазнають критики з боку українських науковців, однак, в цілому воно заслуговує на схвалення і віднесення до однієї з традицій нашого законодавства.

Далі, в системі покарань збережено традиційний поділ окремих видів покарань на основні та додаткові, визначені особливості призначення окремих видів покарань в якості як основних, так і додаткових, встановлені хоча б фрагментарно правила поєднання окремих видів покарань і т.д.

Нарешті, система покарань зберегла своє традиційне значення, яке проявляється на обох рівнях кримінально-правового регулювання суспільних відносин. Зокрема, на першому (правотворчому) рівні система покарань традиційно виступає законодавчою основою для пеналізації окремих злочинів. На другому (правозастосовному) рівні вона визначає межі тих каральних

засобів, які можуть застосовувати суди до осіб, визнаних винними у вчиненні злочину.

3. Разом з тим, в розвитку системи покарань проявилися й деякі інноваційні тенденції, основні з яких зводяться до наступного.

Перш за все, виразно проявилася тенденція до створення спеціальних видів покарань, тобто таких видів, які зберігаючи риси певних традиційних (загальних) видів покарань, разом з тим набувають додаткових властивостей, які дозволяють індивідуалізувати їх каральний вплив на окремі категорії засуджених. Такими спеціальними видами стали, зокрема, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців та службові обмеження для військовослужбовців. Низку спеціальних властивостей отримали загальні види покарань, які підлягають застосуванню до неповнолітніх, що теж стало проявом даної інноваційної тенденції розвитку законодавства.

Крім того, проявилася тенденція до конвергенції окремих видів покарань, яка виразилася в появі нових видів покарання, які поєднують в собі каральні властивості нових раніше відомих видів покарань та (або) інших заходів впливу. Яскравим прикладом прояву такої тенденції стала, зокрема, поява в системі покарань обмеження волі, яке поєднало в собі властивості позбавлення волі з його відбуванням в колоніях-поселеннях і умовного засудження з обов'язковим залученням до праці. Подальший розвиток такої тенденції створює передумови для появи інших подібних видів покарання.

Далі, системи покарань торкнулася також і загальна тенденція розвитку кримінального законодавства до диверсифікації кримінально-правових заходів впливу на злочинність. В її рамках у кримінальному законодавстві з'явилися нові заходи протидії злочинності, які отримали загальну назву «інших заходів кримінально-правового характеру». І хоча такі заходи не є видами покарань, і не входять до системи покарань, однак їх поява зумовила необхідність уточнення не тільки самого поняття покарання, а й меж окремих видів покарання і тим самим усієї системи покарань.

Нарешті, інноваційною тенденцією в розвитку системи покарань слід визнати також прагнення законодавця до реформування змісту окремих видів покарань з метою приведення їх до нинішніх соціальних та економічних реалій життя суспільства. Зокрема, це проявилось в реформуванні змісту таких традиційних видів покарання як штраф та виправні роботи, в появі в якості самостійного виду покарання арешту як короткочасного позбавлення волі тощо.

4. Викладене дає підставу для висновку про те, що розвиток системи покарань за українським кримінальним законодавством став яскравим проявом загального тренду до гармонійного поєднання наступності та інноваційності в кримінальному законодавстві України. Не викликає сумнівів, що тільки за умови його збереження та розвитку можливе забезпечення належного поєднання стабільності й динамізму в кримінально-правовому регулюванні суспільних відносин в Україні.

В.О. Навроцький, д.ю.н., професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ЗМІНИ ЗАКОНОДАВЧОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НАСЛІДКІВ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Трохи більше року тому законом України від 13.05.2014 №1261-УІІ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 28, ст.937) були внесені зміни у пункти 3 та 4 примітки до ст.364 КК України. Як і раніше, вони містять вказівку на матеріальні критерії, з урахуванням яких визначається наявність істотної шкоди та тяжких наслідків

щодо ряду злочинів у сфері службової діяльності. Проте зараз при характеристиці відповідної шкоди з приміток виключено слова «якщо вона полягає у заподіянні натуральних збитків», залишилися лише вказівка на розміри істотної школи та тяжких наслідків. Розмір же відповідної шкоди визначається з врахуванням неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

Раніше діюча редакція аналізованої примітки давала змогу визначати наявність істотної шкоди чи тяжких наслідків за наявності різноманітної за характером шкоди, включаючи посягання на права і свободи громадян, порушення нормальної діяльності підприємств, установ організацій, підлив правопорядку, потурання злочинам тощо. І лише одним із видів наслідків, щоправда таким, критерії якого були прямо визначені, виступали наслідки матеріального характеру. Зараз же ситуація помінялася, у зв'язку з чим перед практикою виникло ряд питань (які, зокрема, поставив перед членами своєї науково-консультативної ради Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ), які потребують теоретичного вирішення.

Одне із центральних серед них, стосується того, чи **чи дійсно відповідно до п.п.3 та 4 примітки до ст.364 КК України істотною шкодою та тяжкими наслідками слід розуміти виключно заподіяння відповідної матеріальної шкоди?** Відповідаючи на це питання, потрібно враховувати таке.

Із законодавчої норми, про яку йде мова, випливає, що істотна шкода та тяжкі наслідки, як ознаки складів відповідних злочинів у сфері службової діяльності, повинні досягати певного розміру, який вимірюється у грошових одиницях. Не викликає жодного сумніву, що така шкода (наслідки) піддаються грошовому виміру тоді, коли вони мають матеріальний (майновий) характер.

Наслідки ж нематеріального характеру – пов'язані із заподіянням шкоди соціального, політичного, морального, організаційного та іншого характеру – не мають грошової оцінки. Відповідно, неможливо визначити еквіваленту такої шкоди у одиницях, кратних неоподатковуваних мінімумам доходів громадян. Відтак, щодо статей про злочини у сфері службової діяльності, на які поширюється роз'яснення поняття істотної шкоди та тяжких наслідків, не

можна встановити зміст наслідків нематеріального характеру, саму наявність таких наслідків у розумінні, яке їм надає чинний КК. Винятком може бути хіба що врахування похідних наслідків заподіяння:

- фізичної шкоди – витрати на лікування чи протезування потерпілої особи;

- порушення законних прав та інтересів громадян – витрати на відновлення таких прав (виплати незаконно взятому під варту чи ув'язненому або незаконно звільненому з роботи чи навчання, відшкодування за невиконання судового рішення, компенсація шкоди від поширення відомостей, які ганьблять особу тощо)

Тому напрошується висновок, що за чинним КК вказані наслідки – це майже завжди шкода матеріального характеру. Він підтверджується також в ході історичного тлумачення – порівняння раніше діючої та чинної редакції приміток до ст.364 КК України.

Є підстави для висновку, що аналізована законодавча новела означає часткову декриміналізацію посягань у сфері службової діяльності, ознакою складу яких було заподіяння істотної шкоди чи тяжких наслідків. Адже раніше, заподіяння нематеріальної шкоди безсумнівно виступало ознакою складів відповідних злочинів, а зараз такі діяння не є кримінально каранними, окрім тих, шкода від яких піддається грошовому обчисленню та досягає встановленого розміру.

Наступне питання стосується розуміння особливо кваліфікуючої ознаки перевищення влади та службових повноважень (ч.3 ст.365 КК України), а саме, **що таке «дії, передбачені частиною другою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки»?**

Видається, що цю диспозицію слід розуміти з врахуванням вище наведених положень – якщо а) шкода, заподіяна від насильницьких дій, вказаних у ч.2 ст.365 КК України, може бути обчислена у грошових одиницях та б) вона у 250 і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян, то наявна вказана кваліфікуюча ознака.

Нарешті, ще одне гостре питання пов'язане з визначенням дії в часу цієї законодавчої новели. Суть проблеми у наявності в абз.2 п.1 Прикінцевих положеннях Закону України від 13.05.2014 №1261-УІІ положення, згідно якого дія цього Закону поширюється на злочини та суспільно небезпечні діяння, що підпадають під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною Кримінального кодексу України, які були вчинені після набрання чинності цим Законом. З врахуванням наведених вище міркувань про часткову декриміналізацію посягань у сфері службової діяльності у зв'язку з новими підходами до визначення їх наслідків, виникає питання, **чи мають зворотню дію аналізовані законодавчі новели та чи не суперечать Прикінцеві положення Закону України від 13.05.2014 №1261-УІІ ст.5 КК України та ст.55 Конституції України?**

Відповідаючи на це питання, насамперед слід звернути увагу на відповідність чи невідповідність Перехідних положень цього Закону частинам 2 та 3 ст.3 КК України. Базовою і непорушною є засада про те, що межі дії норм про кримінальну відповідальність, як і інші кримінально-правові питання, регламентуються лише Кримінальним кодексом України. Положення кримінально-правового характеру, які містяться в актах поточного законодавства, можуть бути застосовані лише за умови, коли вони включені до КК шляхом необхідних змін та доповнень до його статей. Єдиний виняток – коли відповідні норми наведені в актах більш високої юридичної сили, зокрема, Конституції України.

Відповідно, будь-які положення, з врахуванням яких вирішуються питання про кримінальну відповідальність, у тому числі й про дію закону про кримінальну відповідальність у часі, мають визначатися на підставі норм, закріплених у КК України. З цього випливає висновок, що незалежно від того, яку мету переслідував законодавець, фактично проведена декриміналізація. А отже, відповідні кримінально-правові норми отримали зворотню дію.

О.П. Рябчинська, д.ю.н., професор,
завідувач кафедри кримінального права
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету

ДОДАТКОВІ ПІДСТАВИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

Проаналізовано додаткові підстави кримінально-правової кваліфікації. Розглянуто підходи науковців щодо виділення певних правових явищ в якості додаткових підстав та їх значення для процесу кваліфікації.

Ключові слова: кримінально-правова кваліфікація, додаткові підстави, акти офіційного тлумачення Конституції України та кримінального закону, нормативні акти інших галузей права, судова практика, судовий прецедент, доктрина кримінального права.

Analyzes additional grounds of criminal law qualification. Summarizes current approaches in the doctrine of criminal law regarding the allocation of additional grounds of criminal-legal qualification (the qualification of crimes).

Keywords: criminal-legal qualification, additional grounds, acts of official interpretation of the Constitution of Ukraine and the criminal law, normative acts of other branches of law, judicial practice, judicial precedent, the doctrine of criminal law.

Серед науковців доволі тривалий час відбувається дискусія з приводу визначення нормативної підстави кримінально-правової кваліфікації (М.І. Горелік, В.Н. Кудрявцев, В.В. Кузнецов, В.О. Навроцький, А.В. Наумов, А.В. Савченко, С.А. Тарарухин, П.Л. Фріс). Втім для процесу кваліфікації важливе значення мають і додаткові підстави, які у ряді випадків є обов'язковими, оскільки без них неможливо з'ясувати зміст основної підстави – статей КК. Характерними ознаками таких додаткових підстав є наступні: 1) вони можуть застосовуватися тільки разом з основною юридичною підставою кваліфікації; 2) не відіграють самостійної ролі у кваліфікації, оскільки їх використання у відриві від основної підстави не дає можливості провести кримінально-правову оцінку скоєного; 3) потрібні лише для того, щоб встановити зміст, уточнити і деталізувати зміст положень, викладених у КК [1, с.51]. Втім, порівняно зі ступенем наукової розробки основної підстави кримінально-правової кваліфікації або кваліфікації злочинів, питання

визначення, ролі та переліку (кола) правових явищ, які можуть виступати додатковою підставою кваліфікації є менш розробленими.

В кримінально-правовій літературі додаткові підстави кримінально-правової кваліфікації (кваліфікації злочинів) висвітлюються по-різному. До кола додаткових підстав здебільше відносять: а) інші кримінально-правові норми; б) нормативні акти інших галузей права; в) норми суспільної моралі, звичаї, правові принципи, загальні уявлення про право; г) акти офіційного тлумачення Конституції України та кримінального закону (рішення Конституційного Суду України та постанови ПВСУ), які дозволяють запровадити однакове в межах держави розуміння правових норм, усунути виявлені у них незрозумілості; д) прецеденти [1; 2; 3].

Аналіз положень Кримінального процесуального кодексу України на предмет вимог щодо змісту відповідних процесуальних документів¹ засвідчив, що чітко регламентованою є вимога посилатися в цих документах на статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, а не на будь-які інші нормативно-правові акти. Між тим ПВСУ в ряді своїх постанов вказує на необхідність звернення при розгляді окремих категорій кримінальних справ (кримінальних проваджень) до змісту інших нормативно-правових актів². В окремих випадках з метою забезпечення однакового і правильного застосування судами законодавства вища судова інстанція вимагає при

---

¹ Так, згідно з ст.277 та ст. 291 КПК зміст письмового повідомлення про підозру та обвинувальний акт має містити серед іншого і правову кваліфікацію кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність. Згідно з ч. 2 ст. 374 КПК у вступній частині вироку має бути зазначений зокрема і закон України про кримінальну відповідальність, що передбачає кримінальне правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується особа; згідно з ч.3 цієї статті у мотивувальній частині вироку зазначаються статті (частини статті) закону про кримінальну відповідальність, що передбачає кримінальне правопорушення, винним у вчиненні якого визнається обвинувачений; згідно з ч.4 цієї статті у резолютивній частині вироку у разі визнання особи винною зазначаються відповідні статті (частини статті) закону про кримінальну відповідальність.

² Зокрема при вирішенні питання про розмір наркотичних засобів або психотропних речовин слід керуватися Таблицями невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які перебували у незаконному обігу, а при вирішенні питання про те, чи були ці засоби й речовини особливо небезпечними, - Переліком наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (Див. Постанова ПВСУ "Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил" №8 від 03.06.05 зі змінами, внесеними згідно з Постановою Верховного Суду №8 від 30.05.2008 р.).

формулюванні обвинувачення посилається на відповідні статті нормативно-правових актів безпосередньо у вирок³ [4, с. 242, 250].

Важливого значення набуває в процесі кримінально-правової кваліфікації судова практика загалом та така її форма як судовий прецедент. Традиційно подібна практика розуміється як певна правова позиція з питань кримінально-правової кваліфікації (кваліфікації злочинів), яка формується продовж біль-менш тривалого часу і відзначається стабільністю, положення, якими у типових ситуаціях керується більшість працівників правоохоронних органів та суддів⁴. До використання положень правозастосовної практики висуваються певні вимоги,⁵ а її значення оцінюються неоднозначно⁶. Втім на думку фахівців “незважаючи на те, що прецедент в Україні формально не відіграє ролі джерела кримінального права, фактично досвід успішного “проходження” аналогічних справ має значення орієнтиру для прийняття таких самих рішень” [5, с. 21]. Подібна позиція поділяється і іншими науковцями, які вважають, що визнання джерелом права судових прецедентів – рішень вищих спеціалізованих судів по конкретним справам, зокрема рішень Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ, а також рішень Верховного Суду України сприятиме поліпшенню якості розгляду кримінальних справ судами.

Наразі подібні пропозиції частково знайшли вирішення на нормативному рівні. Так, згідно зі ст.445 КПК підставами для перегляду судових рішень

---

³ Так, для встановлення в діянні складу злочину диспозиції статей 271-275 КК відсилають до законодавчих актів про охорону праці, спеціальних правил, які регулюють безпеку праці, суди, формулюючи визнане доведеним обвинувачення у справах цієї категорії, мають посылатись у вирок на відповідні статті Закону “Про охорону праці”, статті, пункти (параграфи) законодавчих та інших нормативних актів, які порушено, і розкривати суть допущених порушень. У справах про злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту рекомендує при розгляді справ про злочини, відповідальність за які встановлено статтями 286-288, 415 КК ретельно з’ясувати та зазначати у вироках, у чому саме полягали названі у статтях порушення, норми яких правил, інструкцій, інших нормативно-правових актів не додержано.

⁴ Приміром на сьогодні і на офіційних сайтах і в періодичних друкованих виданнях Верховного і Вищого спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ оприлюднюються Постанови ПВСУ з тих чи інших категорій справ, узагальнення практики розгляду справ певної категорії, листи та офіційні роз’яснення з застосування кримінального закону, публікуються рішення з кримінальних справ тощо.

⁵ Детальніше див.: Навроцький В.О. Значення судової практики і роль прецеденту для кримінально-правової кваліфікації / В.О. Навроцький // Вісник Верховного Суду України. – 2000. - №6. – С. 49-51; Навроцький В.О. Оpubлікована судова практика у кримінальних справах – джерело права / В.О. Навроцький // Кримінальне право. – 2006. - №1.

⁶ Як справедливо зазначають вітчизняні науковці (П.П. Андрушко, В.О. Навроцький та ін.) і надалі в Україні статус Постанов Пленуму Верховного Суду України як найпоширенішого джерела актів офіційного тлумачення права, в яких наводяться роз’яснення з питань кримінально-правової кваліфікації не визначено.

Верховним Судом України, що набрали законної сили, є: 1) неоднакове застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно-небезпечних діянь (крім питань призначення покарання, звільнення від покарання та від кримінальної відповідальності), що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень; 2) встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом. Згідно зі ст. 458 КПК висновки Верховного Суду України, викладені в його ухвалах, у випадках, передбачених у частині другій статті 455 і частині другій статті 456 цього кодексу, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності відповідну норму закону, та для всіх судів України [6]. З огляду на те, що рішення з питань застосування кримінального закону в частині кримінально-правової кваліфікації, прийняті Судовими палатами Верховного Суду України є остаточними і перегляду не підлягають, формально запроваджена обов'язковість судових прецедентів цієї судової інстанції.

Положення ж з питань застосування кримінального закону, тлумачення його норм, розроблені доктриною кримінального права⁷, мають рекомендаційний характер, адже можуть як враховуватись, так і не враховуватись органами досудового слідства і судом. На положення доктрини кримінального права з окремих питань застосування кримінального закону, навіть якщо їх умовно вважати загальноприйнятними, тобто такими, що поділяються всіма науковцями, не може бути посилання в процесуальних актах органів досудового слідства і суду в обґрунтування рішень, що ними приймаються [7, с.21].

Проаналізувавши існуючі в теорії кримінального права підходи щодо визначення джерел кримінального закону та кримінального права та їх значення в процесі кримінально-правової кваліфікації (кваліфікації злочинів)

---

⁷ Такі положення містяться в науково-практичних коментарях до Кримінального кодексу України, наукових монографіях, статтях, навчальних посібниках, підручниках тощо

можна говорити, що додаткові підстави кримінально-правової кваліфікації можуть: бути джерелами кримінального права або іншими правовими явищами; мати як нормативний, так і не нормативний характер; бути як писаними, так і неписаними; обов'язковими або необов'язковими (факультативними) і виконувати різну роль в процесі кваліфікації.

Запропоновано визнавати додаткові підстави, які є джерелами кримінального права, обов'язковими додатковими підставами кримінально-правової кваліфікації. Такими підставами є: 1) інші кримінально-правові норми; 2) законодавчі, відомчі чи локальні нормативно-правові акти інших галузей права (у випадку субсидіарного застосування норм); 3) акти офіційного тлумачення Конституції України та кримінального закону (правові позиції Конституційного Суду України - рішення КС) та рішення ЄСПЛ, які фактично змінюють зміст положень КК або надають їм нову офіційну та обов'язкову інтерпретацію; 4) правові позиції ВСУ, викладені у рішенні (ухвалі), прийнятому ним з підстав і в порядку, визначених ст. ст. 444 – 458 КПК України (за наслідками розгляду заяви про перегляд судового рішення з мотивів неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм кримінального закону щодо подібних суспільно-небезпечних діянь

Відповідно ті додаткові підстави, які не визнаються джерелами кримінального права можуть визнавати необов'язковими (факультативними) додатковими підставами кримінально-правової кваліфікації, зокрема: 1) постанови Пленуму Верховного Суду України; 2) судова практика національних судів взагалі та судові прецеденти (рішення) Вищого Спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ; 3) положення доктрини кримінального права; 4) норми суспільної моралі, звичаї, правові принципи, загальні уявлення про право.

Література:

1. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 704 с.
2. Кузнецов В.В., Савченко А.В. Теорія кваліфікації злочинів: Підручник.

(2-е вид., перероб.); За заг. ред. Професорів Є.М. Моїсеєва та О.М. Джужи, наук. ред. к.ю.н., доц. Вартилицька. – К.: КНТ, 2007. – 300 с.

3. Кваліфікація злочинів: навч. посіб./ За ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. – К.: Істина, 2010. – 430 с.

4. Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті: Постанова Пленуму Верховного Суду України №14 від 23.12.05 р. // Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах / Упоряд. П.С. Берзін. – К.: Видавничий дім “Скіф”, 2010. – 392 с. – Кодекси і закони України.

5. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В.О. Навроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 712 с.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий Верховною Радою України Законом № 4651-VI від 13.04.2012 р. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів у зв’язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України” № 4652- VI від 13.04.2012 р . – Х. : Право, 2012. – 392 с.

7. Андрушко П.П. Джерела кримінального права України / П.П. Андрушко // Адвокат. – 2011. – № 8 (131). – С. 10-21.

Є.Л. Стрельцов, д.ю.н., докт. теології,
професор, член-кореспондент НАПрН
України, заслужений діяч науки і техніки
України

**ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЗАРУБІЖНИХ ПРАВОВИХ ПОНЯТЬ В
УКРАЇНСЬКЕ ПРАВОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ (ДО 90-РІЧЧЯ АКАДЕМІКА
В.В. СТАШИСА)**

Корені зміни, які відбуваються у нашій країні, потребують продуманого відношення до використання вітчизняного та міжнародного досвіду. Окремим є порівняльно-правовий напрямок. Але, проводячи такий аналіз у цьому напрямку, потрібно, по-перше, враховувати, що багато з необхідних правових визначень не мають єдності, а, по-друге, не застосовувати механічне копіювання такого досвіду.

Ключові слова: тіньова економіка, види тіньової економіки, «білокомірцева» злочинність, «привілейовані» злочинці

Fundamental changes that currently are going on in our country require thoughtful approach to the employment of domestic and international experience. A comparative law analysis is seen as one of the methods in such research. It should be taken into consideration that, firstly, many of appropriate legal definitions are not identical in different legal systems, and, secondly, there is no need to use a mechanical copying of foreign experience.

Key words: shadow economy, kinds of shadow economy, “white collar” crime, “privileged” criminals.

Академік В.В. Сташис був і залишається одним з основних фахівців в правовій галузі, якій, спочатку на теренах колишнього СРСР, а потім і на території незалежної України, досліджував на змістовному рівні соціально-негативні процеси в економіці, в тому числі і протиправні. Поетапно такий аналіз в його дослідженнях включав в себе: кінець 40-х - 50-роки минулого століття, коли економіка почала вибиратися зі складних воєнних часів. Потім, це було кінець 60-х та 70 роки, коли в соціалістичну економіку почали включатися більш «вільні» правила організації господарської діяльності. Наступний етап: кінець минулого – початок сьогоденного століть, коли ринкова економіка замінила планову економіку неevolюційним шляхом, що відразу створило свої об’єктивні та суб’єктивні проблеми, в яких теж необхідно

було спеціально розібратися багато в чому з правових позицій. В зв'язку з цим він, наприклад, саме в цей час, ще до прийняття діючого Кримінального кодексу України, вважав, що реформи, які відбуваються, змінять «природу і зміст економічних злочинів» [1,8], що ми зараз і бачимо. Причому, і це потрібно спеціально підкреслити, рівень академіка В.В. Сташиса дозволяв йому проводити дослідження не на рівні «простих» коментарів, а формулювання таких визначень, які мали принципово-змістовний характер. Все це дає нам, його спадкоємцям, необхідне комплексне підґрунтя для продовження досліджень в цьому напрямку.

В зв'язку з цим звернемо увагу на те, що загальні процеси глобалізації, які мають, в першу чергу, економічні чинники для свого постійного розвитку, загальний розвиток економіки в кожній країні або у групі країн, які є приблизно рівними за своїми показниками, створюють необхідні передумови для узагальнення не тільки позитивного досвіду, а й певного дослідження складних проблем, які виникають або супроводжують економічні процеси. Такий підхід повною мірою характерний і при дослідженні комплексного та галузевого правового регулювання процесів в економіці.

В свою чергу, правове регулювання, в широкому розумінні цього поняття, включає в себе і необхідність відповідного реагування з боку держави на події та вчинки, які не є необхідно об'єктивними в ринковій економіці і які, в зв'язку з цим, не можуть бути вирішені завдяки економічним законам або можливостям «узгоджуючих» галузей права. В таких випадках, при наявності необхідних обставин, потрібно застосовувати більш імперативні можливості права. Але процеси більш загального правового регулювання економічних процесів та спроби локального правового впливу на більш обмежене коло подій у ряді нових незалежних держав мають багато невирішених питань. Стосується це і проблем застосування можливостей кримінального права в «новій» для них економіці.

Не згадуючи про відомі речі з цього приводу, звернемо увагу тільки на наступне. Перше, незважаючи на те, що ринкова модель економіки, яку

застосовує сьогодні переважна більшість країн, має загально визнаними скоріше основні ідеї та принципи її функціонування, вона не має деталізованих та погоджених ознак. Це, в свою чергу, створює і певні проблеми для комплексного правового регулювання, включаючи в себе необхідність такого регулювання на міжнародному рівні та з урахуванням зарубіжного досвіду. Причому, наприклад, якщо для галузей приватноправового напрямку більш притаманна взаємоузгоджена «співпраця» на рівні навіть окремих правових норм, то для публічно-правового напрямку більш характерним є погодження основних напрямків та принципів розвитку та застосування правових положень. Саме в зв'язку з цим дуже часто, навіть в сусідніх країнах, існують різні точки зору щодо змісту, ознак, суспільної небезпеки тих чи інших діянь, які вчиняються в економіці. Все це потребує постійного проведення комплементарних кримінально-правових досліджень, які повинні тою чи іншою мірою сприяти більш кращому розумінню змісту понять, які використовуються в інших країнах, та необхідності застосування таких понять на різних рівнях: доктринальному, законодавчому, практичному, в повному обсязі, частковому або використанні «своїх» понять, як більш аргументованих.

Отже, звернемося до одного, можливо сказати, традиційного такого поняття. Мова йде про поняття, яке має різні інтерпретації, але за основною ознакою є єдиним. Це - білокомірцева злочинність. Варіації, які існують, також вживаються: білокомірцеві злочини, білокомірцевий злочинець. Професор Едвін Сатерленд (англ. – Edwin Hardin Sutherland), якій, як відомо, є науковим першопрохідцем з цієї проблеми, вважав, що при здійсненні білокомірцевого злочину має місце нанесення шкоди торгівлі, порушення страхових і валютних правил, хабарництво з боку посадових осіб, приховування отриманих доходів тощо. Безумовно, незважаючи на те, що професор Сатерленд дав визначення цього ще в середині минулого століття [2, 45-59], є складнощі в тлумаченні та розумінні цього поняття навіть у країнах, які застосовують такі поняття.

Потрібно підкреслити, що складнощі починаються ще раніше, коли мова йде про необхідність достатньо чіткого визнання більш загальних явищ, які є

підвалинами або існують суміжно з білокомірцевою злочинністю. Наприклад, широко в юридичному середовищі використовується поняття «тіньова економіка», але воно має достатню «різноманітність» в своєму визначенні. В загальному плані «тіньова економіка» традиційно трактується як господарська діяльність, котра розвивається поза державного обліку та контролю, і тому і не має відображення в офіційній статистиці. Але масштаби та характер такої діяльності, обсяг доходів, які можуть бути отримані в результаті її здійснення та ін., все ж не мають достатньої єдності в тлумаченні. Наприклад, поряд з «білою» (легальною) економікою також виділяють: «другу» або «білокомірцеву» економіку; сіру ("неформальну") економіку та "чорну" ("підпільну") економіку. В інших англійських джерелах виділяють: «неформальну» економіку (informal economy), «підпільну» економіку (underground economy), «чорну» економіку (black economy) та інш.

Тобто, у двох варіантах визначення поняття та складових тіньової економіки поняття «білокомірцева» визначається вже в іншому варіанті, не тільки як вид злочинних дій, а, скоріше, як складова тіньових процесів. Але наявність такого «прикметника» у визначенні конкретного виду протиправної діяльності, дає змогу розглянути це більш детально. Так, «друга» («білокомірцева») тіньова економіка - це заборонена законом прихована економічна діяльність працівників «білої» економіки на їх робочих місцях, що призводить до прихованого перерозподілу раніше створеного національного доходу. В основному подібною діяльністю займаються «респектабельні люди» з керівного персоналу (так звані «білі комірці»), саме тому цей різновид тіньової економіки кримінологи також називають «білокомірцевою». Підхід представників догматичного підходу до визначення цього виду тіньової економіки більш «жорсткий». З цих позицій, під «білокомірцевою» злочинністю розуміється ухилення від оподаткування, розтрата тощо. В цілому, незважаючи на окрему різницю у визначенні, така «тіньова» діяльність в цілому використовує легальну економіко-господарську діяльність як основу для свого прикриття.

Аналізуючи тіньову економіку, потрібно спеціально відмітити, що окремі зарубіжні фахівці вважають, що наслідки від тіньової економіки в цілому, та «білокомірцевої» економіки зокрема, не завжди мають тільки негативний характер, і виділяють, при цьому, декілька її позитивних функцій. Наприклад, вважається, що цей вид діяльності надає економіці функцію «економічного мастила», тобто вона може згладжувати «перепади» в економічній кон'юктурі за допомогою перерозподілу ресурсів між легальною і тіньовою економікою, в першу чергу, коли легальна економіка переживає кризу, виробничі ресурси не пропадають, а перерозподіляються в тіньову економіку, а потім повертаються в легальну економіку, після завершення в ній кризи; «соціальний амортизатор» - пом'якшення небажаних соціальних протиріч (зокрема, неформальна зайнятість полегшує матеріальне становище малозабезпечених); «вбудований стабілізатор» - тіньова економіка «підживлює» своїми ресурсами легальну (неофіційні доходи використовуються для закупівлі товарів і послуг у легальному секторі, «відмиті» злочинні капітали легально оподатковуються і т.д.) [3, 44].

Але в цілому вплив тіньової економіки на суспільство виглядає все ж більш негативним. Так, при її наявності відбувається антисоціальний перерозподіл доходів суспільства на користь відносно малочисельних привілейованих груп населення, що зменшує добробут суспільства в цілому. Також руйнується система централізованого управління економікою, наприклад, приписки у соціально-економічній сфері створюють в суспільстві помилкове відчуття благополуччя, хоча необхідні екстрені реформи; «тіньова» зайнятість призводить до того, що надмірні зусилля уряду зі створення нових робочих місць не знижують уявного безробіття, але збільшують бюджетний дефіцит, і т.д. Нарешті, розвиток будь-яких форм тіньової економіки веде до підриву господарської етики, котра все ж повинна існувати. Потрібно підкреслити, що, якщо ці «етичні» тенденції заходять надто далеко, люди починають втрачати всяке уявлення про загальноприйнятні «правила гри» і починають жити за принципом «все дозволено», в результаті чого суспільство

само запускає певну нестабільність у своєму функціонуванні, провалюється в безодню хаосу і нестабільності. При цьому ще раз підкреслимо, що співвідношення позитивних і негативних ефектів тіньової економіки багато в чому залежить від її масштабів.

Не все визначено і в межах «білокомірцевого» виду тіньової економіки та класифікації її представників. Значну частку її представників складають так звані «привілейовані» злочинці, тобто особи, які в більшій чи меншій ступені знаходяться в суспільстві саме в такому привілейованому положенні, про що вище ми вже вказували. При цьому, навіть зарубіжні фахівці вважають, що причини цього здебільше лежать у класовій нерівності, тому що такі особи привілейовані, і це дає їм можливість не тільки права вибору своєї поведінки, а і вільний час для аналізу усіх можливостей для того, що б зробити цей вибір [4, 345].

Навіть такий стислий аналіз дає змогу вважати, що урахування основних положень економічної моделі, яка зараз розвивається в нашій країні; явища, події та вчинки, які можуть мати різний вплив на економіко-господарські процеси; їх дослідження для виробки ефективних заходів щодо контролю та протидії, з врахуванням міжнародного та зарубіжного досвіду, ще довго, на нашу думку, будуть вважатися одними з основних завдань державного будівництва.

Література:

1. Є.Л. Стрельцов. Економічні злочини: теоретичний погляд. Передмова академіка В.В. Сташиса. Монографія. – Одеса:Астропринт, 2001.– 184 с.
2. Сатерленд Э.Х. Являются ли преступления людей в белых воротничках преступлениями? // Социология преступности. Современные буржуазные теории: Сборник статей = The sociology of crime and delinquency: Перевод с англ. / Под ред.: Никифоров Б.С., Яковлев А.М.; Вступ. ст.: Кудрявцев В.Н., Никифоров Б.С. – М.: Прогресс, 1966.

3. Cassel D. Wirtschaftspolitik in alternativen Wirtschaftssystemen: Begriffe, Konzepte, Methoden // Wirtschaftspolitikim Systemvergleich: Konzeption and Praxis der Wirtschaftspolitik in kapitalistischen und socialistischen Wirtschaftssystemen. Munchen, 1984. – 260 p.

4. Криминология / Под ред. Дж. Ф. Шели / Пер. с англ. – СПб.: Питер, 2003 – 864 с.: ил. – (Серия «Мировая юриспруденция»).

О.В. Харитонова, к.ю.н., доцент, доцент
кафедри кримінального права № 1
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

НАУКОВО-ОСВІТНІ ШКОЛИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Тези доповіді присвячені аналізу основних сучасних тенденцій розвитку науково-освітніх шкіл у кримінальному праві України.

Ключові слова: кримінально-правова наука, науково-освітні школи, сучасні тенденції розвитку науково-освітніх шкіл

The theses are devoted to the analysis of the main trends of modern scientific and educational schools in the criminal law of Ukraine.

Keywords: criminal legal science, scientific educational schools, modern trends in scientific and educational schools

Сучасні тенденції розвитку суспільства кардинально реформують роль освіти і знання. Адаптація до змін у сучасному світі веде до радикально нових тенденцій у розумінні та функціонуванні освіти як такої. Інтернет, можливості дистанційного навчання і пов'язані з цим технологічні інновації, інформатизаційний бум, різке зростання соціальної динаміки і зміна соціокультурного контексту, учнівська та викладацька мобільність тощо генерують потребу у переосмисленні відповідей, які сфера освіти здатна надати викликам сьогодення. Вплив кримінально-правової науки на характер освітніх процесів не може залишатися осторонь від згаданих тенденцій. Нова

інтерпретація основних компонентів освіти у галузі кримінального права, уточнення її функцій, «свіже» осмислення змісту і якості навчання, зміна відповідних пріоритетів освіти ведуть до необхідності пошуку оновлених підходів до розуміння змісту і призначення навчальних проектів в цій царині.

Так, у передмові до навчального посібника «Кримінальне право України. Загальна частина», підготовленому за редакцією В.М. Трубникова, йдеться про необхідність «відходу від сформованих стереотипів розробки підручників з кримінального права», лунають заклики про «необхідність налаштуватися на нову парадигму, на нові поняття... поступово міняти наше мислення та світогляд» [1, с. 8]. Авторський колектив підручника «Українське кримінальне право. Загальна частина» за ред. В.О. Навроцького здійснив спробу створити підручник, в якому немає «одностороннього» викладу матеріалу, показана альтернативність думок та підходів до певних кримінально-правових проблем, що надасть можливість майбутнім фахівцям не лише знати чинне право, а і прогнозувати його розвиток, самостійно опановувати законодавчі новели [2, с. 10]. Закликають студентів до творчого мислення і автори підручника «Кримінальне право (Особлива частина)» за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського, мовляв, кожен студент має бути творцем, не задовольнятися азбукою, закладеною в підручнику, а йти далі, критично оцінювати прочитане та існуючу практику [3, с. 9; 4, с. 14]. Цікавим досвідом в сфері освітньої наукової діяльності серед студентів є також практичні посібники, підготовлені учасниками гуртків з кримінального права, де здійснюється аналіз постанов Пленуму Верховного Суду України з метою виявлення протиріч в аналогічних правилах кримінально-правової кваліфікації, які закріплені щодо різних злочинів [5, 6]. Поняття, система і значення теорії кваліфікації з широким залученням матеріалів судової та слідчої практики запропоновано до уваги читачів підручника «Теорія кваліфікації злочинів» авторства В.В. Кузнецова, А.В. Савченка за загальною редакцією В.І. Шакуна [7]. Важливість якості юридичної освіти для успішного розвитку демократичного суспільства і необхідність оновлення змісту та методики викладання правничих дисциплін

підкреслює підтримка Координатора проектів ОБСЄ в Україні низки навчальних проектів. Зокрема, цікавим досвідом такого роду став навчальний посібник «Загальна частина кримінального права Англії та США», підготовлений Ю.Г. Старовойтовою з посиланням на ключові судові рішення у кримінальних справах [8]; новаторськими науковими та навчально-методичними підходами характеризується навчальний посібник «Кримінальне право» О.О. Дудорова, М.І. Хавронюка, де авторами запропонована оригінальна структура викладення матеріалу, широко застосовані ілюстрації – приклади з історії кримінального права, судової практики, у т.ч. практики Європейського суду з прав людини, статистичні дані, таблиці і схеми, наведено аналогії із законодавством інших держав, здійснено рекомендації читачам для ознайомлення з творами класичної художньої літератури, документальними та художніми фільмами, де наявні цікаві юридичні казуси та роздуми [9]. Новітніми навчально-методичними розробками привертає увагу посібник «American criminal law concept: theory and practice» авторства Є.Ю. Полянського [10].

Думається, що розвинена на студентській лаві здатність мислити критично, проявляти творчі підходи до розв'язання поставлених завдань, самобутність, оригінальність мислення відіграють значну роль у практичній діяльності «випускників» науково-освітніх шкіл. Не можна також забувати і про те, що кадровий потенціал самих наукових шкіл формується багато в чому завдяки студентським кримінально-правовим дослідженням. Студентська кримінально-правова наука, не дивлячись на те, що «продукти» її життєдіяльності не настільки значні, як «продукти» науки «дорослої», сприяє формуванню дослідницької культури молодих вчених, які засвоюють притаманні школі традиції, цінності інноваційності, принциповості та самостійності наукового мислення, викристалізовує коло тих осіб, які вирішують присвятити своє життя науковим пошукам в кримінально-правовій галузі. Очевидно, що далеко не всі зі студентів, що беруть участь в науковому житті певної кримінально-правової школи, пов'язують свою долю з наукою.

Але вони вчаться головному – концептуальному мисленню, здатності осмислювати «чужий» досвід і передавати свій, взагалі, в цілому – сприймати багату культуру кримінально-правової науки.

Зазначені тенденції у розвитку освітніх проектів наукових шкіл, поза сумнівом, являють собою прогресивне явище. Прекрасно, що науково-освітня школа плекає послідовників, здатних відповідати на виклики сучасності, мислити «провокативно» і яскраво, вільних від певної наукової догматики. Однак тут, водночас, необхідно і застерегти від того, щоб в гонитві за високими ідеалами «багатоманітності поглядів», «свободи мислення» і «критичного оцінювання» не втратити ту частину майбутнього професіоналізму, яка являє собою, якщо можна так сказати, «ремісництво» в юридичній професії, розуміння і глибоке засвоєння тих простих основ, своєрідних «технічних можливостей», які складають базовий рівень підготовки фахівця. Умовно кажучи, в мистецтві юридичної професії має бути і банальне «ремісництво», «немистецтво в мистецтві», яке зовсім не означає, що втрачений творчий початок. Навпаки, науково-освітнє середовище має виступати унікальним сховищем, що забезпечує збереження наступності у розвитку теорії та практики кримінального права, зберігає позитивний досвід, відтворює позитивні цінності минулого, дає стійку просту основу кримінально-правових знань. При цьому простоту не слід змішувати з примітивністю, адже простота – це, скоріше, ясність і логічна стрункість, мінімалізм як синонім досконалості, та сума знань і навичок, на яку можна «нарощувати» все.

Стратегічні плани розвитку науково-освітніх шкіл мають бути пов'язані з всесвітнім, міжкультурним, глобальним виміром. При цьому освіта, зокрема, в її кримінально-правовому аспекті, може стати на даному історичному етапі важливим інструментом дипломатії, вагомим чинником у сфері гарантування національної безпеки. В сучасних умовах світового правопорядку неможливо применшити значення «м'якої сили» освіти та науки, якою держави прагнуть отримати вплив та визнання. З цієї точки зору сучасні тенденції в характері навчальних процесів в цій галузі дають надію на формування нового

покоління, позбавленого «розумового провінціалізму», сприяють не популяризаторству знань як таких, а сумісній роботі, глибокій, осмисленій, над проблемами сьогодення. В кримінальному праві, що вивчає «вододіл» між протиправною та правомірною поведінкою, найбільш загальною інтенцією сучасності є пошук балансу між безпекою та свободою, і завданням такої роботи є забезпечення цього балансу.

Вища освіта, яка, по суті, є освітою «елітарною», вимагає масштабного погляду на виклики сучасності, здатності панорамно мислити, об'єднувати фрагменти знань в єдиний цілісний світогляд, що потребує нового погляду на блок публічно-правових дисциплін, які покликані досліджувати сектор суспільного життя, пов'язаний із забезпеченням порядку і меж втручання в сектор приватного. Особливого значення тут набуває саме кримінально-правовий вимір, адже найгостріше заломлення сфери публічного впливу і тиску, найнебезпечніша загроза для прав і свобод окремого індивіда і суспільства у цілому спостерігається саме в цьому просторі.

Сьогодні персональні національні границі є дуже складними, розмитими. По відношенню до різних держав індивід може мати різні обов'язки. Для вирішення глобальних проблем, зокрема, таких як охорона навколишнього середовища, забезпечення приватності інформаційного простору, боротьба з терорізмом тощо люди вступають до асоціацій, утворень, межі яких складні, багатоваріантні і залежать від характеру проблем. І ці глобальні проблеми змушують нас жити в епоху складних меж, а тому ландшафт сучасного публічного права, необхідність розуміння і осмислення основних трендів, що мають місце в цій царині, штовхають індивідуумів до необхідності знайомства з сучасним світовим публічно-правовим ландшафтом.

Усвідомлення того факту, що український освітній простір так чи інакше вписаний у світовий контекст і підкоряється загальносвітовим трендам та закономірностям, веде до необхідності осмислення у трансграничному контексті таких основних трендів публічно-правової матерії: 1) *глобалістичні тренди*: гібридизація (установки на діалог, зближення, сприйняття позитивного

досвіду інших систем), і в той же час анклавізація (спроба ізолювання від зовнішніх впливів і відстоювання власної ідентичності та значущості); 2) *деформалістичні тренди* (відмова від ідей правового монізму, переосмислення архітектури публічно-правових відносин, дослідження форм права, не пов'язаних з регулюванням публічною владою, і перспективи розвитку публічного права у цьому контексті); 3) *антропологічні тренди* (автономна особистість і криза персональності, альтернативність систем цінностей і пошук балансу через окреслення правових меж дозволеного); 4) *інтеграційні та диференційні тренди* (конвергенція, згладжування відмінностей між приватним і публічним, надання договору якості фактору, що визначає розвиток публічної галузі).

Література:

1. Кримінальне право України. Загальна частина: навчальний посібник / [В.М. Трубников, Я.О. Лантінов, О.М. Храмцов та ін.]; за заг. ред. В.М. Трубникова. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 448 с.
2. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. В.О. Навроцького. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 712 с.
3. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Т. 1 – Луганськ: видавництво «Елтон - 2», 2012. – 780 с.
4. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. – [2-ге вид.] – К.: ВД «Дакор», 2013. – 786 с.
5. Кваліфікація за ознаками складу злочину (аналіз постанов Пленуму Верховного Суду України): практ. посібник. – Х.: «Точка», 2011. – 132 с.
6. Правила кримінально-правової кваліфікації у постановах Пленуму Верховного Суду України: практ. посібник. – Х.: Видавництво «Фінарт», 2012. – 196 с.
7. Теорія кваліфікації злочинів : Підручник / За заг. ред. д.ю.н., проф. В.І. Шакуна. – 4-е вид., перероб. – К. : Алерта, 2012. – 316 с.

8. Старовойтова Ю.Г. Загальна частина кримінального права Англії та США : [навч. посіб.] / Ю.Г. Старовойтова. – К.: Атіка, 2012. – 104 с.

9. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. – К.: Ваіте, 2014. – 944 с.

10. Polyansky E. Yu. American criminal law concept: theory and practice : навчально-методичний посібник (англійською мовою) / E. Yu. Polyansky. – Одеса: Фенікс, 2012. – 100 с.

В.Б. Харченко, д.ю.н., доцент, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ

ІСТОТНА ШКОДА І ТЯЖКІ НАСЛІДКИ: СУТНІСТЬ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ЗА ЧИННИМ КК УКРАЇНИ

Розглянуто зміст суспільно небезпечних наслідків та обґрунтовано, що новели кримінального законодавства жодним чином не змінюють підходів до визначення категорій «істотна шкода» і «тяжкі наслідки»

Ключові слова: суспільна небезпечність, суспільно небезпечні наслідки, збитки, істотна шкода, тяжкі наслідки

Maintenance is considered public hazard effects it is grounded, that the short stories of criminal statute in no way change go near determination of categories «substantial harm» and «severe consequences».

Keywords: public danger, publicly hazard effects, harm, substantial harm, severe consequences

В переважній більшості випадків кримінальний закон пов'язує наявність суспільної небезпечності дії або бездіяльності з характером суспільно небезпечних наслідків, адже саме така ознака, як правило, є критерієм відмежування злочину від інших видів протиправної поведінки. Не є виключенням і злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Для низки злочинів цієї групи

встановлюються підстави кримінальної відповідальності лише за умов завдання істотної шкоди охоронюваним законом правам або інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб чи спричинення вказаним правам та інтересам тяжких наслідків.

Саме зазначення в законі про кримінальну відповідальність певного виду та розміру або обсягу спричиненої шкоди таким правам або інтересам потрібно розглядати як єдиний можливий механізм виокремлення з усієї сукупності порушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, саме таких, що за своїм рівнем і характером відповідають небезпечності такого соціального явища, як злочин. Слід констатувати, що кримінальний закон фактично позбавлений іншої можливості вказати на ступень суспільної небезпечності конкретного злочинного діяння наведеної групи. У разі вчинення таких злочинів, кількісна міра шкоди означає масштаби, розмір порушення охоронюваних законом прав або інтересів окремих громадян, державних чи громадських інтересів чи інтересів юридичних осіб. Якісна міра шкоди визначає тяжкість наведених наслідків.

Попередня редакція пунктів 3 і 4 примітки до ст. 364 Кримінального кодексу України (далі – КК України) визначала істотну шкоду і тяжкі наслідки використовуючи формулювання «... якщо вона (вони) полягала у завданні матеріальних збитків...». Якщо ж шкода полягала у заподіянні суспільно небезпечних наслідків нематеріального характеру, питання про її істотність вирішувалося з урахуванням конкретних обставин справи. Соціальний аспект таких наслідків цілком ґрунтувався на суб'єктивних критеріях оцінки. Водночас, нормативна природа наслідків повинна забезпечувати точність у тлумаченні кримінального закону при його застосуванні, адже саме вона визначає кордони між суспільно небезпечними наслідками як ознаками злочину й усіма іншими змінами в об'єктивній дійсності, що настали у результаті вчинення злочину.

Але на сьогодні Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі – ВССУ) констатував, що у зв'язку з прийняттям Закону України від 13 травня 2014 року № 1261-VII «Про внесення

змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виканням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України», крім іншого, у примітку до ст. 364 КК України були внесені зміни щодо нової редакції пунктів 3 і 4, які призвели до виникнення у суддів ряду питань, зокрема пов'язаних з розумінням визначених законом термінів «істотна шкода» і «тяжкі наслідки», а також щодо впливу таких змін на судову практику. На думку ВССУ, ситуація, що склалася, дозволяє припустити, що «...значна частина діянь законодавцем декриміналізована...» та поставити питання чи слід розуміти як істотну шкоду та тяжкі наслідки виключно заподіяння особі відповідної матеріальної шкоди?

Наведені питання значною частиною стосуються визначення понять «шкода» і «збитки» як у чинному КК України, так і у нормативно-правових актах інших галузей національного законодавства. Різниця у визначенні та сутності наведених понять безпосередньо знайшла своє відображення у положеннях ст. 45 КК України, яка, встановлюючи підстави звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, наголошує на обов'язках особи після вчинення злочину повністю відшкодувати завдані нею *збитки* або усунути заподіяну *шкоду* (*виділено мною – Х. В.*). Визначаючи підстави відшкодування спричиненої шкоди, статті 22 та 22 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) також поділяють шкоду на майнову та моральну. Водночас, п. 3 ч. 2 ст. 11 ЦК України передбачає завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі як одну із підстав виникнення цивільних прав та обов'язків. Такий самий поділ шкоди на майнову та моральну застосовується і у статтях 1166 та 1167 ЦК України визначаючи, що шкода може бути заподіяна не тільки майну, а й фізичній особі, її честі та гідності, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи. Відповідно до цього, у науці цивільного права розрізняють майнову (матеріальну) і моральну (немайнову) шкоду.

Таким чином, можна припустити, що у новій редакції примітки до ст. 364 КК України терміни «шкода» (п. 3 примітки) та «наслідки» (п. 4 примітки) включають спричинення охоронюваним законом правам, свободам та інтересам

окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб як майнової, так і моральної шкоди. Але зазначені підходи позбавлені можливості їх практичної реалізації для тлумачення нової редакції пунктів 3 і 4 примітки до ст. 364 КК України як мінімум з двох підстав. По-перше, визначення вичерпного переліку видів (різновидів) моральної шкоди, що наведене у ч. 2 ст. 23 ЦК України та у постанові ПВС України від 31 березня 1995 року № 4, фактично не охоплює всю можливу шкоду (наслідки) нематеріального характеру, яка може бути спричинена охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб. Так, моральною шкодою не охоплюються випадки підриву авторитету та престижу органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, порушення громадської безпеки та громадського порядку, приховування злочинів тощо. Не зважаючи, що такі наслідки являють собою можливий та (або) неодмінний результат службових зловживань, перевищення влади або службових повноважень чи службової недбалості, вони не можуть бути віднесені й до збитків (майнової шкоди).

По-друге, відповідно до п. 9 постанови Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди», розмір відшкодування моральної (немайнової) шкоди визначає виключно суд. При цьому він має виходити із засад розумності, виваженості та справедливості. Таким чином, підставою кримінальної відповідальності за таких умов є не вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК України (як на це зазначає ч. 1 ст. 2 КК України), а наявність цивільно-правової преюдиції, яка б закріплювала спричинення саме такої моральної (нематеріальної) шкоди, розмір відшкодування якої у сто (двісті п'ятдесят) і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Наведені підходи суперечать не тільки судовій практиці, а і здоровому глузду.

Не можна залишити поза увагою і положення ч. 2 ст. 4 КК України, що злочинність і караність, а також інші кримінально-правові наслідки діяння

визначаються законом про кримінальну відповідальність, що діяв на час вчинення діяння. За своїм змістом, примітка до ст. 364 КК України не встановлює злочинності та караності будь-якого діяння, а є легальним тлумаченням, тобто видом правової діяльності високого юридичного рівня, оскільки таке тлумачення законів має силу останніх. Водночас, у легальному тлумаченні припустимі виключно елементи розвитку закону, але суворо (строго, критично) в межах юридичної норми, що тлумачиться. Самі ж юридичні норми – диспозиції статей 364, 364-1, 365, 365-2, 367 КК України в частині визначення суспільно небезпечних наслідків (істотної шкоди та тяжких наслідків) – Законом України від 13 травня 2014 року № 1261-VII не були змінені. Тобто припущення, що «...значна частина діянь законодавцем декриміналізована» позбавлене будь-якого нормативно-правового підґрунтя.

На неприпустимість розуміння істотної шкоди та тяжких наслідків виходячи виключно із заподіяння особі відповідної майнової (матеріальної) шкоди вказує і чинна редакція п. 2 примітки до ст. 425 КК України. Наведене тлумачення включає наступні конструкції: *«...якщо вона полягає в завданні матеріальних збитків»* та *«...за тієї самої умови»* (виділено мною – Х. В.). Тобто законодавець не відмовився від визначення істотної шкоди та тяжких наслідків залежно від наслідків як матеріального, так і нематеріального характеру.

На підставі викладеного можна стверджувати, що і природа (сутність, зміст) попередньої редакції пунктів 3 і 4 примітки до ст. 364 КК України, і сутність редакції зазначених пунктів у Законі України від 13 травня 2014 року № 1261-VII жодним чином не відрізняються одна від одної. Істотна шкода і тяжкі наслідки мають місце як у випадку спричинення матеріальних (майнових) збитків, що у сто (двісті п'ятдесят) і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян (якщо вони полягають у завданні матеріальних збитків), так і у випадку заподіяння суспільно небезпечних наслідків нематеріального характеру. При цьому, природа (сутність, зміст) таких наслідків нематеріального характеру повністю відповідає їх визначенню у пунктах 6 і 10 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 року № 15 «Про судову практику у

справах про перевищення влади або службових повноважень». Необхідно також констатувати, що чинна на сьогодні редакція пунктів 3 і 4 примітки до ст. 364 КК України є свідченням недосконалої законодавчої конструкції та результатом кустарної законотворчої роботи.

О.М. Лемешко, к.ю.н., доцент, завідувач кафедри кримінального, адміністративного та трудового права Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЧИ ЗАБЕЗПЕЧАТЬ ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО БЮРО УКРАЇНИ ТА НАЦІОНАЛЬНОГО АГЕНТСТВА З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ ЗМІНИ ТА ДОПОВНЕННЯ ДО КК УКРАЇНИ, ЯКІ ВІДБУВАЛИСЬ У 2014 - 2015 РР.?

Анотація: наукова робота присвячена аналізу теоретичних та практичних питань практики застосування антикорупційного законодавства. Розглядаються новели кримінального законодавства, що посилюють відповідальність особи у випадку вчинення корупційного злочину та їх вплив на практику призначення покарання.

Ключові слова : антикорупційне законодавство, корупційний злочин, призначення покарання

Annotation: the research is dedicated to analysis theoretical and practical issues of enforcement of anti-corruption legislation. Novels of criminal legislation are considered, which strengthen responsibility of person in case of committing corruption crime and their impact on penal practice.

Key words: anti-corruption legislation, corruption crime, allocation of punishment

На протязі розбудови української державності, проблематика протидії корупції залишається актуальною, особливо в контексті соціально-політичних процесів, які відбувалися на протязі 2013-2015 рр. Знову законодавець реформує систему правоохоронних органів та правову базу для їх діяльності.

Відомо, що і положення статей Загальної та Особливої частин КК України останнім часом зазнали суттєвих змін або доповнень, які не лише посилюють відповідальність особи у разі вчинення нею корупційного злочину, але й погіршують становище такої особи, передбачають інші негативні наслідки кримінально-правового характеру¹.

Проаналізуємо окремі з названих змін та доповнень, та визначемо як вони впливають на порядок призначення покарання особі, яка вчинила корупційний злочин, та які перспективи застосування таких положень.

По-перше, примітка до ст. 45 «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям», наводить вичерпний перелік так званих корупційних злочинів, якими відповідно вважаються «злочини, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368-369-2 цього Кодексу». Виникає логічне питання, чому саме в цій статті, яка регламентує окрему підставу звільнення від кримінальної відповідальності, наведений цей перелік? Чому цей перелік не наведено в Особливій частині КК, наприклад, у розділі XVII або розділі XV? Можливо, це пояснюється тим, що це перша стаття КК, із великого переліку статей, які можуть бути застосовані, або не застосовані у зв'язку із вчиненням корупційного злочину.

Далі, особу, яка вчинила корупційний злочин, неможливо звільнити від кримінальної відповідальності, в тому числі у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, у зв'язку з передачею особи на поруки, та у зв'язку із зміною обстановки (статі 46, 47, 48 КК). Виникає питання, чи обґрунтовано до цього переліку віднесено статтю, яка надає потерпілій особі самій впливати на обрання способу та форм реалізації кримінальної відповідальності у зв'язку із кримінальним конфліктом? Чи доцільно саме тут обмежувати інтереси фізичної або юридичної потерпілої особи?

---

¹ Див. ЗУ «Про Національне антикорупційне бюро України», ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції».

Крім того, унеможливлене призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, за наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням особи винного суд, у випадку засудження за корупційний злочин. (ст.69 КК). Таке обмеження скоріш за все, є цілком виправданим, воно фактично встановлює спеціальні, додаткові до загальних, засади призначення кримінального покарання (ст. 65 КК).

Далі, засудження за корупційний злочин унеможлиблює застосування ст. 75 КК України, яка регламентує звільнення від покарання з випробуванням. Чи доречно виключати можливість звільняти від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років? Напевне, відповідь повинна бути негативною. Тим більше, що таке обмеження не стосується статті ст. 83 (Звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років). Таке, на нашу думку, є проявом надмірної репресії.

Також, законодавець збільшив строки фактичного відбуття покарання при умовно-достроковому звільненні та заміні невідбутої частини покарання більш м'яким (п. 2 ч.3 ст. 81 КК та п. 2 ч. 4 ст. 82 КК) у разі вчинення корупційного злочину.

Ще одним негативним наслідком вчинення корупційного злочину є те, що особи, визнані винними у вчиненні корупційних злочинів, вироки стосовно яких не набрали законної сили, не можуть бути звільнені від відбування покарання, а особи, вироки стосовно яких набрали законної сили, - не можуть бути повністю звільнені законом про амністію від відбування покарання (ч.4 ст. 86 КК), а особи, засуджені за вчинення корупційних злочинів, можуть бути звільнені від відбування покарання в порядку помилування після фактичного відбуття ними строків, встановлених частиною третьою ст. 81 цього Кодексу" (ч.3 ст. 87 КК).

Нарешті, законодавець встановив, що зняття судимості до закінчення строків, зазначених у ст. 89 Кодексу, не допускається у випадках засудження за

корупційні злочини (ч.2 ст.91 КК), фактично виключивши можливість зняття судимості за корупційний злочин.

Які висновки впливають із наведеного:

1) законодавець вкотре, вже неодноразово протягом останніх років, змінює антикорупційне законодавство та систему правоохоронних органів в цілому, що лише негативно впливає на практику застосування антикорупційного законодавства в цілому, та кримінального зокрема;

2) знову законодавець переоцінює кримінологічні можливості законодавства про кримінальну відповідальність, як остаточного засобу впливу на соціальні процеси, та намагається ігнорувати інші регулятори суспільних відносин (морально-культурологічні, економічні, соціально-політичні, медійні тощо), адже кримінальне законодавство - це правова база, необхідна, але не єдина умова досягнення мети дотримання вимог законодавства;

3) сам факт вчинення корупційного злочину суттєво обмежує правові можливості особи корупційного злочинця, суттєво обмежує можливості індивідуалізації кримінального покарання особи, які закладені в Загальній частині КК;

4) вчинення корупційного злочину суттєво обмежують або навіть виключають можливість застосування пільгових інститутів кримінального законодавства, особливо звільнення від кримінальної відповідальності та звільнення від покарання або його відбування;

5) строки фактичного відбуття покарання при умовно-достроковому звільненні від покарання та заміні покарання більш м'яким суттєво збільшені для осіб, які вчинили корупційний злочин;

6) в історії кримінального законодавства України аналогічними до існуючих положень КК, що стосуються осіб, які вчинили корупційні злочини, можна визнати правові приписи які стосувались особливостей правового статусу особи, які визнавались особливо небезпечним рецидивістом;

7) окремі зміни та доповнення, особливо що стосуються статті 79 КК України, які виключають можливість звільняти від відбування покарання з

випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років, можна визнати такими, що мають надзвичайно великий ризик визнання їх антиконституційними та антигуманними, адже репресивні, негуманні способи впливу на такі негативні соціальні явища як корупційна злочинність та корупція в цілому, навряд чи будуть сприйняті громадою та збільшують рівень поваги до Закону;

8) запропоновані репресивні зміни та доповнення до КК та КПК України, іншого законодавства у сфері кримінального переслідування, виправдовуються лише надзвичайною складністю соціально-економічного та політичного становища України, але навіть при цьому їх існування в КК може бути епізодичним, нетривалим, і при виконання завдання негайного зниження рівня корупційної злочинності, такі положення повинні бути переглянуті законодавцем;

9) практика застосування антикорупційних законів страждає від відсутності правил кваліфікації та правил розмежування суміжних, часто схожих за об'єктивними ознаками службових злочинів, що вимагає прийняття найменше рекомендаційних постанов, окремих ухвал чи листів Верховного Суду України або Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ;

10) практикам слід більш активно залучати науковців до обговорення проблем практики застосування антикорупційного кримінального та кримінального процесуального законодавства України, а також дослуховуватись до наукових розробок у цій сфері.

Отже, відповідаючи на запитання, щодо впливу змін та доповнень до КК України, які відбувались у 2014 - 2015 рр., на забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції, можна впевнено сказати, що вказані зміни є неоднозначними, а про їх ефективність та доцільність на данному етапі стверджувати складно.

Т.Є. Леоненко, к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету

МОТИВ РЕЛІГІЙНОЇ НЕНАВИСТІ АБО ВОРОЖНЕЧІ: ЛОГІКО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ

У доповіді розкрито проблему неідентичності формулювання мотиву в законодавстві України про кримінальну відповідальність при кваліфікації злочинів, вчинених на релігійному ґрунті. Йдеться про те, що в нормах Загальної та Особливої частин Кримінального кодексу України "релігійний мотив" має різну інтерпретацію, що викликає проблеми при його неоднозначному розумінні і неприпустимо з точки зору юридичної техніки та мови закону.

Ключові слова: мотив, релігійний ґрунт, ненависть, ворожнеча, нетерпимість, розбрат, кваліфікація.

The report reveals the problem formulation nonidentity motive in the legislation of Ukraine on criminal liability in the classification of crimes committed on religious grounds. The point is that the rules of general and special part of the Criminal Code of Ukraine "religious motive" has a different interpretation, which causes problems when it ambiguous sense and is unacceptable from the point of view of legal technique and language law.

Key words: motive, religious grounds, hatred, enmity, intolerance, discord qualifications.

Мотив релігійної ненависті або ворожнечі розглядається в сучасному кримінальному законодавстві з різних позицій: як складоутворювальний елемент, як обставина, що обтяжує покарання, як кваліфікуюча ознака злочинів проти особи і як ознака злочинів терористичної спрямованості. Різне використання цього мотиву вимагає його однакового розуміння та тлумачення його сутності.

Вчинення злочину з мотиву релігійної ненависті або ворожнечі передбачає не тільки прагнення винного у злочині показати фактом його вчинення наявність у нього певної неприязні до будь-якої релігії, а також до тих чи інших їх представників. Це зумовлено тим, що релігійна ненависть або

ворожнеча може стати мотивом до вчинення злочину не тільки проти особи, яка має інше віросповідання, а й невіруючого та атеїста.

При вивченні ставлення людини до релігії крім поняття “свобода совісті” вживаються терміни “свобода віросповідання”, “релігійна свобода”. Перше нерідко зустрічається в законодавстві, друге – у наукових публікаціях. Але чи є ці поняття синонімами свободи совісті? Очевидно, що свободу совісті можливо ототожнити з релігійною свободою, зі свободою релігії: це свобода вибирати будь-яку релігію, належати до будь-якої конфесії, вибирати, мати й поширювати будь-які релігійні погляди, відмовлятися від них і міняти їх, брати участь у релігійних богослужіннях, обрядах і культах, жити відповідно до релігійних постулатів і догм, дотримуючись їх у побуті, в сім’ї, суспільстві, на роботі тощо, а також свобода не вірити ні в яких богів, не сповідувати ніякої релігії, не мати ніяких релігійних переконань, ставитися до релігії нейтрально, індиферентно. Можливість повного здійснення цих свобод є повною свободою віросповідання.

Зі свободою віросповідання (або релігійною свободою) свобода совісті співвідноситься як видове й родове поняття, як приватне й загальне. Свобода віросповідання є лише елементом свободи совісті, оскільки до останньої, в політико-юридичному значенні цієї категорії, відноситься крім свободи вибору релігії і свободи відправлення релігійних культів ще й право не сповідувати релігії загалом, право бути атеїстом і мати право й реальну можливість поширювати атеїстичну пропаганду.

Вичерпний сенс у змісті поняття свободи совісті вбачає в своїх працях на цю тему Ю. А. Розенбаум, зазначаючи, що ставлення до релігії може бути трояким: людина може вірити в бога, сповідувати будь-яку релігію; не вірити ні в яких богів і ставитися до релігії нейтрально або, останнє, може бути атеїстом, тобто людиною, яка не тільки не сповідає ніякої релігії, заперечує будь-яке існування бога, а й відкидає релігію загалом¹. З цих трьох переконань у межах свободи совісті – релігійних, нейтрально-агностичних і атеїстичних –

---

¹ Розенбаум Ю. А. Советское государство и церковь / Ю. А. Розенбаум. – Москва, 1985. – С. 31.

законодавчого врегулювання та гарантованості з боку держави вимагають, насамперед, протилежні – перші й останні. Отже, повний зміст свободи совісті – це право бути віруючим, невіруючим або атеїстом.

Таким чином, мотив релігійної ненависті або ворожнечі слід розглядати саме з цих трьох основних позицій. Особа має право сповідувати будь-яку релігію і вірити в Бога, не сповідувати релігію і не вірити в Бога й ставитися до релігії нейтрально. Відповідно як мотив злочину слід розглядати ненависть або ворожнечу, викликану сповіданням іншої релігії або сповідання релігії загалом. У деяких випадках мотив релігійної ненависті або ворожнечі може бути викликаний бажанням захистити свою релігію, “очистити” її. Таким чином, на нашу думку, зміст мотиву релігійної ненависті або ворожнечі повністю відповідає його формулюванню і повною мірою розкриває ставлення суб’єкта злочину до жертви.

Наступне питання, яке слід поставити, розглядаючи релігійну ненависть і ворожнечу – це відмінності між релігійною ненавистю та релігійною ворожнечею.

С. І. Ожегов і Н. Ю. Шведова дають таке визначення понять “ворожнеча” і “ненависть”.

“Ворожнеча – відносини і дії, пройняті неприязню, ненавистю. Ворогувати – перебувати у стані напруженої неприязні або війни або у стані давньої ворожнечі.

Ненависть – почуття сильної ворожнечі, злоби”².

Ворожнеча, зазвичай, розглядається як відкритий прояв ворожості. Тобто ворожнеча повинна мати внутрішнє підґрунтя – неприязнь, ненависть, однак не всяка ненависть має зовнішній прояв у вигляді ворожнечі. Таким чином, ворожнечу й ненависть слід розглядати як категорії різного рівня. Ворожнеча – об’єктивна, ненависть – суб’єктивна.

---

² Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – 3-е изд. стереотип. – Москва : АЗЪ, 1996. – С. 102, 408.

Ненависть можна визначити як сильне почуття неприязні. Ненависть – одна з емоцій, які долаються людиною.

Таким чином, релігійна ненависть – це почуття сильної неприязні, засноване на релігійних переконаннях людини, і випробовуване відносно іншовіруючих, атеїстів і людей, які належать до релігії нейтрально.

Релігійна ворожнеча – це відкрита, що межує з фанатизмом, релігійна ненависть, яка зовні має прояв у вчиненні злочинів відносно іншовіруючих, атеїстів або осіб, що ставляться до релігії індіферентно, що передбачає відкритий прояв.

Водночас, мотив релігійної ненависті або ворожнечі слід розглядати як усвідомлене внутрішнє спонукання до вчинення злочину на релігійному ґрунті. Втім глибинними причинами вчинення злочину з мотивів релігійної ненависті або ворожнечі має стати саме та обставина, що особа, щодо якої вчинено злочин, не дотримується тієї ж віри, що й суб'єкт злочину.

У кримінальному законодавстві України застосовують поняття “релігійна ненависть або ворожнеча” (ст. 161 ККУ), “релігійна нетерпимість” (п. 14 ч. 2 ст. 115, ч. 2 ст. 122 ККУ, ч. 2 ст. 126, ч. 2 ст. 127 ККУ), де під релігійною нетерпимістю можна розуміти відмову суб'єкта або певної групи терпимо ставитися до конкретних осіб чи групи осіб на підставі їх ставлення до релігії. Таким чином, законодавець начебто об'єднав релігійну ненависть та ворожнечу в релігійну нетерпимість як універсальне поняття. Третє визначення “релігійного мотиву” пропонує Загальна частина ККУ - “релігійна ворожнеча або розбрат” (п. 3 ч. 1 ст. 67 ККУ) як обставину, що обтяжує покарання, де під релігійним розбратом можна розуміти ворожнечу або незгоду між будь-ким³. Таким чином, як ми бачимо, релігійна ворожнеча й релігійний розбрат мають майже однаковий зміст. Постає питання: чому в ст. 67 ККУ як обтяжуючу вину обставину не вказано мотив релігійної ненависті? Адже релігійна ненависть і релігійна ворожнеча різні за змістом мотиви. Виходячи зі змісту ст. 67 ККУ, в

---

³ Толковый словарь украинского языка: онлайн версия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.classes.ru/all-ukrainian/dictionary-ukrainian-explanatory-term-153453.htm>.

Україні злочини з мотиву релігійної ненависті не вчиняються. Єдиний випадок, де законодавець вказує, що проблема релігійної ненависті в державі існує – це ст. 161 ККУ. На нашу думку, релігійна ненависть повинна розглядатися загалом як самостійний мотив злочину, а релігійна ворожнеча як самостійна кваліфікуюча ознака складу злочину. Так ніби законодавець ототожнює всі ці поняття або, враховуючи ту обставину, що для кваліфікації деяких злочинів мотив релігійної ненависті або ворожнечі, релігійної нетерпимості, релігійної ворожнечі або розбрату не існує, не приділено достатньо уваги змісту цих понять. На нашу думку, законодавець повинен визначити мотив однозначно, в усіх нормах кримінального законодавства Загальної та Особливої частини повинен вказуватись однаковий за змістом мотив, адже культура законотворчості неодмінно передбачає чітке дотримання професійного стилю та мови закону, оскільки навряд чи можна визначити будь-яку іншу сферу суспільної практики, де нелогічно побудована фраза, розбіжність між думкою та її текстуальним виразом призводить до різноманітних порушень. Неточність понять і формулювань законодавства, невизначеність використаних термінів породжують численні зміни нормативно-правових актів, а різноманітність тлумачення призводить до спотворення змісту закону, неправильного його застосування⁴.

Таким чином, норма ст. 67 ККУ повинна мати такий зміст: п. 3 ч. 1 ст. 67: “Вчинення злочину на ґрунті расової, національної чи релігійної ненависті або ворожнечі”, далі, в усіх нормах, де, кваліфікуючою ознакою виступає “релігійна нетерпимість”, треба змінити на “релігійну ненависть або ворожнечу”, оскільки ці два мотиви різні за змістом і ототожнювати їх в поняття “релігійної нетерпимості” не можна саме з точки зору правильної кваліфікації цих злочинів.

Підводячи підсумок вищезазначеному, ми можемо зробити такі висновки:

---

⁴ Мельник А. А. Правова лінгвістика: основні риси та особливості / А.А. Мельник // Адміністративне право і процес. – КНУ. – 2015. - № 1(11).

1. Підхід законодавця до поняття “релігійної ненависті” або “релігійної ворожнечі” є неоднозначним. Законодавець застосовує різні форми мотиву релігійної ненависті або ворожнечі в нормах Загальної та Особливої частини Кримінального кодексу України, що автоматично тягне їх різний зміст, ця колізія, в свою чергу, тягне проблеми кваліфікації як технічного, так і змістовного характеру. На нашу думку, неприпустимо застосування в кримінальному законодавстві одного мотиву в різних інтерпретаціях.

2. Тлумачення мотиву релігійної ненависті або ворожнечі (релігійної нетерпимості) повинен бути ідентичним для будь-якого з цих кваліфікованих складів.

3. Щоб уникнути неоднозначного тлумачення норм ККУ, де йдеться про мотив релігійної ненависті або ворожнечі, а на нашу думку, саме цей мотив повною мірою розкриває його суспільно небезпечний вміст, необхідно привести у відповідність норми Загальної та Особливої частини Кримінального кодексу України з обов’язковою вказівкою на мотив вчинення злочин, як мотиву релігійної ненависті або ворожнечі.

Література:

1. Мельник А. А. Правова лінгвістика: основні риси та особливості / А.А. Мельник // Адміністративне право і процес. – КНУ. – 2015. - № 1(11).
2. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – 3-е изд. стереотип. – Москва : АЗЪ, 1996. – С. 102, 408
3. Розенбаум Ю. А. Советское государство и церковь / Ю. А. Розенбаум. – Москва, 1985. – С. 31.
4. Толковый словарь украинского языка : онлайн версия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.classes.ru/all-ukrainian/dictionary-ukrainian-explanatory-term-153453.htm>.

В.К. Матвійчук, д.ю.н., професор,
заслужений працівник народної освіти
України, перший проректор, ВНЗ
«Національна академія управління»

ДИСКУСІЙНІ ПРОБЛЕМИ ЩОДО ДЕЯКИХ ОЗНАК ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИНУ

Щодо форм вираження об'єктивної сторони, які запропоновані в літературі, точної кількості факультативних ознак об'єктивної сторони не визначено. Зупинимося на деяких проблемах, що стосуються способу вчинення злочину. Основну характеристику деяких злочинних діянь складає спосіб їх вчинення. Законодавець не вказує в деяких складах злочинів на спосіб його вчинення не тому, що він відсутній, а тому, що він для кваліфікації не має значення, та й описати їх у межах закону неможливо через велике розмаїття. Слід зазначити, що в юридичній літературі зустрічається помилкове ототожнення способу вчинення злочину і засобів. Причиною такого помилкового ототожнення способів вчинення злочину є теоретична база, яка ґрунтується на неправильному визначенні такого поняття, як “спосіб вчинення злочину”. Так, М. І. Ковальов під способом вчинення злочину розуміє прийоми, методи чи сукупність засобів, що використовуються для вчинення суспільно небезпечного діяння [1, с. 166]. Г. Г. Зуйков під способом розуміє систему дій із приготування, вчинення і приховання злочинів [2, с. 25]. Щоб усунути ці суперечності, які мають негативне практичне значення, необхідно науково усунути суперечливу теоретичну базу. В цьому питанні необхідно звернутися до достовірних тверджень М. І. Панова про те, що спосіб указує на те, які прийоми і методи застосувала особа [3, с. 20]. Його думка відповідає етимологічному поясненню поняття способу як образу дії (лат. *modus operandi*) [3, с. 161]. Визначення Г. В. Бущуєвим способу злочину як способу поведінки особи, що вчиняє певний вид кримінально-протиправного суспільно

небезпечного діяння [4, с. 8], також зміцнює нашу впевненість у правильному розумінні цієї ознаки.

На противагу способу вчинення злочину, засоби свідчать про те, які предмети матеріального світу використані особою (або особами) для виконання дії (бездіяльності), спрямованої на завдання шкоди об'єкту, що охороняється кримінальним законом [3, с. 21]. У кримінально-правовій літературі, а також у законодавстві питанням, що стосуються відмежування засобів від знарядь вчинення злочину приділяється незначна увага. До цього часу у різних галузях знань, що відносяться до кримінального циклу, з дослідженого питання відсутня єдність поглядів і прослідковуються різні підходи. Так, у криміналістиці поняття “засіб вчинення злочину” є збірним поняттям. Ця наука пропонує таку класифікацію засобів вчинення злочину: знаряддя, зброя, джерела підвищеної небезпеки, сили і явища природи [5, с. 103-107]. У кримінальному праві зустрічається декілька визначень поняття “засоби вчинення злочину”. Так, до засобів відносять знаряддя або процеси зовнішнього світу (електричний струм, радіація тощо), які винний використовує для впливу на предмет посягання, потерпілого чи інші елементи суспільних відносин, що є об'єктом злочину [6, с. 172-173]; знаряддя чи інші предмети або процеси зовнішнього світу (електричний струм, радіація тощо), які злочинець використовує для впливу на предмет посягання, потерпілого або інші елементи суспільних відносин, що є об'єктом злочину [7, с. 103-107]; знаряддя і пристосування, за допомогою яких був вчинений злочин [8, с. 128; 9, с. 133]; під засобами вчинення злочину розуміють речі, предмети, документи, механізми, пристосування та інші предмети матеріального світу, використовуючи які винний вчиняє злочин [10, с. 168]; до засобів злочину відносять предмети матеріального світу, які особа використовує для виконання дії (бездіяльності), що спрямована на завдання шкоди об'єкту, що охороняється кримінальним законом [4, с. 20-21]. Поряд з викладеним П. С. Дагель відносить до засобів вчинення злочину органи тіла чи організм винного (нога, кулак чи навіть організм винного, наприклад, при зараженні інфекційною хворобою) [11,

с. 49]. Деякі вчені вважають, що до засобів вчинення злочину можна віднести слова, жести, рухи тіла [12, с. 9]. Цікаве визначення засобів злочину пропонує П. С. Матишевський, який визначає їх як предмети, документи і пристосування, що полегшують вчинення злочину [13, с. 62].

Неважко помітити, що всі автори, за незначним винятком, розглядають засоби вчинення злочину як збірне поняття, яке включає як складову частину знаряддя та інші компоненти. Тому, було б корисно зупинитися на аналізі деяких неординарних суджень. Необхідно погодитися з критикою судження П. С. Дагеля, даного М. І. Пановим, тому що органи тіла й організм винного не можуть бути засобом вчинення злочину. В. С. Нікіфоров та М. П. Пономарьов до засобів відносять слова, жести і рухи тіла. Ця думка має певне теоретичне підґрунтя, тому що філософія вбачає під засобами як речові, так і неречові компоненти [14, с. 28-35]. Такий підхід невиправдано може призвести до поширення засобів на дію [15, с. 67].

Теоретичне дослідження понять “знаряддя вчинення злочину” і “засоби вчинення злочину” неможливе без з'ясування змісту цих понять. Спираючись на принципи послідовності щодо вивчення “речей”, звернемося до філології, яка трактує поняття “засоби” у двох значеннях: як все те, що спрямовано на досягнення мети; як предмети, пристосування або їх сукупність, необхідні для здійснення якої-небудь діяльності і досягнення мети [16, с. 466]. “Словарь русского языка” С. І. Ожегова тлумачить поняття “засоби”: 1) як прийоми, спосіб дії для досягнення чого-небудь; 2) знаряддя – предмет, сукупність пристосувань для здійснення якої-небудь діяльності [17, с. 692]. На противагу С. І. Ожегову “Толковий словарь великорусского языка” В. Даля не дає тлумачення поняття “засоби”, а тільки “знаряддя”. Згідно з цим словником, “знаряддя” – будь-який речовий і неречовий засіб, важіль дії, все, що є посередником між діячем і справою [18, с. 692]. Тлумачення терміна “знаряддя” дає словник Ф. А. Брокгауза і І. А. Ефрона. Знаряддя – це будь-який предмет, яким користується людина для надання сили та спритності своїм рукам і який вона виготовляє собі штучно, для певних цілей і видів діяльності [19, с. 201].

Слід зазначити, що етимологічне значення терміна “засоби”, запропоноване філологією надто широке і його не можна застосовувати в кримінальному праві. Скажімо, якщо під засобами можна розуміти все те, що спрямовано на досягнення мети, тоді сюди можна було б віднести дію, спосіб, засоби, знаряддя тощо. Не зовсім вдале трактування поняття “засоби”, запропоноване і в словнику С. І. Ожегова, оскільки засоби розуміють як прийом, спосіб дії, знаряддя, що ширше засобів і знарядь, які характерні для кримінального права як ознаки об’єктивної сторони складу злочину. Більш прийнятне етимологічне значення поняття “знаряддя”, описане у словнику В. Даля, за винятком неречового компонента. Проте це тлумачення не дозволяє відрізнити знаряддя від засобів. Із викладеного вище нам більше імпонує трактування поняття “знаряддя”, запропоноване у словнику Ф. А. Брокгауза і І. А. Ефрона, оскільки в ньому є раціональне зерно, що дозволить визначити різницю між поняттями “знаряддя вчинення злочину” і “засоби вчинення злочину”. Для того, щоб пропонувати розмежувальні критерії знарядь і засобів вчинення злочину, необхідно дослідити позицію в цьому питанні судової практики. Аналіз існуючих постанов пленуму Верховного суду України дозволяє констатувати, що це питання вирішується неоднозначно. В деяких випадках знаряддя і засоби називаються знаряддями злочину і конфіскуються за рішенням суду, хоча є лише засобами вчинення злочину. Враховуючи це, необхідно, щоб у всіх офіційних джерелах (постановах) використовувалося поняття “засоби вчинення злочину”, а не знаряддя. Для цього необхідно визначити правила такого відмежування (як постановка проблеми). *Для знарядь вчинення злочину* характерним є те, що це: а) предмети, які винний безпосередньо використовує при виконанні об’єктивної сторони того чи іншого діяння; б) предмети, які винний спеціально використовує для вчинення дій (у злочинах з формальними складами), а також з метою досягнення злочинних наслідків, які зазначені в законі (у злочинах з матеріальними складами). *Для засобів вчинення злочину* властивим є те, що це: а) предмети, які винний використовує не для виконання об’єктивної сторони того чи іншого діяння, а для готування до вчинення

злочину (наприклад, для транспортування особи або знарядь до місця вчинення злочину); б) предмети, які винний використовує для полегшення виконання основної дії, що спричиняє наслідки (наприклад, використання транспортних засобів при незаконному полюванні); в) предмети, які винний використовує з метою позбутися їх.

Зазначене вище дає можливість констатувати, що одні і ті ж предмети зовнішнього світу можуть в одному випадку використовуватися як знаряддя вчинення злочину, в іншому – як засоби таких діянь. Узагальнюючи вищезазначене, можна запропонувати наступне визначення знарядь і засобів вчинення злочину. Таким чином, під знаряддями вчинення злочину слід розуміти предмети зовнішнього світу, які винний використовує для придання сили і спритності при виконанні об'єктивної сторони складу злочину з наміром досягнення злочинного результату, тобто тих наслідків, що зазначені в законі (у злочинах з матеріальними складами) або для вчинення дії (для злочинів з формальними складами). Під засобами вчинення злочину необхідно розуміти предмети зовнішнього світу, які винний використовує з метою готування до злочину або після вчинення злочину, і також для полегшення основної дії, від якої настають наслідки, зазначені в диспозиції статей КК України.

Література:

1. Ковалев М.И. Объективная сторона преступления / М.И. Ковалев // Советское уголовное право: Часть Общая: Учебник; под ред. Н.А. Беляева и М.И. Ковалева – М.: Юрид. лит., 1977. – С. 144–167.
2. Зуйков Г.Г. К вопросу об уголовно-правовом понятии и значении способа совершения преступления / Г.Г. Зуйков // Тр. ВШ МВД СССР. – М., 1969. – вып. 24. – С. 24– 45.
3. Панов Н.И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Н.И. Панов. – Харьков, Вища школа, 1982. – 161 с.
4. Бушуев Г.В. Способ совершения преступления и его влияние на общественную опасность содеянного: Лекция / Г.В. Бушуев. – Омск: Высшая школа милиции МВД СССР, 1988. – 24 с.

5. Специализированный курс криминалистики: Учебник. – К.: КВШ МВД СССР, 1987. – 378 с.
6. Советское уголовное право: Общая и особенная части: Учебник (под ред. Д.В. Солопанова). – М.: Юрид. лит., 1981. – 463 с.
7. Кригер Г.А. Объективная сторона преступления // Советское уголовное право. Общая часть: Учебник / Г.А. Кригер, А.В. Наумов, Ю.М. Ткачевский и др.; общ. ред. Г.А. Кригер. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1988. – С. 105–122.
8. Панов М.І. Об'єктивна сторона злочину / М.І. Панов // Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів юрид. спец. Вищ. закладів освіти/ М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.: за ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ – Харків: Юрінком Інтер – Право, 2001. – С. 102–129.
9. Уголовное право Монгольской народной республики. Часть Общая. – М.: Юрид. лит., 1983. – 416 с.
10. Брайнин Я.М. Уголовная ответственность и ее основания в советском уголовном праве / Я.М. Брайнин. – М.: Госюриздат, 1963. – 281с.
11. Дагель П.С. Неосторожность. Уголовно-правовые и криминологические проблемы / П.С. Дагель. – М.: Юрид. лит., 1977. – 49 с.
12. Пономарева Н.Г. Уголовно-правовое значение способа совершения преступления: автореф. дис. на соискание научн. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исправительное право / Н.Г. Пономарева. – М., 1970. – 16 с.
13. Матышевский П.С. О преступлении / П.С. Матишевський // Уголовный кодекс Украинской ССР: Научно-практический комментарий / Н.Ф. Антонов, М.И. Бажанов, Ф.Г. Бурчак и др.; В.И. Зайчук, С.С. Яценко (Отв. ред.). – 3-е изд., доп. – К.: Политиздат Украины, 1987. – С. 60–62.
14. Макаров М.Г. Категория «цель» в марксистской философии и критика телеологии / М.Г. Макаров. – М.: Наука, 1977. – 188 с.

15. Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. – М.: Государственное изд-во юрид. литературы, 1960. – 244 с.
16. Сухарев Е.А., Горбуза А.Д. Традиционные представления о механизме преступного посягательства / Е.А. Сухарев, А.Д. Горбуза // Проблемы совершенствования уголовного законодательства на современном этапе: Межвуз. сб. науч. тр. (Редкол.: М.И. Ковалев (отв. ред.) и др. – Свердловск.: СЮИ, 1985. – 151с.
17. Ожегов С.И. Словарь русского языка: Ок. 5700 слов / под ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. – 19 изд., испр. – М.: Рус. яз., 1987. – 846 с.
18. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. В 4 т. / В. Даль. – М.: Рус. яз., 1999. – Т. 4. – 779 с.
19. Брокгауз Ф.А., Ефрон И.А. Энциклопедический словарь / Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон. – М.: Рус. яз., 1987. – 621 с.

Н.М. Ярмиш, д.ю.н., профессор, профессор кафедры кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії прокуратури України

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ВИДІВ ВИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Тези присвячені проблемам визначення окремих видів вини в Кримінальному кодексі України. Показано, що дефініції злочинної самовпевненості та непрямого умислу доцільно уточнити, аби полегшити розмежування умисної та необережної форм вини та запобігти помилок, які припускаються на практиці при кваліфікації відповідних діянь.

Поняття вини в цілому, а також її конкретних видів, є одними з найбільш усталених у кримінальному праві. Проте добре відомо, що іноді виникає потреба у перегляді, уточненні навіть, здавалося б, непорушних дефініцій. Висловимо думку, що це стосується й формулювань видів вини, які містяться у

статтях 23-25 Кримінального кодексу України (далі – КК України). Висновок про певну їх недосконалість впливає насамперед з того, що особи, які застосовують Кримінальний кодекс, не завжди чітко розуміють відповідні законодавчі положення. Це вбачається з постійного спілкування автора даних тез із прокурорами, які підвищують свою кваліфікацію у Національній академії прокуратури України, та із судьями, які періодично навчаються у Національній школі суддів.

На превеликий жаль, певна частина практичних працівників не може точно відтворити формули вини, плутається у визначеннях. Достатньо поширеним є таке уявлення: «Якщо особа не бажала настання певних наслідків, то вона вчинила необережний злочин». Такий погляд є свідченням того, що практичні працівники часто-густо забувають про існування непрямого умислу. Втім й ті з них, кому про непрямий умисел відомо, плутають його зі злочинною самовпевненістю й, таким чином, знов-таки ігнорують наявність непрямого умислу в реальному житті. Результатом таких уявлень є груби, неприпустимі помилки. Найбільш поширені вони у випадках кваліфікації дій, спрямованих на спричинення тяжких тілесних ушкоджень, якщо від цих тілесних ушкоджень настала смерть потерпілого. Як це не прикро, а й досі серед практичних працівників зустрічаються такі, які впевнені (незважаючи на роз'яснення Пленуму Верховного Суду України), що умисне тяжке тілесне ушкодження, яке потягло смерть потерпілого, відрізняється від умисного вбивства тим, що «потерпіла особа померла не одразу, а через деякий час після нанесення їй тяжкого тілесного ушкодження». Втім більшість практиків все ж-таки знають, що насправді відмінність між злочином, передбаченим ст. 115, та тим, що передбачений ч. 2 ст. 121 КК України полягає в суб'єктивній стороні, а саме, ч. 2 ст. 121 передбачає необережне ставлення до смерті. Проте багато з них вважають, що у разі, коли особа, маючи умисел на заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, не бажала смерті потерпілого, це і є необережність. Найбільш часто говорять про злочинну самовпевненість. Про те, що особа, яка не бажає настання смерті, може її свідомо припускати, тобто діяти з непрямым

умислом стосовно смерті, знов забувають. Тому значна частина діянь, які необхідно кваліфікувати як умисне вбивство, на практиці кваліфікують як тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого. А це можна розглядати як справжній «дарунок» злочинцю.

Виправляти викривлені погляди правозастосовувачів на види вини, зокрема на відмінність злочинної самовпевненості від непрямого умислу, можливо лише звертаючись до самого Кримінального кодексу України, заглиблюючись у зміст кожного слова, витягаючи на поверхню його сутність, смислове навантаження. Це вкрай важливо для того, щоб переконати окремих осіб, які невпинно наполягають на своїх помилкових поглядах, зневажливо ставлячись до аргументів так званих теоретиків. Допомогти тут може лише «буква» закону, оскільки його «дух» сприймається більшістю практиків як дещо вкрай абстрактне, невідне. Тому автор цих тез багато сил прикладає для того, щоб аналізувати відповідні слова, за допомогою яких законодавець створює поняття, нагадувати їх знайомий навіть на побутовому рівні сенс. Саме кропіткий процес виявлення змісту слів, які використовуються у Кримінальному кодексі, довів до невтішного висновку, що ці слова не завжди адекватні тому сенсу, якій законодавець намагався закласти у свої дефініції. Тому неспростовних аргументів для доведення дійсного змісту певних законодавчих позицій вистачає не завжди. Найчастіше переконати практиків за допомогою логічних аргументів все ж-таки удається, проте краще було б спиратися при цьому на однозначні, безперечні законодавчі конструкції. Саме тому вважаємо за необхідне розглянути деякі з них.

Розпочнемо з того словосполучення, яке найбільш заважає правильному розумінню відмінності непрямого умислу від злочинної самовпевненості. З огляду на те, що дані види вини належать до різних її форм, немає необхідності нагадувати, які помилки впливають з того, що непрямий умисел плутають із злочинною самовпевненістю. Словосполучення, яке має на увазі, міститься у ч. 2 ст. 25 КК України, що розкриває поняття злочинної самовпевненості. У її

визначенні йдеться, що «особа передбачала можливість настання суспільно-небезпечних наслідків *свого* (виділено автором – Н.Я.) діяння...».

Щоб були зрозумілими претензії до слова «свого», спочатку зазначимо, що принципова відмінність між злочинною самовпевненістю та непрямим умислом полягає у тому, що при злочинній самовпевненості особа саме *впевнена* у тому, що суспільно-небезпечні наслідки не настануть. Це випливає зі слова «самовпевненість». Особа ніколи не вчинила би таких дій, якщо б не була переконана, що вони нічим поганим не загрожують (згадаємо трагічні випадки, коли дитина гинула внаслідок того, що батько, впевнений в своїх силах, граючись, підкидував її, та одного разу не впіймав, оскільки його відволік раптовий різкий звук на вулиці). Проте, якщо особа була *впевнена* у тому, що не створює будь-якої небезпеки, неможливо й стверджувати, що вона передбачала можливість настання наслідків *своїх* дій. Насправді свої дії вона вважала такими, що не створюють ймовірності настання суспільно небезпечних наслідків. «Впевненість» несумісна з «передбаченням суспільно небезпечних наслідків *своїх* дій».

Наука кримінального права знайшла вихід (відверто кажучи – штучний), аби нейтралізувати відповідну законодавчу суперечливість. В будь-якому підручнику з кримінального права написано, що при злочинній самовпевненості особа, хоча й передбачає відповідні наслідки, але передбачає «абстрактно», тобто не відносить їх до власних дій, а розглядає як можливий результат аналогічної поведінки інших осіб. Студенти доволі легко сприймають таке пояснення, проте лише до тих пір, доки не перетворюються у тих, хто Кримінальний кодекс застосовує. Тоді деякі з них вже починають розглядати такі доводи наче «мудрування теоретиків», які нібито суперечать практиці, що склалася.

Стверджувати, що в цьому питанні правозастосовувачі цілком неправі, було б перебільшенням. Дійсно, слова «*своїх* дій» певним чином блокують «впевненість» у ненастанні наслідків, та й про «абстрактний характер» їх передбачення у самому законі взагалі не йдеться. Тут доводиться звертатися й

до змісту слова «розраховувати», нагадувати, що воно походить від «рахувати». В якості аргументу наводиться й те, що із «впевненістю» корелює саме ситуація, коли усе «перераховано», тому настання негативних наслідків особа виключає, тобто вона їх не припускає. Таким чином, є потреба роз'яснювати закон довго, звертаючись до здорового глузду правоохоронців та суддів, спираючись на їх логічне мислення та почуття справедливості. Проте усе б значно спрощувалося, якби у формулі злочинної самовпевненості прибрати слово «своїх» щодо відповідних дій, та замінити його на «подібних».

Не зайвим було б уточнити й дефініцію непрямого умислу, яким за ч. 3 ст. 24 умисел є, «якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання». Одним з найбільш проблемних в цьому визначенні сприймається словосполучення «свідомо припускала». Сконцентруємось на слові «припускала». Розуміння його сенсу спрощується, якщо розглядати непрямий умисел, співставляючи його визначення з визначенням злочинної самовпевненості. Те, що при злочинній самовпевненості особа була впевнена у ненастанні суспільно небезпечних наслідків, як вже йшлося, можна висловити інакше: особа була переконана у тому, що негативних наслідків не буде, тобто *виключала* їх настання, оскільки розраховувала на цілком конкретні обставини, які реально здатні відвернути спричинення шкоди. Якщо так, то при непрямому умислі особа, навпаки, такі наслідки *не виключала*, тобто розуміла, що з певною долею ймовірності вони можуть настати і все ж-таки небезпечні дії вчинила. Особа не виключає наслідки й у випадку, коли вона *сподівається* на щасливий випадок, вдалий збіг обставин тощо. Само слово «сподівання» насичено емоцією невпевненості в тому, що буде саме так, як хочеться. Тому «сподівання» належить до характеристики непрямого умислу поряд з ситуацією, коли особі байдуже, настануть наслідки чи ні. Вона однаково їх *не виключає*. Як бачимо, слова «свідомо припускала» щодо наслідків, які характеризують непрямий умисел, аналогічні за змістом словам «не виключала». Досвід автора цих тез

свідчить, що саме слова «не виключала» сприймаються будь-якою аудиторією як більш доступні для розуміння, ніж «свідомо припускала». Можливо, було б корисним здійснити у законодавчому визначенні непрямого умислу відповідну «ротацію» синонімів.

Висловлені пропозиції можна розглядати лише в якості постановки проблеми. Зрозуміло, що будь-яким змінам усталених понять Кримінального (і не лише) кодексу має передувати велика наукова робота (аж до об'єднання зусиль наукових колективів), масштабний, глибокий аналіз правозастосовної практики, ретельне обґрунтування не просто доцільності, а нагальної необхідності змін. Щоправда, ці незаперечні істини, вочевидь, відомі не усім тим, хто розробляє (а потім й приймає) закони України. Принаймні це стосується проекту закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків», де пропонуються «революційні» редакції статей, щодо форм та видів вини. Детальний аналіз відповідних пропозицій – тема окремої розмови. Тепер лише зауважимо, що у диспозиції ч. 2 ст. 25 КК України, яка визначає поняття злочинної самовпевненості, проектанти зазначають, що особа, яка передбачала можливість заподіяння шкоди, «безпідставно сподівалася, що шкода заподіяна не буде». Але «безпідставність», як і «сподівання», атрибутивні непрямому умислу. Таке законодавче визначення здатне стерти усі межі між умисними та необережними злочинами, призвести до правозастосовного хаосу. Вбачається, що наукова спільнота повинна усіма можливими засобами не припустити упровадження в законодавчу матерію подібних руйнуючих дефініцій.

Т.О. Михайліченко, к.ю.н., асистент кафедри кримінального, адміністративного та трудового права Полтавського юридичного інституту НЮУ імені Ярослава Мудрого

ПОРУШЕННЯ ОBOB'ЯЗКІВ ЩОДО ЗБЕРІГАННЯ ЧИ ОХОРОНИ МАЙНА: ІСТОРІЯ ТА НОВАЦІЇ

Доповідь присвячена дослідженню ст. 197 КК України, її історії та розгляду новел, що пропонуються. На основі проведеного аналізу вказується на необхідність дотримання наступності в праві та на потребе в збереженні цього злочину.

Ключові слова: порушення обов'язків щодо зберігання чи охорони майна, злочин, проступок, наступність у праві.

The report is devoted to research of Article 197 of the Criminal Code of Ukraine, its history and consideration of the offered short stories. The necessity of observance of the succession in a right and maintenance of this crime are specified on the basis of the conducted analysis.

Key words: violation of the responsibilities of storage or protection the property, crime, misdemeanor, succession in a right.

1. Однією з гарантій реалізації конституційного припису, закріпленого у ст. 41 Основного Закону України, є кримінальна відповідальність за посягання на права та інтереси власників. При цьому встановлена кримінальна відповідальність не лише за такі посягання, які безпосередньо позбавляють власника права володіти, користуватися і розпоряджатися своїм майном внаслідок його розкрадання чи знищення, а й за такі діяння, які призводять до таких наслідків опосередковано, – в результаті не виконання або неналежного виконання обов'язків з боку осіб, яким було доручено зберігання чи охорона чужого майна. Адже порушення відповідальними особами своїх обов'язків щодо зберігання чи охорони чужого майна доволі часто створюють сприятливі умови для вчинення таких злочинних посягань як крадіжки, грабежі, розбої, знищення та пошкодження майна, й тим самим призводять до заподіяння істотної шкоди власникам і законним володільцям цього майна і, в кінцевому підсумку,

формують передумови виникнення проблем економічного та соціального характеру.

2. Охорона майна становила в минулому часі, як і нині, підвищений інтерес суспільства. Наступність у праві, як вказує В.К. Бабаєв, – необхідний елемент, так як дозволяє, по-перше, видалити все старе віджиле або таке, що не відповідає вимогам сьогодення, а по-друге, зберегти старе позитивне, цінне, те, що необхідне для прогресивного розвитку [1, с. 134]. Кожна більш пізня правова система, у тому числі й наша, в тій чи іншій мірі сприймала колишні правові положення та пристосовувала їх для вирішення своїх завдань. Найбільш яскравим прикладом наступності в праві, що спиралася на приватну власність, була рецепція римського права. Початком же законодавчого регулювання питань зберігання чи охорони чужого майна, котре спостерігається в історії нашої держави, можна умовно вважати I половину XIX століття. Як писав М.С. Таганцев, Кримінальне уложення 1903 р. фактично рецепіювало норму німецького кримінального права, що передбачала в якості особливого складу злочину використання особою, яка була зобов'язана, згідно із довіреністю або іншим законним повноваженням, опікати чуже майно або опікуватися чужими майновими інтересами, свого повноваження на шкоду цьому майну або майновому інтересу (ст. 577) [2, с. 832-833]. Звісно, ця норма є лише «праобразом» ст. 197 КК України 2001 р.

Після утворення СРСР відбулася відмова від використання законодавчої бази Російської імперії. КК УРСР 1922 р. безпосередньо не містив норм, які б закріплювали кримінальну відповідальність за різного роду порушення обов'язків щодо зберігання чи охорони чужого майна, але передбачав відповідальність за безгосподарність (ст. 128), яка була певною мірою схожою із досліджуваним складом. У подальшому цей склад злочину в КК УРСР 1927 р. було викладено дещо інакше і змінено смисл цього поняття (ст. 116). Подібна норма містилася і в КК РРФСР 1926 р. Характеризуючи останній, О.О. Жижиленко у сферу посягань, що спричиняють шкоду чужому майну, відносив злочинні діяння троякого роду: 1) зловживання довірою; 2) невиконання договору щодо майна; 3) заборонені

угоди. Цей Кримінальний кодекс, як і КК УРСР 1927 р., не включав цих діянь у групу злочинів проти власності. Та деякі з них, оскільки вони спричиняють шкоду державному майну, були йому відомі у своєрідній формі, в якості особливих видів господарських злочинів (гл. V). При цьому автор наголошував на недоліках подібного регулювання і віднесення цього складу злочину до господарських злочинів, вказуючи, що оскільки ці злочини зачіпають безпосередньо майно, хоч і те, що належить державі, вони можуть розглядатися в групі майнових злочинів, так як природа останніх не змінюється залежно від того, кому належить майно, яке є їх предметом – державі чи приватній особі [3, с. 117-118]. Та з часом радянські правознавці все ж повернулися до напрацювань дореволюційного права. Тобто здійснивши «соціальний експеримент» – відмовившись від аналізованого складу злочину, прототип якого існував в Російській імперії (з 1845 р. до 1917 р.), – радянська влада через 43 роки «повернула» цей злочин. Як правильно свого часу наголошував М.І. Бажанов, що, історія радянського кримінального права показує, що відмова від наступності закінчувалася або мовчазним визнанням положень традиційного права при словесній декларації «здачі його в архів історії», або в кінці кінців закріпленням у законі вихідних інститутів кримінального права, які попередньо були відкинуті [4, с. 245]. Отож при укладенні КК 1960 р. норму про безгосподарність було суттєво змінено: аналізований складу злочину віднесли до розділу «Злочини проти соціалістичної власності» та суттєво відредагували диспозицію (ст. 91 КК УРСР). При цьому, недолік, про який писав О.О. Жижиленко (нерозповсюдження кримінального захисту на приватну власність), був збережений і в КК УРСР 1960 р. (з 1992 р. – КК України).

Із прийняттям же КК України 2001 р., з'явилася ст. 197 «Порушення обов'язків щодо охорони майна», де нині рівною мірою захищаються всі форми власності (державна, комунальна та приватна). Хоча і чинна норма не позбавлена певних недоліків, про які зазначають її дослідники.

3. Водночас після прийняття Концепції про реформування кримінальної юстиції України (затверджена Указом Президента від 8.04.2008 р. № 311/2008)

розпочалися дискусії щодо запровадження кримінального проступку в нашій країні. Загалом до Верховної Ради України було внесено 6 законопроектів із приводу проступків (реєстр. № 10126 від 28.02.2012 р.; реєстр. № 10146 від 03.03.2012 р.; реєстр. № 1202 від 08.01.2013 р.; реєстр. № 3438 від 17.10.2013 р.; реєстр. № 4712 від 16.04.2014 р.; реєстр. № 2897 від 19.05.2015). Та й до цих пір вчені справедливо не схвалили жодного з них, тому що всі вони містили чимало суперечливих положень і вад. Приміром, так і не були запропоновані критерії, які повинні слугувати чіткою підставою для відбору до кола проступків тих діянь, які нині визнаються злочинами. Як слушно зазначають В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін, Ю.В. Гродецький та А.О. Байда, якщо позиція щодо віднесення до проступків низки адміністративних правопорушень, які, по суті, не є управлінськими, цілком зрозуміла, то які ж саме критерії покладено ними в основу віднесення до кримінальних проступків тих діянь, які нині визнаються злочинними, залишається не зовсім зрозумілим [5, с. 324].

4. Ця ж проблема не оминула і злочин, передбачений ст. 197 КК України, оскільки жоден із авторських колективів так і не дав чіткої аргументації чим пояснюється їхнє механічне перенесення даної норми із розділу VI Особливої частини КК «Злочини проти власності» до кримінальних проступків. Вважаємо, що таке переміщення є помилковим, оскільки:

– необхідність збереження кримінальної відповідальності за досліджуваний злочин зумовлюється наявністю високого ступеню суспільної небезпечності; негативною динамікою даного діяння; наявністю умов вчинення цього злочину, які неможливо усунути без застосування кримінальної відповідальності тощо;

– таке подальше збереження є проявом наступності в праві, що виступає в якості закономірності його розвитку. Збереження у системі КК України ст. 197 виключає можливі випадки необґрунтованого визнання службовими особами зберігачів чи охоронців майна. «Прийнята суспільною свідомістю норма, навіть якщо її цільова ефективність невелика, не є даремною, оскільки вона «добудовує» систему права і тим самим сприяє соціальній інтеграції людей і зміцненню системи соціальних цінностей» [6, с. 213]. Отож, закріплення в ст. 197 КК

кримінальної відповідальності за порушення професійних, договірних чи інших правових обов'язків, поряд із існуванням ст. 367 КК, забезпечує реалізацію принципу повноти складу, тобто одночасне існування цих обох норм в кримінальному законі створює комплексну нормативну забезпеченість відносин зберігання та охорони майна.

– вважаємо, що для того щоб прийняти рішення про необхідність віднесення аналізованого злочину до кримінальних проступків слід провести ґрунтовні дослідження в цій області, а не вирішувати це питання однозначно лише тому, що цей злочин віднесений до злочинів невеликої тяжкості. Адже як писав П.С. Матишевський, «багато злочинів проти власності могли бути б не вчиненими і в багатьох випадках можна було б уникнути матеріальних збитків, якби ті, кому доручена охорона майна, проявляли при виконанні покладених на них обов'язків уважність і обачливість. Іншими словами, невиконання або неналежне виконання особою покладених на неї обов'язків щодо зберігання чи охорони чужого майна створює об'єктивні умови для розкрадання, пошкодження чи загибелі цього майна і тим самим являє собою серйозну суспільну небезпеку» [7, с. 179].

5. Таким чином, слідуючи новацій ним підходам, варто не забувати про власний досвід, правові підходи, традиції та враховувати реалії нашого життя. А тому, виходячи із вищевикладеного, вважаємо, що механічне перенесення злочину, передбаченого ст. 197 КК України, до ряду кримінальних проступків вважаємо необґрунтованим і недоцільним.

Література:

1. Общая теория права : курс лекций / под общ. ред. В.К. Бабаева. – Н. Новгород : Изд-во Нижегород. ВШ МВД РФ, 1993. – 544 с.

2. Уголовное уложение 22 марта 1903 года : С мотивами, извлеченными из объяснительной записки редакционной комиссии, представления Министерства юстиции в Государственном Совете : законы и законодательные акты / изд. Н. С. Таганцев. – СПб. : Гос. тип., 1904. – 1122 с.

3. Жижиленко, А. А. Преступления против имущества и исключительных прав / А. А. Жижиленко. – Л. : Рабочий Суд, 1928. – 208 с.

4. Бажанов, М. И. Проблема приемственности в уголовном праве / М. И. Бажанов // Правова держава України: проблеми, перспективи розвитку : короткі тези доп. та наук. повідомл. республік. наук.-практ. конф., 9-11.11.1995 р. – Х., 1995. – С. 245–247.

5. Тацій В.Я. Ще одна спроба «гуманізації» кримінального законодавства України / В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін, Ю.В. Гродецький, А.О. Байда // Вісник Асоціації кримінального права України, 2014. – № 1(2). – С. 312-330.

6. Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация : монографія / В.Н. Кудрявцев, П.С. Дагель, Г.А. Злобин [и др.]; под ред. В.Н. Кудрявцева. – М. : Наука, 1982. – 304 с.

7. Матышевский, П. С. Преступления против собственности и смежные с ними преступления / П.С. Матишевский. – Киев : Юринком, 1996. – 240 с.

О.О. Пащенко, к.ю.н., доцент, провідний науковий співробітник сектору дослідження кримінально-правових проблем боротьби зі злочинністю Наукового-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України

ВПЛИВ ТРАДИЦІЙ ТА НОВАЦІЙ НА ВИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ОБУМОВЛЕНОСТІ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

В публікації ілюструється вплив традицій та новацій на визначення соціальної обумовленості закону про кримінальну відповідальність. Доводиться, що вказана проблема пов'язана із такими обставинами соціальної обумовленості, як історичні традиції та зміна умов життя суспільства.

Ключові слова: соціальна обумовленість, закон про кримінальну відповідальність, історичні традиції, зміна умов життя суспільства.

This publication illustrates the influence of traditions and innovations on the definition of social conditioning of the law on criminal responsibility. Proved that

indicated a problem with such circumstances social conditioning as historical traditions and changing conditions of society.

Keywords: social conditioning, criminalization, law about criminal liability, historical traditions, changing conditions of society.

Вітчизняні правники звернулися до аналізу наукової проблеми соціальної обумовленості закону про кримінальну відповідальність на початку 70-х рр. ХХ сторіччя. З цього часу було здійснено багато спроб щодо її вирішення, проте і сьогодні вона не розв'язана остаточно. Це пов'язано із тим, що, як зазначає В.К. Гришук, означена проблема належить до числа так званих “незручних” проблем [1, с. 16]. Власна система обставин, за допомогою яких слід з'ясувати соціальну обумовленість кримінально-правових норм була запропонована і автором [2, с. 211,212]. У цій системі традиції та новації відбивають дві: історичні традиції та зміна умов життя суспільства. Названі обставини, з нашої точки зору, слід відносити до обов'язкових альтернативних [2, с. 212]. Це означає, що будь-яка кримінально-правова норма повинна мати історичне підґрунття або з'явитися у законодавстві у зв'язку появою у суспільному житті нових явищ. Якщо ж відсутнє і те й інше – така норма не може бути визнана соціально обумовленою.

Аналіз історичного досвіду дозволяє пояснити необхідність існування норм, що довели свою ефективність протягом часу, а також обґрунтувати неприпустимість включення у законодавство положень, які іспиту часом не витримали. Водночас, альтернативу історії можуть скласти реалії сьогодення. Справа у тому, що умови життя суспільства постійно змінюються, перебувають у русі, відбувається розвиток одних суспільних відносин, відмирання інших, поява нових. Тому на якомусь етапі розвитку, норми, необхідність у яких нібито і була доведена протягом часу, вже перестають відповідати вимогам сучасності. Зважаючи на це, історичні традиції (так само як і зміну умов життя суспільства) не можна віднести до *універсальних обставин соціальної обумовленості* кримінально-правових норм. З нашої точки зору, повинна мати місце одна із двох названих обставин, а тому варто іменувати їх *обов'язковими*

альтернативними. Вважаємо за необхідне зазначити, що у випадках, коли суспільні відносини у відповідній сфері не зазнали суттєвих змін – то немає достатніх підстав не включати відповідні норми (що охороняють такі відносини) у новітнє законодавство, або виключати їх із чинного [3, с. 268,269]. Інакше кажучи, норма не може з'явитися у кримінальному законодавстві «з нікуди»: її існування повинно бути обумовлене історичним досвідом або зміною умов життя суспільства.

Зважаючи на різноманіття сфер суспільного життя, викликати зміни у законодавстві, у тому числі й кримінальному, може багато різних за змістом факторів. Це може бути, наприклад, перехід суспільства на іншу модель соціально-економічного розвитку (як це відбулося в Україні на початку 1990-х років), зміна політичної ситуації в країні (що зумовлює постійне уточнення кримінального законодавства щоразу напередодні чергової виборчої кампанії у нашій державі), настання певних надзвичайних та неординарних подій (із чим пов'язані доповнення до КК України, що були внесені у зв'язку з анексією Кримського півострова та початком антитерористичної операції на сході країни – ст. 332¹ «Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї», ст. 110² «Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України», ст. 114¹ «Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань») [4, с. 106,107].

Висновки. Для констатації соціальної обумовленості будь-якої кримінально-правової норми слід враховувати її відповідність історичним традиціям або змінам в умовах життя суспільства. За відсутності такої відповідності розглядувана норма не може бути визнана соціально обумовленою.

Література:

1. Грищук В.К. До питання про соціальну зумовленість кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні діяння у сфері господарської

діяльності / Відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності: матер. наук.-практ. конф. (м. Харків, 5-6 жовтня 2005 р.) / Редкол.: В.В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х.: Кроссруд, 2006. – С. 15-18.

2. Пащенко, О.О. Обставини, що визначають соціальну обумовленість охоронних кримінально-правових норм (законів про кримінальну відповідальність) / О.О. Пащенко / Актуальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 жовт. 2013 р. / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.) та ін. – Х.: Право, 2013. – С. 210-213.

3. Пащенко, О.О. Історичний досвід як обставина, що впливає на формування сучасного кримінального законодавства України / Особливості формування законодавства України: філософсько-правові, історичні та прикладні проблеми: Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 6 березня 2014 р.). – Івано-Франківськ: Вид-во Івано-Франківського ун-ту права імені Короля Данила Галицького, 2014. – С. 267-271.

4. Щодо значення науково-технічного прогресу для реформування кримінального законодавства України / Тенденції та пріоритети реформування законодавства України: Матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Херсон, 12-13 грудня 2014 р.): У 2-х частинах. – Херсон: Гельветика, 2014. – Частина II. – С. 106-109.

В.Ф. Примаченко, к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ТА ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У КОНТЕКСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА

Акцентована увага на необхідності закріплення у Кримінальному кодексі України принципів кримінального права, серед яких і диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності, а у Кримінально-виконавчому кодексі України на розділенні принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарання на два окремі принципи.

Ключові слова: диференціація та індивідуалізація кримінальної відповідальності; диференціація та індивідуалізація виконання покарання.

The attention on the need to consolidate the Criminal Code of Ukraine principles of criminal law, including the differentiation and individualization of criminal responsibility, and the Penal Code of Ukraine on the principle of separation of differentiation and individualization of punishment on two separate principles.

Keywords: differentiation and individualization of criminal responsibility; differentiation and individualization of punishment.

Диференціацію та індивідуалізацію кримінальної відповідальності на сьогоднішній день розглядають та досліджують в декількох основних аспектах: як принципи, методи, напрями кримінально-правової політики, як принципи кримінального права, як діяльність законодавчих (диференціація) та судових (індивідуалізація) органів і безпосередньо як розподіл відповідальності в залежності від певних обставин.

Але у будь-якому випадку нормативне закріплення, не кажучи вже про визначення, диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності у чинному українському законодавстві відсутнє. Як взагалі відсутнє закріплення принципів кримінального права або закону про кримінальну відповідальність у Кримінальному кодексі України (далі – КК України). В той же час як відповідні

принципи закріплені у Кримінальному процесуальному кодексі України та Кримінально-виконавчому кодексі України (далі – КВК України).

КВК України, прийнятий 11 липня 2003 року, вперше у вітчизняному законодавстві закріплює сформульовані принципи кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарання, серед яких і принципи диференціації та індивідуалізації виконання покарання. Проте, зміст принципів є не конкретизованим, що у свою чергу, утворило різноманіття наукових поглядів не лише щодо розуміння їх сутності, а й відносно того, принципами чого вони є (кримінально-виконавчої політики, кримінально-виконавчого права, кримінально-виконавчого законодавства, діяльності органів і установ виконання покарань). У цьому контексті, слід відзначити, що принципи кримінально-виконавчого законодавства, закріплені у ст. 5 КВК України, є втіленням принципів кримінально-виконавчого права, які були сформульовані наукою кримінально-виконавчого права і які є виразом головного, основного в цій галузі права, а також відображають тенденцію його розвитку та шляхи вдосконалення [1, с.27].

Не менш дискусійним постає питання чи є диференціація та індивідуалізація виконання покарання одним принципом чи двома принципами.

У певних роботах науковці, розглядаючи принцип диференціації та індивідуалізації виконання покарання, виокремлюють із нього у якості окремого принципу лише індивідуалізацію покарання, а диференціацію покарання принципом не вважають [2, с.41].

Існує також позиція вчених, які вважають, що це один принцип, який є похідним від принципу справедливості, і який поділяється на два підпринципи – диференціацію і індивідуалізацію. Диференціація виконання покарання проявляється, перш за все, у встановленому порядку виконання та відбування покарання, який застосовується дозовано залежно від ступеня суспільної небезпеки різних категорій засуджених, тобто шляхом фактичної реалізації кари, що впливає з позбавлення волі.

Індивідуалізація ж виконання покарання полягає в тому, що в умовах

дотримання загальних приписів закону відносно виконання покарання має місце індивідуальний підхід до кожного засудженого, що означає вибір потрібних саме даному засудженому заходів [1, с.27-28].

Крім того, у наукових працях визначають, що у змісті, закріпленого в ст. 5 КВК України, принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарання об'єднані не два різних принципи, хоча й тотожні по деяких формах прояву, а два однорідні підпринципи, один із яких має загальний характер (диференціація), а інший – конкретний (індивідуалізація). Проте, з метою спрощення реалізації даного принципу на практиці та відвернення правових помилок і порушень прав засуджених, пропонується роз'єднати та виділити в ст. 5 КВК України окремо принцип диференціації та принцип індивідуалізації виконання і відбування покарань [3, с.90, 93].

У будь-якому випадку зміст диференціації виконання покарання та зміст індивідуалізації виконання покарання потребують свого розкриття як у своїй відносній єдності, так і щодо кожного окремо.

Принцип диференціації виконання покарання полягає у розподілі засуджених по певних групах (категоріях, розрядах, блоках) на підставі ознак, які визначені законодавством або кримінально-виконавчою практикою, а також засобів і методів кримінології, пенітенціарної педагогіки та психології. Наприклад, у КВК України цей принцип безпосередньо дістав своє відображення у ст.ст. 92 та 94, де передбачене роздільне тримання засуджених до позбавлення волі у виправних і виховних колоніях (чоловіків і жінок, неповнолітніх і дорослих, осіб вперше засуджених до позбавлення волі і тих, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі і т.д.), а також їх структурні дільниці (карантину, діагностики і розподілу, ресоціалізації, посиленого контролю, соціальної адаптації, соціальної реабілітації).

Диференціація виконання покарання виявляється також у різних умовах тримання засуджених, різному правовому становищі, рівні ізоляції, які застосовуються залежно від ступеня суспільної небезпеки різних категорій засуджених. Цілком справедливим видається тримання засуджених до

довічного позбавлення волі в установах найвищого (максимального) рівня безпеки [4, с.155].

Для ефективності виконання покарання згідно принципу його диференціації важливе значення має класифікація засуджених. Вона може бути здійснена за сукупністю ознак або окремими елементами між групами. Науково обґрунтована система класифікації осіб, які вчинили злочини, дає можливість кримінально-виконавчим органам та установам диференційовано виконувати покарання. По суті класифікація є науково обґрунтованим методом, за допомогою якого забезпечується диференціація виконання покарання та здійснення виправного впливу, і в результаті забезпечується дотримання іншого принципу – індивідуалізації виконання покарання.

Класифікація засуджених є багатоступеневою та динамічною. «Багатоступеневість» класифікації передбачає певну її ієрархію: спочатку класифікація засуджених при визначенні місця відбування покарання комісією з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі, потім – наявність класифікації засуджених при виконанні покарання у виправних колоніях. І в одному, і в іншому випадку комісія та адміністрація виправної колонії керується як загальними критеріями (стать, вік, кількість судимостей тощо), так і спеціальними (визначення рівня безпеки виправної колонії в одному випадку, в іншому – застосування заходів заохочення і стягнення). «Динамічність» класифікації у процесі виконання покарання полягає у можливій зміні правового становища засудженого залежно від його поведінки і ставлення до праці і навчання [5, с.97].

Принцип індивідуалізації виконання покарання спрямований не на певні групи засуджених, а на індивідуальні особливості особи засудженого, які мають значення при відбуванні ним покарання. У даному випадку, необхідно вести мову про те, що цей принцип знаходить своє відображення і реалізацію через ч. 4 ст. 6 КВК України де зазначається, що засоби виправлення і ресоціалізації засуджених застосовуються з урахуванням виду покарання, особистості засудженого, характеру, ступеня суспільної небезпеки і мотивів вчиненого

кримінального правопорушення та поведінки засудженого під час відбування покарання.

Індивідуалізація виконання покарання перш за все передбачає використання засобів карально-виховного впливу, які направлені на формування у засудженого соціально корисних якостей особи, стимулювання його правомірної поведінки, підвищення рівня правої культури і в кінцевому результаті декриміналізації його свідомості. Наприклад, у ч. 1 ст. 123 КВК України зазначено, що соціально-виховна робота із засудженими до позбавлення волі, спрямована на формування та закріплення у них прагнення до заняття суспільно корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівнів.

Стимулювання ж правослухняної поведінки засуджених, у відповідності із ч. 4 ст. 123 КВК України, здійснюється за допомогою програм диференційованого виховного впливу з урахуванням їхньої поведінки, психічного стану і ступеня соціальної занедбаності.

Сутність принципу індивідуалізації виконання покарання полягає у тому, що заходи карально-виховного впливу застосовуються до засуджених в залежності від їх поведінки, а також всієї сукупності інформації, яка характеризує особу злочинця. Ігнорування цих та інших факторів чи їх недостатнє вивчення у кожному конкретному випадку знижує ефективність застосування виправного впливу, що не буде сприяти якісному досягненню мети покарання.

Отже пропонується:

- 1) Закріпити у КК України принципи кримінального права, серед яких принцип диференціації кримінальної відповідальності і принцип індивідуалізації кримінальної відповідальності;
- 2) Закріпити у ст. 5 КВК України окремо принцип диференціації виконання покарань і окремо принцип індивідуалізації виконання покарань.

Література:

1. Кримінально-виконавчий кодекс України : науково-практичний коментар / А.Х. Степанюк, І.С. Яковець ; за заг. ред. А.Х. Степанюка. – [вид. друге, доп. і перероб.]. – Харків : ТОВ «Одіссей», 2008. – 560 с.
2. Гель А.П. Кримінально-виконавче право України : навч. посіб. / Гель А.П., Семаков Г.С., Яковець І.С. ; за ред. А.Х. Степанюка. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 624 с.
3. Конопельський В.Я. Диференціація та індивідуалізація виконання покарання у виді позбавлення волі: поняття, зміст, реалізація у кримінально-виконавчій діяльності України : моногр. / В.Я. Конопельський. – Одеса : ОДУВС, 2014. – 474 с.
4. Кримінально-виконавче право України : підручник / [Джужа О.М., Богатирьов І.Г., Колб О.Г., Василевич В.В. та ін.] ; за заг. ред. О.М. Джужи. – К. : Атіка, 2010. – 752 с.
5. Пузирьов М.С. Реалізація виправними колоніями принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк : моногр. / М.С. Пузирьов ; за наук. ред. І.Г. Богатирьова. – К. : ВД «Дакор», 2014. – 300 с.

Ю.В. Філей, к.ю.н., доцент, завідувач кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права Запорізького національного технічного університету

СОЦІАЛЬНА СУТНІСТЬ СУСПІЛЬНОЇ НЕБЕЗПЕКИ

Тези присвячені дослідженню соціальної сутності суспільної небезпеки, а також впливу особи злочинця на ступінь тяжкості злочину. Зроблено висновок, що типова суспільна небезпека характеризується типовими об'єктивними та суб'єктивними ознаками злочинного діяння в цілому з урахуванням типової особи злочинця та типових обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, і, застосувавши принцип справедливості, визначати ступінь тяжкості злочину не за максимальною межею санкції

статті (санкції частини статті) Особливої частини КК, а за типовою, тобто за її медіаною.

Ключові слова: суспільна небезпека, особа злочинця, ступінь тяжкості злочину, покарання.

Abstracts devoted to the study of social nature of public danger, and human impact on the severity of the criminal offense. It is concluded that the typical public danger characterized by typical objective and subjective symptoms offense as a whole, considering the typical offender and typical circumstances mitigating and aggravating punishment, and applying the principle of justice, to determine the severity of the crime does not limit the maximum penalties Article (sanctions of articles) of the Criminal Code, and by typical, that is, its median.

Key words: public danger, identity of the offender, the severity of the crime, punishment.

Незважаючи на те, що суспільна небезпека діяння являє собою найважливішу ознаку злочину, соціальна сутність суспільної небезпеки, її структура не достатньо повно досліджена.

Суспільна небезпека являє собою інтегроване поняття, яке визначається в кожній історичній епісі згідно з моральним, релігійним, соціально-економічним розвитком суспільства.

Так, законодавство і теорія кримінального права розрізняють суб'єкт злочину і особу злочинця. Для визнання діяння злочинним не мають значення соціально-психологічні ознаки особи суб'єкта. Н.Ф. Кузнецова наголошує, що зміст поняття особи злочинця виключає її вплив на наявність і ступінь суспільної небезпеки злочинного діяння. Інше рішення означало б порушення конституційного принципу про рівність всіх перед законом [1, с. 433].

Це положення, здавалося б, аксіоматично, проте у цій же роботі Н.Ф. Кузнецова зазначає, що при визначенні конкретної міри суспільної небезпеки злочинів, необхідної для індивідуалізації покарання, в розрахунок приймаються дві групи обставин: конкретна ступінь суспільної небезпеки всіх суб'єктивних і об'єктивних ознак злочинного діяння, з одного боку, і пом'якшуючі і обтяжуючі обставини, з іншого [1, с. 440]. На думку А.П. Козлова, пом'якшуючі та обтяжуючі обставини змінюють суспільну небезпеку вчиненого в той або інший бік [2, с. 712-713]. В.Д. Філімонов розглядає сукупність пом'якшуючих та обтяжуючих обставин як додатковий

кримінально-правовий критерій характеру і ступеня суспільної небезпеки [3, с. 231].

Ця теза підтверджується і законодавцем, наприклад, при призначенні покарання, як однієї з форм реалізації кримінальної відповідальності, суд, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України, повинен враховувати не тільки ступінь тяжкості вчиненого злочину, але і особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання.

З цього можна зробити висновок, що зміст поняття ступінь суспільної небезпеки злочинного діяння різний залежно від того, хто його застосовує законодавець чи суддя. Тобто суспільну небезпеку необхідно розглядати в різних значеннях: для законодавця – типова суспільна небезпека характеризується об'єктивними та суб'єктивними ознаками злочинного діяння в цілому без урахування особи злочинця (на думку Н.Ф. Кузнецової, в законі відображена мінімальна сукупність об'єктивних та суб'єктивних обставин, які створюють суспільну небезпеку [1, с. 488]), а для суддів – конкретна (індивідуальна) суспільна небезпека, яка характеризується об'єктивними та суб'єктивними ознаками злочинного діяння з урахуванням особи винного та обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання.

Типова ступінь суспільної небезпеки утворюється на основі типових елементів, а конкретна – індивідуальних особливостей злочину[4, с. 39]. Індивідуальна ступінь суспільної небезпеки, наприклад, різний розмір при крадіжці, особливості особи винного тощо. Одні індивідуальні елементи збільшують, а інші зменшують ступінь суспільної небезпеки. Індивідуальна ступінь суспільної небезпеки знаходить відображення в санкції, але за межами типового виду і розміру покарання, тобто вся інша санкція за вказаними межами покликана забезпечити індивідуальні особливості злочину і особи винного.

Відповідно до ч. 1 ст. 12 КК України, залежно від ступеня тяжкості злочину поділяються на злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі. Критерієм розмежування є максимальне покарання,

передбачене у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК. З цього випливає, що санкція є мірилом (кількісним виразом) ступеня тяжкості злочину. Якщо це так, то як суддя, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України, повинен враховувати не тільки ступінь тяжкості вчиненого злочину, але і особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання. Так, за наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням особи винного суд, умотивувавши своє рішення, може призначити основне покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК, або перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК за цей злочин (ч. 1 ст. 69 КК України). А чи може суддя, з урахуванням обставин, що обтяжують покарання, виходити за максимальні межі санкції, звісно ні. З цього ми можемо зробити логічний висновок, що законодавець при побудові максимальної межі санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК повинен врахувати всі можливі негативні обставини, що характеризують особу винного та обставини, що обтяжують покарання. Отже, законодавча санкція є мірилом не тільки ступеня тяжкості злочину, але і особи винного та обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання. А якщо це так, то твердження, що зміст поняття особи злочинця виключає її вплив на ступінь суспільної небезпеки злочинного діяння, необхідно піддати критиці?

А можливо в цьому логічному ланцюгу є вади, які привели до хибного висновку? Необхідно поставити питання: чи може караність служити критерієм класифікації злочинів, оскільки законодавча санкція є мірилом не тільки ступеня тяжкості злочину, але і особи винного та обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання.

Оскільки класифікація злочинів групує саме злочинні діяння без врахування ознак, що лежать поза ними, як слушно зазначає Кузнецова Н.Ф., караність не може бути рівноцінним, подібно суспільної небезпеки, критерієм

класифікації злочинів. Легкий, але механічний шлях класифікації злочинів залежно від розміру санкції не дозволяє врахувати реальний характер і ступінь небезпеки злочинів [1, с. 520].

І, нібито логічно зробити висновок, що для законодавця – типова суспільна небезпека характеризується об'єктивними та суб'єктивними ознаками злочинного діяння в цілому, з урахуванням типової особи злочинця, та типових обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, а для суддів – конкретна суспільна небезпека, яка характеризується об'єктивними та суб'єктивними ознаками злочинного діяння з індивідуальним урахуванням особи винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання. А якщо це так, то використання законодавцем для класифікації злочинів невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжких та особливо тяжких максимальної межі санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК суперечить принципу справедливості. Оскільки, визначаючи, який саме злочин вчинила особа, невеликої або середньої тяжкості, користуємося не типовими ознаками, а можливими найбільш негативними обставинами.

Отже, на нашу думку, можна піти декількома шляхами. Перший – визнати, що типова суспільна небезпека характеризується типовими об'єктивними та суб'єктивними ознаками злочинного діяння в цілому з урахуванням типової особи злочинця та типових обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, і, застосувавши принцип справедливості, визначати ступень тяжкості злочину не за максимальною межею санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК, а за типовою, тобто за її медіаною. Другий – визнати, що типова суспільна небезпека характеризується об'єктивними та суб'єктивними ознаками злочинного діяння в цілому без урахування особи злочинця, і розробити механізм виходу за максимальні межі санкції за наявності обставин, що обтяжують покарання, та негативної характеристики особи винного. Третій – відмовитись від обсягу можливого покарання як міри ступеня тяжкості злочину, оскільки, як вже зазначалось, законодавець у санкції статті повинен врахувати не тільки тяжкість злочину,

але і всі можливі обставини, що обтяжують покарання. Перший спосіб видається нам більш оптимальним.

Література:

1. Кузнецова Н.Ф. Избранные труды / предисловие В.Н. Кудрявцева. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 834 с.
2. Козлов А.П. Понятие преступления / А.П. Козлов. – СПб. : Изд-во «Юрид. центр Пресс», 2004. – 819 с.
3. Филимонов В.Д. Общественная опасность личности преступника. – Томск, 1970. – 277 с.
4. Кривоченко Л.Н. Классификация преступлений : монография / Л.Н. Кривоченко. – Х. : Вища шк., 1983. – 158 с.

В.В.Шаблистий, к.ю.н., доцент, начальник кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

КАТЕГОРІЯ СУСПІЛЬНОЇ НЕБЕЗПЕКИ (НЕБЕЗПЕЧНОСТІ) У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ДАНИНА ТРАДИЦІЯМ ЧИ НЕОБХІДНІСТЬ НОВАЦІЙ?

У доповіді актуалізується увага на необхідності перегляду категорії суспільної небезпеки у кримінальному праві; у якості альтернативи пропонується безпека людини, суспільства, держави та людства.

Ключові слова: людина, суспільство, закон, кримінальне право, небезпека, злочин, зміни.

The report is updated attention to the need to revise the category of public danger in criminal law; as an alternative proposed human security, society, state and humanity.

Keywords: man, society, law, criminal law, danger, crime, changes.

Людина живе доти, доки живе про неї пам'ять ... Кожен із нас на протязі всього життя намагається приложити максимум зусиль для втілення цього аксіоматичного твердження в реальність. У кожного вдається по-різному, в залежності від можливої об'єктивізації своїх здібностей – сім'я, робота, творчість та ін. Комусь вдається вдало поєднувати декілька сфер прояву, і лише справжнім геніям світу цього достатньо просто жити і творити, щоби про нього пам'ятали завжди (як про вченого, вчителя, громадського діяча, порядного сім'янина).

Наведені міркування повністю стосуються Володимира Володимировича Сташиса, творчий і життєвий шлях якого був, є і буде прикладом для наслідування багатьох поколінь.

Одним із визначних досягнень в тому числі В.В. Сташиса є прийняття Верховною Радою України 05 квітня 2001 року Кримінального кодексу (далі – КК) України, в якому закладено підґрунтя для балансу між карально-репресивною радянською системою правосуддя та відновно-прогресивною.

Думається, що однією із таких підвалин є категорія «суспільної небезпечності (небезпеки)» у кримінальному праві України, одвічні канони якого останнім часом піддаються спробам ревізії або перегляду. Фактично мова йде про пошук оптимального співвідношення усталених традицій кримінально-правової науки із невідворотним впровадженням новацій, які об'єктивно наштовхуються на конструктивну критику, а іноді – на нерозуміння або небажання сприйняття. Разом з тим, мабуть ніхто не буде сперечатись із аксіомою – кримінальне право має відповідати постійному поступальному прогресивному розвитку суспільства з тим, щоби адекватно реагувати на найгрубіші порушення норм права, моралі та традицій.

Так, Конституція України закріпила одне з найважливіших надбань світової правової спадщини – людина визнана найвищою соціальною цінністю в державі. Звідси виходить, що вектор суспільного розвитку Української держави зобов'язаний рухатися тільки в бік розвитку та вдосконалення механізмів реалізації такого положення Основного Закону. Фактично мова йде

про те, що як мінімум з 1996 року людина нормативно мала замінити державу в центрі політичної системи суспільства.

КК України 2001 року врахував більшість положень Конституції України. Проте проведення безпекового виміру кримінального права з позиції людини показало, що на розгляд наукової громадськості доцільно винести питання про категорію «суспільної безпеки (небезпечності)» у кримінальному праві. Аргументація постановки такої проблеми наступна.

В КК України поняття «небезпека» у сполученні із поняттям «суспільний» (у різних відмінках) вживається у декількох значеннях.

Перше полягає у позначенні діяння та (або) наслідків в КК України – ч. 2 ст. 1 – суспільно небезпечні діяння; ч. 1 ст. 2 – суспільно небезпечного діяння; ч. 1 ст. 11 – суспільно небезпечне діяння; ч. 2 ст. 11 – суспільної *небезпеки* (курсив наш – *В.Ш.*); ч. 2 ст. 19 – суспільно небезпечного діяння; ч. 2, 3 ст. 24 – суспільно небезпечний, суспільно небезпечні наслідки; ч. 2, 3 ст. 25 – суспільно небезпечні наслідки та ін.

Друге – Особлива частина КК України оперує здебільшого безпекою для життя та здоров'я людини та загальнонебезпечним способом вчинення злочину.

Третє полягає у вживанні для позначення небезпечності посягання без вказівки на суспільність (ч. 2 ст. 38 КК України), або з такою прив'язкою – суспільно небезпечне посягання – ч. 3, 4 ст. 36 КК України; аналогічна ситуація із вказівкою на суспільну небезпечність злочинця (ч. 4 ст. 74 КК України), тоді як у ст. 94 КК України ведеться мова про ступінь небезпечності психічно хворого.

Наведені положення наштовхують на проміжний висновок про те, що «небезпека» та «небезпечність» у чинному КК України вживаються як синоніми. «Ненадійним супутником» їх є «суспільність», оскільки в одних випадках вона вказується, в інших – ні. Для спроби встановлення причин такої ситуації слід звернутися до етимології цих слів та генези появи у кримінальному законі.

Так, небезпека (небезпечність) – можливість якогось лиха, нещастя, катастрофи, шкоди і т.ін.; стан, коли кому-, чому-небудь щось загрожує [1, с. 246]. Тобто небезпека є словом-антонімом безпеки, її протилежністю.

Небезпека – це негативна властивість матерії, яка проявляється у її здатності завдавати шкоди певним елементам Всесвіту, потенційне джерело шкоди. Якщо мова йде про небезпеку для людини, то це явища, процеси, об'єкти, властивості, здатні за певних умов завдавати шкоди життю чи здоров'ю людини або системам, що забезпечують життєдіяльність систем [2, с. 112].

В КК України 1922 року, головним завданням якого проголошено правовий захист держави трудящих від злочинів і від *суспільно небезпечних* елементів (курсив наш – *В.Ш.*) (ст. 5), у ст. 6 поняття злочину визначено як будь-яку суспільно небезпечну дію чи бездіяльність, що загрожує основам радянського ладу і правопорядку, встановленому робітничо-селянською владою на перехідний до комуністичного ладу період часу [3].

Стаття 7 КК України 1927 року передбачала, що за суспільно небезпечну (злочинну) дію визнається кожна дія чи бездіяльність, що загрожує радянському ладові або ламає правовий порядок, що його завела влада робітників і селян на перехідний до комуністичного ладу період часу.

Не може не звернути на себе увагу той факт, що вперше (до цього у понятті злочину закріплювалася здебільшого формальна його сторона) до поняття злочину додано ознаку суспільної небезпеки, яка на той час була синонімом злочину. Надалі ця категорія трансформувалася у самостійну матеріальну ознаку злочину та одну з ключових категорій кримінального права, знайшовши своє вираження у наступних КК України.

КК 1960 року у ч. 1 ст. 7 передбачав, що злочином визнається передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), що посягає на суспільний лад України, його політичну і економічну системи, власність, особу, політичні, трудові, майнові та інші права

і свободи громадян, а так само інше передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння, яке посягає на правопорядок [5].

Отже, наявність в КК України 2001 року суспільної небезпеки (небезпечності) злочину, діяння, посягання, наслідку, особи злочинця, психічно хворого, способу вчинення злочину є скоріше даниною традиціям, які не є безспірними, а дискусію про їх оновлення можна вважати відкритою або розпочатою. Про це свідчить той факт, що на перших роках побудови радянської держави будь-яке діяння, що загрожувало не людині, а радянському ладові, тобто державі, вважалось суспільно небезпечним та злочинним. Вважаємо, що саме звідси бере початок застосування кримінального закону за аналогією. Про небезпеку для окремо взятої людини мови і бути не могло, на відміну від кримінальних законів ХІХ ст. Саме тому ознака суспільної небезпеки злочину не може мати місце в державі, у якій людину проголошено найвищою соціальною цінністю.

Розглядувана категорія є штучно створеним рудиментом радянської правової системи, що підлягає заміні на безпеку людини, суспільства, держави та людства. Саме це наукове положення виноситься на розсуд представників кримінально-правової науки.

Література:

1. Словник української мови / Білодід І. К., Бурячок А. А. та ін. В 11-ти томах. Том 5. – К. : Наукова думка, 1974. – 721 с.
2. Панкратов О. М. Безпека життєдіяльності людини у надзвичайних ситуаціях : навч. посіб. / Панкратов О. М., Міляєв О. К. – К. : КНЕУ, 2005. – 230 с.
3. Уголовный кодекс УССР с изменениями и дополнениями по 1-ое ноября 1924 г. и с алфавитным указателем. – Юридическое издательство Наркомюста У.С.С.Р. – Харьков, 1924. – 73 с.
4. Кримінальний кодекс. В редакції 08 червня 1927 р. – Юридичне Видавництво Наркомюсту У.Р.С.Р. – Харків, 1927. – 149 с.

5. Кримінальний кодекс України : затверджений Законом від 28 грудня 1960 року // Вісник Верховного Суду УРСР. – 1961. – № 2. – С. 34.

Н.М. Конарбаева, аспирант кафедры уголовного права и криминалистики НИУ «Высшая школа экономики»

ОБЩИЕ НАЧАЛА НАЗНАЧЕНИЯ НАКАЗАНИЯ В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ РОССИИ: ИСТОРИЧЕСКИЙ ОБЗОР (1845-1996 гг.)

Среди институтов Общей части уголовного права особое значение имеют общие правила назначения наказания, которых сейчас принято называть общими началами (ст.60 УК РФ). Их особое значение определяется тем, что через них законодатель дает правоприменителю общие установки по назначению необходимого и справедливого наказания виновному лицу (с данным утверждением соглашаются, практически, все авторы). По справедливому утверждению А.Э. Жалинского, общие начала назначения наказания—«основания выбора (возложения) уголовной ответственности, правоприменительных решений», законодателем которые «регламентируются менее определенно»¹.

Действительно, содержание понятия рассматриваемой конструкции действующим уголовным законом не раскрывается, что дает мощный толчок исследованиям, посвященным им, в том числе в историческом аспекте.

Отметим, что современные общие начала однозначно имеют под собой реальную историческую основу, вместе с тем, она, в уголовном праве, интерпретируется по-разному. Большинство авторов считают, что общие начала как уголовно-правовая конструкция появились в Основах уголовного

---

¹ Жалинский А.Э. Уголовное право в ожидании перемен: теоретико-инструментальный анализ. 2-е изд., перераб. и доп. М., 2015. С. 399.

законодательства Союза ССР и союзных республик 1958 года². Однозначно, именно в данном правовом документе законодатель им придал форму уголовно-правовой конструкции, путем определения названия соответствующей статьи «общие начала назначения наказания». В его содержании законодатель закладывал основные правила назначения наказания, с их исчерпывающим перечнем³. Вместе с тем, нельзя утверждать, что история общих начал (как общие правила, обращенные судам для назначения справедливой меры наказания) начинается с 1958 года, хотя бы потому, что, в таком случае, будет происходить одновременное отрицание существования каких-либо общих правил назначения наказания до такого установления.

Следует отметить, что наличие и существование деяний, которые в различных обществах и время признавались преступными, предполагали обязательного наступления ответственности, следовательно, применения к виновному лицу меры наказания. Данный процесс, в зависимости от развития общества, всегда, более или менее, регулировался, это означает, что так или иначе, при назначении наказания, существовали некие правила для правоприменителя. Вместе с тем, на наш взгляд, нельзя утверждать, что общие правила назначения наказания появились наравне с понятиями «преступление» и «наказание». Как показывают нормы ранних источников русского права, в них невозможно найти общие правила, обеспечивающие и регулирующие процесс применения наказания. В них можно найти доказательства тому, что нормы о реализации ответственности (установленные отдельными личностями – князьями и др.) сводились, всего лишь, к получению формальных, вместе с тем, обязательных доказательств (к примеру, вооруженный поединок – поле, испытание железом, присяга – рота и другие процессуальные положения Пространной Правды Владимира Мономаха)⁴. Раннему периоду развития уголовной ответственности характерно, даже, непризнание значения вины

---

² См.: Наумов А.В. Российское уголовное право: курс лекций. В двух томах. Т.1. Общая часть. М., 2004. С. 371; Дударь Н.Н. Общие начала назначения наказания: дис. ... канд. юрид. наук: М., 2004. С. 73.

³ Закон СССР от 25.12.1958 года "Об утверждении Основ уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик" (вместе с Основами законодательства) // Ведомости Верховного Совета СССР, 1959. №1. Ст. 6.

⁴ А. А. Зимин. Правда Русская. М., 1999. С. 236-238

преступника для наступления ответственности. К примеру, А.А. Зимин отмечал, что «во второй половине статьи в списках Синодально-Троицкой группы говорится, что за убийство женщины платилось полувирье, «аже будет виноват», на основании чего он приходил к заключению, что «вина связывается не с убийцей, а с жертвой»⁵. Изложенные исторические факты ярко свидетельствуют тому, что общие правила назначения наказания не были совместимы с тем положением, когда применение наказания, всего лишь, выражало месть власти за преступное поведение лица.

Далее, возникает вопрос: представляется ли возможным то, что общие начала назначения наказания представляя собой общие правила, обращенные к судам могли появиться вместе с нормами, регулирующие деятельности судов? Изучение норм Судебников 1497 и 1550 годов⁶, Соборного уложения 1649 года (впервые в нем появились отдельные главы (Глава 10,11,12), регулирующие порядок деятельности судов)⁷ показывают, что в них отсутствовали какие-либо конкретные и общие положения, которыми суд должен был руководствоваться при определении необходимой меры наказания.

Не претендуя на конечное значение, полагаем, что появление в уголовном праве ранних общих правил назначения наказания—это результат осознания государством того, что реакция на совершенное преступление не может выражаться в произволе власти: реализация ответственности за совершенное деяние требует иного подхода. Такое признание, впервые, было закреплено в Уложении о наказаниях уголовных и исправительных 1945 года. Одним из основных задач Уложения было закреплено то, «чтобы за каждое противозаконное деяние было положено соответствующее ему, соразмерное со свойством его, наказание или взыскание, дабы через то устранился, по возможности, всякий произвол в произнесении приговоров произвол...»⁸. Исходя из вышеизложенного, полагаем, что появление в истории российского уголовного

⁵ А. А. Зимин. В указ.соч. С. 234.

⁶ См.: Российское законодательство X-XX веков: в 9-ти томах. Т.2: Законодательство периода образования и укрепления государства. 520 с.

⁷ См.: Тихомиров Н.М., Епифанов П.П. Соборное Уложение 1649 года. М.,1961.

⁸ Уложение о наказаниях уголовных и исправительных. СанктПетербург, 1845. С. IV.

права общих правил назначения наказания (в качестве правовой и научной конструкции) непосредственно связано с вышеупомянутым Уложением.

В целом, на наш взгляд, изменяющиеся общественно-исторические явления позволяют выделить четыре отдельных этапов развития общих начал. На этих этапах происходила трансформация общих правил назначения наказания: от неконкретных, разрозненных общих правил до существующей системы общих начал. Эти отдельные этапы становления и развития общих начал назначения наказания могут быть представлены: а) становление общих правил определения наказания в дореволюционный период, а именно с 1845 года по 1917 год; б) зарождение общих правил и закрепление в нормативных актах Советского государства с октября 1917 года по 1958 год; в) законодательное установление и развитие конструкции «общие начала назначения наказания» и ее развитие в уголовно-правовой науке с 1958 по 1996 гг.; г) общие начала в действующем уголовном законе Российской Федерации⁹.

Как уже было отмечено, зачатки общих начал назначения наказания были представлены в виде общих правил определения наказания для правоприменителя в Уложении о наказаниях уголовных и исправительных 1845 года. Так, в ст. 96-97 Уложения для правоприменителя были установлены общие правила определения соответствующего наказания: «Наказания за преступление и проступки определяются не иначе, как на точном основании постановлений закона; наказание... может быть определено судом тогда только, во-первых, когда содеяние преступления или проступка, или же покушение на оные или приготовление к ним, или существование преступного умысла несомненно доказаны; во-вторых, ... содеянное или умышленное должно быть вменено подсудимому или подсудимым в вину»¹⁰. По сути, вышеупомянутые положения Уложения легли в основу современного понимания общих начал назначения наказания в следующем выражении: а)

---

⁹ Современное положение и тенденций общих начал назначения наказания по УК РФ в настоящей статье не рассматриваются в силу ограничения ее объема.

¹⁰ Уложение о наказаниях уголовных и исправительных. Глава третья: Об определении наказаний по преступлениям. СанктПетербург, 1845. С. 31.

наказание назначается *виновному лицу, за совершение конкретного преступления*; б) наказание назначается *в пределах норм УК и той статьи, которая устанавливает ответственность за конкретное преступление*.

В этом периоде, существование общих правил назначения наказания было отмечено и в науке уголовного права. К примеру, И.Я. Фойницкий отмечал в качестве начала наказания—его справедливость, по его мнению, «начало справедливости наказания означает необходимость соответствия его с преступным деянием...», в свою очередь, она, достигается с помощью обстоятельств, определяющих наказание, применение которых «вызывает изменение установленного законом наказания или в степени и роде, или только в мере...»¹¹. По справедливому замечанию автора, кроме справедливости, в уголовном праве существовали определенные правила судебной деятельности (ст.147-151 Уложения). Эти правила сводились к тому, что «суд должен: 1) приискать нормальное наказание (в том числе степень нормального наказания), положенное в законе, и 2) приискать конкретное наказание, соответствующее обстоятельствам данного дела»¹². На наш взгляд, ценность идей И.Я. Фойницкого заключается в том, что он понятие «начала» отделял от общих правил назначения наказания, тем самым рассматривая их соотношение как «идейная основа—правила».

В этот же период, Н.Д. Сергеевским было высказано мнение о том, что началами определения меры наказания в каждом случае выступают обязательность объективной и субъективной оценки преступного деяния. Так, он полагал, что именно «этими двумя началами... руководствуется судья при определении меры наказания в каждом отдельном случае, насколько дает ему простор существующая в законе уголовная санкция того или другого вида...»¹³.

По представлению Н.С. Таганцева «участие судьи в выборе для каждого отдельного преступного деяния меры соответственного наказания является общим правилом»; при этом судья в этой деятельности руководствуется

---

¹¹ Фойницкий И.Я. Учение о наказании в связи с тюремным содержанием. С-Петербург, 1989. С. 93-94, 96.

¹² Фойницкий И.Я. В указ.соч. С. 100-103.

¹³ Сергеевский Н.Д. Русское уголовное право: пособие к лекциям. Часть общая. С-Петербург, 1900. С. 339

определенными началами. В качестве таковых, Н.С. Таганцев признавал: «основание определения меры ответственности», которого он определил как «то, что признал законодатель необходимым воспретить под страхом наказания»; «обстоятельства, влияющие на меру ответственности»—«условия, влияющие на меру ответственности, определение размера этого влияния в порядке и по правилам, устанавливаемым каждым законодательством особо»¹⁴. Такое понимание общих начал, на наш взгляд, оставил след в современном развитии положения об общих началах, и фиксируется в норме уголовного закона в качестве отдельных положений (ч.3 ст.60 УК РФ).

Далее, на наш взгляд, второй этап развития общих правил назначения уголовного наказания связан со строительством Советского государства и определением его основных ценностей. В этом периоде общие начала приобретают, скорее, форму правовой фикции, нежели конкретные правила назначения наказания и все еще не рассматриваются в качестве самостоятельной правовой конструкцией. Относительно наличия на данном этапе общих правил назначения наказания и их природы высказываются следующие мнения:

а) до 1958 года советская наука уголовного права оперировала понятием «принципы (общие начала) назначения наказания», не проводя различий между основополагающими идеями и законодательно закрепленными правилами назначения наказания¹⁵. Так, некоторые ученые в качестве принципов назначения наказания понимали ст. 45 УК РСФСР 1926 года, где законодательно были закреплены общие положения назначения наказания (учет указаний Общей части УК, соблюдение пределов наказаний, указанных в санкциях норм Особенной части УК, учет общественной опасности преступления, учет обстоятельств дела и личности преступника)¹⁶;

---

¹⁴ Таганцев Н.С. Русское уголовное право: лекции. Часть общая. Т.1. С-Петербург, 1902. Ч. 259-262.

¹⁵ Соловьев А.Д. Вопросы применения наказания по советскому уголовному праву. М., 1958. С. 7.

¹⁶ См.: Исаев М.М. Уголовное право: общая часть. М., 1948. С. 280; Меньшагин В.Д. Советское уголовное право: общая часть. М., 1950. С. 275; Утевский Б.С. Уголовное право: общая часть. М., 1959. С. 291.

в) до 1958 года понятие «общие начала назначения наказания», следовательно, общие правила назначения наказания, а также какое-либо указание на них как в теории, так и в законе, отсутствовали¹⁷.

г) современное понимание общих правил назначения наказания (а равно становление понятия «общие начала») берет свое начало именно в этом периоде¹⁸. Считается, что развернутая характеристика общих начал назначения наказания давалась, первый раз, в ст. II Руководящих начал по уголовному праву 1919 года. Именно в них предусматривались обязанность суда «по оценке степени и характера (свойство) опасности для общества как самого преступника, так и совершенного им деяния при определении меры воздействия»¹⁹.

Действительно, в связи со строительством Советского государства и определением его основных ценностей, в уголовном законодательстве появились новые положения, общие правила назначения наказания: принимаются нормативные акты, которые указывают суду, как советский правоприменитель должен назначить наказание. Возможно, данные руководящие начала не были систематизированы и не имели обобщенного формального названия как «общие начала назначения наказания», все же они были декларированы и обязательны для применения судами и революционными трибуналами в процессе назначения наказания²⁰.

Полагаем, что третий этап развития общих правил назначения наказания начинается с момента законодательного признания и закрепления уголовно-правовой конструкции «общие начала назначения наказания» в статье 32 Основ уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик 1958 году (до

---

¹⁷ См.: Наумов А.В. Российское уголовное право: курс лекций. В двух томах. Т.1. Общая часть. М., 2004. С. 371; Дударь Н.Н. Общие начала назначения наказания: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2004. С. 73; Злобин Г.А., Никифоров Б.С. Умысел и его формы. М., 1972. С. 14.

¹⁸ См.: Ной И.С. Сущность и функции уголовного наказания в советском государстве: политико-юридическое исследование. Саратов, 1973. 192с. С. 9; Швеков Г.В. Первый советский уголовный кодекс. М., 1970. С. 56; Бугрименко А.С. Общие начала назначения наказания и их применение к несовершеннолетним: дис. ... канд. юрид. наук., Ростов-на-Дону, 2007. С. 18.

¹⁹ См.: Скрябин М.А. Общие начала назначения наказания и практика их применения по делам о преступлениях несовершеннолетних: дис. ... канд. юрид. наук., Казань, 1984. С. 15.

²⁰ См.: Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917-1952г. М.:1953. С.19-20, 23, 28.

принятия действующего УК РФ). Отметим, что в Основах законодатель не стал раскрывать содержание данного понятия, ограничился констатацией и перечислением системы общих начал. В этот период закладывалось начало восприятия общих начал в качестве «системы правил (рекомендаций), направленные на максимально полную и объективную оценку обстоятельств дела в процессе назначения наказания»²¹. Общие начала понимались как «*общие правила* определения меры наказания, отвечающей объективным и субъективным признакам преступления, а также личности виновного»²²; «*отправные конкретные требования* уголовного закона о порядке и пределах назначения наказания, которыми обязан руководствоваться суд в каждом конкретном случае»²³; или «*выработанные законом и правовой наукой определенные критерии*, руководствуясь которыми суд всегда может назначить справедливое наказание»²⁴ и др.

Таким образом, в течение продолжительного времени (на рассматриваемых этапах) институт общих начал назначения наказания прошел путь от бессистемных правил выбора, применения наказания до комплекса руководящих положений избрания самого оптимального вида наказания, предусмотренного в соответствующей санкции за виновно совершенное деяние. Более того, рассматриваемый институт стал одним из немногих обязательных институтов Общей части УК, без учета которых не только назначение справедливого и необходимого наказания, но и правильное применение статей Особенной части становится немислимым.

Литература:

1. Зимин А.А. Правда Русская. М., 1999.
2. Тихомиров Н.М., Епифанов П.П. Соборное Уложение 1649 года. М., 1961.

²¹ Карпец И.И. Индивидуализация наказания в советском уголовном праве. М., 1961. С. 13-25.

²² Прохоров Л.А. Общие начала назначения наказания по советскому уголовному праву: автореферат дис. ...канд. юрид. наук. М., 1972. С. 7.

²³ Скрыбин М.А. В указ.соч. С. 8.

²⁴ См.: Бажанов М.И. Назначение наказания по советскому уголовному праву. Киев, 1980. С. 23-24; Новоселов Г.П. Критерии определения судом меры уголовного наказания. автореферат ...канд.юрид.наук. Свердловск, 1981. С. 8-9.

3. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных (Глава третья: Об определении наказаний по преступлениям). СанктПетербург, 1985.
4. Фойницкий И.Я. Учение о наказании в связи с тюрьмоведением. С-Петербург, 1989.
5. Сергеевский Н.Д. Русское уголовное право: пособие к лекциям. Часть общая. С-Петербург, 1900.
6. Таганцев Н.С. Русское уголовное право: лекции. Часть общая. Т.1. С-Петербург, 1902.
7. Соловьев А.Д. Вопросы применения наказания по советскому уголовному праву. М., 1958.
8. Исаев М.М. Уголовное право: общая часть. М., 1948.
9. Меньшагин В.Д. Советское уголовное право: общая часть. М., 1950.
10. Утевский Б.С. Уголовное право: общая часть. М., 1959.
11. Наумов А.В. Российское уголовное право: курс лекций. В двух томах. Т.1. Общая часть. М., 2004.
12. Дударь Н.Н. Общие начала назначения наказания: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2004.
13. Злобин Г.А., Никифоров Б.С. Умысел и его формы. М., 1972.
14. Ной И.С. Сущность и функции уголовного наказания в советском государстве: политико-юридическое исследование. Саратов, 1973.
15. Швеков Г.В. Первый советский уголовный кодекс. М., 1970.
16. Бугрименко А.С. Общие начала назначения наказания и их применение к несовершеннолетним: дис. ... канд. юрид. наук., Ростов-на-Дону, 2007.
17. Скрябин М.А. Общие начала назначения наказания и практика их применения по делам о преступлениях несовершеннолетних: дис. ... канд. юрид. наук., Казань, 1984.
18. Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917-1952г. М.:1953.

19. Карпец И.И. Индивидуализация наказания в советском уголовном праве. М., 1961.

20. Прохоров Л.А. Общие начала назначения наказания по советскому уголовному праву: автореферат. дис. ...канд.юрид.наук. М., 1972.

21. Бажанов М.И. Назначение наказания по советскому уголовному праву. Киев, 1980.

22. Новоселов Г.П. Критерии определения судом меры уголовного наказания. автореферат. ...канд.юрид.наук. Свердловск, 1981.

О.О. Стулов, к.ю.н., доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА УКРАЇНИ

У статті розглядаються окремі проблеми формування понятійного апарату кримінально-виконавчого права і його термінологічної складової.

Ключові слова: кримінально-виконавче право; понятійний апарат; термінологія.

В статье рассматриваются отдельные проблемы формирования понятийного аппарата уголовно-исполнительного права и его терминологической составляющей.

Ключевые слова: уголовно-исполнительное право, понятийный аппарат, терминология.

The problems of forming the conceptual apparatus of the criminal law enforcement and its terminology component are considered in the article.

Keywords: criminal law enforcement, the conceptual apparatus, the terminology

Актуальність порушеної проблеми зумовлена тим, що і кримінально-виконавче право, і національна кримінально-виконавча система вже чверть сторіччя перебувають у стані перманентного реформування, якому кінця-краю

не видно. Саме тому постійної уваги потребує наукове супроводження реформ у цій сфері діяльності держави, розвиток самої теорії кримінально-виконавчого права, в т.ч. уточнення понять і термінів, їх сучасного змісту тощо.

З урахуванням викладеного, кримінально-виконавча теорія наразі потребує нових досліджень, нових дослідників, перш за все, тих, які проходять службу, працювали чи працюють в органах та установах виконання покарань (ОУВП), і під час виконання функціональних обов'язків виявили спроможність бачити недоліки і пропонувати шляхи вирішення проблеми недосконалого регулювання сфери виконання та відбування покарань, приведення її у відповідність міжнародним, перш за все, європейським стандартам поведіння із засудженими і ув'язненими.

Постановка проблеми. Проведений моніторинг наукових публікацій свідчить, що частина здобувачів першого наукового ступеню після захисту дисертації з кримінально-виконавчої тематики більше до неї не звертаються, пропозиції щодо вдосконалення процесу виконання та відбування покарань не вносять. У підсумку наука кримінально-виконавчого права не дораховується частини науковців, в т.ч. з практичним досвідом роботи в ОУВП, на яких могла розраховували. Але наука, як і природа, не «терпить пустоти». Це стосується і теорії кримінально-виконавчого права – як системи знань про тенденції і закономірності процесу виконання-відбування покарань.

Сьогодні стає проблемою прискіплива увага до кримінально-виконавчого права фахівців не кримінально-правової сфери, їх намагання привнести в цю галузь щось своє, часто «не те, але нове або інше», «збагатити» її понятійний апарат, термінологію, запропонувати «сучасні наукові» обґрунтування тощо. При цьому, «наукові» перли окремих авторів на кримінально-виконавчу тематику викликають чималий подив. Приміром, один з цивілістів стверджує: «Сьогодні складно дати визначення кримінально-виконавчих правовідносин у зв'язку з тим, що вони розглядаються у різних аспектах. Це кримінально-правові правовідносини які регулюють порядок і умови виконання і відбування покарань, кримінально-виконавчі правовідносини які регулюють порядок і

умови звільнення від відбування кримінальних покарань тощо. Все це і спонукало автора розвернути з цього приводу наукову дискусію» (Орфографія оригіналу) [1, с.249].

Залишивши іншим дослідження справжнього змісту понять «розвернути» і «розгорнути», зупинимось на уточненні поняття «кримінально-виконавчі правовідносини». З курсу «Теорія держави та права» відомо, що правовідносини, нічого не регулюють, оскільки самі є наслідком правового регулювання суспільних відносин і виникають в результаті впливу норм права на фактичні суспільні відносини... Правовідносини є формою реалізації норм права [2, с.209-210]. У свою чергу, кримінально-виконавчі відносини є одним із результатів реалізації норм кримінально-виконавчого права.

В галузевій теорії кримінально-виконавчі правовідносини визначаються як урегульовані нормами кримінально-виконавчого права суспільні відносини, які виникають між органами й установами виконання покарань і засудженими з приводу виконання та відбування кримінальних покарань [3, с.140]. Таке визначення поняття кримінально-виконавчих правовідносин є усталеним, позитивно сприймається фахівцями в галузі кримінально-виконавчого права, і нових підходів «нових науковців» на даному етапі розвитку даної галузі права не потребує.

Нажаль, до цієї не наукової справи докладаються і окремі науково-педагогічні працівники ВНЗ, підпорядкованих Державній пенітенціарній службі України. Одні з них пропонують «нові наукові» терміни кримінально-виконавчого права, другі – вигадують «головні завдання» для державних підприємств УВП, треті стверджують про існування в Україні пенітенціарної системи (а не кримінально-виконавчої) і тому подібне.

Так, кандидати економічних наук Гончаренко О.Г. з ЧЮК ДПтСУ та Горшунова І.В. з ЧДТУ у спільній науковій публікації «Роль маркетингових служб у підвищенні ефективності діяльності державних підприємств пенітенціарної системи України» невідомо з яких підстав дійшли висновку: «Головне завдання державного підприємства УВП – виховання і ресоціалізація

засуджених...» [4], хоча Глава 18 КВК України [7] і ст.13 «Підприємства установ виконання покарань» Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [5] такого завдання для підприємств УВП не визначають.

Інший відомий вчений, обґрунтовуючи можливість впровадження в науковий обіг поняття «кримінально-виконавча характеристика покарання», зауважує: «Відсутність серед вчених-пенітенціаристів єдиних поглядів на поняття (дефініції) кримінально-виконавча характеристика, дозволяє нам, запропонувати загальне її визначення. Кримінально-виконавча характеристика - це упорядкований чинним законодавством порядок умов виконання та відбування кримінальних покарань» (Орфографія оригіналу) [6, с.39]. Насправді ж «упорядкований чинним законодавством порядок...» визначає зовсім інше поняття кримінально-виконавчого права і законодавства – «режим». Звернемось до ст. 102 КВК України, частина перша якої визначає: «Режим у виправних і виховних колоніях – це встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарання...» [7]. Як мовиться, без коментарів.

Водночас необхідно зробити деякі зауваження стосовно запропонованого до впровадження терміну «кримінально-виконавча характеристика» і його фактичних авторів.

По-перше, і ми на цьому наполягаємо, не всі інститути, категорії і явища правової, в т.ч. кримінально-виконавчої сфери можна описати чи піддати кримінально-виконавчій характеристиці, а лише ті з них, які мають кримінально-виконавче походження, тобто, перебувають власне у сфері кримінально-виконавчих, а не кримінально-правових, кримінально-процесуальних чи інших видів правовідносин.

По-друге, сам цей термін, вперше введений в обіг автором для опису кримінально-виконавчої характеристики злісного порушника встановленого порядку відбування покарання [8, с.44], є досить складним за своїм змістом. Саме тому, для початку дискусії, було запропоновано використовувати

кримінально-виконавчу характеристику злісного порушника режиму тримання у вузькому і широкому значенні, оскільки поняття «кримінально-виконавчу характеристику» засудженого легше описати, а ніж чітко сформулювати її визначення. Ми вважали доцільним надання спочатку розгорнутої характеристики того чи іншого правового явища у сфері виконання та відбування покарань, аніж одразу сформулювати недосконалу дефініцію, яку завдяки своїй «науковій свіжості» одразу ж підхоплять молоді вчені і практики, фахівці інших галузей права, і яка у такий спосіб заживе своїм власним, незалежним від автора життям, кочуючи з однієї публікації до іншої.

По-третє. Наші дослідження, в т.ч. аналіз правового регулювання виконання та відбування покарань, наводить на думку, що правомірно вести мову про кримінально-виконавчу характеристику засудженого, який відбуває позбавлення волі на певний строк чи інший вид покарання, тобто, перебуває у русі, в динаміці. Але не можна надати кримінально-виконавчу характеристику якомусь виду покарання, наприклад, позбавленню волі, якщо, з одного боку, вирок суду не звернутий до виконання, засуджений покарання не відбуває, не відчуває на собі передбачені законом обмеження і виховний вплив, з іншого боку, персонал виправної колонії стосовно конкретного засудженого покарання не виконує, зміни в його поведінці не фіксує.

В даному випадку відсутні і кримінально-виконавчі правовідносини - суспільні відносини між суб'єктами виконання (персоналом виправної колонії) та відбування покарання (засудженим), взаємодія яких власне і призводить до належної реалізації покарання у виді виникнення, існування, зміни і припинення кримінально-виконавчих правовідносин.

Іншими словами, оскільки процес *виконання* та *відбування* покарання не розпочався, не здійснюється, не завершився, відсутній рух (динаміка, зміни в умовах відбування покарання, в поведінці засудженого тощо), нема чого і описувати (охарактеризовувати), а отже немає підстав вживати «*-виконавча*» як динамічну складову вказаного поняття.

Виходячи з викладеного, правомірно буде вживати терміни «кримінально-виконавча характеристика засудженого, який відбуває обмеження волі», «кримінально-виконавча характеристика злісного порушника режиму тримання», і водночас помилковим є термін «кримінально-виконавча характеристика покарання» і його інтерпретації на кшталт «кримінально-виконавча характеристика обмеження волі», «кримінально-виконавча характеристика арешту», бо за ними вбачається лише статика – формально зафіксовані в нормах чинного КВК України порядок і умови виконання та відбування конкретних видів покарання.

У підсумку можемо зазначити, що в науці кримінально-виконавчого права існує проблема впровадження нових наукових термінів (дефініцій), їх визначення, використання тощо. Водночас дедалі чіткіше постає проблема «вторгнення» у цю наукову сферу фахівців інших правових сфер.

Однак, чи не перебільшена наша увага до такого, здається, не першорядного для кримінально-виконавчого права питання? Переконані, що будь-який інший підхід свідчатиме про недооцінку термінологічної складової формування понятійного апарату кримінально-виконавчого права як галузі знань і сфери регулювання, без чого неможливий їх подальший розвиток. З іншого боку, належне володіння мовою є показником загальної освіченості людини, а послугування правильною термінологією у своїй сфері (галузі) є свідченням високої професійності.

Література:

1. Рибянцев А.А. Вплив кримінально-виконавчих правовідносин на виконання та відбування покарання/А.А. Рибянцев// Сучасна наука – пенітенціарній практиці : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 жовт. 2013 р.) / відп. ред. І.М. Копотун, С.Г. Стеценко. – К. : Інститут кримінально-виконавчої служби, 2013. – С. 249-251.

2. Котелейчук С.П. Теорія держави та права: навчальний посібник для підготовки до державних іспитів [для студ. вищ. навч. закладів] / С.П. Котелейчук. – К. : КНТ, 2009. – 320 с.

3. Кримінально-виконавче право України: Підручник / О.М. Джужа, І.Г. Богатирьов, О.Г. Колб, В.В. Василевич та ін.; За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О.М. Джужи. – К. : Атіка, 2010.- 752 с.
4. О.Г. Гончаренко, І.В. Горшунова. Роль маркетингових служб у підвищенні ефективності діяльності державних підприємств пенітенціарної системи України [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://vistnik.stu.cn.us/index.pl?task=arcl&l=en&j=1&id=18>.
5. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23 червня 2005 р. №2713-IV // ВВР. - 2005. - №30. - Ст.121
6. Богатирьов І.Г. Українська пенітенціарна наука: Монографія. – Х.: Харків юридичний, 2008. – 294 с.
7. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11 липня 2003 р. №1129-IV// ВВР, - 2004. - №3-4.- Ст.21
8. Стулов О.О. Кримінально-виконавча характеристика злісного порушника встановленого порядку відбування покарання/ О.О. Стулов // Держава та регіони. – 2008. - №2. – С.44-47.

Я.И. Гишинский, д.ю.н., профессор,
заведующий кафедрой уголовного права
Российского государственного
педагогического университета

ПРЕСТУПНОСТЬ И СОЦИАЛЬНЫЙ КОНТРОЛЬ В ОБЩЕСТВЕ ПОСТМОДЕРНА

Обществом, государством, наукой еще плохо осознается, что все мы живем в новом мире, мире постмодерна¹. Между тем, особенности общества

---

¹ Андерсон П. Истоки постмодерна. - М.: Территория будущего, 2011; Жмуров Д.В. Криминология в эпоху постмодерна. В поисках новых ответов. - Иркутск: БГУЭиП, 2012; Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна. -СПб: Алетейя, 1998; Социо-Логос постмодернизма. - М.: ИЭС, 1996; Честнов И.Л. Постклассическая теория права. - СПб: Алеф-Пресс, 2012.

постмодерна не могут не сказываться на существенных изменениях характеристик преступности, ее видов, их динамики.

Глобализация экономики, финансов, транспортных и миграционных потоков приводит к глобализации преступности. Прежде всего – организованной (глобальные сети торговли наркотиками, людьми, оружием, человеческими органами), а также коррупционной и экономической.

Глобализация сопровождается массовыми *миграционными* потоками и соответствующими межэтническими, межконфессиональными, межкультурными конфликтами².

Виртуализация влечет киберпреступность и кибердевиантность³, а также *переструктуризацию* преступности, когда «обычные», «общеуголовные» преступления (*street crimes*) вытесняются, замещаются преступлениями в мире интернета. В виртуальный мир уходят подростки и молодежь – основной субъект «уличной преступности» - там они самоутверждаются как в общественно полезной (творческой) деятельности, так и в криминальной.

Консьюмеризация мира постмодерна приводит к «тоталитаризации» корыстной преступности, экономическим и должностным корыстным преступлениям, а также иным «доходным» проявлениям девиантности, включая проституцию⁴.

Фрагментаризация общества постмодерна, сопутствующая процессам глобализации, а также взаимопроникновение культур приводят к размыванию границ между «нормой» и «не-нормой», к эластичности этих границ. Поколения эпохи постмодерна скептически относятся ко многим запретам, «придуманным» старшими поколениями. Конфликт поколений – дело не новое. Но стремительные как никогда социальные, экономические, политические, культурные изменения порождают небывалый в истории человечества разрыв между поколениями. Стоящие у власти представители старших поколений

---

² Селлин Т. Конфликт норм поведения. В: Социология преступности. М.: Прогресс, 1966. С.282-287.

³ Humphrey J. Deviant Behavior. - NJ: Prentice Hall, 2006. Ch.13 Cyberdeviance, pp. 272-295.

⁴ См.: Девиантность в обществе потребления / ред. Я. Гилинский, Т. Шипунова. – СПб: Алеф-Пресс, 2012; Ильин В.И. Потребление как дискурс. – СПб: Интерсоцис, 2008; Рощина Я.М. Социология потребления. – М.: ГУ ВШЭ, 2007.

пытаются все новыми запретами (уголовными, административными, дисциплинарными) сохранить свои представления о мире и обществе, что неприемлемо для новых поколений. Запреты нередко служат существенным криминогенным (девиантогенным) фактором⁵. «Запретить запрещать!» - вот полезный запрет, сформулированный французской молодежью, вышедшей на улицы в 1968 году...

Отказ от иллюзий возможности построения «благополучного» общества («общества всеобщего благоденствия»). Мировые войны, Освенцим, Холокост, ленинские и гитлеровские концлагеря и сталинский ГУЛАГ разрушили остаточные иллюзии по поводу человечества. Растет социально-экономическое неравенство, а с ним – криминальное и/или ретретистское девиантное поведение⁶. Все человечество разделено на меньшинство «включенных» (*included*) в активную экономическую, политическую, культурную жизнь и большинство «исключенных» (*excluded*) из нее. «Исключенные» составляют социальную базу «уличной преступности» и девиантных проявлений (пьянство, наркопотребление, проституция и др.)

Отсюда и восприятие мира в качестве *хаоса* — «постмодернистская чувствительность» (W. Welsch, Ж.-Ф. Лиотар). «Мы летим в самолете без экипажа в аэропорт, который еще не спроектирован» (З. Бауман).

Власть – всегда *насилие* (от М. Фуко до С. Жижека)⁷. Государство, созданное с благими намерениями (защита подданных и граждан, обеспечение общих интересов и т.п.), в действительности служит репрессивным орудием в руках господствующего класса, группы, хунты. Разочарование в демократии толкает население даже образцово демократических государств то вправо, то влево. Тем более, в странах с авторитарным/тоталитарным режимом. Отсюда

---

⁵ Гилинский Я. Запрет как криминогенный (девиантогенный) фактор // Российский криминологический взгляд. 2009, №3. – С. 302-311.

⁶ О криминогенной и девиантогенной роли социально-экономического неравенства см.: Гилинский Я. Криминология: теория, история, эмпирическая база, социальный контроль. 3-е изд. СПб: Алеф-Пресс, 2014. С.189-200.

⁷ Фуко М. Надзирать и наказывать. Рождение тюрьмы. М.: Ad Marginem, 1999; Жижек С. О насилии. М.: Европа, 2010; Гилинский Я. Социальное насилие. Монография. СПб: Алеф-Пресс, 2013.

«арабская весна», «цветные революции», «Occupy Wall Street!», «Майдан». Продолжение не заставит себя ждать...

Непривычные для людей модерна процессы глобализации, виртуализации, массовой миграции, фрагментаризации, всеобщей консьюмеризации приводят к массовому изменению психики, психологической растерянности, непониманию мира постмодерна и неумению в нем осваиваться. Ф. Джеймисон, один из теоретиков постмодерна, пишет: «Психическая жизнь становится хаотичной и судорожной, подверженной внезапным перепадам настроения, несколько напоминающим шизофреническую расщепленность»⁸.

Эти и иные особенности эры постмодерна существенно влияют на структуру и динамику преступности. Уровень «привычной» (общеуголовной) преступности значительно сокращается с начала века во всем мире (так, уровень убийств сократился к 2011 г. в Аргентине с 9,2 в 2002 г. до 5,5; в Германии с 1,2 в 2002 г. до 0,8; в Израиле с 3,6 в 2002 г. до 2,0; в Колумбии с 70,2 в 2002 г. до 33,2; в США с 6,2 в 1998 г. до 4,7; в Швейцарии с 1,2 в 2002 г. до 0,6; в Южной Африке с 57,7 в 1998 г. до 30,9; в Японии с 0,6 в 1998 г. до 0,3; в России с 23,1 в 2001 г. до 8,2 в 2014 г.). Растет преступность в виртуальном мире, но это весьма неполно фиксируется статистикой. Необходимо понять, что некоторые виды социального «зла» (потребление алкоголя, наркотиков, «сексуальная распущенность») функциональны, сопровождают человечество всю его историю и их криминализация влечет только негативные последствия. Россия «усиливает борьбу» с наркотрафиком, когда остальной мир осознал бессмысленность такой стратегии и перешел на политику *harm reduction*, предусматривающую, в частности, легализацию заместительной терапии и производных каннабиса (марихуана легализована в Нидерландах, Чехии, датской Христиании, в нескольких штатах США и ряде стран Латинской Америки).

Социальный контроль – механизм самоорганизации и самосохранения общества путем установления и поддержания в обществе нормативного

---

⁸ Цит. по: Андерсон П. Истоки постмодерна. С. 76.

порядка и устранения, сокращения нормонарушающего поведения. Общая историческая тенденция социального контроля: сокращение числа деяний, запрещаемых под страхом уголовного наказания или административных санкций; либерализация средств и методов наказания (от квалифицированных видов смертной казни к «простой» смертной казни, лишению свободы, альтернативным мерам наказания); приоритет превенции⁹.

Существенные новеллы стратегии, мер и средств социального контроля происходят и будут происходить в мире постмодерна. Прежде всего – повсеместный категорический *отказ от смертной казни*, как преступления, убийства. Начало постмодерна (1970-е – 1980-е годы) совпало с пониманием «кризиса наказания» неэффективности его традиционных форм и, прежде всего, лишения свободы¹⁰. Тюрма еще никогда никого не исправляла. А вот искалечить (нравственно, психически и физически), повысить криминальную профессионализацию – да.

Неэффективность наказания, «вредоносность» лишения свободы понимают и отечественные ученые. А.Э. Жалинский, один из блестящих российских исследователей, писал: «Действующая в современных условиях система уголовного права, очевидно, не способна реализовать декларированные цели, что во многих странах откровенно определяется как кризис уголовной юстиции... Наказание – это очевидный расход и неявная выгода... Следует учитывать хорошо известные свойства уголовного права, состоящие в том, что оно является чрезвычайно затратным и весьма опасным средством воздействия на социальные отношения»¹¹.

Не удивительно, что в эпоху постмодерна выдвигается предложение об отмене уголовного права, как несовместимого с правами человека и гражданина¹². Пока же это не произошло, необходимо постоянно

---

⁹ Подробнее см.: Гишинский Я.И. Криминология... (2014), с. 446-524.

¹⁰ Mathisen T. The Politics of Abolition. Essays in Political action Theory // Scandinavian Studies in Criminology. Oslo-London, 1974; Rotwax H. Guilty: The Collapse of Criminal Justice. NY: Random House, 1996.

¹¹ Жалинский А.Э. Уголовное право в ожидании перемен. Теоретико-инструментальный анализ. 2-е изд. М.: Проспект, 2009. С.31, 56, 68.

¹² Jescheck H.-H. Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil. 4 Aufl. Berlin: Duncker&Humblot, 1988. S. 3.

совершенствовать уголовное законодательство и правоприменение по пути декриминализации незначительных по тяжести деяний; безусловного исключения смертной казни из перечня наказаний; сокращения оснований и сроков лишения свободы; либерализации условий отбывания наказания в пенитенциарных учреждениях; исключение пыток и иных методов воздействия на психику и физическую неприкосновенность человека¹³.

У каждого человека две неотъемлемые ценности: Жизнь и Свобода. Они должны безусловно защищаться государством и обществом.

Ф.Б. Гребенкин, к.ю.н., доцент, профессор кафедры уголовно-правовых дисциплин Вятского государственного университета;
С.Л. Смагин, к.ф.н., доцент, доцент кафедры уголовно-правовых дисциплин Вятского государственного университета

НОВАЯ ИНАЯ МЕРА УГОЛОВНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРА В УК РФ

Состояние и динамика негативных социальных девиаций является индикатором дисфункции социальных институтов, поскольку негативные социальные девиации системно связаны с протеканием социальных процессов и направлением общественного развития. Хотя биологическая основа такой негативной девиации, как наркотизм очевидна, тем не менее, начиная со второй половины XX столетия наркотизм получил расширенное толкование и его стали определять как общественно опасное явление, связанное с потреблением наркотиков, выражающееся в тех и иных незаконных действиях с наркотическими средствами, над которыми установлен специальный международно-правовой и внутригосударственный контроль¹. Наркотизм, являясь формой негативной социальной девиации, имеет и свой социальный

¹³ Подробнее см.: Гилинский Я.И. 1) Криминология. Указ. соч.; 2) Социальный контроль над преступностью: понятие, российская реальность, перспективы // Российский ежегодник уголовного права. №7. 2013 / под ред. В.Ф. Щепелькова. СПб ГУ, 2014. С.42-58.

¹ См.: Прохорова М.Л. Наркотизм: социально-психологические, криминологические, уголовно-правовые аспекты. Дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08 / Прохорова М.Л. - Саратов, 2001. – С. 40.

субстрат. Это, например, уровень распространенности, региональные различия в уровне распространенности, заболеваемость наркоманией, социально-демографические характеристики наркопотребителей, колебания спроса на наркотики, теневой оборот денежных средств, наличие планетарных центров наркопроизводства и т.п.

Согласно социологическим исследованиям, сегодня в России около 8 миллионов человек признают себя наркопотребителями. За последние 5 лет ежегодно от употребления наркотиков умирает почти 100 тысяч человек. И это при том, что поток наркотиков в Россию усиливается. По оценкам Государственного антинаркотического комитета, за год в Россию ввозят около 30 тонн только высококонцентрированного героина. А это свыше 100 миллионов разовых доз². И хотя есть основания для осторожного оптимизма, поскольку в течение последних 5-6 лет ситуация с наркоманией и наркопреступностью не ухудшается³, но данный положительный тренд не имеет необратимого характера. Необходимы определенные институциональные изменения в системе социального контроля наркотизма с целью создания эффективной национальной системы комплексной реабилитации и ресоциализации лиц, потребляющих наркотические средства и психотропные вещества в немедицинских целях. Федеральные законы № 313-ФЗ и № 317-ФЗ от 25 ноября 2013 г. закрепляют дополнительные правовые механизмы побуждения больных наркоманией, совершивших преступления или административные правонарушения, к лечению от наркомании, а также медицинской и социальной реабилитации. На наркоманов, находящихся под диспансерным наблюдением и продолжающих потреблять наркотики либо уклоняющихся от лечения, а также на лиц, привлеченных к административной ответственности или осужденных за совершение преступлений, по решению

---

² Интервью председателя Государственного антинаркотического комитета, директора ФСКН России Виктора Иванова «Российской газете». [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.fskn.gov.ru/includes/periodics/speeches_fskn/2014/0626/112231326/detail.shtml).

³ Интервью председателя Государственного антинаркотического комитета, директора ФСКН России Виктора Иванова информационному агентству «Интерфакс» «От травки до героина – один шаг» [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.fskn.gov.ru/includes/periodics/speeches_fskn/2014/0225/093629118/detail.shtml

суда может быть возложена обязанность пройти лечение от наркомании и (или) медицинскую и (или) социальную реабилитацию. Но как отмечает директор ФСКН России В.П. Иванов, эффективность такой помощи крайне низка, если после лечения и медицинской реабилитации наркозависимый не пройдет долгосрочный курс социальной реабилитации. А с этим возникают существенные проблемы. Поскольку 99% учреждений социальной реабилитации – негосударственные организации. И суды в большинстве случаев не знают, куда направлять привлеченных к ответственности наркопотребителей для прохождения курса социальной реабилитации⁴.

Указанные положения нашли свое отражение в ст. ст. 72.1 (Назначение наказания, лицу, признанному больным наркоманией) и 82.1 (Отсрочка отбывания наказания больным наркоманией) Уголовного кодекса РФ. Возникает закономерный вопрос: является ли обязанность пройти лечение от наркомании, а также медицинскую и (или) социальную реабилитацию, предусмотренная данными нормами, иной мерой уголовно-правового характера? О таких мерах говорится в ч. 2 ст. 2 УК РФ, как о мерах, которые устанавливает уголовный закон за совершение преступлений, кроме видов наказаний. Под иными мерами уголовно-правового характера следует понимать меры государственного принуждения, не входящие в систему наказаний и санкции уголовно-правовых норм, применяемые к лицам, совершившим общественно опасные деяния или преступления по усмотрению суда и ограничивающие их права, интересы и свободы с целью предупреждения совершения ими новых деяний или преступлений. Как уже было установлено в предыдущих работах, их видами являются: принудительные меры медицинского характера; конфискация имущества; возложение на условно осужденных и условно-досрочно освобожденных исполнения определенных обязанностей; осуществление контроля со стороны специализированных

---

⁴ Выступление председателя Государственного антинаркотического комитета, директора ФСКН России В.П. Иванова на заседании Коллегии ФСКН России, 23 июля 2014 года. «Создание Национальной системы комплексной реабилитации - фундаментальный инструмент борьбы с наркопреступностью и декриминализации общества в сфере наркопреступности». [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.fskn.gov.ru/includes/periodics/speeches_last/2014/0723/105331669/detail.shtml).

органов за поведением условно-осужденных, условно-досрочно освобожденных, освобожденных от наказания иных лиц; принудительные меры воспитательного воздействия, применяемые к несовершеннолетним; помещение несовершеннолетних в специальное учебно-воспитательное учреждение закрытого типа⁵. Чтобы признать обязанность пройти лечение от наркомании и медицинскую и (или) социальную реабилитацию как иную меру уголовно-правового характера, необходимо установить ее соответствие общим признакам, характеризующим юридическую природу перечисленных видов:

1) как и иные меры уголовно-правового характера, обязанность пройти лечение осужденным лицом от наркомании, медицинскую и (или) социальную реабилитацию предусмотрены уголовным законом;

2) она является реакцией государства на совершенное преступление лицом, признанным больным наркоманией. Согласно ч. 1 ст. 72.1 УК РФ «При назначении лицу, признанному больным наркоманией, основного наказания в виде штрафа, лишения права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью, обязательных работ, исправительных работ или ограничения свободы суд может возложить на осужденного обязанность пройти лечение от наркомании и медицинскую и (или) социальную реабилитацию». А ч. 1 ст. 82.1 УК РФ предусматривает применение к лицу, осужденному к лишению свободы, признанному больным наркоманией, совершившему впервые преступление, предусмотренное частью первой статьи 228, частью первой статьи 231 и статьей 233 УК РФ, и изъявившему желание добровольно пройти курс лечения от наркомании, а также медицинскую реабилитацию, социальную реабилитацию, отсрочку отбывания наказания в виде лишения свободы не более, чем на пять лет;

3) Несмотря на добровольное согласие осужденного на его лечение от наркомании, медицинскую и (или) социальную реабилитацию, эта мера является мерой государственного принуждения, т.к. за ним осуществляется

---

⁵ См.: Гребенкин Ф.Б. Меры уголовно-правового характера и их применение: учебное пособие. – М.: Юрлитинформ, 2013. С. 222-223.

контроль со стороны уголовно-исполнительной инспекции, и в случае прекращения лечения, прохождения медицинской и (или) социальной реабилитации, данное лицо согласно ст. 6.9.1 Кодекса РФ об административных правонарушениях может быть подвергнуто наказанию. В связи с этим в ст. 72.1 УК РФ законодатель, к сожалению, не разъяснил, что такое лицо несет ответственность в соответствии с предусмотренным законодательством РФ порядке. А в отношении лица, которому отсрочено наказание в виде лишения свободы, отсрочка отменяется (ч. 2 ст. 82.1 УК РФ). Поэтому эта мера государственного принуждения к тому же носит и карательный характер;

4) Решение о возложении обязанности на осужденное лицо пройти лечение от наркомании, медицинскую и (или) социальную реабилитацию принимает только суд;

5) Эта мера не должна причинять осужденному физические страдания или унижение человеческого достоинства;

6) Целью возложения обязанности пройти лечение от наркомании, а также медицинскую и (или) социальную реабилитацию является не только удержание лица от нарушения уголовного закона, но и излечиться от наркомании, хотя бы на сколько это возможно;

7) Данная мера не является видом наказания, но в соответствии с ч. 3 ст. 82.1 УК РФ является формой реализации уголовной ответственности, т.к. после прохождения курса лечения от наркомании и медико-социальной реабилитации и при наличии объективно подтвержденной ремиссии, длительность которой после окончания лечения, медицинской реабилитации, социальной реабилитации составляет не менее двух лет, суд освобождает осужденного, признанного больным наркоманией, от отбывания наказания или оставшейся части наказания.

Таким образом, проведенный анализ дает ответ на поставленный выше вопрос: обязанность пройти лечение от наркомании, медицинскую и (или) социальную реабилитацию следует признать иной мерой уголовно-правового характера.

Ю.В. Грачева, д.ю.н., профессор, Научно-исследовательский университет «Высшая школа экономики»;

А.И. Чучаев, д.ю.н., профессор, профессор кафедры уголовного права Московского государственного юридического университета им. О.Е. Кутафина (МГЮА), главный редактор журналов «LexRussica», Вестник Университета имени О.Е. Кутафина

НОРМЫ О ТРАНСПОРТНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЯХ: НАРУШЕНИЕ ПРИНЦИПА СИСТЕМНОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ

1. Законодательство не содержит понятия транспортного преступления. В теории российского уголовного права под ним принято считать виновные противоправные деяния, посягающие на безопасность движения и (или) эксплуатации транспорта и повлекшие предусмотренные уголовно-правовыми нормами общественно опасные последствия. Они характеризуются признаками, позволяющими выделить их из остального массива преступных посягательств, сопряженных с причинением физического или имущественного вреда в сфере использования транспорта.

2. Система норм о транспортных преступлениях в качестве самостоятельной группы впервые выделена в Уголовном кодексе РФ 1996 г., тем самым на законодательном уровне был решен вопрос, дискутировавшийся в литературе на протяжении почти сорока лет. Глава 27 УК РФ названа «Преступления против безопасности и движения транспорта»; в литературе же предлагалось ее именовать иначе, например «Транспортные преступления». Вероятно, уже в самом названии законодатель хотел особо подчеркнуть направленность преступлений, нормы о которых систематизированы в указанной главе, однако, надо заметить, этот принцип не был выдержан до конца. К числу транспортных деяний в УК РФ были отнесены: нарушение правил безопасности движения и эксплуатации железнодорожного, воздушного

или водного транспорта (ст. 263)¹; нарушение правил дорожного движения и эксплуатации транспортных средств (ст. 264); оставление места дорожно-транспортного происшествия (ст. 265); недоброкачественный ремонт транспортных средств и выпуск их с техническими неисправностями (ст. 266); приведение в негодность транспортных средств или путей сообщения (ст. 267); нарушение правил, обеспечивающих безопасность работы транспорта (ст. 268); нарушение правил безопасности при строительстве, эксплуатации или ремонте магистральных трубопроводов (ст. 269); неоказание капитаном судна помощи терпящим бедствие (ст. 270); нарушение правил международных полетов (ст. 271).

3. Деяния, выразившиеся в допуске к управлению транспортными средствами водителей, находящиеся в состоянии опьянения (ст. 211³), самовольной без надобности остановке поезда (ст. 213), незаконном провозе воздушным транспортом взрывчатых или легковоспламеняющихся веществ (217¹), предусмотренные УК РСФСР 1960 г., законодателем были декриминализованы.

4. Требования, характеризующие любую систему вообще и уголовно-правовую в частности, не были в полной мере соблюдены при интегрировании норм гл. 27 УК РФ². В первую очередь сомнительно включение в «семейство» транспортных преступлений, предусмотренных ст. 270 и 271 УК РФ. Статьей 271 УК РФ предусматривается специальный состав незаконного пересечения Государственной границы РФ (ст. 322 УК РФ), поскольку имеет место особый способ ее нарушения – воздушный путь и специальный исполнитель преступления – лицо, ответственное за соблюдение международных правил полетов (командир корабля, например). Нарушение правил международных полетов фактически посягает на порядок управления. Дополнительное

---

¹ Нормы о транспортных преступлениях неоднократно подвергались изменениям и дополнениям. В статье содержание действующих норм в целом не рассматривается, так как она посвящена вопросам становления системы деяний, признаваемых транспортными преступлениями; нормы приводятся по первоначальному названию.

² Это обстоятельство обусловило дискуссию о классификации преступлений, включенных в гл. 27 УК РФ, на подвиды (группы), которая продолжается и в настоящее время. Авторы выделяют не только разные группы указанных деяний, но и одни те же деяния относят к разным подвидам.

доказательство этому – конструкция состава преступления, не предусматривающая преступных последствий, характерных для всех транспортных деяний. Для системы рассматриваемых преступлений эта норма является излишней. Статья 263 УК РФ по существу охватывает все случаи нарушения правил безопасности движения и эксплуатации железнодорожного, водного и воздушного транспорта. На практике это приводит к искусственным затруднениям в отграничении указанных составов между собой.

Нельзя признать обоснованным и включение в анализируемую группу нормы об ответственности за неоказание капитаном судна помощи терпящим бедствие. Это деяние не содержит ни одного признака, характеризующего транспортное преступление. Более того, для наличия состава преступления, предусмотренного ст. 270 УК РФ, не обязательно даже, чтобы люди, терпящие бедствие, оказались на море или ином водном пути в результате транспортного происшествия.

При неоказании капитаном судна помощи мы имеем дело с частным случаем оставления в опасности. При его совершении терпит урон не безопасность функционирования транспорта (в законе прямо сказано, что если помощь может быть оказана без серьезной опасности для своего судна, его экипажа и пассажиров), а жизнь и здоровье человека, который лишен возможности принять меры к самосохранению. Позиция УК РСФСР 1960 г. в этом случае была предпочтительней; это преступление относилось к посягательствам против личности.

Представлялось спорным признание транспортным преступлением оставление места дорожно-транспортного происшествия (ст. 265 УК РФ). Оно не посягает на безопасность функционирования транспорта, вред общественным отношениям причиняется иным преступлением, являющимся предикатным, – нарушением правил дорожного движения и эксплуатации транспортных средств. Первое деяние лишь генетически связано со вторым, является как бы его продолжением во времени. Но самое главное заключается в том, что они нарушают разные общественные отношения, существенно

отличающиеся по своей социальной сущности и правовой природе. По сути дела, речь также идет о частном случае оставления в опасности, ответственность за которое предусмотрена ст. 125 УК РФ.

Конституционный Суд РФ, рассмотрев жалобу гражданина Ш., 25 апреля 2001 г. признал норму, закрепленную в ст. 265 УК РФ, не противоречащей Конституции РФ³. Тем не менее 8 декабря 2003 г. законодатель исключил эту статью из УК РФ.

5. В последующем гл. 27 УК РФ лишь прирастала нормами. К сожалению, включение ни одной из них в систему норм о транспортных преступлениях нельзя признать обоснованным. Между тем надо иметь в виду, что место нормы в системе Особенной части УК РФ – вопрос не только и не столько законодательной техники, сколько сущностный, имеющий значение по крайней мере для двух моментов: во-первых, определения правовой природы преступления; во-вторых, его соотношения с другими преступлениями.

Федеральным законом от 27 июля 2010 г. № 195-ФЗ⁴ в УК РФ внесена ст. 263¹ УК РФ, согласно которой преступным признается «неисполнение требований по соблюдению транспортной безопасности на объектах транспортной инфраструктуры и транспортных средствах, если это деяние повлекло по неосторожности причинение тяжкого вреда здоровью либо причинение крупного ущерба»⁵.

Объектом преступления, предусмотренного ст. 263¹ УК РФ, выступает транспортная безопасность – состояние защищенности объектов транспортной инфраструктуры и транспортных средств от актов незаконного вмешательства. Под последними понимаются противоправные действия (бездействие), в том числе террористический акт, угрожающие безопасной деятельности

---

³ См. об этом подробно: *Чучаев А.* Статья 265 УК РФ признана конституционной // *Законность.* 2001. № 9 (автор ставил под сомнение обоснованность выделения данного деяния в качестве самостоятельного преступления независимо от признания нормы не противоречащей Конституции РФ).

⁴ *Собрание законодательства РФ.* 2010. № 31. Ст. 4164.

⁵ Критические замечания по поводу включения данной нормы в гл. 27 УК РФ см.: *Чучаев А.И.* Изменения и дополнения норм о транспортных преступлениях: критический взгляд // *Уголовное право: стратегия развития в XX веке: материалы Восьмой Международной научно-практической конференции.* 27–28 января 2011 г. М., 2011. С. 495.

транспортного комплекса, повлекшие за собой причинение вреда жизни и здоровью людей, материальный ущерб либо создавшие угрозу наступления таких последствий⁶.

Постановлением Правительства РФ от 10 декабря 2008 г. № 940 «Об уровнях безопасности объектов транспортной инфраструктуры и транспортных средств и о порядке их объявления (установления)»⁷ выделяются три уровня безопасности (1–3).

Сущность объекта преступления, предусмотренного ст. 263¹ УК РФ, характеристика уровней безопасности объектов транспортной инфраструктуры и транспортных средств убедительно свидетельствуют об иных правовой природе и социальной направленности деяния по сравнению с преступлениями, интегрированными в гл. 27 УК РФ. В связи с этим представляется сомнительным признание законодателем данного преступления транспортным и определение его места в системе Особенной части УК РФ.

6. Федеральным законом от 7 ноября 2011 г. № 304-ФЗ⁸ УК РФ дополнен ст. 271¹, предусматрившей ответственность за «использование воздушного пространства Российской Федерации без разрешения в случаях, когда такое разрешение требуется в соответствии с законодательством Российской Федерации, если это деяние повлекло по неосторожности причинение тяжкого вреда здоровью или смерть человека».

Таким образом, под уголовно-правовую охрану поставлен порядок использования воздушного пространства России, следовательно, место этой нормы в главе о преступлениях против порядка управления.

7. Федеральным законом от 31 декабря 2014 г. № 528-ФЗ⁹ в Уголовный кодекс РФ внесены очередные изменения и дополнения: скорректированы санкции ст. 264 (в частности, такой вид дополнительного наказания, как лишение права управлять транспортным средством (в ст. 44 он не указан),

---

⁶ См.: Федеральный закон от 9 февраля 2007 г. № 16-ФЗ (в ред. от 3 февраля 2014 г. «О транспортной безопасности» // Собрание законодательства РФ. 2007. № 7. Ст. 837; 2014. № 6. Ст. 566.

⁷ Собрание законодательства РФ. 2008. № 50. Ст. 5964.

⁸ Собрание законодательства РФ. 2011. № 45. Ст. 6334.

⁹ Собрание законодательства РФ. 2015. № 1 (ч. 1). Ст. 81.

заменен наказанием в виде лишения права занимать определенные должности и заниматься определенной деятельностью), дано новое примечание к ст. 264, введена ст. 264¹, предусматривающая ответственность за нарушение правил дорожного движения лицом, подвергнутым административному наказанию. Наиболее принципиальное значение имеют два последних из них.

Новая норма, предусматривающая ответственность за нарушение правил дорожного движения лицом, подвергнутым административному наказанию. Она была известна и уголовному законодательству советского периода. Указом Президиума Верховного Совета РСФСР от 19 июня 1968 г. «Об усилении административной ответственности за нарушение Правил движения по улицам городов, населенных пунктов и дорогам и правил пользования транспортными средствами»¹⁰ впервые была введена уголовная ответственность за управление транспортным средством в состоянии опьянения. В УК РСФСР была включена ст. 211¹ следующего содержания: «Управление автотранспортным или городским электротранспортным средством, трактором или иной самоходной машиной лицом, находящимся в состоянии опьянения и лишенным права на управление транспортными средствами за такое нарушение». Указом Президиума Верховного Совета РСФСР от 30 ноября 1972 г. указанная статья была дополнена ч. 2: «Управление транспортными средствами, указанными в части первой настоящей статьи, лицом, находящимся в состоянии опьянения и не имевшим водительских прав, совершенное повторно в течение года»¹¹. 24 декабря 1992 г. ст. 211¹ исключена из Уголовного кодекса РСФСР.

Статья 264¹ УК РФ гласит: «Управление автомобилем, трамваем либо другим механическим транспортным средством лицом, находящимся в состоянии опьянения, подвергнутым административному наказанию за управление транспортным средством в состоянии опьянения или за невыполнение законного требования уполномоченного должностного лица о прохождении медицинского освидетельствования на состояние опьянения либо

---

¹⁰ Ведомости Верховного Совета РСФСР. 1968. № 26. Ст. 1010.

¹¹ Ведомости Верховного Совета РСФСР. 1972. № 51. Ст. 1207.

имеющим судимость за совершение преступления, предусмотренного частями второй, четвертой или шестой статьи 264 настоящего Кодекса либо настоящей статьей...».

В связи с принятием данной нормы ч. 4 ст. 12.8 КоАП РФ, предусматривавшая ответственность за повторное управление транспортным средством водителем, находящимся в состоянии опьянения, или за передачу управления транспортным средством лицу, находящемуся в состоянии опьянения, признана утратившей силу.

Как известно, лишь определенная степень общественной опасности как объективное мерило может служить критерием отнесения деяния к тому или иному виду правонарушения. При решении вопроса о криминализации деяния степень общественной опасности его должна быть достаточно высокой, в противном случае уголовно-правовой запрет может принести не пользу, а вред. С указанной точки зрения криминализация управления транспортным средством в состоянии опьянения (без наступления последствий), как она описана в ст. 264¹ УК РФ, произведена без учета именно степени общественной опасности этого деяния. Малозначительность правонарушения не диктовала необходимости вести с ним борьбу уголовно-правовыми средствами¹².

---

¹² См. об этом подробно: Ю.В. Грачева Ю.В., Коробеев А.И., Чучаев А.И. Новый вид транспортного преступления как модифицированный вариант хорошо забытого старого // Lex Russica. 2015. № 4.

Р.С. Ефремов, к.ю.н., доцент, первый заместитель начальника академии Академии права и управления Федеральной службы исполнения наказаний,

ОБЩЕСТВЕННАЯ ОПАСНОСТЬ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, ПОСЯГАЮЩИХ НА БЮДЖЕТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

Значимость целевого использования бюджетных средств, а равно соблюдения финансовой дисциплины на сегодняшний день, вряд ли, кем-то будет оспариваться. Нецелевое расходование средств, как правило, является одной из первых предпосылок для последующего совершения преступлений против собственности и государственной власти¹. Понимая это, государство осуществляет постоянный контроль над обоснованностью расходования денежных средств, предоставленных для достижения заявленных при финансировании целей.

Вопрос о криминализации любого деяния, причиняющего ощутимый вред личности, обществу и (или) государству, вне зависимости от вида деяния и объекта уголовно-правовой охраны, всегда решается крайне сложно. Разумеется, что в уголовно-правовой доктрине проблема определения криминообразующих признаков общественно опасного посягательства являлась рассматривалась во многих исследованиях различных лет². Их анализ свидетельствует о том что большинство авторов склонны выделять следующие признаки, характерные именно для преступного поведения: общественная опасность, распространённость, доказуемость. Кроме этого, использование средств иных видов юридической ответственности является малоэффективным для предупреждения соответствующего вида общественно опасного деяния. В этой связи установление уголовной ответственности за то или иное деяние может быть признано социально обусловленным, оправданным и необходимым

---

¹ См.: Грицюк М. За хищение бюджетных средств предлагают сажать пожизненно // Российская газета. 2014. 12 нояб.

² См.: Дагель П.С. Условия установления уголовной наказуемости // Правоведение. 1975. №4. С. 37; и др.

только при условии соблюдения указанных общепризнанных критериев криминализации деяний.

Итак, общественная опасность рассматривается многими учёными, если и не в качестве основного, то как один из ключевых признаков преступного деяния. Принято считать, что общественная опасность деяния представляет собой свойство, способность деяния причинять вред (ущерб) общественным отношениям и интересам, взятым под охрану законом. Говоря иными словами, деяние может быть признано общественно опасным только в том случае, если оно оказывает деструктивное воздействие на охраняемые законом отношения, нарушает их нормальное развитие и ущемляет интересы личности, общества и (или) государства.

Подобное понимание общественной опасности не оставляет сомнений в том, что предусмотренные ст. 285.1 и ч. 2 ст. 176 УК РФ деяния являются объективно общественно опасными, поскольку предусмотренные в указанных статьях разновидности нецелевого использования бюджетных средств причиняют значительный вред важнейшим государственным интересам: средства, мобилизуемые в федеральном, региональных и муниципальных бюджетах, предназначены для финансового обеспечения задач и функций государства и местного самоуправления (ст. 6 БК РФ). Поэтому бюджетные отношения приобретают, по сути дела, стратегическое значение – без них немыслимо само существование государства³.

Для того чтобы в полной мере осознать поистине фундаментальное значение нормального развития бюджетных отношений, достаточно обратиться к ст. 21 БК РФ, которая устанавливает единую для всех бюджетов бюджетной системы Российской Федерации классификацию расходов бюджетов, составляющими которой являются: оборона, безопасность, экономика, охрана природной среды, образование, здравоохранение и др.

Даже простое перечисление основных направлений бюджетных расходов заставляет с очевидностью осознать, что бюджетные отношения в силу своей

---

³ См.: Лапшин В.Ф. Финансовые преступления / Под ред. Л.Л. Кругликова. М., 2009. С. 5-6.

специфики так или иначе оказывают влияние практически на все другие социально значимые и охраняемые государством отношения и интересы. Отвлечение бюджетных ассигнований на цели, не предусмотренные федеральным бюджетом, по сути дела, наносит прямой ущерб государственным и общественным интересам, поскольку затрудняет достижение тех результатов, которые государство хотело иметь за счет расхода своих финансовых ресурсов. Нецелевое расходование бюджетных средств, по существу, превращает бюджет из финансово-планового акта в фикцию, так как фактически произведенные расходы на обеспечение конкретных задач и функций государства и местного самоуправления оказываются меньше запланированных. Поэтому посягательства на финансовые отношения в части целевого расходования бюджетных средств нельзя не признать общественно опасным деянием.

Между тем, в научной литературе последних лет, в т.ч. на уровне докторских диссертационных исследований, высказывается мнение о нецелесообразности криминализации многих деяний, совершаемых в сфере экономической деятельности. К данной группе относят и преступления, совершение которых посягает на финансовые интересы страны, подрывая основы бюджетных правоотношений⁴. Как представляется, с данным мнением согласиться крайне сложно именно по причине высокой общественной опасности рассматриваемых видов уголовно-наказуемых посягательств.

Вместе с тем существует и иной «перегиб» в области предложений об уголовно-правовой защите рассматриваемых отношений. Так, признавая необходимость и социальную обусловленность криминализации нецелевого использования бюджетных средств, отдельные авторы считают существующие пределы уголовной ответственности за рассматриваемые деяния недостаточными и требующими расширения. Так, отмечая, что действующий УК РФ не позволяет привлечь к уголовной ответственности должностных лиц, совершивших нецелевое расходование бюджетных средств в размере менее

---

⁴ См.: Нудель С.Л. Уголовно-правовая охрана финансовых отношений: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. М., 2015. С. 15-16.

полутора миллионов рублей, К.С. Арутюнян предлагает исключить крупный размер из числа криминообразующих признаков состава преступления, предусмотренного ст. 285.1 УК РФ, представив его в качестве квалифицирующего признака⁵, то есть считает необходимым установить уголовную ответственность должностных лиц за нецелевое расходование бюджетных средств независимо от их размера. Недостаточными считает существующие уголовно-правовые средства и А. Щегулина, которая предлагает дополнить УК РФ нормой, предусматривающей уголовную ответственность за издание должностным лицом нормативно-правовых или распорядительных актов, изменяющих расходы и доходы бюджета вопреки установленному законом порядку, если предметом таких действий являлись бюджетные средства в крупном размере⁶. Еще более широко подходит к пределам уголовной ответственности за нарушения в бюджетной сфере Д.А. Бойков, который считает необходимым криминализовать значительное количество деяний, в настоящее время признаваемых финансовыми правонарушениями: осуществление расходов бюджета на неконкурсной основе; перечисление бюджетных средств получателям бюджетных средств; финансирование расходов, не включенных в бюджетную роспись; и др.⁷

Представляется, что, настаивая на расширении существующих пределов уголовной ответственности за нецелевое использование бюджетных средств, указанные авторы несколько переоценивают реальные возможности уголовной ответственности и наказания. Признавая значительный превентивный потенциал уголовно-правовых запретов, тем не менее отметим, что меры уголовно-правового характера не могут считаться панацеей от преступности, наиболее эффективным, а тем более единственным средством противодействия ей. По этому поводу ещё Э. Ферри отмечал, что наказание бессильно, если вне

---

⁵ См.: Арутюнян К.С. Уголовно-правовые и криминологические аспекты борьбы с преступлениями, совершаемыми в сфере распределения и использования бюджетных средств: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 2007. С. 9, 21.

⁶ См.: Щегулина А. Возможности сдерживающего воздействия уголовного закона в отношении должностных лиц с целью предупреждения преступлений в бюджетной сфере // Юридический мир. 2005. №10. С. 38.

⁷ См.: Бойков Д.А. Причины и условия нецелевого расходования бюджетных средств; характеристика лиц, осуществляющих нецелевое расходование бюджетных средств // Финансовое право. 2005. №11. С. 19.

его и до него не принимаются меры, направленные к тому, чтобы нейтрализовать или уменьшить вредное влияние социальных факторов. Такая оценка возможностей уголовного наказания и иных мер уголовно-правового характера кажется нам вполне объективной, в связи с чем мы полагаем, что уголовно-правовые средства должны быть крайними и не единственными средствами обеспечения целевого характера бюджетных расходов, применяемыми только в том случае, когда возможности эффективного противодействия нецелевому использованию бюджетных средств другими средствами исчерпаны. В этой связи необходимо признать, что радикальные предложения о необходимости применения уголовно-правовых санкций за нецелевое использование бюджетных средств вне зависимости от их размера (К.С. Арутюнян) либо за любые нарушения бюджетного законодательства (Д.А. Бойков) не соответствуют представлениям об уголовной ответственности как о крайней, последней мере противодействия преступности и принципу экономии уголовной репрессии.

В.Ф. Лапшин, к.ю.н., доцент, начальник кафедры уголовного права Академии права и управления Федеральной службы исполнения наказаний

ЦЕЛИ УГОЛОВНОГО НАКАЗАНИЯ: ПРАВОВАЯ РЕГЛАМЕНТАЦИЯ И ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ

Правовая регламентация института уголовного наказания в современном уголовном законодательстве осуществлена достаточно скрупулезно. Так, в соответствии со ст. 43 УК, наказание представляет собой меру государственного принуждения, которая назначается по приговору суда лицу, признанному виновным в совершении преступления. Содержание наказания определено в виде законодательно определенных лишений и (или) ограничений

прав и свобод осужденного человека. В отличие от многих уголовных законов иностранных государств, российский УК указывает те цели, ради достижения которых применяется уголовное наказание: 1) восстановление социальной справедливости; 2) исправление осужденного; 3) предупреждение совершения новых преступлений. Что же касается индивидуализации применения мер уголовно-правового воздействия, то она в соответствии с принципом справедливости обеспечивается разветвленной системой уголовных наказаний, представленной в ст. 44 УК. В этой связи трудно согласиться с мнением тех ученых, которые до сих пор рассматривают содержание уголовного наказания в качестве кары за совершенное преступление.¹ На основании принципа справедливости содержание уголовного наказания в современной уголовной доктрине следует понимать не иначе как исполнение виновным своих обязанностей перед государством, обществом и другими субъектами публичного права.

Аналогичные подходы к определению сущности уголовного наказания можно встретить в трудах об обществе, праве и человеке в целом.² Так, по утверждению ученых-гуманистов законы могут быть полезными лишь в том случае, если в них учтены природные закономерности, проявлением которых, помимо всей природы, является человек. Полезны лишь те законы, которые основываются на глубоком знании природы и истинных интересов человека. В законодательстве определяется компромисс частных и публичных интересов, средством которого может выступать как наказание, так и поощрение. Закон не приобрел бы обязательного значения для индивида, если бы не был обеспечен государственной властью, носители которой обладают возможностью применения мер принуждения и иного негативного воздействия на правонарушителя. Именно органы государственной власти, реализуя властные полномочия, призваны обеспечить верховенство закона, что не исключает, а,

---

¹ См.: Уголовное право Российской Федерации. Общая часть. Учебник / Под ред. Л.В. Иногамовой-Хегай. М., 2013. С. 319.

² См.: Лисенко М.И. Генезис понятия «изоляция» в науке исправительно-трудового (уголовно-исполнительного) права // Уголовно-исполнительное право. 2013. №1. С. 53.

наоборот, предполагает применение к определенной группе населения мер негативного правоограничительного воздействия.³

Основы целей наказания, применяемого за совершение правонарушений той или иной степени тяжести, были заложены еще в эпоху Великой французской буржуазной революции – общепризнанного времени становления основ современного права⁴.

В настоящее время данные идеи, практически, в полном объеме восприняты всеми цивилизованными государствами. Любая современная система права отражает специфику определенного общества, господствующую в нем систему ценностей, уровень преступности и так далее. Поэтому универсальные правовые нормы, эффективно применяемые в различных государствах с различной культурой и общественным менталитетом, не существуют. К сожалению, современное законодательство РФ, в том числе и уголовное, отходит от данной, вполне логичной, идеи. Копирование положений отдельных нормативных актов (например, выделение специальных составов мошенничества в УК), ранее принятых, преимущественно, в странах Западной Европы, становится обычной практикой современной законотворческой деятельности. В современной научной литературе небезосновательно указывается на возникшую необходимость юридического анализа всех законодательных инициатив по имплементации положений зарубежных нормативных актов в отечественное законодательство. Это вызвано тем, что многие из заимствуемых иностранных правовых институтов не совместимы с традиционными правовыми механизмами, сложившимися и эффективно используемыми в действующем российском законодательстве.⁵

Труды французских просветителей стали прочной основой для исследований в области уголовного наказания, его сущности и целей применения. Впоследствии мы можем наблюдать формулирование обоснования

---

³ См.: Гельвеций К.А. Об уме / Сочинения в 2 т. Т. 1. М., 1974. С. 343-345.

⁴ См.: Монтескье Ш. №12. С. 238.

⁵ См.: Головкин Л.В. Необходимость принятия организационных мер по преодолению негативных тенденций развития уголовного и уголовно-процессуального законодательства // Закон. 2012. №9. С. 81-82.

теории том, что наказание должно обеспечивать страдание для осуждённого. Положения данной теории получили широкое применение в советском уголовном и уголовно-исполнительном праве. Как известно, наказание для осужденного рассматривалось в качестве кары, которая выступала и в качестве базовой цели уголовного наказания, и в качестве его социально-правового содержания. Реализация назначенного наказания должна была так же обеспечиваться карательным элементом. По этой причине в советском уголовно-исполнительном законодательстве достаточно в общей форме регламентировались вопросы социально-бытового обеспечения осуждённых, а на практике данному вопросу не уделялось особого внимания, в отличие от трудовой занятости – основного средства исправления и перевоспитания преступника.⁶

Страдание (умаление прав) осуждённого должно, по мнению учёных-теоретиков, обеспечить большие личностные и материальные потери, нежели те блага, которые ранее были приобретены преступным путём. В противном случае совершение преступления может представлять собою разновидность общественно опасного, но прибыльного бизнеса, на который наказание не может оказать предупредительного воздействия. Цели законодательства, в части наказания вообще, определяются общественной пользой.⁷

Данное суждение не лишено оснований, но признать его безупречным не представляется возможным. Это связано с тем, что в процессе исполнения уголовного наказания человек испытывает определенные негативные воздействия, что, в принципе, можно фактически рассматривать в качестве страданий личного и (или) имущественного характера. В то же время возводить страдание осужденного в ранг обязательного условия, как это делал Ш. Монтескье и его единомышленники, на сегодняшний день неоправданно. Наказание не может применяться в целях умаления прав и свобод осужденного – это выступает только лишь в качестве средства уголовного наказания.

---

⁶ См.: Карпов Е.А. Сущность и цели наказания в российском уголовном праве // Российский следователь. 2010. №3. С. 12-15.

⁷ См.: Гельвеций К.А. О человеке / Сочинения в 2 т. Т. 2. М., 1974. С. 206.

Истинное его содержание заключается в воспитании осужденного с целью недопущения совершения им в будущем новых преступлений, но не из-за страха перед новым более суровым наказанием, а по причине непринятия возможности нарушения нормативных предписаний.

Разумеется, данная цель труднодостижима, но не утопична. В предложенной ч. 2 ст. 43 УК формулировке целей уголовного наказания представлен идеал, к которому должна стремиться вся система государственных органов, обеспечивающих назначение и исполнение наказаний. Запугивание осужденного уголовным наказанием не исключает возможности совершения им нового преступления, а лишь переносит данный факт на более позднее и удобное время. По этой причине можно утверждать, что сущностью современного уголовного наказания в цивилизованном обществе, равно как и средством достижения его целей, является не кара и не принудительный труд, а воспитание в осужденном правопослушной личности, психологическая корректировка отношения к общечеловеческим ценностям и правилам поведения в обществе.

С.В. Маликов, к.ю.н., ведущий научный сотрудник ВНИИ МВД России

КАТЕГОРИЯ «ВРЕМЯ»: ПРИРОДА И СУЩНОСТЬ, СООТНОШЕНИЕ С ПРАВОМ

1. Соотношение категории «время» и права может быть основано на определении их природы и сущности. В физике существуют два укрупненных подхода к определению природы времени: реляционная и субстанциальная. В первом случае речь ведется о том, что время является самостоятельной сущностью (категорией, субстанцией). Во втором – под временем понимается абстракция отношений (промежутков, интервалов) между событиями.

Сторонники реляционной концепции понимали время как систему отношений, образуемую взаимодействующими материальными объектами.

Вопроса о том, является время особой субстанцией, независимой от социума, или способом координации общественных отношений в социальных науках не ставится. Подавляющим большинством ученых признается, что существуют специфические черты взаимодействий и отношений в различных формах движения материи (реляционный подход), определяющие наличие разнообразных видов времени (физического, химического, геологического, биологического, общественного).

Таким образом, природа времени – результат взаимоотношений в обществе, роль которого заключается в упорядочении или координации событий (процессов). Наличие времени помогает определять причинно-следственные связи, устанавливать какие события происходят раньше, а какие позже. При этом, наличие разнообразных метрик предопределяет дифференцированность форм времени, отличающихся направленностью, скоростью, темпом.

Проецируя природу на правовую реальность, можно говорить, что природа последнего, в свою очередь, заключена в механизме консервации позитивных, целесообразных, значимых, существенных и т.д. общественных отношений, т.е. в механизме придания им некоего порядка, статичности (структурированности) и реальной возможности репродуцирования неопределенное множество раз.

Право можно рассматривать как средство приведения общества в порядок путем накопления социального опыта отношений и управления совместной жизнедеятельностью людей, поддержания установленного порядка. Правом формируется определенное стабильное «ядро» общественных отношений, имеющих форму правоотношений.

Время, таким образом, не субстанция и право в нем не существует. Являясь частью социальной действительности, обладающей динамикой, право находится в постоянном отборе тех отношений, которые в наибольшей степени

целесообразны и полезны для дальнейшего развития общества. Время в социальном пространстве определяется количеством происходящих событий и соотнобразуется с ними. Этот процесс определяет постоянную изменчивость правовых норм, правоприменения и правосознания.

2. Вышеуказанный тезис позволяет в полной мере рассмотреть сущность времени, а затем и права. По данному вопросу физические и социальные науки обнаруживают большее единство: большинством ученых трактуется как движение (изменение).

При указанной сущности времени, оно представляет собой проявление и отражение последовательности, длительности причинно-следственных событий и их изменчивости, обусловленных материальными и информационными взаимодействиями. Понятие времени применимо лишь к событиям, имеющим причинную связь. Таким образом, как в природе, так и в обществе временные отношения могут быть установлены лишь между событиями, которые имеют материальное взаимодействие. При этом время образуется и там, где общество развивается или деградирует, поскольку время образуют не только процессы развития, но и регрессивные процессы¹.

То, что время образуется разными видами процессов, значения не имеет, так как время несубстанционально и ему безразлична природа образующих его процессов. Разница существует между характером самих процессов, их природой. Так, речь может идти лишь об уплотнении или разрежении, убыстрении или замедлении самих материальных процессов, а не образуемого ими времени. Время не может ни растягиваться, ни сокращаться, ни ускоряться, ни замедляться.

Темпоральный характер также приобретает вопрос о сущности права, один из самых спорных в теории права и философии. В теории государства и права большинство авторов указывают, что сущность права составляет *воля, разногласия касаются лишь того, чья это воля (класс, государство, личность)*.

---

¹ См.: Лолаев Т.П. Время как функция исторического процесса // Хронос и Темпус (Природное и социальное время: философский, теоретический и практический аспекты): Сб. научн. трудов / Под ред. В.С. Чуракова (серия «Библиотека времени». Вып.6). Новочеркасск, 2009. С. 255–258.

Полагаем, что следует согласиться с тезисом, развиваемом в теории права о перемене сущности, согласно которому она эволюционирует с нарастанием доли общесоциальных интересов. Такая поступательность ее изменения обусловлена тем, что правовые нормы формируются с учетом познания объективной реальности. Это, в свою очередь, обязывает право как не отставать от жизни, так и не опережать реальные общественные отношения.

Таким образом, сущность права имеет тройную направленность: находясь в постоянном движении оно опирается на прошлое, конструирует настоящее с целью движения в будущее.

В этих «направлениях» проявляется регулятивный аспект права:

- предотвращается хаос и анархия на текущем этапе существования общества, когда каждый руководствуется своими интересами и возникают стычки на почве противоречивости интересов индивидов, групп;

- социуму предлагаются заранее правильные с точки зрения общественных интересов варианты поведения, что оказывается фактором стабилизации, поскольку этим людям внушается уверенность в жизни, раскрепощается их физическая и психическая энергия, которая направляется в производительное русло;

- обеспечивается динамика развития общества. Эта сторона права высвечивается на более позднем этапе развития, когда элитарные слои общества способны прогнозировать тренды развития государства.

Сущность права имеет статический и динамический аспекты: к первому относится – выражение воли, как ее основная характеристика, ко второму – субъект (класс, государство, общество и др.), выражающий эту волю и само ее наполнение. Соотношение сущности и природы времени и права позволяет говорить о генетической связи указанных явлений, поскольку право – отражение социальных взаимодействий, а там где есть взаимодействия – существует время.

3. Анализ природы и сущности времени позволяет сформулировать ряд выводов, которые могут выступать основой для анализа времени в праве, в

том числе уголовном. Во-первых, время – результат взаимодействий, где есть взаимодействия есть и время; во-вторых, время – способ фиксирования, выявления изменений, установления причинно-следственных связей; в-третьих, разнообразие метрик (в том числе определяемых субъектом наблюдений) предопределяет существование различных форм времени с их специфическими свойствами (направленностью, темпом, интервалами, скоростью и т.д.); в-четвертых, изучение времени возможно в любой сфере социальной действительности с учетом определенных схем и алгоритмов.

4. Поскольку право является в целом искусственно созданной реальностью, так и правовое время является лишь моделью, отражением социального времени. При этом проблема взаимодействия права и времени до сих пор является недостаточно исследованной как в общей теории права, так и в отраслевых науках. Время рассматривается в нескольких проявлениях: как среда, в которой функционирует право, или как отдельная сфера, либо как категория в рамках правового поля, обладающая определенным функциональным назначением. В юридической литературе категория времени представлена зачастую в прикладном значении: 1) с позиции вступления в силу, длительности действия, согласованности и отмены нормативного правового акта; 2) как требование четкого регулирования правовых отношений с помощью установления предельных точек отсчета (начала и окончания), а также длительности срока, соблюдения определенной последовательности; 3) как обязательные для исполнения сроки всеми субъектами права.

Полагаем, что можно говорить о двух уровнях взаимодействия права и времени: внешний – изменение норм права, правосознания, правоприменения и внутренний – темпоральный инструментарий для координации отношений в праве. Именно при таком подходе можно говорить о соотношении времени и права, что проявляется в следующих формах:

1) «система координат» и одновременно «мерило» в сопоставлении с которыми правовая реальность оценивается и репрезентируется, а юридические факты, юридические события и юридически значимые действия фиксируются,

классифицируются и оцениваются путем применения формально определенных показателей, либо фиксируются, классифицируются и оцениваются как темпорально объективированные, происшедшие, истекшие, начавшиеся, окончившиеся и т.д.

2) основа для ряда важнейших инструментов и конструкций нормативного правового регулирования (обратная сила нормативных правовых актов, датирование, сроки, давность, правовые фикции, временные границы противоправного деяния и др.).

В.В. Мульченко, к.ю.н., судья
Апелляционного суда Запорізької області

ДЕЯКІ АСПЕКТИ НЕДОТОРКАНОСТІ СУДДІВ І ЇЇ ПОНЯТТЯ

Розглядається поняття недоторканності як складнику категорії «безпека». Через аналіз аспектів недоторканності надається її визначення.

Ключові слова: безпека, недоторканність, Конституційна гарантія, правосуддя, честь і гідність.

Is devoted to researching the issues of the criminal and legal protection of judicial immunity in Ukraine. The social determination of criminal responsibility for committing crimes against the judicial immunity has been considered in the work.

Keywords: judicial immunity, honor and dignity of a judge, threatening judge, violence against judge, attempted murder of judge, violent method.

Відповідно до ст.3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини і їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Твердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Розділ II Конституції України розкриває зміст прав і свобод людини, декларовані Конституцією, як найвища соціальна цінність. (ст.ст.21, 29-32, 41)¹.

Тому, із змісту вказаних Конституційних норм витікає, що людина, його життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є Конституційною гарантією прав і свобод людини і повинні бути надійно захищені законом.

Розглядаючи недоторканність як складову категорії безпеки, ми виділяємо три аспекти недоторканності особи.

1. Недоторканність особиста фізична. 2. Недоторканність особиста матеріальна. 3. Недоторканність особиста психічна.

Враховуючи значущість згаданих прав і свобод, проголошених Конституцією України законодавець передбачив кримінальну відповідальність за посягання на них.

Так **особиста фізична недоторканність** особи забезпечується кримінально-правовою охороною життя і здоров'я особи нормами розділу II Кримінального кодексу України (далі КК) «Злочини проти життя і здоров'я особи».

Недоторканність особиста матеріальна захищена розділом VI КК України «Злочини проти власності».

Щодо недоторканності **особистою психічною** у КК України існують деякі проблеми. Так вона повинна бути захищена розділом III КК України «Злочини проти свободи, честі і гідності особи». Проте, цей розділ, на превеликий жаль, не містить жодної норми, яка б захищала честь і гідність особи. Така невідповідність назви розділу КК своєму змісту спричинила за собою неповноту виконання Конституційних положень про захист найвищих соціальних цінностей визнаних Основним законом України, і невилюювала дієвість деяких норм інших розділів КК.² Наприклад: ст.120 КК України передбачає кримінальну відповідальність за доведення особи до самогубства

---

¹ Конституція України: Офіц. Видання. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 104 з.

² Кримінальний кодекс України (із змінами і доповненнями станом на 15 червня 2013 року). – Х.: Одиссей, 2013. – 232 з.

або за замах на самогубство, яке є наслідком жорстокого з ним звернення, шантажу, примушення до протиправних дій або **систематичного приниження його людської гідності**. Відсутність загальної норми, яка б захищала честь і гідність особи, на практиці робить неможливим застосування спеціальних норм. Це торкається і ч.2 ст.387 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування, здійснене суддею, прокурором, слідчим, працівником оперативно - розшукового органу, незалежно від того, чи приймала ця особа безпосередньо участь в оперативно, – розшуковій діяльності, досудовому розслідуванні, якщо розголошені дані **ганьблять людину, принижують її честь і гідність**. Така диспозиція ч.2 ст.387 КК, караюча суддів і працівників правоохоронних органів за розголошення даних досудового слідства або дізнання, якщо ці дані ганьблять людину, принижують її честь і гідність, не зовсім зрозуміла, як з погляду систематизації КК по окремих розділах (У таких випадках шкода заподіюється особі, а не правосуддю). Тому було б доречнішим розмістити цю норму не в розділі XVIII «Злочини проти правосуддя», а в розділі III «Злочини проти свободи, честі і гідності особи»), так і з погляду принципів криміналізації і декриміналізації діянь. Якщо говорити про порушення суб'єктом яких-небудь морально-етичних норм, то в світлі загальної (на думку автора, зовсім не безперечної) декриміналізації у КК України 2001 року діянь, які посягають на честь і гідність особи, такі дії можуть бути провиною, а не злочином. Це явище спричинило суперечність змісту розділу III КК України не тільки його назві, але й приписам ст.3 Конституції України³. Крім того Україна, унаслідок необґрунтованої декриміналізації, стала єдиною в Європі державою, в якій честь і гідність особи не захищені кримінальним законом. Це положення, на нашу думку повинно бути терміново виправлено.

---

³ Тростюк з.А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України: Монографія. – К.: Атіка, 2003. – С.63 – 65.

На підставі викладеного ми можемо зробити висновок, що недоторканність особи є складовою частиною категорії «безпека», що забезпечує захист більш ширшого спектру соціальних і інших цінностей (національна безпека, суспільна безпека, екологічна безпека, і тому подібне)⁴ і має загальний характер.

Таким чином, недоторканність особи можна визначити як **суворо регламентовану законом Конституційну гарантію безпеки прав і свобод людини.**

Згідно ст.126 Конституції України незалежність і недоторканність суддів гарантується Конституцією і законами України. Держава забезпечує особисту безпеку суддів і їх сімей. Ст.48 Закону України «Про судовий устрій і статус судді» хоча і регламентує заходи щодо забезпечення недоторканності суддів, проте не визначає само поняття суддівської недоторканності⁵. Із змісту відмічених законодавчих норм витікає, що недоторканність суддів є складовою категорії безпеки суддів, які наділяються нею тільки у зв'язку із здійсненням ними правосуддя і носить спеціальний характер.

В межах дослідження необхідно виділити три аспекти недоторканності судді:

1. **Недоторканність особиста, фізична** (недоторканність життя і здоров'я судді, його близьких родичів). Порушення її виражається в навмисній, суспільно небезпечній, протиправній фізичній дії на тілесну сферу судді, який заподіює йому фізичний біль, шкоду здоров'ю або навіть смерть, або в загрозі такого.

2. **Недоторканність особиста матеріальна** (недоторканність майна судді і його близьких родичів). Вона може бути порушена умисним

---

⁴ Див. Данільян о.Г., Дзєбань о.П., Панов М.І. Національна безпека України: структура і напрями реалізації: Навчальний посібник – Харків: Фоліо, 2002.- 285 з, Національна безпека України / Н.Р. Ніжник, Г.П. Ситник, В.Т. Білоус. – Ірпень: Академія ДПС України, 2000.303с., Національна безпека України: стан, кризові явища і шляхи їх подолання. Міжнародна науково-практична конференція (Київ, 7-8 грудня 2005р.). Збірка наукових праць / Редкол. С.А. Ерохин, С.І.Пірожков, В.А. Гошовська, В.Ф.Погорілко і ін.. – К. Національна академія управління – Центр перспективних соціальних досліджень. 2005. – 400 с.

⁵ Закон України «Про судовий устрій і статус судді». Закон України «Про судовий збір»: чинне законодавство із змінами і доповненнями на 11 липня 2012 року : (Відповідає офіц. тексту) – К.: Алеута, 2012.– 168 с.

пошкодженням або знищенням майна, що належить на праві особистої власності судді або його близьким родичам, або в загрозі таких дій.

3. **Недоторканність особиста психічна** (відсутність впливу на переконання судді керуватися в своїй діяльності тільки законом і відсутність побоювань за життя, здоров'я близьких родичів, свою кар'єру, самостійність в ухваленні рішень, своє майно і майно близьких родичів). Психічне насильство полягає в суспільно небезпечній, протиправній дії на психічну сферу судді. При цьому шкода заподіюється нормальному функціонуванню його психіки, психічній недоторканності⁶.

Недоторканність суддів забезпечується кримінально-правовою охороною: - життя (ст.378 КК «Посягання на життя судді, народного засідателя або присяжного у зв'язку з їх діяльністю по здійсненню правосуддя»); - здоров'я і особистої безпеки (ст.377 КК «Загроза або насильство відносно судді, народного засідателя або присяжного»). При цьому категорія особистої безпеки є умовою забезпечення недоторканності судді; - майна судді (ст.378 КК «Умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя або присяжного»). Психічна недоторканність охороняється ст.376 КК «Втручання в діяльність судових органів». Звідси, напрошується висновок, що недоторканність суддів це **суворо регламентована законом Конституційна гарантія безпеки, надана судді у зв'язку з його діяльністю по здійсненню правосуддя, і яка повинна забезпечити незалежність і підпорядкування судді тільки закону при здійсненні ним правосуддя.**

Таким чином недоторканність судді є необхідною умовою для здійснення правосуддя в Україні у суворій відповідності до закону, а не особистою привилеєю судді.

---

⁶ Мультченко В.В. Кримінально-правова охорона недоторканності суддів України: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. - Харків, 2014. - С.7.

ИНТЕГРАЦИОННАЯ ПРОБЛЕМАТИКА И ПРАВОВАЯ НАУКА: АНАЛИЗ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ИССЛЕДОВАНИЯ

Динамика интеграционных процессов в мире, в том числе, с участием Российской Федерации, естественно привлекает внимание специалистов различных отраслей знаний: экономистов и юристов, политологов и социологов, философов и историков. Особое значение в системе знаний об интеграции и интеграционных процессах, на наш взгляд, имеет правовая наука в целом и её составляющие: общетеоретические, исторические, отраслевые и прикладные науки¹. Эта «особость» обусловлена, в первую очередь, не просто близостью юриспруденции и политики, а имманентной включенностью политических процессов в сферу правового регулирования и исследования. Неспособность юридической науки освободиться от политики, противоборство права и политики как их естественное состояние справедливо рассматриваются в качестве иллюстрации одного из главных вызовов российской юриспруденции, актуализирующихся и предельно обостряющихся в эпохи бурных политических преобразований².

---

¹ О понимании, современных проблемах и перспективах юриспруденции см. : Лазарев В. В. Юридическая наука: современное состояние, вызовы и перспективы (размышления теоретика) // Lex Russica. 2013. N 2. Режим доступа – СПС «Консультант Плюс»; *Он же*. Поиск науки о праве и государстве (научно-публицистическое эссе) // Lex Russica. 2013. N 4. Режим доступа – СПС «Консультант Плюс»; Юридическая наука и её роль в современном обществе (обзор выступлений участников конференции) // Lex Russica. 2013. N 9. С. 998-1000; Власенко Н. А. Кризис права: проблемы и подходы к решению // Журнал российского права. 2013. № 8. С. 43-54; Пермяков Ю. Е. Философские основания юриспруденции : монография. – Самара : Самар. гуманитар. акад., 2006; Поляков С. Б. Юридическая наука, практика, политика // Lex Russica. 2014. N 4. С. 413-420; Веденеев Ю. А. Юриспруденция: конец или начало? // Lex Russica. 2014. N 9. С. 1009-1022.

² Лазарев В. В. Юридическая наука... К аналогичному выводу приходит А.И. Бойко, подчеркивая как аксиому общественознания неразрывную связь («сиамские близнецы») политики и права, особенно остро проявляющуюся в «эпохи геополитических перемен и национальных реформ», рассматривая политику и право в качестве двух, давно проверенных временем и надежных способов управления легалистским обществом, каждый из которых имеет свои преимущества и недостатки и являющихся благом в случае их умного союза : Бойко А. И. Ориентационные поля уголовно-правовых знаний // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: материалы XII Международной научно-практической конференции (29-30 января 2015 г.). – Москва : РГ-Пресс, 2015. С. 75; *Он же*. Мечтать не вредно (о политических увлечениях в современном общественознании и уголовно-правовой науке) // Библиотека криминалиста. 2014. № 3 (14). С. 30.

Полагаем, что, с учетом этого, является важным выяснение и анализ тех возможностей, которые предоставляет юриспруденция для изучения интеграционных процессов. Такие возможности формализованы и закреплены в Номенклатуре специальностей научных работников, утверждённой приказом Министерства образования и науки Российской Федерации (далее – Минобрнауки России) от 25 февраля 2009 г. № 59 (далее – Номенклатура)³. Данная Номенклатура подверглась существенным изменениям в ноябре 2009 г.⁴ и в январе 2012 г.⁵ При этом внесение изменений в специальности юридической научной отрасли, происшедшее в 2012 году, предвосхищала широкая научная дискуссия и основательная подготовительная деятельность рабочей группы, состоящей из членов экспертного совета по юридическим наукам Высшей аттестационной комиссии Минобрнауки России и ведущих ученых в сфере правоведения⁶. Считаем необходимым обратить внимание на те аспекты научных прений и их результатов, которые тесно связаны с различными аспектами интеграции.

Во-первых, отраслевая систематизация научных специальностей дополнена категорией деятельности как «дополнительного основания определения и упорядочивания современных научных знаний о праве»⁷. Такой акцент на «действии права, его претворении в жизнь»⁸ как нельзя лучше отражает современную динамику взаимосвязи действительности, права и правовой науки и – в перспективе – те ожидания, которые связываются с юриспруденцией, одно из возможных направлений её развития и совершенствования. Учет и правильное понимание связи и зависимости между

---

³ http://vak.ed.gov.ru/help_desk (Дата обращения: 20.04.2015 г.).

⁴ Приказ Министерства образования и науки Российской Федерации от 11.08.2009 № 294 // Режим доступа – СПС Консультант Плюс.

⁵ Приказ Министерства образования и науки Российской Федерации от 10.01.2012 № 5 // Режим доступа – СПС Консультант Плюс.

⁶ См. более подробно о процедуре, содержании и результатах научных прений: Мацкевич И. М., Власенко Н. А. Новая номенклатура научных специальностей в сфере юриспруденции // Журнал российского права. 2011. № 8. С. 84-93; Власенко Н. А. О номенклатуре специальностей научных работников в области юриспруденции // Журнал российского права. 2010. № 7. С. 98-109; Иванюк О. А., Рафалюк Е. Е. Изменение номенклатуры специальностей научных работников в сфере юриспруденции // Журнал российского права. 2011. № 6. С. 124-129.

⁷ Мацкевич И. М., Власенко Н. А. Указ. соч. С. 85.

⁸ Там же.

правовой действительностью, юридической наукой и научной специальностью рассматривается, таким образом, в качестве одного из средств оптимизации номенклатуры научных специальностей «как с точки зрения развития и будущего юридической науки, так и с позиции подготовки высококвалифицированных специалистов, эффективной работы диссертационных советов»⁹. Думается, что такой упор на категорию «деятельность» ориентирует на прикладные исследования, в области которых находится и интеграционная проблематика.

Во-вторых, обсуждение и последовавшие за ним нормативные решения стали ярким свидетельством интенсивности изменений действительности, нуждающейся в правовом закреплении и научном исследовании: из пятнадцати научных юридических специальностей четыре являются новыми, семь – подверглись существенной корректировке (наименование, формула, области исследования). Отсутствие необходимости изменений наблюдается лишь по отношению к четырем специальностям, которые, таким образом, образуют абсолютное меньшинство. Следует отметить, что наиболее острая полемика была связана с необходимостью включения в номенклатуру новых понятий, соответствующих сформированным и поступательно развивающимся правовым явлениям (конституционный судебный процесс, энергетическое право, корпоративное право и др.), а также с принципами предметного комплектования научных специальностей, предопределяющими содержательную часть их формулы и области исследований. Очевидно, что интеграционное сотрудничество государств является одним из самых заметных и значимых символов современной картины мира, что обостряет актуальность его всестороннего исследования.

В-третьих, прямое и непосредственное влияние интеграционной действительности и её освоения правом на процесс обсуждения научных специальностей и его результаты проявилось в дискуссии, касающейся возможности изъятия из специальности 12.00.10 европейского права. Выступая

---

⁹ Власенко Н. А. Указ. соч. С. 98-99.

против такого решения, крупные отечественные ученые в этой области обосновывали свою позицию следующими аргументами:

- европейское право сформировалось в самостоятельную учебную дисциплину и науку;
- отсутствие данного научного направления не будет способствовать выполнению международных обязательств России по сближению российского законодательства с правом Европейского Союза, развитию интеграции и глобализации;
- европейское право является своего рода предвестником так называемого интеграционного права, охватывающего правовую систему не только Европейского Союза, но и других межгосударственных объединений и в перспективе было бы логичным формирование нового направления науки – интеграционного права¹⁰.

Помимо этого, в ходе прений предлагалось вместо «европейского права» выделить «право межгосударственных объединений», так как эта формула шире по объему и включает в себя европейское право¹¹.

В результате серьезной корректировки Номенклатуры, в ней закреплены 15 групп специальностей (специальностей), каждая из которых создает определенные условия для исследования интеграционной проблематики¹². При этом, с учетом сущности интеграционных процессов, особое значение имеет специальность 12.00.10 Международное право; Европейское право. Вместе с

---

¹⁰ Мацкевич И. М., Власенко Н. А. Указ. соч. С. 86-87; Иванюк О. А., Рафалюк Е. Е. Указ. соч. С. 125.

¹¹ Мацкевич И. М., Власенко Н. А. Указ. соч. С. 87; Иванюк О. А., Рафалюк Е. Е. Указ. соч. С. 126. Об активном поиске в области новых доктринальных подходов к классификации юридических наук свидетельствуют и другие исследования российских и зарубежных ученых : см., например, Кириченко А. А., Виноградов А. К. Сущность антикриминальной и гражданской отрасли права и судопроизводства по новой доктрине классификации юридических наук // Молодой ученый. 2014. № 5. С. 86-88; Шматков И. И. Таможенное право как формирующаяся юридическая наука : по материалам России и Беларуси : Автореф. ... дисс. канд. юрид. наук. М., 2002 и др.

¹² Необходимо подчеркнуть, что дискуссия о юридической науке и её составляющих не исчерпывается нормативной классификацией юридических наук. Так, Ю. А. Веденеев выделяет и анализирует новую теоретико-методологическую специализацию и ориентацию юридической науки, исследующей юридическую картину мира – когнитивную юриспруденцию, правовую герменевтику, юридическое науковедение. Автор также отмечает, что «в контексте предмета статьи, по сути, речь может идти о новой конфигурации научных дисциплин внутри как теории государства и права, так и юридической науки в целом» : Веденеев Ю. А. Юридическая картина мира: между должным и сущим. Режим доступа – СПС Консультант Плюс.

тем, представляется, что в настоящее время и в перспективе будет возрастать роль и востребованность в ходе исследования интеграционных процессов отраслевых наук: конституционного, гражданского, административного, уголовного права и пр. Данное обстоятельство обусловлено, на наш взгляд, развитием интеграционных связей государств, требующих согласованных (унифицированных) подходов к правовому регулированию экономических и иных вопросов. Так, например, формирование и дальнейшие перспективы Евразийского экономического союза актуализируют необходимость согласования не только регламентов правомерной деятельности, но и подходов к её криминальным нарушениям¹³.

Резюмируем: 1) правовая наука вносит свой, весьма значительный вклад в исследование интеграционной проблематики; 2) возможности такого исследования формализованы в Номенклатуре; 3) существенные изменения действительности, нуждающейся в правовом закреплении (частью которой являются интеграционные процессы) оказывают влияние на наименование, формулы, области исследований научных специальностей юридической отрасли; 4) особая роль в исследовании интеграционной проблематики принадлежит международному праву; 5) повышается роль отраслевых наук, обусловленная необходимостью выработки согласованных (унифицированных) подходов к правовому регулированию экономических и иных вопросов.

---

¹³ Ныркова Н.А. Интеграционное уголовное право Таможенного союза: постановка проблемы // Lex Russica, 2014. № 11. С. 1338-1345.

А.В. Сумачев, к.ю.н., доцент, доцент кафедры уголовного права Тюменского юридического института МВД Российской Федерации

«НЕТРАДИЦИОННЫЕ» ПРИНЦИПЫ УГОЛОВНОГО ПРАВА

Вопрос о понятии принципов права решается традиционно - это основополагающие начала (идеи), лежащие в основе той или иной правовой (юридически значимой) деятельности. И вопрос о системе принципов уголовного права *в основе своей* можно считать разрешенным, что наглядно демонстрирует действующий Уголовный кодекс России.

Вместе с тем, современную систему уголовно-правовых принципов нельзя назвать полностью завершенной. Здесь можно выделить (и выделяют) «нетрадиционные» (нетипичные) принципы уголовного права. Другое дело - есть ли смысл их законодательного отражения, как, например, это сделано в отношении принципов законности, равенства граждан перед законом, вины, справедливости и гуманизма. В этой части дискуссия возможна.

Но вернемся к теме нашего разговора.

Среди «нетипичных» принципов уголовного права можно назвать принципы «презумпции виновности» (не путать с презумпцией невиновности), «объективного вменения» и «диспозитивности».

О принципе «презумпции виновности» в устных беседах говорил профессор Н.А. Огурцов, аргументируя свою позицию тем, что деятельность правоохранительных органов исходит именно из этой посылки. Почему следователь возбуждает уголовное дело? - Потому, что *предполагает* наличие факта совершения преступления. И если презумпция невиновности относится к правовому статусу лица (невозможность применения к нему уголовно-правовых репрессивным мер при отсутствии обвинительного приговора суда), то идея (презумпция) о виновности конкретного человека (либо о наличии факта совершения конкретного преступления) является своеобразным «толчком» к уголовно-обвинительной деятельности правоприменительных

органов. Из сказанного вытекает, что принцип «презумпции виновности» в большей степени имеет процессуальный характер, ибо определяет деятельность следственных аппаратов. Но нет, первичная природа данного принципа проявляется в материальном (объективном) характере уголовного права как такового. Если совершено преступление, оно является таковым изначально, независимо от того, стало оно известно правоприменительным органам и понесли виновный уголовную ответственность за преступное деяние. Именно факт совершения преступления (как основание уголовной ответственности) обуславливает возникновение охранительных уголовно-правовых отношений, реализация которых осуществляется посредством процессуальной деятельности органов расследования. Таким образом, принцип «презумпции виновности» обусловлен объективным (материальным) характером уголовного права и, следовательно, можно говорить о наличии данного принципа в системе отправных идей уголовного права.

Присущ ли уголовному праву принцип «объективного вменения»? С позиций закона - нет, ибо это прямо вытекает из положения ч. 2 ст. 5 УК РФ: «Объективное вменение, то есть уголовная ответственность за невиновное причинение вреда, не допускается». Однако можно задаться вопросом: охватывает ли легальное определение понятия «объективное вменение» все аспекты данной категории? И здесь весьма возможно выразить некоторые сомнения. В частности, может возникнуть вопрос о том, как соотносятся категории «объективное вменение» и «косвенный неопределенный умысел». Так, в большинстве случаев квалификация причинения вреда здоровью в ходе ссоры переросшей в драку, зависит от фактически наступивших последствий - вида вреда здоровью (виновный при этом, в принципе, даже не может предполагать какой конкретно вред он причиняет потерпевшему). О чем здесь идет речь? - скорее всего об объективном вменении. А указания на *косвенный неопределенный умысел* для данных случаев стоит признать лишь как своего рода отговорку, аргументацию принципа вины, определяющего существо уголовной ответственности в целом. Вместе с тем, как охарактеризовать

положение уголовного закона, согласно которому «штраф, назначенный несовершеннолетнему осужденному, по решению суда может взыскиваться с его родителей или иных законных представителей с их согласия» (ч. 2 ст. 88 УК). Можно ли его (указанное положение) признать в качестве нарушения принципа вины, сформулированного в ч. 1 ст. 5 УК: «Лицо подлежит уголовной ответственности только за те общественно опасные действия (бездействие) и наступившие общественно опасные последствия, в отношении которых установлена его вина». По сути - нет, так как *согласие* родителей (иных законных представителей) заплатить штраф не позволяет отнести такого рода выплаты к категории уголовной ответственности, ибо сущность последней проявляется в принуждении (а «принуждение по согласию» абсолютно внутренне противоречиво). С другой стороны, уплата штрафа вместо несовершеннолетнего осужденного есть не что иное, как *реализация уголовной ответственности*. В этом случае получается, что уплата штрафа родителями (иными законными представителями) представляется разновидностью реализации уголовной ответственности без вины, то есть проявлением принципа «объективного вменения». А может здесь речь идет о восстановлении принципа «целесообразности уголовной репрессии», присущего уголовному праву первых лет советской власти, и от которого современное уголовное право обоснованно отказалось? Как видно, вопросов много, со своей же стороны скажем, что мы не приемлем «объективное вменение» в уголовном праве, но реализация данного положения на уровне теории, законодательства и правоприменительной практики должна быть более системно обоснована.

Принцип диспозитивности традиционно не относят к принципам уголовного права. По мнению авторов «Юридического энциклопедического словаря», изданного в 1987 году издательством «Советская энциклопедия», «диспозитивность» (от лат. *dispono* - располагаю, устраиваю) является одним из основных демократических принципов советского *гражданского процессуального права*, означающий, что стороны и другие участвующие в деле лица могут свободно распоряжаться своими материальными и

процессуальными правами¹. О диспозитивности как принципе *уголовного процесса* говорят А.С. Александров² и И.Л. Петрухин³. О диспозитивности как принципе *уголовного права* ученые умалчивают.

Прежде чем признать диспозитивность в качестве уголовно-правового принципа, мы должны определить сущность данной категории - это способность лица своей волей определять собственное поведение, реализовывать свой субъективный интерес. Где законодательно правовые последствия поставлены в зависимость от усмотрения частного лица, там речь идет о принципе диспозитивность и соответствующем ему методе правового регулирования. Если таких законодательных предписаний (правовых институтов) в конкретной отрасли права большинство, то есть они являются *основными*, эта зависимость определяет сущность самой отрасли, и обуславливает ее характеристику и определение как отрасли публичного или частного права. Это первое. Второе, не бывает в «чистом» виде отраслей публичного или частного права, бывает большинство публично-правовых или частно-правовых институтов в той или иной отрасли. Противопоставление таких институтов друг другу «невозможно», ибо одно, безусловно, исключает другое. Как только речь идет об обязывании, свобода воли аннулируется; как только устанавливается зависимость правовых последствий от воли (усмотрения) - обязывание невозможно. Таким образом, диспозитивность как принцип (общее начало) определяет существо и метод регулирования именно правового института, но не отрасли в целом (это подтверждается еще и тем, что большинство ученых, исследуя вопрос о соотношении публичного и частного права, в основе своей ведут речь не об отрасли права, а об отдельных правах (правомочиях): Пухта говорит о принадлежности конкретного права, Иеринг - о правовых институтах, Е.Н. Трубецкой - о конкретном правоотношении в рамках реализации конкретного права и т.п.). Диспозитивность, следовательно,

---

¹ Юридический энциклопедический словарь. - М.: Советская энциклопедия, 1987. - 2-е доп. изд. - С.107.

² См.: Александров А.С. Диспозитивность в уголовном процессе: Автореф. дис... канд. юрид. наук. - Н.Новгород: Нижегородская ВШ МВД России, 1995. - С.7 и далее.

³ Петрухин И.Л. Публичность и диспозитивность в уголовном процессе // Российская юстиция. - 1999. - № 3. - С.24; Петрухин И.Л. Человек и власть (в сфере борьбы с преступностью). - М.: Юристь, 1999. - С.54.

определяет существо законодательного решения, предусматривающего и гарантирующего свободу волеизъявления частного лица при решении вопросов о пользовании теми или иными правомочиями в конкретной сфере правового регулирования (принцип права).

Кроме того, с содержательной стороны диспозитивность зависит от характера (материального или процессуального) права. В этой связи в специальной литературе, и в частности уголовно-процессуальной, обоснованно указывают на тот факт, что диспозитивность следует рассматривать в материальном и формальном аспектах. Так, по мнению Н.Н. Полянского, М.С. Строговича, В.М. Савицкого, А.А. Мельникова, А.С. Александрова материальная диспозитивность в уголовном процессе - это возможность реализации права на возбуждение уголовного преследования, а формальная - возможность участия в уголовно-процессуальной деятельности в качестве частного обвинителя⁴. Другие авторы, не выделяя данных видов диспозитивности, тем не менее рассматривая ее как принцип, по сути, говорят об одном и том же - о *возможности реализации субъективного права* по усмотрению самого субъекта. *Возможность реализации права предполагает наличие права.* Следовательно, в зависимости от того, к какой сфере правового регулирования (материального или процессуального) принадлежит конкретное право, можно говорить о двух названных видах диспозитивности: материальной (характерной для материального права) и формальной (типичной для процессуального). Таковы теоретико-методологические основы, характеризующие диспозитивность как правовой принцип.

В предметно-практическом плане наличие частно-правовых институтов с соответствующим диспозитивным методом правового регулирования в уголовном (материальном) праве следует установить. Общетеоретические положения свидетельствуют о возможности «присутствия» в уголовном законодательстве норм или даже правовых институтов, характеризующих

---

⁴ См.: Проблемы судебного права / Н.Н. Полянский, М.С. Строгович, В.М. Савицкий, А.А. Мельников. - М.: Изд-во «Наука», 1983. - С.88; Александров А.С. Указ. соч. - С.8.

проявление диспозитивности в этой отрасли. Еще раз повторим, что *теоретически* это допустимо. С практических позиций, в части определения *действительного* отражения принципа диспозитивности в уголовном праве, необходимо выявить те нормы (институты), где правовые последствия зависят от воли частного лица. И здесь мы приходим казалось бы к парадоксальному выводу: «оказывается», уголовный закон буквально «набит» такими нормами: добровольный отказ от преступления (ст. 31 УК); глава 8 (Обстоятельства, исключающие преступность деяния); нормы, связывающие уголовно-правовые последствия деяния с постпреступным поведением виновного либо потерпевшего и т.п. Во всех этих случаях, когда частное лицо (как виновный, так и пострадавший) фактически свободны в выборе поведения, законодатель либо использует прямую формулировку - «добровольно» (ст. 31, ч. 1 ст. 75, примечания к ст. 126, 206, 208, 222, 223, 228, 275, 291, 307 УК РФ), либо подразумевает свободу воли (ст. 37, 38, 41, п. «и», «к» ч. 1 ст. 61, ст. 75, 76, примечание ст. 122, 201, ст. 330 УК и др.).

Даже этот далеко не полный перечень уголовно-правовых норм, предусматривающих возможность реализации права в зависимости от воли (усмотрения) частного лица, является свидетельством отражения диспозитивных начал (принципа) в уголовном праве.

Таким образом, для уголовного права могут быть характерны и иные «нетрадиционные» («нетипичные») правовые принципы. Детальная разработка системы таковых, на наш взгляд, еще ждет своих исследователей.

О.А. Шуранова, к.ю.н., заместитель
начальника кафедры уголовного права
Академии права и управления Федеральной
службы исполнения наказаний,

ВОСПИТАТЕЛЬНЫЙ ЦЕНТР В СИСТЕМЕ СОЦИАЛЬНОЙ ПРОФИЛАКТИКИ ПРЕСТУПНОСТИ И ИНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

В системе профилактики воспитательные центры могут сыграть существенную роль. В то же время их значение не стоит переоценивать. Основной целью профилактической работы в учреждении является недопущение правонарушений со стороны лиц, содержащихся в учреждениях УИС, посредством системы специальных мероприятий, направленных на предупреждение (предотвращение и пресечение) противоправных действий. Воспитательный центр является основным субъектом пенитенциарной профилактики преступлений и правонарушений несовершеннолетних, обеспечивая профилактику на уровне преступного и постпреступного поведения. В то же время, отвечая за данный участок работы воспитательный центр взаимодействует со всеми субъектами системы профилактики.

Для повышения эффективности такого взаимодействия мы предлагаем законодательно включить воспитательные центры в систему профилактики правонарушений и преступлений несовершеннолетних. В связи с этим мы предлагаем п.1. ст. 4 Федерального закона «Об основах системы профилактики безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних» дополнить словами: «учреждения и органы уголовно-исполнительной системы». Требуется изменение и ст. 5 «Категории лиц, в отношении которых проводится индивидуальная профилактическая работа». Считаем необходимым объединить пункты 14 и 15 и изложить их в следующей редакции: «13) осужденных за совершение преступлений». Кроме того, предлагаем включить в закон статью 23.1 «Учреждения и органы уголовно-исполнительной системы»

1. Учреждения и органы уголовно-исполнительной системы в пределах своей компетенции:

1) выявляют, предупреждают и пресекают преступления и другие правонарушения со стороны несовершеннолетних подозреваемых и обвиняемых, а также осужденных;

2) проводят социальную, психологическую и социально-педагогическую (воспитательную) работу, направленную на формирование у осужденных законопослушного поведения, добросовестного отношения к труду и учебе, получение начального профессионального образования, профессиональной подготовки, повышение образовательного и культурного уровня.

3) осуществляют взаимодействие с органами и учреждениями здравоохранения и образования в организации медицинского обслуживания, основного, общего и начального профессионального образования и профессиональной подготовки осужденных, органами государственной власти субъектов Российской Федерации, органами местного самоуправления, общественными объединениями и религиозными организациями, средствами массовой информации в пределах предоставленной компетенции.

4) оказывают содействие лицам, освобождающимся из воспитательного центра, в вопросах трудового и бытового устройства.

2. Должностные лица учреждений и органов уголовно-исполнительной системы имеют право запрашивать информацию у государственных органов и иных учреждений по вопросам, входящим в их компетенцию, приглашать для выяснения указанных вопросов родителей несовершеннолетних или иных законных представителей и иных лиц.

Мы также предлагаем дополнить п.6 ст.11 словами «содействие учреждениям уголовно-исполнительной системы в подготовке несовершеннолетних к освобождению, а при отбывании несовершеннолетним наказания в пределах территории субъекта РФ, в котором он проживал, либо которое избрал в качестве будущего места жительства, в том числе путем

проведения выездов в воспитательный центр в целях планирования последующей постпенитенциарной работы с ним».

Мы также считаем необходимым внести изменения, в нормативно-правовые акты, касающиеся содержания профилактической работы. Для этого нам вносится проект ст.23 УИК РФ:

Ст. 23 Участие общественности в деятельности учреждений, исполняющих уголовные наказания.

1. Субъектами общественности, принимающими участие в деятельности уголовно-исполнительной системы, являются: граждане РФ, общественные объединения, религиозные, коммерческие и некоммерческие организации, как независимые от органов государственной власти и местного самоуправления, так частично или полностью подчиняющиеся им, не имеющие властных полномочий в отношении органов и учреждений, исполняющих уголовные наказания, и не являющиеся их частью.

2. Субъекты общественности оказывают содействие в работе учреждений и органов, исполняющих уголовные наказания, принимают участие в исправлении, обеспечении трудовой занятости осужденных, решении социально бытовых вопросов и последующей адаптации осужденных после их освобождения.

3. Контроль за деятельностью учреждений и органов, исполняющих наказания, в рамках предоставленных полномочий, могут осуществлять субъекты общественности, созданные и зарегистрированные в государственных органах на основании и в порядке, предусмотренном законодательством Российской Федерации.

В ч. 1 ст. 142 УИК Участие общественных объединений в работе воспитательных колоний, слова «из представителей государственных предприятий, учреждений, организаций, общественных объединений и граждан» следует заменить словами «из представителей учреждений, организаций и предприятий различной формы собственности, органов государственной власти и местного самоуправления, общественных

объединений, религиозных организаций, граждан и иных субъектов общественности», а так же заменить слова воспитательные колонии на воспитательные центры.

О.С. Шермет, к.ю.н., доцент, професор
кафедри кримінального права Інституту
права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету

УЧАСТЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ЗАПОБІГАННІ ЗЛОЧИНАМ

Державні програми протидії злочинності в Україні постійно передбачають комплекси заходів, направлених на зниження рівня злочинних проявів та усунення причин і умов злочинної діяльності на різних етапах її розвитку. Але, незважаючи на те, що боротьба зі злочинністю визначається державою як одне з важливих пріоритетних завдань, що постають перед суспільством, принципового вирішення напрямків щодо шляхів реалізації програм остаточно не було знайдено.

В той же час на фоні проявів соціально-демографічної кризи (за рівнем народжуваності наша держава посідає передостаннє місце серед країн Європи, за смертністю населення – друге місце серед країн континенту, зростає структура захворюваності населення тощо), економічного безладдя (падіння економічних показників на всіх напрямках, падіння життєвого рівня, зростання безробіття, не вирішення екологічних проблем, що постійно загрожують катастрофою тощо), політичної нестабільності, інтенсифікується девіантна поведінка окремих груп населення. Зокрема, в Чернігівській області невпинно зростають корисливі та корисливо-насильницькі злочини (крадіжки, грабежі, розбійні напади та ін.), а вчинення насильницьких злочинів, як правило, характеризується особливою зухвалістю та зневагою до особи.

Під страхом зростання злочинності серед населення поширюється думка про необхідність посилення покарань навіть за ті злочини, що не мають значної суспільної небезпеки, про застосування тривалих термінів покарання, особливо позбавленням волі. На превеликий жаль, навіть визнання недоцільності застосування смертної кари, не змінило думку значного прошарку населення, стосовно передчасності її відміни. Однак, політика боротьби зі злочинністю повинна керуватися не жорстокістю, а гуманістичними традиціями, що є результатом історичного розвитку сучасного суспільства багатьох країн світу. Україна повинна стати однією з опор стабільності у Східній та Центральній Європі. По території та населенню її можна порівняти з Францією. Геополітичне значення України базується не тільки на її розмірах, але також і на її місті положення та економічному потенціалі. Україна з'єднує Західну та Східну Європу і, як визначають закордонні політичні діячі вона є «прикордонною територією». Зокрема, це стосується й Чернігівщини, кордони якої з Республікою Білорусь та Російською Федерацією залишаються прозорими й мало захищеними від проникнення криміногенного елемента.

Громадянське суспільство, особливо органи місцевого самоврядування, повинні відігравати суттєву роль у протидії протиправної поведінки окремих верств населення та вчинення ними злочинів. Саме через органи місцевого самоврядування можливо активно впливати на злочинність. Якщо громада проявляє небайдужість до того, що відбувається в місті, селищі, районі, - є впевненість у тому, що контроль за злочинністю буде встановлено. Одночасно, держава в такій же мірі має забезпечувати державними ресурсами виконання цими органами делегованих їм державою повноважень.

Характеристика основної діяльності органів місцевого самоврядування по запобіганню злочинам дозволяє виділити такі основні напрямки роботи громади, як взаємодія, координація, нагляд.

Так, одним з головних напрямків роботи органів місцевого самоврядування є взаємодія та зміцнення контактів між населенням і правоохоронними органами.

Відомо, що зараз можна спостерігати розбалансованість системи координації дій між владою та правоохоронцями-практиками. Як вбачається, органи місцевого самоврядування повинні взяти на себе основний обов'язок щодо взаємодії, нагляду й координації діяльності по запобіганню злочинам. В основі організації такої діяльності може бути координація дій та співробітництво зі ЗМІ, системна професійна та психологічна підготовка службовців правоохоронних органів, технічне оснащення, збільшення фінансових дотацій на утримання штату за рахунок місцевого бюджету тощо.

Можна пригадати, що в колишньому СРСР існував багатий позитивний досвід залучення до охорони громадського порядку «народних дружин», а аналіз їх діяльності показав, що участь громадян в охороні громадського порядку не тільки відповідає інтересам суспільства, але є важливою формою участі громадян в управлінні державою. Відроджуючи позитивні традиції, зараз на території м. Чернігова також діють громадські організації, які разом із правоохоронними органами залучаються до охорони громадського порядку. Зокрема, це Чернігівське міське Козацьке товариство (Чернігівський полк) Українського козацтва, Чернігівська міська громадська організація «Чернігівський полк ім. Архистратига Михаїла Північного козацького округу», Чернігівський зведений загін громадських формувань з охорони громадського порядку, 1-й Козацький курінь ім. П. Полуботка.

Основи організації та діяльності спільних програм органів місцевого самоврядування та служб поліції потребують неабияких зусиль. Для такої роботи повинні залучатися, в першу чергу, керівники органів місцевого самоврядування, а також юристи, політологи, економісти, психологи, соціологи та інші категорії спеціалістів. Сьогодні настав час проаналізувати загальні підходи до розуміння ролі громади у зменшенні рівня злочинності, осмислення питання про можливості самозахисту, підняття рівня свідомості, культури та моральності суспільства.

И.А. Юрченко, к.ю.н., доцент кафедры
уголовного права Московского
государственного юридического
университета им. О.Е. Кутафина (МГЮА)

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННО- ТЕЛЕКОММУНИКАЦИОННЫХ СЕТЕЙ КАК ОБСТОЯТЕЛЬСТВО, ОТЯГЧАЮЩЕЕ НАКАЗАНИЕ

На современном этапе развития цивилизации, связанном с возрастающей ролью информационной сферы и повсеместным внедрением информационных технологий в различные сферы государственной и общественной жизни, наблюдаются две противоречивые тенденции, что отмечается в ряде международных документов и принятых российским законодателем нормативных актах стратегического характера.

С одной стороны, информационно-коммуникационные технологии являются одним из наиболее важных факторов, влияющих на формирование общества XXI века. Их революционное воздействие касается образа жизни людей, их образования и работы, а также взаимодействия правительства и гражданского общества. Информационно-коммуникационные технологии быстро становятся жизненно важным стимулом развития мировой экономики. Они также дают возможность всем частным лицам, фирмам и сообществам, занимающимся предпринимательской деятельностью, более эффективно и творчески решать экономические и социальные проблемы¹. Отрасль информационных технологий является одной из наиболее динамично развивающихся отраслей как в мире, так и в России. Объем мирового рынка информационных технологий оценивается в 1,7 трлн. долларов США. По прогнозам, до 2016 года рынок продолжит расти в среднем не менее чем на 5 процентов в год. Таким образом, рынок информационных технологий входит в

---

¹ См.: Окинавская Хартия глобального информационного общества, подписанная 22 июля 2000 года лидерами стран «Большой восьмерки» / <http://www.iis.ru/library/okinawa/charter.ru.html>.

25 процентов наиболее быстро растущих крупных рынков в мировой экономике².

Вместе с тем, информационные и коммуникационные технологии зачастую используются в преступных целях, подрывая экономическую, общественную, национальную безопасность Российской Федерации и международную безопасность в целом. «Происходит интеллектуализация экономической преступности, которая использует новейшие достижения научно-технического прогресса в своих интересах. Интернет все более активно используется для незаконного проникновения в корпоративные и личные базы данных, совершения самых разнообразных мошеннических действий»³. В настоящее время большое число террористических организаций используют в своей деятельности информационно-телекоммуникационные сети для обмена сообщениями, сбора информации, вербовки сторонников, организации деятельности, пропаганды своих идей и действий и сбора средств⁴. Многие государства разрабатывают концепции ведения кибервойн, предполагая использовать информационные технологии в качестве информационного оружия, а глобальное информационное пространство – как «театр военных действий»⁵.

Согласно п. 2 ст. 2 Федеральный закон от 27 июля 2006 года № 149-ФЗ «Об информации, информационных технологиях и о защите информации» (с изм. и доп.)⁶ *информационные технологии* – это процессы, методы поиска, сбора, хранения, обработки, предоставления, распространения информации и способы осуществления таких процессов и методов. Одним из средств осуществления указанных процессов являются *информационно-*

---

² См.: Распоряжение Правительства от 1 ноября 2013 года № 2036-р «Об утверждении Стратегии развития отрасли информационных технологий в РФ на 2014-2020 гг. и на перспективу до 2025 г.» / Собрании законодательства Российской Федерации от 18 ноября 2013 г. № 46 ст. 5954.

³ См.: Никитина И.А. Финансовое мошенничество в сети Интернет / Вестник Томского государственного университета. 2010. № 337. С. 122.

⁴ См.: Доклад Группы правительственных экспертов по достижениям в сфере информатизации и телекоммуникаций в контексте международной безопасности. Нью-Йорк, 2012. С. 6.

⁵ См.: Глобальная безопасность в цифровую эпоху: стратегемы для России / под общ. ред. Смирнова А.И. М., 2014. С. 60;

⁶ См.: Российская газета от 29 июля 2006 г. № 165. Далее – Федеральный закон от 27 июля 2006 года № 149-ФЗ.

телекоммуникационная сеть, под которой понимается технологическая система, предназначенная для передачи по линиям связи информации, доступ к которой осуществляется с использованием средств вычислительной техники (п. 4 ст. 2 Федеральный закон от 27 июля 2006 года № 149-ФЗ).

Средства вычислительной техники – это совокупность элементов систем обработки данных, способных функционировать самостоятельно или в составе других систем (ГОСТ 26553-85 «Обслуживание средств вычислительной техники централизованное комплексное. Термины и определения»⁷).

Информационно-телекоммуникационные сети могут быть локальными (в рамках одной организации, нескольких административно-территориальных единиц и т.п.) и глобальными (сеть «Интернет»).

Следует отметить, что понятие сети «Интернет» отсутствует как в международных, так и в российских нормативных правовых документах.

В общем плане Интернет представляет собой средство массовой коммуникации, которое основано на гипертекстовой системе World Wide Web, объединяющей множество локальных сетей, в целях поиска, сбора, хранения, обработки, предоставления и распространения информации⁸. На основе сети «Интернет» сформировалось глобальное информационное пространство, одним из феноменов которого стали сетевые компьютерные преступления, под которыми следует понимать «предусмотренные уголовным законодательством общественно опасные деяния, совершенные на основе удаленного доступа к объекту посягательства с использованием глобальные компьютерных сетей в качестве достижения цели»⁹.

С точки зрения уголовного права информационно-телекоммуникационная сеть может рассматриваться как предмет преступления или средство совершения преступления. В частности, УК РФ в ст. 274, устанавливая ответственность за нарушение правил эксплуатации средств хранения,

---

⁷ См.: База нормативных документов / www.complex.ru.

⁸ См.: Барышев Р.А. Киберпространство: виртуализация личности и проблема отчуждения: монография. Красноярск, 2010. С. 10.

⁹ См.: Осипенко А.Л. Борьба с преступностью в глобальных компьютерных сетях: Международный опыт: Монография. - М., 2004. С. 62-63.

обработки или передачи компьютерной информации и информационно-телекоммуникационных сетей, рассматривает последние в качестве предмета преступления. В других уголовно-правовых нормах использование информационно-телекоммуникационных сетей, включая сеть «Интернет», как способ совершения преступления, предусматривается в качестве конструктивного признака состава преступления (ст. 159⁶, 282 УК) либо квалифицирующего признака (ст. 228¹, 242, 242¹, 242² УК).

Наряду с указанными нормами, в судебной практике встречаются многочисленные примеры использования информационно-телекоммуникационных сетей, в том числе сети «Интернет», при совершении иных преступных посягательств, например, в случаях угрозы убийством или причинением тяжкого вреда здоровью (ст. 119 УК), клеветы (ст. 128¹ УК), развратных действий (ст. 135 УК), нарушения неприкосновенности частной жизни (ст. 137 УК), нарушения тайны переписки, телефонных переговоров, почтовых, телеграфных или иных сообщений (ст. 138 УК), нарушения авторских и смежных прав (ст. 146 УК), кражи (ст. 158 УК), незаконных получения и разглашения сведений, составляющих коммерческую, банковскую или налоговую тайну (ст. 183 УК), незаконного осуществления медицинской деятельности или фармацевтической деятельности (ст. 235 УК), взяточничества (ст. 290-291¹ УК) и др.

Так, Московским районным судом г. Чебоксары Чувашской Республики Карпов С.Е. и Федоров Г.В. были осуждены по п. «б» ч. 3 ст.146 УК за приобретение, хранение и перевозку контрафактных экземпляров произведений. Преступление было совершено при следующих обстоятельствах: Карпов С.Е. по предварительному сговору с Федоровым Г.В., находясь по месту жительства Карпова, с помощью компьютера, модема и программного обеспечения, вошли в компьютерную сеть «Интернет», на неустановленный следствием сайт, где умышленно, с целью дальнейшего получения материальной выгоды, не имея законных прав, незаконно скопировали на оптические носители информации контрафактные программы: «Microsoft

Windows XP Professional Service Pack», «Microsoft Office 2007», «CorelDRAW X4», «3DS MAX 2009» тем самым приобрели в целях сбыта объекты авторского права, которые в дальнейшем хранили и перевезли с целью сбыта по указанному покупателем адресу, где и были задержаны¹⁰.

Ленинским районным судом г. Кирова Скрябин А.А. осужден по ч. 5 ст. 33, ч. 1 ст. 327 УК за пособничество в подделке удостоверения, предоставляющего права, в целях его использования, сбыте такого документа. Скрябин А.А. и неустановленное следствием лицо, зная о большом количестве граждан, желающих получить водительские удостоверения в нарушение установленного порядка, вступили в преступный сговор на изготовление поддельных водительских удостоверений в целях их использования за денежное вознаграждение. Реализуя задуманное, Скрябин с целью распространения информации среди неопределенного круга лиц о возможности изготовления поддельных водительских удостоверений, используя компьютерную технику, разместил на интернет-сайтах «ВКонтакте» и «Одноклассники» информационно-телекоммуникационной сети «Интернет» объявления с предложением об изготовлении и продаже водительских удостоверений. В соответствии с общим преступным планом Скрябин А.А. осуществлял приискание физических лиц, желающих приобрести поддельные водительские удостоверения, после чего получал от них фотографии в электронном виде на цифровых носителях, а также данные о личности заказчиков, необходимые для оформления поддельных водительских удостоверений (фамилия, имя, отчество, число, месяц, год и место рождения, место жительства), затем посредством информационно-телекоммуникационной сети «Интернет» направлял фотографии в электронном виде и данные о личности заказчиков неустановленному лицу для изготовления поддельных водительских удостоверений, после чего последнее отправляло их заказчикам посредством использования курьерских услуг¹¹.

---

¹⁰ См.: Rospravosudie.com.

¹¹ См.: Решение по делу 1-266/2014 / Rospravosudie.com.

Ленинский районный суд г. Ульяновска осудил гражданина Белоруссии по ч. 1 ст. 137 УК, который из мести к Гребенюк в связи с тем, что та прекратила с ним близкие дружеские отношения, решил без её согласия незаконно распространить, а именно довести до сведения неограниченного числа лиц в информационно-телекоммуникационной сети «Интернет», доверенные ему потерпевшей файлы, содержащие сведения об её частной жизни, составляющие её личную тайну – видеоролик с участием потерпевшей и её фотографии интимного характера¹².

Также в сети «Интернет» существует множество сайтов, предлагающих врачебные консультации онлайн. Зачастую подобной деятельностью занимаются лица, не имеющие соответствующего медицинского образования и лицензии, что может привести к тяжким последствиям для жизни и здоровья человека¹³.

Представляется, что в настоящее время назрела необходимость признать использование информационно-телекоммуникационных сетей не только в качестве обстоятельства, влияющего на дифференциацию уголовной ответственности в рамках конкретного состава преступления, но и условия, влияющего на индивидуализацию наказания, в связи с тем, что преступные посягательства, совершенные указанным способом, характеризуются рядом особенностей (дистанционный характер преступных действий; их трансграничный характер; особый характер места совершения преступления; отсутствие свидетелей преступления, способных опознать преступника¹⁴) и обладают повышенной общественной опасностью.

Таким образом, ч. 1 ст. 63 УК следует дополнить соответствующим пунктом следующего содержания: «с) совершение преступления с использованием информационно-телекоммуникационных сетей, включая сеть «Интернет».

---

¹² См.: Решение по делу 1-216/2013 / Rospravosudie.com.

¹³ См.: Голышева Е.А. Суррогатная медицина в сети «Интернет»: уголовно-правовые аспекты / Вестник Нижегородской академии МВД России. 2011. № 3 (16). С. 263-266.

¹⁴ См.: Осипенко А.Л. Организованная преступность в сети «Интернет» / Вестник Воронежского института МВД России. 2012. № 3. С. 11.

Р.В. Алієв, к.ю.н., доцент, доцент кафедри правознавства Енергодарського інституту державного та муніципального управління імені Р.Г. Хеноха Класичного приватного університету

СУЧАСНА ПРОГРЕСИВНА СИСТЕМА ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ТА ЇЇ ВІДОБРАЖЕННЯ В КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

В роботі висвітлені загальні риси прогресивної системи виконання та відбування покарання в частині пом'якшення або посилення карального змісту покарання в залежності від поведінки засудженого. Доведено, що прогресивна система встановила нові принципи і прийоми стимулювання у засуджених прагнення до виправлення, як заохочувальна норма до тих, які виявляли законослухняність, зразкову поведінку у відповідності з вимогами режиму відбування покарання.

Ключові слова: виховний процес, карально-виховні можливості прогресивної системи, умови тримання засуджених, установа виконання покарань.

In the thesis, it describes the General features of a progressive system of enforcement and punishment in part mitigate or increased punitive detention punishment depending on the behavior of the convicted person. It is proved that the progressive system has established new principles and methods of stimulating the convicts have the desire to fix, as a promotional rule to those who were respecting the law, good behavior in accordance with the requirements of the regime of serving the sentence.

Keywords: educational process, punitive and educational opportunities progressive system, the conditions of detention of convicted prisoners, the institution of corrections.

Тривалий час в юридичній науці проблема прогресивної системи виконання кримінальних покарань не розроблялася, і сам цей термін був, по суті, відданий забуттю. Навряд чи це сприяло успішному вирішенню завдань виправлення та ресоціалізації засуджених. Введення Кримінально-виконавчим кодексом України різних видів умов відбування покарання у виправних установах значно розширило можливість диференційованого підходу до

засуджених, що, у свою чергу, підвищує ефективність використання карально-виховних можливостей прогресивної системи [1].

Наявність виправних установ з різними режимами, а також різних видів режиму в одній установі забезпечує можливість зміни умов тримання засуджених, що поліпшують або погіршують їх становище в залежності від поведінки і відношення до відбування покарання. Все це зумовлює не тільки правомірність, але і необхідність розгляду питання про сучасні прогресивні системи відбування кримінальних покарань та подальше втілення їх у кримінально-виконавче законодавство України.

Якщо звернутися до історії тюремного ув'язнення, то можна помітити, що спосіб поетапного відбування покарання у вигляді позбавлення волі зі зміною засудженому умов утримання на кожному етапі з'явився в практиці зарубіжних країн ще в XIX ст. і пізніше отримав назву прогресивної системи. В подальшому прогресивна система виконання покарань удосконалювалась, але суть залишалася незмінною від засудженого значною мірою залежить пом'якшення або посилення карального впливу покарання.

У різні часи вченими-юристами були дані різні визначення поняття прогресивної системи. На думку Б.С. Утієвського, ця система полягала в наявності ряду ступенів (розрядів, режимів), що відрізняються один від одного, великою кількістю пільг і переваг і все більшим ступенем переходу від ізоляції до життя на волі [2]. А.Л. Ременсон вважав, що прогресивна система – це зміна умов утримання ув'язнених в залежності від результатів виправно-трудоного впливу [3]. Г.А. Аванесов визначав прогресивну систему як систему змін умов тримання засуджених у кращу або гіршу сторону в процесі відбування покарання в залежності від поведінки засудженого, його ставлення до праці і навчання [4]. О.І. Бажанов стверджував, що прогресивна система – це певний, точно регламентований порядок виконання позбавлення волі з класифікацією та роздільним триманням засуджених у різних видах установ виконання покарань, при якому для засудженого змінюються умови відбування покарання в кращу або в гіршу сторону в залежності від його виправлення (або

невиправлення) з наданням можливості дострокового звільнення, з організацією допомоги звільненому і встановленням за ним нагляду [5].

Як бачимо, визначення прогресивної системи, дані вченими, практично збігаються, і відрізняються один від одного тільки юридичною технікою викладу. У них у всіх визнається те, що змістом прогресивної системи є зміна умов відбування покарання засудженому в залежності від його поведінки і його ставлення до відбування покарання. Іншими словами, прогресивною системою є особливий порядок відбування покарання.

Сучасна прогресивна система виконання покарань в Україні визначає дві форми її реалізації: зміни умов виконання покарання у межах однієї установи виконання покарань, а також шляхом переведення засуджених з одного виду місця позбавлення волі в інше або з одного виду колонії в інший вид. Що стосується змін умов виконання покарання у межах однієї виправної чи виховної колонії, то треба зазначити, що відповідно до статті 93 Кримінально-виконавчого кодексу України, засуджений до позбавлення волі відбуває весь строк покарання в одній виправній чи виховній колонії, як правило, у межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до його постійного місця проживання до засудження [6]. Крім того, стаття 100 Кримінально-виконавчого кодексу України передбачає зміни умов тримання засуджених до позбавлення волі залежно від поведінки засудженого і ставлення до праці, в разі її наявності, та навчання умови відбування покарання змінюються в межах однієї колонії або шляхом переведення до колонії іншого виду.

Обидві розглянуті форми не виключають, а взаємо доповнюють одна одну. Одна з них більш придатна по відношенню до одних категорій засуджених, інша – по відношенню до інших. Перевага першої форми полягає в тому, що вона забезпечує безперервний виховний процес, здійснюваний одним і тим же колективом вихователів, які мають можливість добре вивчити особистість засудженого і спостерігати динаміку її змін. Тому цілком обґрунтовано акцент Кримінально-виконавчого кодексу України на встановлення всередині кожного місця позбавлення волі декількох ступенів виконання

покарання, і лише у відносно невеликих масштабах передбачена можливість переведення засуджених з одного виду місця позбавлення волі в інше. Проте, названа перевага вже не зберігається, якщо засуджений змінився настільки, що його виправлення найкращим чином може бути продовжено в інших умовах, поза даного виду місця позбавлення волі або виду колонії.

Наступним прогресивним кроком у розвитку кримінально-виконавчого законодавства України стало внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо порядку та умов відбування покарання від 05.09.2013 р. №435-VII:[7], видання наказу «Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими» від 04.11.2013 р. №2300/5 [8]; прийняття оновлених «Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань», затверджених наказом Міністерства юстиції України від 29.12.2014 р. № 2186/5 [9].

Література:

1. Кримінально-виконавчий кодекс України: Науково-практичний коментар / Степанюк А.Х., Яковець І.С. За заг. ред. Степанюка А.Х. – Х. : ТОВ Одіссей, 2006. – 560 с.
2. Утієвський Б.С. Система, принципи і загальні положення «Основ виправно-трудового законодавства Союзу РСР і союзних республік» // Проблеми розвитку радянського виправно-трудового законодавства. – Саратов, 1961. С. 18-19.
3. Ременсон А.Л. Теоретичні питання виконання позбавлення волі і перевиховання ув'язнених. дис... д. ю.н. – Томськ, 1965. С. 908.
4. Аванесов Г.А. Прогресивна система відбування позбавлення волі. – М., 1970. С. 29.
5. Бажанов О.І. Прогресивна система виконання покарання. – Мінськ, 1981. С. 69-70.
6. Кримінально-виконавчий кодекс України. – Х. : Одіссей, 2012, – 98 с.
7. Закон України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо порядку та умов відбування покарання» від 05.09.2013 р.

№435-VII: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-18>

8. Наказ Міністерства юстиції України «Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими» від 04.11.2013 р. №2300/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-organizaciyu-socialno-vihovnoyi-ta-psihologichnoyi-robot-doc167099.html>

9. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань» від 29.12.2014 р. №2186/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-pravil-vnutrishnogo-rozporjadku-ustanov-v-doc215571.html>

А.М. Бабенко, к.ю.н., доцент, підполковник міліції, професор кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ КОШТІВ НА УТРИМАННЯ ЧЛЕНІВ СІМ'Ї

Статтю присвячено дослідженню проблем визначення об'єктивних ознак злочинів, пов'язаних із ухиленням від виплати коштів на утримання членів сім'ї, встановлених рішенням суду. Запропоновано напрямки вдосконалення кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за ухиленням від сплати коштів на утримання членів сім'ї, встановлених рішенням суду.

Ключові слова: ухилення від сплати аліментів, ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків, ухиленням від сплати коштів на утримання членів сім'ї, кримінально-правовий захист сімейних відносин.

Статья посвящена исследованию проблем определения объективных признаков преступления, связанных с уклонением от уплаты средств на содержание членов семьи, установленных решением суда. Предложены направления усовершенствования уголовно-правовых норм, которые предусматривают ответственность за уклонение от выплаты средств на содержание членов семьи, установленных решением суда.

Ключевые слова: уклонение от уплаты алиментов, уклонение от уплаты средств на содержание нетрудоспособных родителей, уклонение от уплаты средств на содержание членов семьи, уголовно-правовая защита семейных отношений.

This article is devoted to the research of the issues of determination of objective elements of crime, which connected with allowance of family tax evasion statutory by the judgment. There were offered a directions of legal law governing development, which carry amenability of allowance of family tax evasion statutory by the judgment.

Key words: alimony tax evasion, allowance of incapable parents tax evasion, allowance of family tax evasion, criminal remedy of material relations.

Покращення умов для фізичного, психічного, соціального та духовного розвитку кожного з громадян, в тому числі і підростаючого покоління досягається шляхом створення найбільш сприятливого природного середовища для розвитку сім'ї, батьківства та дитинства. Статтею 51 Конституції України[1] встановлено, що сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою. Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків. Отже, самою Конституцією України чітко визначені охоронювані суспільні відносини і визначено основну ієрархію об'єктів правового захисту, де узагальнюючим визнається сім'я та її похідні, обов'язкові складові елементи – дитинство, материнство і батьківство. Сімейний Кодекс України[2], розвиваючи ці положення, деталізує охоронювані суспільні відносини і передбачає обов'язок батьків утримувати дитину та обов'язок повнолітніх дітей утримувати непрацездатних, та таких, що потребують допомоги батьків. Зокрема, ст.180 СКУ прямо зазначається, що батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття[2]. Між батьками та дітьми існують зворотні обов'язки. Це впливає не лише зі ст.51 Конституції України, а і з положення ст. 202 СКУ, де прямо вказується, що повнолітні дочка та син зобов'язані утримувати батьків, які є непрацездатними і потребують матеріальної допомоги[2].

Кримінальний кодекс України [3] відносить злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (ст.164 КК) та непрацездатних батьків (ст.165 КК) до суспільно небезпечних, злочинних діянь, оскільки невиконання обов'язків з виплати аліментів ставить дітей і непрацездатних батьків у тяжкі життєві умови, подолати які в силу малолітства, хвороби або безпомічності вони без допомоги своїх близьких не в змозі. Вказані злочини утворюють самостійну групу «майнових» злочинів проти сім'ї та неповнолітніх. Виходячи із тлумачення положень ст.51 Конституції [1] та ст.180 та ст.202 СКУ [2] зазначені суспільні відносини складаються між членами сім'ї з приводу матеріальних цінностей, необхідних для забезпечення нормального існування сім'ї. Суб'єктами (учасниками) цих відносин є члени сім'ї, які на підставі сімейних стосунків з іншими особами мають майнові права та обов'язки. Предметом майнових сімейних відносин виступають матеріальні блага, за допомогою яких забезпечується існування та розвиток сім'ї як соціального утворення в цілому й окремих її членів, зокрема. Соціальний зв'язок у таких відносинах полягає в соціально корисній діяльності членів сім'ї щодо її матеріального забезпечення в цілому, належного використання матеріальних цінностей, а також здійсненні матеріального забезпечення окремих її членів.

З об'єктивної сторони злочин, передбачений ст.164 КК України виражається як у формі дії, так і у бездіяльності, які знаходять прояв: а) у злісному ухиленні від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (аліментів); б) у злісному ухиленні батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, що перебувають на їх утриманні. Схожими характеристиками відрізняється і злочин, передбачений ст.165 КК, який полягає у злісному ухиленні від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання непрацездатних батьків. Непрацездатними вважаються батьки - жінки, що досягли 55 років, чоловіки - 60 років, а також інваліди 1 та 2 групи. Юридичною підставою для настання кримінальної відповідальності за ст. 164 КК є наявність рішення суду, яке набрало чинності відповідно до якого

мати або батько чи інша, передбачена законом особа зобов'язана сплачувати аліменти. В цей же час, необхідною умовою притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 165 КК є наявність рішення суду, яке набрало чинності, згідно з яким винна особа зобов'язана сплачувати кошти на утримання своїх непрацездатних батьків.

Аналіз зарубіжного законодавства свідчить про те, що у кримінальному законодавстві інших країн світу також існує вище описані кримінальні норми. Наприклад, у главі 20 КК Російської Федерації «Злочини проти сім'ї та неповнолітніх» міститься ст.157 КК, якою одночасно встановлено відповідальність як «за злісне ухилення від виплати коштів на утримання дітей», так і «непрацездатних батьків» [4]. Аналогічним шляхом пішов законодавець Республіки Казахстан, який у главі 2 КК «Злочини проти сім'ї та неповнолітніх» розмістив ст.136 КК, що передбачає відповідальність за невиконання обов'язків з виплати коштів на утримання дітей або непрацездатних батьків понад трьох місяців[5]. У главі 21 Республіки Білорусь «Злочини проти укладу сімейних відносин і інтересів неповнолітніх» окремо функціонують ст. 174 КК «ухилення батьків на утримання дітей або відшкодування витрат держави на утримання дітей, які знаходилися на державному забезпеченні» та ст.175 КК «ухилення дітей на утримання батьків»[6]. За цими нормами, як і за кримінальним законодавством Республіки Казахстан, настає відповідальність у разі такого ухилення на строк понад трьох місяців протягом року. У главі XVII Кримінального кодексу Латвійської Республіки «Злочинні діяння проти сім'ї і неповнолітніх» розміщено статтю 170 КК, якою передбачено відповідальність за злісне ухилення від забезпечення і утримання своїх батьків, дідів і бабусь, дітей, онуків та інших осіб, якщо такий обов'язок покладений вироком суду або постановою суду[7]. Таким чином, зарубіжний законодавець по різному вирішує проблему захисту досліджуваних суспільних відносин. По-перше, цей різновид протиправних діянь відноситься до самостійного розділу «Злочини проти сім'ї та неповнолітніх», а отже, відокремлюється законодавцем у самостійний об'єкт

кримінально-правового захисту, що на наш погляд є вірним; по-друге, зарубіжним законодавством встановлюються чіткі часові межі, протягом яких досліджувані невіплати вважаються злочином, що також заслуговує на увагу; по-третє, у окремих країнах світу захист майнових сімейних відносин здійснюється більш ширшого, ніж діти та батьки, кола суб'єктів сімейних відносин. Зазначені питання заслуговують на більш детальний аналіз, та потребують врахування під час вдосконалення вітчизняного кримінального законодавства, оскільки з положень сімейного законодавства України також впливає: по-перше, що сімейні відносини та дитинство є окремими – важливими суспільними відносинами, по-друге, діючим сімейним законодавством право на матеріальне забезпечення передбачено для більш широкого кола суб'єктів сімейних відносин.

З вище наведеного можна дійти висновку, що існуючі в українському кримінальному законодавстві у діючій редакції правові норми ст. 164 та 165 КК України не у повній мірі захищають майнові сімейні відносини у частині утримання одними членами сім'ї іншими. Так, згідно чинного Сімейного кодексу України коло членів сім'ї, що мають майнові сімейні обов'язки є значно ширшими. Наприклад, за ст.75 СКУ дружина, чоловік повинні матеріально підтримувати один одного. Право на утримання (аліменти) має той із подружжя, який є непрацездатним, потребує матеріальної допомоги, за умови, що другий із подружжя може надавати матеріальну допомогу[2]. Статтею 91 СКУ надається право на утримання жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою, але тривалий час проживали однією сім'єю. Той із них, хто став непрацездатним під час спільного проживання, має право на утримання відповідно до статті 76 СКУ[2]. Статтями 265 – 274 встановлюються майнові сімейні обов'язки інших членів сім'ї. Наприклад, ст.265 СКУ передбачається обов'язок баби, діда утримувати внуків; ст.266 СКУ - обов'язок внуків, правнуків утримувати бабу, діда, прабабу, прадіда; ст. 267 СКУ - обов'язок по утриманню братів та сестер; ст. 268 СКУ - обов'язок мачухи, вітчима утримувати падчерку, пасинка; ст. 269-275 СКУ - обов'язок

інших осіб утримувати дитину[2]. Отже, кримінально-правова охорона майнових сімейних відносин у частині утримання одними членами сім'ї інших лише на підставі ст. 164 та 165 КК є явно недостатньою, оскільки вона залишає поза межами такої охорони відносини, що виникають з приводу утримання інших, крім неповнолітніх, непрацездатних дітей та непрацездатних батьків, осіб. З метою удосконалення структури кримінального законодавства та з урахуванням важливості таких суспільних відносин, як сім'я та неповнолітні, у межах розділу 5 КК України має право на існування самостійний видовой об'єкт «Злочини проти сім'ї та неповнолітніх» у якому мають бути зосереджені не лише описані кримінальні норми, а й інші, що захищають досліджувані суспільні відносини. Крім цього у рамках відповідної кримінальної норми потребують встановлення часові межі, за перевищення яких має наставати кримінальна відповідальність за невиконання майнових сімейних відносин. З урахуванням сучасних соціальних реалій і з метою удосконалення кримінального законодавства, у діючій редакції КК потребує декриміналізації відповідальності за ст. 164 та 165 КК, а замість них потрібно передбачити єдину норму, в якій необхідно встановити єдину кримінальну відповідальність за злісне ухилення понад трьох місяців від сплати коштів на утримання членів сім'ї, встановлених рішенням суду.

Література:

1. Конституція України [зі змінами, внесеними відповідно до Закону № 2952-VI від 01.02.2011, ВВР України, 2011, № 10, ст.68]/ [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: Законодавство України. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua/uploads/documents/27396.pdf>. – Назва з екрану.

2. Сімейний Кодекс України [зі змінами, внесеними відповідно до Закону № 1697-VII від 14.10.2014, ВВР України, 2015, № 2-3, ст.12]/[Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>. – Назва з екрану.

3. Кримінальний кодекс України[зі змінами, внесеними відповідно до Закону №218 – VII від 02.03.2015, ВВР, 2015, №17, ст.122]/[Електронний ресурс]// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page5>. – Назва з екрану.

4. Уголовный кодекс Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ug-kodeks.ru/ug/ug-kodeks.ru/ugolovnij_kodeks_-_glava_20.html. - Название с экрана.

5. Уголовный кодекс Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1008032#sub_id=1360000. - Название с экрана.

6. Уголовный кодекс Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.pravo.by/world_of_law/text.asp?RN=hk9900275#&Article=174. - Название с экрана.

7. Уголовный кодекс Латвийской Республики[Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.pravo.lv/likumi/07_uz.html. - Название с экрана.

С.Р. Багіров, к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права і процесу Юридичного інституту Національного авіаційного університету

**В.В. СТАШИС – НАУКОВИЙ КОНСУЛЬТАНТ ПЕРШОЇ В УКРАЇНІ
ДОКТОРСЬКОЇ ДИСЕРТАЦІЇ З ПИТАНЬ ПРИЧИННОСТІ У
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ**

У статті здійснюється розгляд основних положень першої в Україні дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі

спеціальності кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Ключові слова: кримінальне право, причинний зв'язок, причинність, причина, умова, діяння, наслідки, випадковість, необхідність

In the article realize a consideration of the main provisions of the first in Ukraine dissertation for the degree of Doctor of Science, specialty Criminal Law and Criminology; penal law.

Keywords: criminal law, causal connection, causality, cause, condition, act, consequences, contingency, necessity

Проблема причинності небезпідставно вважається однією із найскладніших у науці. В наш час відбувається зміна застарілих позицій, що не відповідають основним положенням сучасної наукової думки. Водночас мислячі автори розуміють, що не все нове обов'язково є прогресивним, так само як і не завжди застаріле може бути регресивним. До таких вчених можуть бути віднесені автор дисертації «Теоретичні проблеми причинно-наслідкового зв'язку у кримінальному праві (філософсько-правовий аналіз)» [1; 2] Наталія Миколаївна Ярмиш і, зрозуміло, її науковий консультант Володимир Володимирович Сташис.

Стосовно науки кримінального права України можна впевнено зазначити, що до появи вищевказаної праці комплексно проблема причинного зв'язку у вітчизняній юридичній науці ніколи не досліджувалася. Окремі наукові праці, присвячені юридичній стороні проблеми причинного зв'язку (З.М. Соколовського [3], М.С. Романова [4]) в якості предмета дослідження мали в основному криміналістичні аспекти зазначеної проблематики.

Дисертація Н.М. Ярмиш присвячена аналізу причинного зв'язку в самому широкому його розумінні, що належить до всіх сфер буття, тобто у філософському тлумаченні. Варто віддати належне науковій сміливості автора та її наукового консультанта. Торкнутися проблеми причинності в правознавстві на монографічному рівні означало постановку перед ними неодмінного завдання привнесення наукової новизни в результаті дослідження. І з цим завданням дослідники успішно впорались.

Висновки з дослідження містять низку позитивних моментів, на яких хотілося б зупинитись докладніше.

У дисертації послідовно проводиться і обстоюється теза щодо об'єктивного характеру причинного зв'язку, який не залежить від свідомості людини, що його ініціювала [1, с. 13]. Ця теза є, на нашу думку, цілком правильною.

У дослідженні не уникли розгляду і надзвичайно складної проблеми співвідношення причин і умов явища, яка має принципову важливість для кримінального права. Тут автор дисертації дійшла цілком обґрунтованих висновків, що як причина події може виступати не будь-яка умова, а лише така, що породжує. І взагалі, такий, що породжує, характер спричинення – це і є те, що становить специфіку причинного зв'язку, відрізняє його від всіх інших видів зв'язку [1, с. 6].

Особливе місце в дисертації посідає дослідження питання про необхідний і випадковий причинний зв'язок. Н.М. Ярмиш виступає переконаним прихильником позиції, що причинний зв'язок не можна зводити до однієї необхідності, тому що це буде одностороннім розглядом причинності. На думку дослідниці, до сьогодні у вченні про причинний зв'язок в доктрині кримінального права існує помилкове ототожнення необхідності з неминучістю. Більш того, автор йде далі і стверджує, що ані випадковість, ані необхідність використовуватися для визначення причинного зв'язку як онтологічної категорії не можуть [1, с. 17]. Ми вважаємо, що варто погодитися із розумінням Н.М. Ярмиш випадкових подій. Випадкове існує не в царині відносин причин і наслідків, а в царині утворення самих причин. Після того, як причина сформувалась, вона породжує наслідок. Про «випадкову причинність» може йтися лише в тому сенсі, що будь-яка причина стає такою випадково, тобто випадково складаються самі «компоненти причини» [1, с. 6].

Н.М. Ярмиш обґрунтовано критикує ймовірнісну теорію причинності в її кримінально-правовій інтерпретації, пропоновану деякими криміналістами. Встановлення певних зв'язків між явищами в статистичному плані зовсім не

доводить наявності причинного зв'язку при розгляді конкретної пари явищ [1, с. 17].

Заслуговує на підтримку думка Н.М. Ярмиш про те, що неправильним є погляд, відповідно до якого між поведінкою кожного з другорядних співучасників і діями виконавця є причинний зв'язок. Автор бачить тут іншу, таку, що не породжує, а зумовлює, детермінацію [1, с. 8, 26].

Водночас дослідження не позбавлене і певних спірних, а також і остаточно не доведених висновків і суджень.

У дослідженні правильно вказано на термінологічну неточність, а також і передчасність, іменувати певну подію наслідком до того, як установлений причинний зв'язок її з діянням [1, с. 30-31]. Водночас спірним видається погляд про те, начебто об'єктивна сторона злочину з матеріальним складом описується за допомогою двох обов'язкових ознак – діяння і наслідку, а причинний зв'язок виступає як ознака наслідку: «Причинний зв'язок не має самостійного місця в системі ознак об'єктивної сторони, – пише Н.М. Ярмиш. – Вираз «діяння, наслідок і причинний зв'язок між ними» містить логічне протиріччя, оскільки наслідок – це і є те, що завдано, заподіяно дією. Для описання об'єктивної сторони матеріальних складів, тобто складів, що містять указівку на наслідок, немає необхідності, крім діяння і наслідку, окремо називати ще й причинний зв'язок» [1, с. 30]. На нашу думку, у теорії кримінального права обґрунтовано визнають, що використані особою для досягнення злочинного результату механізми і сили природи не є частиною дії, а характеризують саме розвиток причинного зв'язку. Якщо вважати ознаками об'єктивної сторони матеріальних складів злочинів тільки діяння і наслідок, то цей недогляд стає очевидним: використані особою механізми і сили природи до діяння не належать, до наслідку – те ж (оскільки наслідки – це самі негативні зміни дійсності, а не механізми і сили природи). Лише ознакою причинного зв'язку можна охопити ці механізми і сили природи і дати їм належне місце в структурі ознак об'єктивної сторони складу злочину.

На переконання дослідниці, для того, щоб упевнитися в наявності або відсутності причинного зв'язку між певним вчинком людини, і тією шкодою, що ймовірно з нього виникає, підходять будь-які способи. Якщо керуватися такими, різноманітними, методами, дослідження причинного зв'язку може проходити ряд етапів, кількість і послідовність яких може бути довільною і визначатися конкретним завданням, специфікою тієї чи іншої ситуації. Автором обстоюється думка, що зорієнтуватися в породженні можна, якщо застосувати метод лінгвістичної інтуїції в пізнанні причинного зв'язку. Життєві, загальноживані уявлення про причину і наслідок можуть слугувати орієнтирами у визнанні певної поведінки причиною будь-яких подій. Проте, застосування пропонованого методу видається нам спрощенням проблеми і викликає сумніви. Достатньо навести декільком юристам один із практичних прикладів, коли сукупний результат заподіюється спільними діями декількох осіб, щоб ми одержали діаметрально протилежні відповіді про те, чиїми ж діями породжений шкідливий результат. Річ у тім, що метод лінгвістичної інтуїції значною мірою залежить від розсуду суб'єкта і не може бути підданий чіткому об'єктивному аналізу механізму заподіяння шкоди, оскільки не пропонує критерію, який обмежує довжину причинного зв'язку.

Фахівці в галузі філософії правильно вважають, що поняття причинності виникло не з міркувань первісного індивіда про несподівані явища і релігійного тлумачення цих явищ, а, насамперед, на підставі практичного досвіду, емпіричних знань, первісних уявлень про конкретні факти причинної залежності, пов'язаних безпосередньо з діяльністю людини. Ми вважаємо за необхідне погодитися з думкою про те, що причинність є дотеоретичним уявленням, і що виокремлення причинних зв'язків може відбуватися і практично відбувається у величезній кількості випадків незалежно від теорії і, отже, спирається на деякі міркування суто практичного характеру. У дослідженні автор поділяє погляди вчених-філософів щодо прагматичного характеру причинного зв'язку. Водночас вважаємо за необхідне нагадати, що цю думку більш ста років тому висловив М.С. Таганцев, на думку якого

кримінальне право має справу з практичним (прагматичним) поняттям причинного зв'язку.

Проте, незважаючи на деякі спірні положення, у цілому проведене дослідження й отримані на його підставі висновки варто визнати такими, що заслуговують на увагу і відповідають вимогам наукової новизни й обґрунтованості. Завершуючи цю публікацію, хотілося б зазначити, що дисертація за глибиною розробки і цілісністю охоплення проблеми причинного зв'язку написана на високому теоретичному рівні. Дослідження залишає враження сумлінного (в науковому розумінні) ставлення до вивчення однієї з найскладніших проблем правової науки; дисертаційна праця безсумнівно є цінним внеском у загальне вчення про причинний зв'язок у кримінальному праві, за що хотілося б щиро подякувати автору – Наталії Миколаївні Ярмиш, а також віддати належне пам'яті її наукового консультанта – видатного діяча юридичної науки України академіка Володимира Володимировича Сташиса.

Література:

1. Ярмиш Н.М. Теоретичні проблеми причинно-наслідкового зв'язку в кримінальному праві (філософсько-правовий аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Н.М. Ярмиш. – Харків, 2003. – 40 с.

2. Ярмыш Н.Н. Теоретические проблемы причинно-следственной связи в уголовном праве (философско-правовой анализ) / Наталья Николаевна Ярмыш. – Харьков: Право, 2003. – 512 с.

3. Соколовский З.М. Проблема использования в уголовном судопроизводстве специальных знаний при установлении причинной связи явлений: автореф. дисс. на соискание учен. степени д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза» / З.М. Соколовский. – Харьков, 1968. – 26 с.

4. Романов Н.С. Вопросы исследования причинной связи судебной автотехнической экспертизой / Н.С. Романов. – К.: РИО МВД УССР, 1973. – 60 с.

В.С. Батиргарєва, д.ю.н., старший науковий співробітник, заступник директора з наукової роботи Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України

ДО ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЙ «ІНШІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ НАСЛІДКИ» ТА «ІНШІ ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ»

Тези присвячені проблемі з'ясування змісту і визначення співвідношення понять «інші кримінально-правові наслідки» та «інші заходи кримінально-правового характеру». Разом із тим стверджується, що незважаючи на той факт, що законодавець у Кримінальному кодексі України 2001 р. спробував надати більше визначеності й чіткості у питанні правової регламентації категорії «інші кримінально-правові наслідки», однак лише шляхом системного тлумачення нормативного матеріалу, аналізу доктринальних напрацювань і дослідження історії законодавчого вирішення даної проблеми у ті чи інші періоди розвитку нашої держави можна встановити перелік інших, крім покарання, видів кримінально-правових наслідків. Системне тлумачення положень закону про кримінальної відповідальності дозволяє зробити висновок, що даний перелік представлений насамперед іншими заходами кримінально-правового характеру (розділ XIV КК України), заходами кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб (розділ XIV¹ КК України) і примусовими заходами виховного характеру (розділ XV КК України).

Ключові слова: покарання, інші кримінально-правові наслідки, інші заходи кримінально-правового характеру, примусові заходи медичного та виховного характеру, спеціальна конфіскація.

The thesis is devoted to the problem of identifying the content and definitions of the concepts «the other criminal-legal consequences» and «other measures of criminally-legal character». At the same time, it argues that despite the fact that the legislator tried to give more certainty and clarity on the issue of legal regulation of category «the other criminal-legal consequences» in the Criminal Code of Ukraine in 2001, only by a systematic interpretation of legal material, analysis of doctrinal

developments and research into the history of legislative decisions of this problem in different periods of development of our state a list of criminal-legal consequences other than punishment can be established. Systematic interpretation of the provisions of the law on criminal responsibility leads to the conclusion that this other criminal-legal list is presented by the other criminal-legal measures (Sec. XIV of the Criminal Code of Ukraine), criminal-legal measures on corporate entities (Sec. XIV¹ of the Criminal Code of Ukraine) and educational compulsory measures (Sec. XV of the Criminal Code of Ukraine).

Keywords: punishment, other criminal-legal consequences, compulsory measures of a medical and educational nature, special confiscation.

Частиною 3 ст. 3 Кримінального кодексу України (далі – КК) передбачено, що злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом. Водночас законодавцем не розкривається поняття «інші кримінально-правові наслідки», як і не наводиться в законі переліку цих наслідків. Єдине, що чітко можна з'ясувати із законодавчого формулювання «караність та інші кримінально-правові наслідки» – це характер співвідношення позначених у ньому понять. За допомогою «караності» законодавець оцінює небезпечність злочинного діяння для суспільства та загрожує можливістю застосування до особи, визнаної винною в учиненні злочину, покарання. Однак якщо стосовно покарання у вітчизняному законодавстві про кримінальну відповідальність склалася певна «традиція» – акумулювати положення про цей кримінально-правовий наслідок, особливим чином підкреслюючи це в окремих розділах КК, в яких наводяться, зокрема, поняття покарання, його цілі та види, норми про призначення тощо, то стосовно «інших кримінально-правових наслідків» шляхом системного тлумачення нормативного матеріалу вдається зробити лише певне припущення про види таких наслідків. У цьому зв'язку не можна не погодитися з тим, що відсутність необхідної суворості у вживанні того чи іншого поняття, в якійсь мірі зрозуміле для теоретичних пошуків, навряд чи допустимо для застосування

законодавчих формулювань¹, до того покликаних позначити явища, що перебувають в одному ряду з «караністю».

Разом із тим такий підхід законодавця до визначення кола складових, які підпадають під загальне поняття «кримінально-правові наслідки», – через використання словосполучення «караність та інші кримінально-правові наслідки» – є наочним свідченням змішаної природи деяких інститутів кримінально-правового регулювання, що зумовлюється потребою у відповідній реакції соціуму на суспільно небезпечні діяння або на дії, що подібні їм за формою прояву, шляхом «запозичення» для цього окремих заходів і засобів, властивих феноменам інших сфер суспільного життя (медицині, психіатрії, педагогіці, психології, іншим галузям права тощо). У свою чергу, саме цим пояснюється необхідність поглибленого аналізу понять «інші кримінально-правові наслідки» та «інші заходи кримінально-правового характеру». До того ж звернення до такої складної проблеми зумовлюється й актуальністю питання неухильного дотримання конституційних прав і свобод осіб, щодо яких ці заходи можуть застосовуватися.

Незважаючи на вагомі теоретичні напрацювання в указаній сфері і законодавче закріплення як самої ідеї, так і різних складових комплексної категорії «інші кримінально-правові наслідки», питання її визначення, встановлення складових, їх змісту і цілей, підстав, умов і порядку застосування окремих видів наслідків та ін. на сьогодні ще остаточно не розв'язані. Це підтверджується наявністю низки спірних позицій у теорії кримінального права, прогалинами в законодавчому врегулюванні багатьох аспектів застосування складових цього інституту та значними складнощами, що виникають у правозастосовній площині.

Одним із таких проблемних питань насамперед є встановлення переліку можливих видів правових реакцій, які охоплюються поняттям «інші кримінально-правові наслідки», на вчинення певних суспільно небезпечних

---

¹ Звечаровский И. Меры уголовно-правового характера: понятие, система, виды / И. Звечаровский // Законность. – 1999. – № 1. – С. 36.

діянь, адже від цього залежатиме і подальший хід міркувань у визначенні сутнісних ознак та властивостей даної категорії кримінального права в цілому. Намагаючись установити цей перелік, у методологічному плані своєрідними орієнтирами пошуку слід визнати: а) звернення до історії законодавчого розв'язання даної проблеми за минулих часів; б) розгляд законодавчого підходу до аналогічної проблеми в КК РФ і деяких інших держав пострадянського простору, а також у кримінальному законодавстві країн Західної Європи та Північної Америки; в) огляд основних позицій із цього питання в теорії кримінального права; г) аналіз відповідних законодавчих новацій у кримінальному праві, що відбулися останнім часом в Україні. Але перш ніж скористатися позначеними орієнтирами у подальшому науковому пошуку, необхідно зробити одне важливе роз'яснення, що стосується уточнення предмета дослідження в цілому.

Отже, базова норма, в якій згадується про інші кримінально-правові наслідки, закріплена в уже згаданій вище ч. 3 ст. 3 КК України. Цілком логічним видається, що такими наслідками (з акцентом на слово «інші») охоплюється все те, що впливає за вчиненням злочинного діяння, крім, власне, покарання, що повністю «поглинається» категорією «караність», про яку так само говориться в цій частині статті. При цьому не важко зробити висновок, що за вчиненням злочину можуть наставати, крім покарання, й звільнення від кримінальної відповідальності, покарання та його відбування, й умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, й судимість, й застосування в певних випадках примусових заходів медичного та виховного характеру, й спеціальна конфіскація, й встановлення іспитового строку для вагітних жінок і жінок, які мають малолітніх дітей, й ін.

Як бачимо, спектр можливих наслідків учинення суспільно небезпечного діяння дуже великий. У ситуації відсутності законодавчого визначення поняття «інші кримінально-правові наслідки», на наш погляд, доцільно обмежити обсяг даних наслідків певною групою передбачених законом заходів, які не викликають сумнівів щодо їх належності до кримінально-правових наслідків,

позначених законодавцем як «інші». При цьому, обґрунтовуючи зв'язок категорій «наслідки» і «заходи», ми вдаємося до досвіду законодавчого викладу відповідних положень, що містяться у ч. 2 ст. 2, розділах V («Кримінальна відповідальність неповнолітніх») і VI («Інші заходи кримінально-правового характеру») КК РФ, у яких, на відміну від українського законодавства, витримано термінологічну єдність: в аналізованих словосполученнях використовується лише термін «заходи». Отже, якщо звернутися до КК РФ 1996 р., то можна побачити, що законодавець цієї держави, намагаючись надати більшій визначеності й чіткості правовій регламентації категорії «Інші заходи кримінально-правового характеру», в окремій однойменній главі відносить до таких примусові заходи медичного характеру та конфіскацію майна, у той час як примусові заходи виховного впливу нібито штучно, з якихось суб'єктивних міркувань доцільності та зручності у викладенні нормативного матеріалу, або можливо «випадково» (?) у КК РФ 1996 р. винесені за межі цієї глави (хоча за своєю суттю примусові заходи виховного характеру тяжіють ближче до зазначеної категорії, ніж окремі випадки примусових заходів медичного характеру). До речі, у КК Естонії заходи медичного і виховного характеру об'єднані в загальну главу 6 («Заходи медичного і виховного характеру»).

Таким чином, намагаючись установити перелік інших кримінально-правових наслідків у власному (вузькому) розумінні слова, ми повинні йти по шляху виділення перш за все тих із них, у яких індикатором їх приналежності до досліджуваного поняття є слово «заходи». Такий підхід, повторимося, дозволяє вичленувати «інші кримінально-правові наслідки» у власному розумінні слова, або у вузькому їх розумінні. До таких слід віднести: 1) *примусові заходи виховного характеру*; 2) *примусові заходи медичного характеру*; 3) *спеціальну конфіскацію*; 4) *заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб*.

О.В. Гороховська, к.ю.н., доцент, доцент кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету

СМЕРТНА КАРА ЯК ВИД ПОКАРАННЯ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ: ЗАКОНОДАВЧЕ ОФОРМЛЕННЯ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ

У статті дається загальна порівняльно-правова характеристика поширення та застосування смертної кари як кримінального покарання в європейському регіоні.

Ключові слова: смертна кара, кримінальне покарання, скасування, мораторій.

In the article general comparatively-legal description of distribution and application of death penalty is given as criminal punishment in the Europe regions.

Key words: death penalty, criminal punishment, abolition, moratorium.

Смертна кара як вид покарання за вчинений злочин, з давніх часів доволі широко використовується в державах, які належать до різних регіонів та цивілізацій планети.

У сучасному світі Європа є єдиним регіоном, в якому практично всюди смертна кара заборонена законом. Саме європейські країни раніше інших почали відмовлятися від цього покарання. Одними з перших європейських держав, які відмінили страту, були Португалія (1867 р.) і Нідерланди (1870 р.). Пізніше до них приєдналися Норвегія (1905 р.) та Швеція (1921 р.). В Сан-Марино смертна кара була скасована у 1865 р., а останній вирок був виконаний ще у 1468 р. В Ісландії юридично смертна кара була скасована у 1929 р., але остання смертна кара відбулася ще у 1830 р. В такій мікродержаві, як Ліхтенштейн остання смертна кара відбулася ще у 1785 р., хоча юридично це покарання було скасоване лише у 1987 р.

Більшість так званих демократичних країн відмінили смертну кару лише останніми роками: Бельгія - в 1996 р.; Швейцарія - в 1992 р.; Італія - в 1994 р.; Іспанія - 1995 р.; Великобританія - в 1998 р.; Франція - в 1981 р.; Германія - в 1987 р.; Греція - в 1993 р.

Шлях цих держав до скасування смертної кари був різним. Закріплення у конституції заборони смертної кари поза сумнівом є найважливішою гарантією права на життя. Так, ст. 24 конституції Португалії встановила: «Застосування смертної кари не допускається». Ст. 27 конституцій Італії передбачає, що «смертна кара не допускається інакше як у випадках, передбачених військовими законами і у військовий час».

Ряд держав Європи відмінили смертну кару за звичайні (загальнокримінальні) злочини ще на початку ХХ століття, але повна відміна цього вигляду покарання сталася порівняно недавно: Нідерланди – 1870 /1982; Норвегія – 1905/1979; Данія – 1933/1978; Фінляндія – 1949/1972. (перша цифра – дата відміни страти за звичайні злочини; друга – повної відміни страти).

Навіть Португалія, країна, що виступила засновником аболіціоністського руху, відмінила смертну кару в 1867 р. лише за звичайні злочини, повна ж відміна сталася лише в 1976 р.

Після демонтажу соціалізму на початку 90 рр. ХХ ст. країни Центрально-Східної Європи послідовно відмовилися від цього покарання. Пізніше за інших смертну кару в Європі скасувала Албанія (2007 р.).

Отже слід зазначити, що вимога відміни смертної кари стала завойовувати визнання світової спільноти лише порівняно недавно, що здебільшого зумовлюється активною діяльністю ООН та Ради Європи.

Звертає на себе увагу той факт, що на сьогодні не існує універсальних міжнародно-правових норм щодо заборони смертної кари. У 2007 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла безпрецедентний проект резолюції про встановлення мораторію на смертну кару в усьому світі. 99 країн-членів ООН підтримали цей документ, 52 виступили проти, 33 утрималися.

Слід визнати, що шансів у цього документа поки що не має – серед його противників два постійні члени Ради Безпеки, що мають право вето.

На регіональному рівні успіхи є більш очевидними. На сьогодні всі 47 держави-членів Ради Європи відмінили або наклали мораторій на смертну кару. Аж ніяк не принижуючи гідних захоплення успіхів, яких добився рух за відміну

смертної кари в Європі, потрібно все ж визнати, що всі ці досягнення цілком доводяться на останні десятиліття. У 1950 р., коли була прийнята Європейська Конвенція про захист прав людини і основних свобод, смертна кара розглядалася як прийнятна міра покарання, про що свідчить обмежувальне положення в ст. 2 Конвенції. Коли в 1983 р. була завершена робота над Протоколом № 6 до конвенції, що забороняв страту в мирний час, 12 країн-членів Ради Європи підписали його негайно. Проте було потрібно ще 2 роки, перш ніж його ратифікували перші 5 країн-членів (протокол набрав чинності лише в березні 1985 р.). У 2002 р. було ухвалено Протокол № 13 про відміну вищої міри покарання при всіх обставинах, у тому числі у військовий час.

Відміна смертної кари стала необхідною умовою при прийнятті в Раду Європи. Так, при вступі до Ради Європи у 1996 р. Російська Федерація прийняла на себе ряд зобов'язань, в тому числі відмінити смертну кару не лише де-факто, але й де-юре підписати відповідний протокол (на сьогоднішній день не ратифікований). Починаючи із 1996 р. у РФ смертні вироки до виконання не приводились, покарання у вигляді смертної кари в РФ відповідно до постанови Конституційного Суду 1999 р. не призначається, у листопаді 2009 р. Конституційний суд Російської Федерації подовжив мораторій на смертну кару на невизначений термін.

За офіційними даними у країнах-членах Ради Європи з 1997 р. не була страчена жодна людина [1].

Принагідно зазначимо, що першою з держав колишнього СРСР смертну кару скасувала Молдова (1995 р.), а остання страта в цій країні відбулася на десять років раніше, тобто ще за радянських часів. В Україні цей вид покарання був визнаний неконституційним згідно з рішенням Конституційного Суду від 29 грудня 1999 р. [2], а остання страта відбулася у 1997 р.

Отже, з пострадянських держав смертну кару на практиці застосовує лише Беларусь, залишаючись, таким чином, єдиною державою в Європі, яка не скасувала це покарання і не запровадила мораторій на виконання смертних вироків. Точних даних про кількість страчених в Беларусі немає.

Наразі правозахисники обурені тим, виконанням двох смертних вироків у Білорусі у середині березня 2010 р. Нагадаємо, що у Європі смертна кара офіційно застосовується лише в Білорусі, яка не є членом Ради Європи. Принагідно зазначимо, що смертні вирoki громадянам Білорусі привели до виконання після того, як Парламентська асамблея Ради Європи проголосувала за відновлення для цієї країни статусу спеціально запрошеної, за умови введення у Білорусі мораторію на винесення й виконання смертних вироків.

«Смертна кара є варварством і деградацією, - йдеться в заяві, зробленій офіційними особами Ради Європи. - Недавнє приведення у виконання смертних вироків ... стане серйозною перешкодою на шляху зближення Білорусі і Ради Європи» [3]. Автори заяви підкреслюють, що РЄ готова надати Білорусі будь-яку допомогу для подолання «самоізоляції» країни. «Але коли питання стосується прав людини і демократії, шлях може бути лише один. Ми знов закликаємо до негайної відміни смертної кари», - говориться в документі.

Інші держави продовжують слідувати своїй лінії з відміни смертної кари, оскільки відповідно до міжнародно-правових норм не має жодних об'єктивних причин передбачати на законодавчому рівні та застосовувати цей вид кримінального покарання. На сьогодні держави, що продовжують підтримувати та застосовувати смертну кару, належать до найбільш репресивних держав світу.

Міжнародна правозахисна організація Amnesty International закликає владу тих країн, в яких смертна кара досі існує, вжити відповідних заходів щодо обмеження та подальшого скасування цього виду покарання, а доки це не відбулося організація пропонує державним владним структурам відмовитися від виконання смертних вироків відповідно до закликів Генеральної Асамблеї ООН про введення мораторію на смертну кару в усьому світі [4].

Література:

1. Совет Европы, пространство без смертной казни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.coe.int/t/dc/files/themes/peine_de_mort/default_RU.asp. – Назва з екрана.

2. <http://www.ccu.gov.ua/pls/wccu/p0062?lang=0&rej=0&pf5511=33768>

3. СЕ: смертная казнь – деградация и варварство // Сайт DELFI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.delfi.lt/abroad/belorussia/se-smertnaya-kazn-degradaciya-i-varvarstvo.d?id=30313033>. – Назва з екрана.

4. Международная амнистия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://amnesty.org.ru/node/698..> – Назва з екрана.

С.Ф. Денисов, д.ю.н., професор, професор кафедри кримінального права Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету
В.М. Білоконеv, суддя Апеляційного суду Запорізької області

ВРАХУВАННЯ «СВОЄЧАСНОСТІ» ЯК ФОРМИ СОЦІАЛЬНОГО ЧАСУ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ДЕЯКИХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ

Фізичний (календарний) час проявляється в правовій дійсності у формах обчислювання, датування, тривалості, а соціальний час проявляється в правовій системі в таких формах, як фіксація часового моменту, повторення, одночасність, своєчасність, послідовність [1, с. 26]. Кожна така форма застосовується у праві для упорядкування правових процесів, подій та для надання їм особливих властивостей та якостей.

Своєчасність – одне із основних іманентних властивостей будь-якої діяльності, що врегульована правом, особливо діяльності державних органів, службових осіб. В одних випадках, коли це визнається юридично обов'язковим, така несвоєчасність відповідної діяльності дає підстави визнавати її як неправомірну[2, с. 20]. Так, згідно ч. 3 ст. 187 КПК, у разі неприбуття підозрюваного, обвинуваченого за судовим викликом і відсутності у слідчого судді, суду на початок засідання відомостей про поважні причини, що перешкоджають його своєчасному прибуттю, слідчий суддя, суд має право

постановити ухвалу про привід підозрюваного, обвинуваченого, якщо він не з'явився для розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді застави, домашнього арешту чи тримання під вартою, або ухвалу про дозвіл на його затримання з метою приводу, якщо ухвала про привід не була виконана. Окремим випадком своєчасності є негайність (ст. 49 КПК), різниця між ними полягає у тому, що в першому випадку у особи є певний проміжок часу для прийняття рішення, а в останньому випадку у особи такого часу немає.

В інших випадках несвоєчасність вважається умовою наступу (або не наступу) певних юридичних наслідків. Тут несвоєчасність дій тягне так звану санкцію нікчемності: будь-яких змін в правах та обов'язках суб'єктів не відбувається[2, с. 20]. Так, згідно п. 7 ч. 1 ст. 138 КПК поважними причинами неприбуття особи на виклик є несвоєчасне одержання повістки про виклик. Відповідно до вимог ч. 2 ст. 28 КК, злочин визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення. Таким чином, якщо декілька осіб домовилися про спільне вчинення злочину, наприклад, після того як одна із осіб вже почала його вчиняти, то таке домовлення є несвоєчасним, а тому кваліфікуюча ознака злочину – вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою – відсутня в діях таких осіб.

Своєчасність як форма соціального часу застосовується також і в інших випадках у кримінальному праві, наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 31 КК не підлягають кримінальній відповідальності при добровільній відмові організатор, підбурювач чи пособник, якщо вони відвернули вчинення злочину або своєчасно повідомили відповідні органи державної влади про злочин, що готується або вчиняється.

Своєчасність як форма соціального часу застосовується також при з'ясуванні обставин, що виключають злочинність діяння. Так, дії особи, яка захищається, визнаються правомірними лише у випадку, якщо вони були вчинені протягом усього часу існування підстави для захисту, тобто своєчасно.

Інакше кажучи, захист визнається виправданим лише протягом часу існування стану необхідної оборони, що визначається тривалістю суспільно небезпечного посягання, яке потребує свого негайного відвернення чи припинення. Тому заподіяння шкоди до виникнення такого стану визнається так званою «передчасною» обороною, відповідальність за яку настає на загальних підставах [3, с. 126]. Однак, «слід мати на увазі, що стан необхідної оборони виникає не лише в момент вчинення суспільно небезпечного посягання, а й у разі створення реальної загрози заподіяння шкоди. При з'ясуванні наявності такої загрози необхідно врахувати поведінку нападника, зокрема спрямованість умислу, інтенсивність і характер його дій, що дають особі, яка захищається, підстави сприймати загрозу як реальну» [4, с. 177]. Наприклад, стан необхідної оборони настає не тільки в тих випадках, коли оборона здійснюється безпосередньо в процесі нападу, але і тоді, коли початок реального здійснення нападу настільки очевидний і неминучий, що не прийняття запобіжних заходів, ставить в явну безпосередню безпеку особу, яка змушена до прийняття цих заходів [5].

У той же час особа, яка обороняється, перебуваючи під впливом посягання, нерідко продовжує оборону й у тому випадку, коли посягання вже закінчено або припинене. У цьому випадку має місце так звана «спізніла» оборона... Якщо особа, яка захищалася, сумлінно помилялася щодо кінцевого моменту посягання, вона визнається такою, що діяла у стані необхідної оборони, і тому заподіяння в такій ситуації посягаючому шкоди повинне визнаватися своєчасним [3, с. 126].

«Перехід використуваних при нападі зброяць або інших предметів від нападника до особи, яка захищається, не завжди свідчить про закінчення посягання» [4, с. 177]. Наприклад, вироком районного суду м. Києва Г. було засуджено за ст. 103 КК (1960 р.). Президія Київського міського суду вирок місцевого суду скасувала і зазначила, що стан необхідної оборони може мати місце й тоді, коли захист відбувся безпосередньо за актом хоч і закінченого посягання, але за обставинами справи момент його закінчення не був ясним для

того, хто оборонявся. Перехід знаряддя нападу чи інших використаних для цього предметів від того, хто вчинив замах до того, хто оборонявся, сам по собі не може свідчити про закінчення посягання. Так, Г. підійшов до будинку потерпілого К., щоб з'ясувати, чому 7-літній син К. вдарив цеглиною по голові його 5-літню дочку. У відповідь на претензії Г. потерпілий К. вдарив його по руці дерев'яною палицею, заподіявши йому легкі тілесні ушкодження без розладу здоров'я. Г. вирвав палицю у К. і вдарив його по голові, чим заподіяв потерпілому середньої тяжкості тілесні ушкодження. Президія суду, оцінивши обставини справи, дійшла висновку, що «у відповідь на правомірне бажання повідомити К. про поведінку його сина Г. зазнав нападу з боку К. і, захищаючись від цього нападу, заволодів палицею і відразу ж ударив нею по голові К. За таких обставин необхідно зробити висновок, що Г. діяв у стані необхідної оборони» [6, с. 7-8].

П.М. Рабинович відзначав, що часто дії, однакові по своїм зовнішнім, зафіксованим ознакам, набувають неоднакову соціальну значимість, і навпаки, різні по формальним показникам дії можуть, при певних умовах, володіти однаковою соціальною значимістю. Отже, якщо в правовому регулюванні доведеться скористатися оціночно-темпоральним поняттям, то вимагається не просто «підрахувати» кількість минулого часу, звернувшись до календаря, а встановити, які реальні факти, дії в цій ситуації дійсно володіють (або володіли) тією соціальною значимістю, яка зафіксована в понятті «своєчасність» [2, с. 21].

Враховуючи вищевказане, ми вважаємо, що на відміну від форм фізичного часу в правовій дійсності, застосування форм соціального часу у кримінальному праві неможливо здійснювати за принципом аналогії. Тобто, якщо у конкретному випадку особа знаходилася протягом певного часу у стані необхідної оборони, то це зовсім не означає, що в аналогічному випадку ця або інша особа теж буде знаходитися при зовнішньо схожих обставинах (наприклад, фізичний (календарний) час співпадають між собою) у такому ж стані.

Аналіз своєчасності при реалізації норм права показує її роль як зв'язку між різними елементами правової системи. Своєчасність є зворотнім зв'язком між нормою та її реалізацією, зв'язком між нормою та її конкретними суспільними відносинами. Наявність цього зв'язку зумовлено такими властивостями соціального часу, як незворотність. Використання принципу зворотної сили закону дозволяє звернутися в минуле: анулювання акту (або розірвання договору), скасовує правові наслідки, котрі цей акт вже встиг породити [1, с. 28]. Таким чином, зворотна сила нормативних актів, які усувають або пом'якшують юридичну відповідальність (кримінальну, адміністративну та ін.), є специфічною формою прояву соціального часу, який пов'язує сьогодні з минулим.

Література:

1. *Догадайло Е.Ю.* Формы проявления времени в правовой действительности // Национальные интересы. – 2005. – № 4. – С. 26.
2. *Рабинович П.М.* Время в правовом регулировании: Философско-юридические аспекты // Правоведение. – 1990. – № 3. – С. 20.
3. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / *Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш* та ін. За заг. ред. *В.В. Сташиса, В.Я. Тація.* – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – С. 126.
4. Про судову практику у справах про необхідну оборону: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 1 // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2004. – № 12. – С. 177.
5. Постановление Пленума ВС СССР от 4 мая 1945 г. по делу С. и др. // СП ВС СССР. – 1945. - Вып. V (XXI). - С. 4.
6. Практика судів України в кримінальних справах // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1993. – № 4. – С. 7-8.

Ю.А. Дорохіна, к.ю.н., доцент кафедри
комерційного права Київського
національного торговельно-економічного
університету

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВІДМІННОСТІ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 289 КК, ВІД ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ З КОРИСЛИВИХ МОТИВІВ

Розглянато питання кваліфікації незаконних заволодінь транспортними засобами, надано рекомендації щодо застосування ст. 289 КК України.

Ключові слова: транспортний засіб, незаконне заволодіння, угон, кваліфікація

Рассмотрены вопросы квалификации незаконных завладений транспортными средствами, даны рекомендации по применению ст. 289 УК Украины.

Ключевые слова: транспортное средство, незаконное завладение, угон, квалификация.

Examined the questions of the qualification of the illegal seize the transport, recommendations are given for use the 289 article of the Crime Code of Ukraine.

Key words: transport, illegal seize the transport, driving away, qualification.

Сьогодні ні серед науковців, предметом дослідження яких була кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння транспортним засобом, ні серед правозастосовувачів не спостерігається єдності думок щодо питання кваліфікації злочину передбаченого ст. 289 Кримінального кодексу України.

Тому ми вважаємо за доцільне долучитися до розв'язання деяких із існуючих проблем. Під заволодінням транспортним засобом розуміється «вчинене умисно, з будь-якою метою протиправне вилучення будь-яким способом транспортного засобу у власника чи користувача всупереч їх волі». Зазначене вказує на те, що розглядуваний злочин може вчинятися з будь-якою метою.

На думку В.Б. Харченка, вчинення цього злочину з метою обернення транспортного засобу на користь винного чи інших осіб потрібно кваліфікувати

за сукупністю злочинів, передбачених ст. 289 КК і статтею, яка передбачає відповідальність за крадіжку, грабіж, розбій тощо [1, с. 229].

Ю. Панова наголошує, якщо після незаконного заволодіння транспортний засіб було умисно знищено чи пошкоджено винним, то незалежно від того, з якою метою вчинено таке незаконне заволодіння, зазначене кримінальне правопорушення повинно кваліфікуватися за сукупністю злочинів: розкрадання чи угон транспортного засобу без мети розкрадання та умисне знищення чи пошкодження майна [2, с. 28].

О.І. Бойцов вважає, що транспортний засіб при його викраденні чи тимчасовому заволодінні не може бути предметом умисного знищення чи пошкодження майна. Свою позицію він пояснює тим, що незаконне заволодіння транспортним засобом включає не тільки саме заволодіння, але й наступне використання та розпорядження злочинно здобутим транспортним засобом як зі своїм власним. Притягати винного до кримінальної відповідальності ще й за його знищення чи пошкодження не потрібно, тому що це буде суперечити принципу *non bis idem* [3, с. 753-755].

Безумовно, сукупності злочинів за наявності мети оборнення транспортного засобу на користь винного чи інших осіб не буде. Утім, не можна погодитись з такою ж кваліфікацією при тимчасовому незаконному заволодінні транспортним засобом (з метою покататися, перевезти вантаж тощо). Тим більше, що науковець вважає, що при неправомірному заволодінні транспортним засобом без мети розкрадання винний посягає лише на право користування ним, а не на право власності на транспортний засіб у повному обсязі [3, с. 740].

Вважаємо, що незаконне заволодіння транспортним засобом з іншою, ніж його оборнення, метою, і його подальше знищення чи пошкодження повинно кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених ст.ст. 289 і 194 КК України. Кваліфікація вчиненого лише за ст. 194 КК України також буде недостатньою.

На відміну від злочинів проти власності, незаконне заволодіння транспортним засобом посягає не тільки на відносини власності, а й на безпеку дорожнього руху механічного транспорту тощо.

У випадках, коли винна особа заволодіває чужим майном не з корисливою метою, а з метою його пошкодження чи знищення, вчинене має бути кваліфіковано тільки як умисне знищення чи пошкодження майна. Кваліфікувати його ще й за статтями, які передбачають відповідальність за корисливі злочини проти власності, пов'язані з обороненням майна на користь винного чи інших осіб, невірно, оскільки відсутній склад відповідного злочину. Особа в цьому разі не ставить за мету протиправне збагачення.

При незаконному ж заволодінні транспортним засобом з такою метою шкода спричиняється ще й безпеці дорожнього руху механічного транспорту, що повинно знайти відображення в кваліфікації. У разі, коли відносно знищення транспортного засобу буде встановлено необережну форму вини, кваліфікувати діяння винного за ст. 289 та за ст. 196 КК України (необережне знищення чи пошкодження майна) можливо тільки за наявності передбачених в ст. 196 КК наслідків у вигляді тяжких тілесних ушкоджень чи загибелі людей, оскільки вони не охоплюються ст. 289 КК.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що висловлені пропозиції можуть бути враховані правоохоронними органами при кваліфікації незаконних заволодінь транспортними засобами. Проте цим проблемні питання застосування ст. 289 КК не вичерпуються і потребують подальших наукових досліджень.

Література:

1. Харченко В.Б. Уголовное право Украины: Общ. и Особ. ч. в вопр. и отв.: Консп. лекций. К.: Атика, 2003. – 272 с.
2. Панова Ю. Угон автомобиля или иного транспортного средства без цели хищения // Российская юстиция, 1997. – № 7. – С. 27–28.
3. Бойцов А. И. Преступления против собственности. – С.Пб.: Юрид. центр Пресс, 2002. – 775 с.

О.О. Дудоров, д.ю.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри кримінального права та правосуддя Запорізького національного університету
Я.В. Ризак, к.ю.н., доцент кафедри кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії прокуратури України

ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ ПРО ЗАКОНОДАВЧІ НОВЕЛИ ЩОДО ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ

Аналізуються зміни в законодавчій регламентації звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні злочини, здійснюваного на підставі Загальної та Особливої частини Кримінального кодексу України.

Ключові слова: звільнення від кримінальної відповідальності, корупційні злочини, заохочувальні норми, вимагання неправомірної вигоди.

Changes in the legislative regulation of exemption from criminal liability for corruption offenses that is carried out under the General and Special Part of the Criminal Code of Ukraine are analyzed.

Keywords: exemption from criminal liability, corruption offenses, incentive norms, demanding of undue benefits.

Інститут звільнення від кримінальної відповідальності, поліпшуючи механізм кримінально-правового регулювання, вважається втіленням принципів гуманізму, справедливості та економії кримінально-правової репресії, формою реагування сучасної держави на вчинення злочинів, альтернативною покаранню та звільненню від покарання чи його відбування. Класифікація передбачених Кримінальним кодексом України (далі – КК) випадків звільнення від кримінальної відповідальності може бути різною і залежить від критеріїв її проведення. Так, залежно від того, на які злочини розраховані відповідні кримінально-правові норми, можна виокремити загальні і спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності. Якщо загальні види передбачені Загальною частиною КК і можуть застосовуватись до осіб, які

вчинили різні види злочинів, то спеціальні види закріплені в Особливій частині КК і стосуються складів конкретних злочинів.

Визнавши спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності, передбачені Особливою частиною КК, перспективною формою депеналізації, законодавець у чинному КК істотно збільшив кількість відповідних заохочувальних норм. Вважається, що вони органічно вплітаються в тканину кримінально-правової матерії, утворюючи з іншими нормами цієї галузі права цілісну єдність, складне системне утворення, функціонування якого підкоряється вирішенню такого соціального завдання, як боротьба зі злочинністю [1, с. 5]. За допомогою заохочувальних норм (через стимулювання бажаної для суспільства посткримінальної поведінки особи, котра вчинила злочин) держава досягає відвернення, усунення або принаймні мінімізації суспільно небезпечних наслідків, отримує інформацію про вчинений злочин, необхідну для його розкриття, намагається попередити вчинення інших кримінально каранних діянь тощо. Має рацію В.В.Мальцев, який констатує, що в основу звільнення від кримінальної відповідальності згідно з нормами Особливої частини КК покладено не лише загальновизнані фундаментальні ідеї кримінального права, а і відносно нове для юридичної науки положення про допустимість компромісу в боротьбі зі злочинністю [2, с. 435].

Остання теза вельми актуальна стосовно корупції, адже охоплювані її поняттям правопорушення носять прихований та узгоджувальний характер. Надання та одержання неправомірної вигоди зазвичай не тягнуть за собою скарг, оскільки обидві сторони зацікавлені в такій злочинній угоді, а держава вимушена постійно ламати голову над тим, як розірвати цю кругову поруку. Розкриття фактів кримінально караної корупції у переважній більшості випадків можливе лише за умови співпраці однієї зі сторін злочинної угоди з правоохоронними органами.

З огляду на значущість заохочувальних норм для кримінально-правового реагування на порушення антикорупційного законодавства, щонайменше непродуманою виглядала минулорічна урядова ініціатива розробити

законопроект, який би усував можливість для осіб, які вчинили корупційні злочини, бути звільненим, зокрема, від кримінальної відповідальності [3]. Реалії, однак, виявились не такими радикальними, як було задекларовано. Разом з тим ухвалення законів України від 14 жовтня 2014 р. «Про Національне антикорупційне бюро України» (далі – Закон від 14 жовтня 2014 р.) і від 12 лютого 2015 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» (далі – Закон від 12 лютого 2015 р.) призвело до серйозних змін у законодавчій регламентації звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні злочини, здійснюваного на підставі як Загальної, так і Особливої частини КК. У стислому вигляді розглянемо ці законодавчі новели.

1. Відповідно до Закону від 14 жовтня 2014 р. ст. 45 КК «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям», ст. 46 КК «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим», ст. 47 КК «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки» і ст. 48 КК «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки» доповнено словами «крім корупційних злочинів», а в ст. 45 КК з'явилась примітка, яка наразі викладена в редакції Закону від 12 лютого 2015 р. та яка містить визначення поняття корупційних злочинів (питання, наскільки вдалими є це визначення, – тема окремого дослідження).

Зрозуміло, що здійснене обмеження сфери застосування норм КК про загальні види звільнення від кримінальної відповідальності викликане благородною метою і покликане забезпечити невідворотність кримінальної відповідальності за злочинні порушення антикорупційного законодавства. Разом з тим поява в статтях 45–48 КК застереження «крім корупційних злочинів» ігнорує поділ кримінального права України на Загальну та Особливу частини (а такий поділ справедливо вважається значним досягненням законодавчої техніки), ламає згаданий вище усталений підхід до класифікації

звільнення від кримінальної відповідальності, є типовим прикладом фрагментарних і загалом несистемних змін КК та, якщо хочете, проявом недовіри держави в особі законодавця до суддівського корпусу, не спроможного (треба так розуміти) кваліфіковано і виважено застосовувати норми КК про загальні види звільнення від кримінальної відповідальності щодо корупціонерів. Тут доречно навести висловлювання М.І. Панова про те, що вдосконалення КК має проводитися надзвичайно виважено, обережно, з урахуванням системних відносин, зв'язків і взаємозв'язків кримінального права як складного системного об'єкта. Повинні виключатися поспішна і недостатня обґрунтована поодинокість змін закону, механічна «новелізація», «перекроювання» КК «за окремими побажаннями» чи на підставі «окремих фактів як «синдромів» суспільства», які можна визнати проявами «свавілля» у законотворчому процесі [4, с. 317]. Не викликає сумнівів, що зміни, внесені до статей 45–48 КК на підставі Закону від 14 жовтня 2014 р., носячи чітко виражений кон'юнктурний і казуїстичний характер, не мають нічого спільного з ідеєю системності кримінального права. Поділяємо також думку Я.О. Триньової про те, що ці законодавчі зміни порушують не лише усталену архітектуру КК, а і принцип справедливості, оскільки ставлять у неоднакове становище осіб, які вчинили корупційні злочини (частина з них є злочинами невеликої тяжкості), і тих, хто вчинив інші злочини [5, с. 214 – 217].

Присвячені звільненню від кримінальної відповідальності положення Загальної частини КК, звичайно, потребують удосконалення (надання видам звільнення від кримінальної відповідальності умовного характеру, виключення з КК як архаїчних положень про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки, уніфікація норм про примирення, передбачених КК і КПК, розширення суб'єктного складу кримінально-правового примирення та його правових наслідків за рахунок звільнення від покарання та його відбування тощо), однак це має відбуватись без прив'язування до конкретних видів злочинів на кшталт корупційних. У протилежному випадку відбуватиметься «розмивання» Загальної частини КК,

яка становить собою сукупність законодавчо визначених понять та інститутів, необхідних для всіх або переважної більшості положень Особливої частини КК.

2. На підставі Закону від 12 лютого 2015 р. зі статей 368-3, 368-4 і 369 КК виключено заохочувальні норми, в яких йшлося про звільнення від кримінальної відповідальності того, хто пропонував, обіцяв або надавав відповідному суб'єкту неправомірну вигоду, а ч. 5 ст. 354 КК викладено в такій редакції: «Особа, яка запропонувала, пообіцяла або надала неправомірну вигоду, звільняється від кримінальної відповідальності за злочини, передбачені статтями 354, 368-3, 368-4, 369, 369-2 цього Кодексу, якщо після пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної вигоди вона – до отримання з інших джерел інформації про цей злочин органом, службова особа якого згідно із законом наділена правом повідомляти про підозру, – добровільно заявила про те, що сталося, такому органу та активно сприяла розкриттю злочину, вчиненого особою, яка одержала неправомірну вигоду або прийняла її пропозицію чи обіцянку...».

Оновлена заохочувальна норма, прийняття якої означає, мабуть, бажану уніфікацію спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за окремі корупційні злочини, є обов'язковою до застосування у випадку виконання всіх вказаних у ній умов. Узагалі застосування заохочувальних норм про звільнення від кримінальної відповідальності, передбачених Особливою частиною КК, не пов'язується з реалізацією дискреційних повноважень суду. Вважається, що норми, які покладають обов'язок заохочення, мають більшу спонукальну силу, ніж норми, які уповноважують на заохочення. Така своєрідна «гарантія» звільнення від кримінальної відповідальності за злочин в обмін на позитивну посткримінальну поведінку винного в юридичній літературі оцінюється здебільшого схвально. На підтримку імперативності спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності (у тому числі стосовно корупційних злочинів) наводиться низка вагомих аргументів, серед яких слід виділити те, що лише за такого підходу норми кримінального закону здатні виконувати покладену на них функцію, сприяти реалізації принципу рівності

громадян перед законом, унеможлиблювати судову дискрецію корупційного плану.

Відсутність у частинах п'ятих попередніх редакцій статей 354, 368-3, 368-4 і 369 КК згадування про сприяння розкриттю злочину як складову позитивної посткримінальної поведінки особи, на наш погляд, була вадою цих заохочувальних приписів. Мала місце невинуватість заниженість вимог при звільненні від кримінальної відповідальності, яка справедливо розцінюється В.Д. Філімоновим як прояв невдалості конструювання заохочувальних норм – невдалості, що дозволяє розцінювати заохочення вже не як добро, а як зло [6, с. 146]. Натомість вимога чинного кримінального закону (ч. 5 ст. 354 КК) про сприяння розкриттю злочину зайвий раз спонукає особу демонструвати конкретною соціально корисною поведінкою своє каяття у вчиненому, а це можна розглядати як ще один вагомий аргумент на користь звільнення цієї особи від кримінальної відповідальності. Є, щоправда, одне «але»: вживання в ч. 5 ст. 354 КК оціночного поняття «активне сприяння» (за відсутності чітких критеріїв поділу сприяння розкриттю злочину на активне і звичайне) перешкоджає формалізації вимог до позитивної посткримінальної поведінки особи і створює небезпеку перетворення передбаченого цією нормою звільнення від кримінальної відповідальності де-факто з обов'язкового у факультативне (дискреційне).

Нагадаємо, що викладені в редакції Закон України від 18 квітня 2013 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» частини п'яті статей 354, 368-3, 368-4 і 369 КК із подальшими змінами містили не дві, як раніше, а одну підставу звільнення від кримінальної відповідальності за пропозицію, обіцянку або надання неправомірної вигоди, яка (підстава) поєднувала в собі дві обов'язкові умови: 1) якщо стосовно особи були вчинені дії щодо вимагання неправомірної вигоди; 2) якщо після пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної вигоди особа до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно

заявила про те, що сталося, відповідному органу. Здійснена відповідно до вказаного Закону трансформація двох традиційно альтернативних підстав звільнення від кримінальної відповідальності в одну таку підставу зазнавала серйозної критики в літературі, в тому числі з нашого боку [7; 8, с. 205 – 208], за ускладнення можливості розірвати кругову поруку, яка об'єднує учасників корупційних злочинів, та, як наслідок, підвищення рівня латентності цих злочинів.

У чинній редакції ч. 5 ст. 354 КК вимагання неправомірної вигоди взагалі не фігурує. Інакше кажучи, для звільнення від кримінальної відповідальності тепер не має значення, чи мало місце стосовно особи, яка обіцяє, пропонує або надає неправомірну вигоду, вимагання останньої. Виходить, що Закон від 12 лютого 2015 р. розв'язав позначену проблему, дозволивши особам, щодо яких не вчинялося вимагання неправомірної вигоди, співпрацювати з правоохоронними органами з розрахунком уникнути в законному порядку застосування до себе кримінально-правової репресії.

Водночас виключення вимагання неправомірної вимоги зі складу підстави звільнення від кримінальної відповідальності ставить питання про кримінально-правове значення такої негідної поведінки одержувача неправомірної вигоди. У зв'язку з цим викликає інтерес позиція В.М. Киричка. Виходячи з того, що притаманна вимаганню неправомірної вигоди погроза заподіяти шкоду правам чи законним інтересам іншої особи призводить до відсутності суспільної небезпеки і загалом правомірності дій того, хто пропонує або передає неправомірну вигоду, згаданий науковець пропонує *de lege ferenda* вказати у відповідних статтях КК на те, що особа, яка пропонувала чи надала неправомірну вигоду (таку особу дослідник називає потерпілою), не підлягає кримінальній відповідальності, якщо стосовно неї мало місце вимагання неправомірної вигоди [9, с. 171 – 175].

На наш погляд, погодитись із викладеною пропозицією складно, не дивлячись на те, що ми поділяємо думку В.М. Киричка про необхідність чіткого відмежування звільнення від кримінальної відповідальності від тих

випадків, коли склад злочину як одна з правових підстав кримінальної відповідальності відсутній. Справді, римські юристи стверджували: *ejus nulla culpa est qui parere necesse sit* (немає вини на тому, хто вимушений підкорятися). Однак у сучасній кримінально-правовій доктрині, а також у законодавстві України загальноновизнаним є інший підхід. Так, у контексті дослідження проблеми інформаційної причинності Н.М. Ярмиш справедливо зазначає, що примус не виключає волю людини; остання діє за своєю волею, хоча обраний нею варіант поведінки і не є добровільним. Дослідниця також звертає увагу на те, що не завжди заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам, обумовлене примусом, має розцінюватись за правилами про крайню необхідність; вирішення питання про кримінальну відповідальність за виконання певної вимоги залежить від того, що саме «пропонувалось на вибір» [10, с. 260 – 261].

Щодо позиції українського законодавця, то згідно з ч. 2 ст. 40 КК психічний примус, тобто вплив на свідомість людини з метою змусити її вчинити злочин (у нашому випадку – запропонувати, пообіцяти або надати неправомірну вигоду) за допомогою погрози, виключає кримінальну відповідальність за заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам, лише якщо особа, яка зазнала такого впливу, перебувала в стані крайньої необхідності. У ситуаціях, що не охоплюються поняттям крайньої необхідності, психічний примус як чинник, що лише ускладнює вибір того чи іншого варіанту поведінки, враховується як обставина, що пом'якшує покарання (п. 6 ч. 1 ст. 66 КК). Саме така ситуація, на наше переконання, має місце у випадку вимагання неправомірної вигоди, у зв'язку з чим визнавати особу, якій адресоване вимагання, потерпілим у кримінально-правовому розумінні цього поняття достатніх підстав немає. Спонування у вигляді вимагання неправомірної вигоди не позбавляє особу можливості керувати своїми діями і не створює для неї стану крайньої необхідності, адже в особі зберігаються інші, не пов'язані зі вчиненням злочину (пропозицією, обіцянкою або наданням неправомірної вигоди), варіанти поведінки, включаючи звернення до

правоохоронних органів, для відвернення заподіяння шкоди своїм правам і законним інтересам.

Нарешті, ще одна законодавча новела, яка привертає до себе увагу, – це вимога добровільно заявити про те, що сталося, до отримання уповноваженим державним органом інформації про злочин з інших джерел. Як бачимо, кримінальний закон вказує не просто на заяву відповідному органу про вчинений злочин, а на певні часові межі, до яких особа може заявити про скоєні нею пропозицію, обіцянку або надання неправомірної вигоди, з тим, щоб у подальшому бути звільненою від кримінальної відповідальності. Видається, що таке вирішення питання про кінцевий момент добровільної заяви про вчинений злочин як умови звільнення від кримінальної відповідальності за окремі корупційні злочини сприятиме їх викриттю і є більш вдалим порівняно з вказівкою на повідомлення особі про підозру у вчиненні нею злочину. Річ у тім, що процедура повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення в тому вигляді, в якому вона виписана у статтях 276–278 КПК України 2012 р., здатна була ускладнити застосування відповідних заохочувальних норм, оскільки нормативно не врегульоване питання про часові межі повідомлення особі про підозру дозволяє слідчому «за необхідності» маніпулювати цими строками.

Нагадаємо, що традиційно в юридичній літературі і судовій практиці добровільність заяви хабародавця про вчинений ним злочин пов'язувалась з різними мотивами (страх перед покаранням, помста, заздрість, незадоволення тим, що службова особа не виконала обіцяне, бажання викрити хабарника тощо), але в будь-якому разі не з тим, що про скоєне стало відомо правоохоронним органам. Закріплення в ч. 5 ст. 354 КК положення про здійснення добровільної заяви про те, що сталося, до отримання уповноваженим державним органом інформації про злочин з інших джерел, як видається, легалізує такий усталений підхід. Проте чи є він універсальним? З цього приводу Г.М. Зеленов моделює таку ситуацію: особа запропонувала неправомірну вигоду службовій особі, відносно якої вже здійснюються негласні

слідчі (розшукові) дії, після чого звертається до правоохоронного органу, впевнена в тому, що вона своєчасно заявила про вчинений нею злочин. Ця особа не може розраховувати на звільнення її від кримінальної відповідальності на підставі ч. 5 ст. 354 КК [11, с. 30 – 33], якщо буквально тлумачити цю кримінально-правову норму, що зайвий раз переконує в надзвичайній складності створення досконалого кримінального закону.

Таким чином, законодавчі новели в частині спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні злочини загалом заслуговують на підтримку в той час, як зміни, внесені до Загальної частини КК, що унеможливають звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення вказаних злочинів, є підстави оцінити критично.

Література:

1. Елеонский В.А. Поощрительные нормы уголовного права и их значение в деятельности органов внутренних дел: учеб. пособ. / В.А. Елеонский. – Хабаровск: Хабаровская высшая школа МВД СССР, 1984. – 108 с.

2. Мальцев В.В. Принципы уголовного права и их реализация в правоприменительной деятельности / В.В. Мальцев. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 694 с.

3. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 647-р «Про затвердження першочергових заходів з подолання корупції» // Урядовий кур'єр. – 17 липня 2014 р. – № 127.

4. Панов М.І. Системність кримінального права і проблеми удосконалення кримінального законодавства / М.І. Панов // Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозіуму, 23–24 вересня 2011 р. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – С. 311 – 317.

5. Триньова Я.О. Чи відповідають Конституції України деякі зміни до Кримінального кодексу щодо протидії корупції / Я.О. Триньова // Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції: збірник матеріалів III

Міжнародної науково-практичної конференції, 3 квітня 2015 року, м. Харків. – Х.: Золота миля, 2015. – С. 214 – 217.

6. Филимонов В.Д. Охранительная функция уголовного права / В.Д. Филимонов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 198 с.

7. Дудоров О. Відповідальність за корупційні злочини. Огляд основних новел кримінального законодавства / О. Дудоров, Г. Зеленов // Юридичний вісник України. – 28 вересня – 4 жовтня 2013 р. – № 39; 5 – 11 жовтня 2013 р. – № 40; 12 – 18 жовтня 2013 р. – № 41; 19 – 25 жовтня 2013 р. – № 42.

8. Ризак Я.В. Кримінальна відповідальність за підкуп службової особи юридичної особи приватного права: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ризак Яна Володимирівна. – К., 2014. – 255 с.

9. Киричко В.М. Кримінальна відповідальність за корупцію / В.М. Киричко. – Х.: Право, 2013. – 424 с.

10. Ярмыш Н.Н. Теоретические проблемы причинно-следственной связи в уголовном праве (философско-правовой анализ): монография / Н.Н. Ярмыш. – Х.: Право, 2003. – 512 с.

11. Зеленов Г.М. Чи сприятимуть зміни окремих спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності боротьбі з корупційними злочинами / Г.М. Зеленов // Збірник матеріалів міжнар. симпозиуму «Проблеми протидії злочинності у ХХІ столітті: вітчизняний та міжнародний досвід». Буковинський державний фінансово-економічний університет, Апеляційний суд Чернігівської області, 24 квітня 2015 р. – Чернігів, 2015. – С. 32 – 33.

Д.П. Євтеєва, к.ю.н., науковий співробітник
Науково-дослідного Інституту вивчення
проблем злочинності імені академіка
В.В. Сташиса Національної академії
правових наук України

ДО ПИТАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ БАТЬКАМИ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ТА ІНШИХ МАЙНОВИХ ПРАВ ЇХНІХ ДІТЕЙ

Розглядаються проблеми доцільності криміналізації порушення батьками права власності та інших майнових прав дітей.

Ключові слова: злочини проти сім'ї та неповнолітніх, батьки, дитина, майно, майнові права, криміналізація.

Problems of advisability of criminalization of violation of property rights and other proprietary rights of children by parents are considering.

Key words: crimes against the family and minors, parents, child, property, property rights, criminalization.

Сімейні відносини є одними з найконсервативніших видів суспільних відносин, внаслідок чого вони розвиваються достатньо інерційно. У регулюванні вказаних відносин дуже сильні позиції має мораль і вони перебувають під пильною увагою суспільства. Надаючи певним сімейним відносинам правове забезпечення, зокрема, ставлячи їх під кримінально-правову охорону, законодавець має не потрапити під абсолютний вплив суспільної свідомості, що матиме наслідком сліпе дублювання положень моралі на папері та забезпечення їх примусом. Натомість законодавець повинен здійснювати постійний моніторинг відносин, які потребують захисту, у тому числі й найрепресивнішими засобами. При цьому надання статусу злочину деяким діям може призвести до даремного перевантаження КК через неготовність суспільства дотримуватися цих заборон навіть під загрозою найсуворішого з видів державного примусу.

Попри неспішний розвиток зазначених відносин науковці та практики піднімають питання щодо доповнення КК новими діями, стосовними

розглядуваної сфери. Зокрема, деякі фахівці в галузі кримінального права вказують як на прогалину в законі відсутність в КК норми, яка передбачала б відповідальність за посягання батьками на майнові права дітей¹.

На сьогодні в Україні нараховується значна кількість дітей, які належать до співвласників квартир, будинків разом зі своїми батьками. Останні за сімейним законодавством можуть розпоряджатися власністю дітей. Через це на практиці нерідко відбуваються зловживання з боку батьків, внаслідок чого діти залишаються позбавленими житла. Держава, прагнучи захистити права та законні інтереси неповнолітніх, ускладнила порядок продажу або іншого розпорядження такими квартирами, вимагаючи в кожному випадку одержання дозволу на вчинення зазначених дій від органів опіки та піклування. Проте на практиці таких обмежень виявилось недостатньо, оскільки неодноразово мали місце випадки, коли працівників органів опіки та піклування було введено в оману при одержанні дозволу на відчуження житла, яке належало неповнолітнім на праві спільної власності². Приклади з практики щодо порушення батьками майнових прав неповнолітніх можна знайти в повідомленнях співробітників органів прокуратури, розміщених на шпальтах преси, наукових, науково-практичних видань³.

Щодо відміченої проблеми у кримінально-правовій доктрині пропонуються конкретні шляхи її вирішення. Так, групою вчених було розроблено законопроект, в якому передбачено доповнення розділу VI Особливої частини КК «Злочини проти власності» статтею 190¹ «Порушення батьками або особами, які їх замінюють, права власності неповнолітніх дітей».

---

¹ Зеленецький В. С., Гуторова Н. О., Хотенець В. М., Шило О. Г. Розробка пропозицій щодо внесення змін та доповнень Кримінального та Кримінально-процесуального законодавства // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / редкол. : В.І. Борисов та ін. – Х. : Право, 2004. – Вип. 9. – С. 163-165, 168-171; Белова О. І. Кримінально-правова характеристика злочинів проти сім'ї та неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. І. Белова; Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2006. – С. 92-93.

² Белова О. І. – Указ. праця. – С. 92-93.

³ Див., наприклад, Дубей Ж. Обстоюючи майнові та житлові права дітей-сиріт // Вісник прокуратури. – 2002. – № 4 (16). – С. 112-115; С. 113; Кучеріна І. Молоде покоління потребує надійного правового захисту // Вісник прокуратури. – 2006. – № 7 (61). – С. 38-42; С. 42; Білобрицька Л. Діти-інваліди потребують додаткової турботи // Вісник прокуратури. – 2006. – № 9 (63). – С. 78-82. – С. 82; Бенца Ю. Хто захистить сироту?: [Інтерв'ю з прокурором Закарпат. обл. Ю. Бенца] / Розмову вів І. Тегза [Текст] / Ю. Бенца // Вісник прокуратури. – 2006. – № 12 (66). – С. 33-37. – С. 34 та ін.

У цій нормі за їх задумом має бути встановлено відповідальність за порушення батьками або особами, які їх замінюють, права власності неповнолітніх дітей шляхом протиправного відчуження майна, належного неповнолітнім, передачі права на майно або вчинення будь-яких протиправних дій майнового характеру⁴. У цілому з необхідністю створення такої норми погоджується й О. І. Белова, хіба що вона пропонує зазначене діяння передбачити в ст. 167 КК («Зловживання опікунськими правами»), внаслідок чого суб'єктами вказаного злочину можна буде визнавати не лише опікунів та піклувальників, а й батьків дитини⁵. Таким чином, вбачається, що за пропозиціями вищезазначених науковців кримінально-правовій охороні має підлягати, по-перше, право власності дитини на майно як рухоме, так і нерухоме (до останнього належать, наприклад, будь-які речі, зокрема, гроші, цінні папери та ін.; тварини, майнові права тощо); по-друге, право користування та право розпорядження дитиною майном; по-третє, право дитини на майно.

На нашу думку, на практиці застосування такої новоствореної норми буде достатньо проблемним. Хоча, звичайно, випадки у неблагополучних сім'ях свідчать на користь прийняття такої норми, аналіз наведених пропозицій, сімейного законодавства та сімейно-правової літератури дозволяє висунути низку аргументів проти її встановлення в КК.

По-перше, хоча відповідно до ч. 1 ст. 173 СК батьки і діти, зокрема ті, які спільно проживають, можуть бути самостійними власниками майна, у той же час у ч. 2 ст. 173 СК встановлено, що при вирішенні спору між батьками та малолітніми, неповнолітніми дітьми, які спільно проживають, щодо належності їм майна вважається, що воно є власністю батьків, якщо інше не встановлено судом. Таким чином, в СК встановлена презумпція права власності батьків на спірне майно. Виняток із наведеного загального правила встановлений у ст. 174 СК, відповідно до якої майно, придбане батьками або одним із них для забезпечення розвитку, навчання та виховання дитини (одяг, інші речі

---

⁴ Зеленецький В. С., Гуторова Н. О., Хотенець В. М., Шило О. Г. – Указ. праця. – С. 163-165, 168-171.

⁵ Белова О. І. – Указ. праця. – С. 111, 154, 159, 171.

особистого вжитку, іграшки, книги, музичні інструменти, спортивне обладнання тощо), є власністю дитини.

По-друге, відповідно до ст. 178 СК дохід, одержаний від використання майна малолітньої дитини, батьки мають право використовувати на виховання та утримання інших дітей та на невідкладні потреби сім'ї. Отже, порушення права власності дитини інколи можуть вчинятися саме в інтересах сім'ї (зокрема, для сплати за навчання іншої дитини, на її особливі потреби, на лікування тощо).

По-третє, у законодавстві існує цивільно-правова відповідальність за порушення батьками майнових прав дитини. Відповідно до ч. 9 ст. 177 СК неналежне виконання батьками своїх обов'язків щодо управління майном дитини є підставою для покладення на них обов'язку відшкодувати завдану їй матеріальну шкоду та повернути доходи, одержані від управління її майном.

По-четверте, виходячи зі змісту вищенаведених позицій, науковці пропонують піддавати кримінально-правовій охороні не лише право власності дитини на майно, а й право користування та розпорядження ним. З цього приводу уявляється за необхідне зазначити про таке. Відповідно до ч. 1 ст. 405 ЦК члени сім'ї власника житла, які проживають разом з ним, мають право на користування цим житлом відповідно до закону. У деяких випадках виникає конфлікт інтересів власника житла, який має право розпоряджатися житлом, та членів його сім'ї, яким право на житло гарантується Конституцією (ст. 47), і тому позбавити їх житла можливо лише на підставі закону або за рішенням суду. Однозначного рішення цієї проблеми у законодавстві не наведено. І хоча в ст. 405 ЦК права власника обмежуються сервітутом, позбавити його права продати власний будинок неможливо. Необхідно відмітити, що продаж будинку, належного батькам на праві власності, не завжди означає позбавлення дитини права на житло, адже вона може набути право на інше житло за місцем проживання батьків. Це може бути житло з іншим правовим режимом,

наприклад, орендоване за договором найму⁶. З іншого боку, відповідно до ч. 6 ст. 203 ЦК правочин, що вчиняється батьками (усиновлювачами), не може суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей. Проте на практиці складно чітко визначити межу, за якою можна говорити про порушення прав. Вочевидь порушенням прав можна вважати позбавлення дитини взагалі місця проживання, зменшення її жилої площі за межі санітарного мінімуму. Надання ж дитині в користування однієї кімнати замість трьох, які вона займала раніше, навряд чи можна вважати грубим порушенням її прав⁷.

По-п'яте, окрім того, із наведених вище пропозицій незрозуміло співвідношення пропонованої дослідниками норми, передбаченої ст. 190¹ КК (згідно з якою до відповідальності, зокрема, мають притягатися особи, що замінюють батьків, до числа яких належать у тому числі опікуни та піклувальники) із нормою, встановленою в ст. 167 КК (де суб'єктами злочину є особи, наділені повноваженнями з опіки та піклування).

По-шосте, діяння, що по суті є порушеннями майнових прав дітей, не завжди мають той ступінь суспільної небезпечності, що є необхідним для визнання їх злочинами. Зокрема, при вчиненні операцій з житлом батьки, вчиняючи таке порушення, можуть діяти не з корисливих або інших низьких мотивів, а через необізнаність, легковажність, або в інтересах усієї сім'ї тощо. У таких випадках, видіється, що реагування держави кримінально-правовими засобами не є доцільним.

Таким чином, на нашу думку, не всі діяння, що підпадають під ознаки вищезапропонованої науковцями норми, мають той ступінь суспільної небезпечності, що є необхідним для поставлення таких відносин під кримінально-правову охорону. Уявляється, що на цьому етапі розвитку вітчизняного суспільства встановлення в КК зазначеної норми є дещо

---

⁶ Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України / За ред. Є. О. Харитонова. – Х.: Одісей, 2006. – С. 294.

⁷ Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України / За ред. Є. О. Харитонова. – Х.: Одісей, 2006. – С. 294.

передчасним, таким, що може призвести до зловживання у її застосуванні. Проте не виключено, що доцільність появи такої норми в КК виникне пізніше.

Вбачається, що найбільш суспільно небезпечними видами порушень батьками майнових прав власних дітей є посягання на право власності дитини на нерухоме майно, вчинені з корисливих або з інших низьких мотивів. На наш погляд, останнє діяння держава має, так би мовити, взяти «на олівець», адже його можна вважати достатньо близьким до криміналізації.

Н.О. Коваленко, к.ю.н., доцент, адвокат
Київської обласної колегії адвокатів

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ УКРАЇНИ

Статтю присвячено проблемі доцільності криміналізації невиконання рішень Європейського суду з прав людини крізь призму їх обов'язковості для країн-учасниць.

Ключові слова: рішення Європейського суду з прав людини, держава, виконання судового рішення, кримінальна відповідальність, сатисфакція.

The article deals with the problem of advisability criminalization of non-execution of the decisions of the European Court of Human Rights in the light of their obligation for the member countries.

Key words: judgment of the European Court of Human Rights, execution of a court decision, criminal responsibility, satisfaction.

Загальноправовий принцип правової визначеності передбачає стабільність правового регулювання і виконання судових рішень, в тому числі і винесених проти держави.

У відповідності до ст. 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція) остаточні рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) є обов'язковими для країн-учасниць [1]. Утім, проблема добровільного виконання судових рішень є вкрай актуальною для України, і якщо по відношенню до приватних осіб можливі

заходи примусового виконання, які забезпечуються державою, то щодо держави застосування таких заходів досить складна справа.

Згідно з абз. 8 п. 1 ст. 1 Закону України “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини” під виконанням рішення ЄСПЛ слід розуміти а) виплату Стягувачеві відшкодування та вжиття додаткових заходів індивідуального характеру; б) вжиття заходів загального характеру. В той же час, в ч. 1 ст. 3 зазначеного Закону встановлено, що виконання Рішення здійснюється за рахунок Державного бюджету України.

Протягом 2013 року Україна програла за позовами в ЄСПЛ майже 33 млн євро, у 2014 році – майже 7,7 млн євро [2]. Відповідно до Закону України про державний бюджет на 2015 р. на виплати на виконання рішень закордонних юрисдикційних органів, прийнятих за наслідками розгляду справ проти України, у бюджеті закладено 740 824,8 тис. грн, в той час як тільки за рішенням у справі “Агрокомплекс” проти України” (2013 рік) ЄСПЛ зобов’язав Україну виплатити понад 27 000 000 євро, у справі “East/West Alliance Limited проти України” (2014 рік) – понад 5 000 000 євро компенсації, і ці рішення до теперішнього часу не виконані, не зважаючи на передбачену для таких випадків пеню, виплата якої також має здійснюватися з Державного бюджету України. Таким чином, ситуація з виплати відшкодувань за рішеннями ЄСПЛ (у чому, в загальній більшості і полягає власне їх виконання) в Україні критична.

Тим дивнішими і такими, що не відповідають жодним реаліям, видаються твердження окремих науковців про те, що “найменш проблемним є виконання рішень ЄСПЛ щодо виплати справедливої сатисфакції” та про своєчасність виплат [3, с. 109].

Особливо актуальною проблема фактичного ігнорування Україною фінансових аспектів рішень ЄСПЛ та їх невиконання в частині виплати заявникам присуджених компенсацій є у справах, в яких *restitutio in integrum* неможливо, а, отже, єдиною компенсацією в них може бути компенсація державою-відповідачем матеріальної і моральної шкоди (як, наприклад, у справі “East/West Alliance Limited проти України” [4]).

Не зважаючи на те, що зобов'язання по виконанню рішень ЄСПЛ у чітко визначений строк покладено безпосередньо на державу-відповідача, не закладаючи достатніх для виплати компенсацій сум грошових коштів у відповідних статтях бюджету, держава намагається перекласти відповідальність за невиконання своїх міжнародних зобов'язань на окремих службових осіб, запровадивши у ч. 4 ст. 382 КК України кримінальну відповідальність за умисне невиконання службовою особою рішення ЄСПЛ.

Цілком очевидно, що замість ефективних реформ, підвищення правової культури та вжиття заходів загального характеру для запобігання подальшим порушенням Конвенції та забезпечення усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі виявленого судом порушення, а, відповідно, і зменшення кількості звернень до ЄСПЛ і винесених проти України рішень, держава вдається до чергового «замилування очей», звітуючи перед Комітетом Міністрів Ради Європи, на контролі якого перебуває виконання рішень ЄСПЛ державами-відповідачами.

Неефективність даної кримінально-правової норми підтверджується і відсутністю в Єдиному реєстрі судових рішень інформації про притягнення до відповідальності осіб за ч. 4 ст. 382 КК України.

Аналізуючи підстави криміналізації, висловлені в науково-правовій літературі А.І. Коробєєвим, В.М. Кудрявцевим, В.В. Лунєєвим та іншими вченими, не вбачається наявності таких для криміналізації діянь, передбачених ч. 4 ст. 382 КК України.

Конструюючи відповідну статтю КК України та розглядаючи рішення ЄСПЛ окремо від рішень національних судів, які набрали законної сили та обов'язковість яких закріплена на конституційному рівні (ч. 5 ст. 124, п. 9 ч. 3 ст. 129 Конституції України), законодавець виходить з особливих механізмів виконання рішень ЄСПЛ. Хоча при цьому невиконання рішень інших міжнародних судів та міжнародних арбітражів, рішення яких визнаються в Україні і підлягають обов'язковому виконанню, взагалі залишає поза увагою і не визнає кримінальним правопорушенням.

Дивною видається і санкція ч. 4 ст. 382 КК України, яка не відповідає критеріям пеналізації: передбачене нею покарання є неспіврозмірним із характером та ступенем суспільної небезпеки злочину, а також жодним чином не сприяє реальному виконанню Україною рішень ЄСПЛ.

Мета судочинства буде досягнута тільки після виконання акту правосуддя. Без цієї стадії рішення суду взагалі втрачає сенс і практичне значення [3, с. 107].

Доводиться констатувати відсутність у ЄСПЛ та Комітету Міністрів Ради Європи ефективних засобів для того, щоб змусити державу виконувати рішення ЄСПЛ. Навпаки, держава, проти якої винесено рішення, має такі засоби. На сьогодні в законодавстві відсутній механізм для регулярного щорічного передбачення в державному бюджеті країни необхідних сум для стовідсоткового погашення боргів держави та виконання рішень ЄСПЛ.

Вирішенням цієї проблеми могло б стати створення Державного Фонду гарантування виплат відшкодувань за рішеннями ЄСПЛ, який забезпечував би швидке і повне виконання таких рішень, а, отже, і міжнародних зобов'язань держави. Також державі в процесі виконання рішення ЄСПЛ у всякому разі повинна бути забезпечена можливість вжити організаційно-технічні заходи для перерозподілу бюджетних коштів, що знаходяться на казначейських рахунках. навіть найбільш прогресивний механізм забезпечення виконання судових рішень залишиться на папері без належного фінансового забезпечення [5, с. 312].

Процес виконання судових актів, винесених проти держави, повинен стати безпосередньою функцією держави. Слід скасувати ефемерну кримінальну відповідальність окремих суб'єктів за дії та рішення, які, по суті, є міжнародними зобов'язаннями держави, і спрямувати свої зусилля на недопущення порушень конвенційних прав і свобод людини і громадянина та на сумлінне виконання вже винесених ЄСПЛ проти України рішень.

Література:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року // Офіційний сайт Верховної Ради України. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Шелевер Н.В. Проблемні питання виконання рішень Європейського суду з прав людини на території України // Альманах міжнародного права. Вип. 7. – С. 107 – 114.
4. “East/West Alliance Limited v. Ukraine” (Judgment, 23.01.201). - - [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-140029#{"itemid":\["001-140029"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-140029#{).
5. Ведель Ж. Административное право Франции. - М.: Прогресс, 1973. – 512 с.

О.А. Кравченко, к.ю.н., доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЕКСПЕРТА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

У доповіді розглядаються актуальні питання відповідальності експерта в кримінальному провадженні України. Характеризуються види юридичної відповідальності експерта в кримінальному процесі України. Окрему увагу приділено аналізу процесуальної відповідальності експерта.

Ключові слова: експерт, кримінальна відповідальність, процесуальна відповідальність, дисциплінарна відповідальність, кримінальне провадження.

The report deals with current issues of expert responsibility in criminal proceedings of Ukraine. Types of legal liability of expert in criminal proceedings of Ukraine are characterized. Special attention is paid to the analysis of procedural accountability expert.

Key words: expert, criminal responsibility, procedural responsibilities, disciplinary responsibility, criminal proceedings.

Складовим елементом процесуального статусу експерта є відповідальність за невиконання чи неналежне виконання ним своїх обов'язків. Відповідальність об'єднує всі інші елементи процесуального статусу експерта та є одним із важливих засобів забезпечення законності й дисципліни в системі судово-експертної діяльності. Вивченню питання відповідальності експерта за порушення ним своїх обов'язків у юридичній науці приділяється значна увага, однак напрацювання науковців присвячені переважно дослідженню кримінальної відповідальності за надання неправдивого висновку. Крім учинення умисних кримінально караних дій, експерт може не виконати чи неналежно виконати свої обов'язки, за що буде притягатись до інших видів відповідальності. Саме тому потребують додаткового аналізу всі види юридичної відповідальності в їх сукупності, які можуть застосовуватись до експерта як учасника кримінального провадження.

Згідно зі ст. 70 Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК України) та ст. 14 Закону України «Про судову експертизу», за невиконання своїх обов'язків експерт може бути притягнутий до дисциплінарної, матеріальної, адміністративної чи кримінальної відповідальності [1; 2]. Саме такі види відповідальності для експерта передбачені й у п. 2.4. Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (далі – Інструкція) [3].

Науковці вважають, що експерт, крім юридичної відповідальності, несе й морально-етичну відповідальність за якість своєї роботи перед особою, яка призначила судову експертизу, судом, потерпілим, підозрюваним (обвинуваченим), керівником судово-експертної установи, адже за результатами проведеного дослідження експерт зобов'язаний дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності – роз'яснити його дотримуючись професійної етики та власної совісті [4, с. 128].

В Інструкції (п. 2.4.) зазначено, що за надання завідомо неправдивого висновку, відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків, а

також за розголошення даних, що стали відомі під час проведення експертизи, експерт несе кримінальну відповідальність згідно з чинним законодавством [3].

Виходячи зі змісту ст. 70 КПК України, за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків у суді експерт несе кримінальну відповідальність, передбачену ст. ст. 384, 385 Кримінального кодексу України (далі – КК України). Кримінальна відповідальність експерта за завідомо неправдивий висновок та відмову виконувати покладені на нього обов'язки є гарантією достовірності висновку експерта й належного виконання ним своїх професійних обов'язків [5, с. 30].

Експерт попереджається про кримінальну відповідальність за зазначеними статтями КК України кожного разу, коли йому доручають проведення експертизи. Про це зазначається в ч. 2, ст. 102 КПК України. У висновку експерта обов'язково має бути зазначено, що його попереджено про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків. Попередження експерта про відповідальність здійснюється шляхом зазначення в постанові слідчого, прокурора або ухвалі суду. Якщо експертиза проводиться в експертній установі, то роз'яснення прав і попередження про відповідальність здійснює керівник експертної установи [6, с. 268].

Неправдивість експертного висновку полягає в унесенні до нього таких даних, що не відповідають дійсності й стосуються або окремих питань справи, або всієї її загалом [7, с. 76–77]. Цілком влучно окремі науковці стверджують, що висновок експерта є неправдивим, якщо в ньому підмінені об'єкти експертного дослідження, змінене ідентифікаційне поле досліджуваного об'єкта, неправильно викладені фактичні дані або має місце їх пряме заперечення чи вони свідомо неправильно оцінені експертом [4, с. 129].

Слід зазначити, що чинне законодавство не передбачає кримінальної відповідальності за неправильний (помилковий) висновок експерта. Якщо експерт у результаті дослідження приходить до неправильного висновку внаслідок наукової невідповідності, незначного практичного досвіду,

некомпетентності, неуважності, неповноти й поверхневості дослідження, спірних наукових положень, помилкового аналізу, до нього можуть бути застосовані заходи дисциплінарного впливу [4, с. 130].

Кримінально караною є відмова експерта без поважної причини від виконання покладених на нього обов'язків (ст. 385 КК України). Під відмовою від виконання обов'язків слід розуміти ухилення експерта від виконання покладеного на нього процесуального обов'язку здійснити експертне дослідження й надати висновок за відсутності поважних причин, які перешкоджали б виконанню цього обов'язку. Відмова, викликана поважними причинами (хвороба, брак матеріалів, наданих для висновку, застосування психічного чи фізичного примусу тощо), у випадку підтвердження цих обставин не передбачає кримінальної відповідальності [7, с. 79, 81].

Ст. 387 КК України передбачає відповідальність експерта за розголошення даних досудового розслідування. Розголошення даних досудового розслідування утворює склад злочину, передбаченого ч. 1, ст. 387 КК України, якщо його вчинено без дозволу прокурора, слідчого і якщо особа (експерт) була попереджена в установленому законом порядку про обов'язок не розголошувати такі дані.

За невиконання чи неналежне виконання суб'єктом кримінально-процесуальної діяльності своїх процесуальних обов'язків кримінально-процесуальний закон передбачає застосування заходів процесуального примусу, які характерні для одного з видів юридичної відповідальності – кримінально-процесуальної. Фактичною підставою кримінально-процесуальної відповідальності є вчинення суб'єктом протиправного діяння, що призвело до настання шкідливих наслідків, пов'язаних з невиконанням або неналежним виконанням правових обов'язків, зловживанням суб'єктивними правами або виходом за межі допустимої поведінки, яка не зумовлена помилковим застосуванням кримінально-процесуального закону [8, с. 57; 9, с. 47; 10, с. 96].

Оскільки експерт є самостійним учасником кримінального провадження, то факт учинення ним процесуального правопорушення свідчитиме про

можливість застосування до нього процесуальних санкцій. Зокрема, за невиконання екпертом процесуального обов'язку прибути до слідчого, прокурора, суду й дати відповіді на запитання під час допиту, процесуальний закон передбачає накладення грошового стягнення (ст. 144 КПК України). Іншого механізму стимулювання судового експерта до належного виконання вказаного процесуального обов'язку кримінально-процесуальний закон не передбачає [11, с. 89].

Відповідно до ч. 2, ст. 327 КПК України, явка експерта на судові засідання забезпечується стороною кримінального провадження, яка заявила клопотання про його виклик. Слід зазначити, що Інструкція (п. 2.4.) передбачає адміністративну відповідальність експерта за злісне ухилення від явки до органів досудового розслідування або суду, відповідно до ч. 2, ст. 1853 Кодексу про адміністративні правопорушення України [3; 12]. Ця стаття передбачає також відповідальність за неповагу до суду, що виражається в невідкоренні особи розпорядженню головуючого чи порушенні порядку під час судового засідання, до якої може притягуватись і експерт [10]. Питання про притягнення особи до відповідальності за вияв неповаги до суду вирішується судом негайно після вчинення порушення, для чого в судовому засіданні оголошується перерва, яка використовується для реалізації постановленої судом ухвали й наведення порядку в залі судового засідання (ч. 4, ст. 330 КПК України).

Законодавцем не передбачена відповідальність експерта за невиконання обов'язку заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених процесуальним законом, ця обставина з урахуванням значимості наслідків такої бездіяльності експерта для подальшого розслідування та розгляду кримінального провадження є серйозною прогалиною кримінально-процесуального законодавства [11, с. 89]. На наш погляд, було б доцільно встановити дисциплінарну відповідальність експерта за незаявлення самовідводу в кримінальному провадженні за наявності для цього підстав.

Підставами для відводу експерта, крім загальних підстав, є також обставини, які викликають обґрунтовані сумніви в його неупередженості. У разі

існування таких обставин експерт, не чекаючи поки йому заявлять відвід, зобов'язаний заявити самовідвід. Проведення експертизи особою, зацікавленою в результаті кримінального провадження, та надання нею висновку може призвести до постановлення незаконного судового рішення.

Висновок експерта є джерелом доказів і часто має важливе чи навіть вирішальне значення для справи, хоча є не обов'язковим для особи або органу, яка здійснює провадження (ч. 10, ст. 101 КПК України). Саме тому висновок повинен надаватись експертом, який має право на проведення експертизи. Експертизу може провести як фахівець, що працює в державній спеціалізованій установі, так і фахівець, який там не працює.

Відповідно до ст. 10 Закону України «Про судову експертизу», судові експертизи проводять також експерти, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, тобто приватні експерти [2]. Виникає питання про порядок притягнення цих осіб до дисциплінарної відповідальності. Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів покладає на Центральну експертно-кваліфікаційну комісію розгляд питання дисциплінарної відповідальності судових експертів, що не є працівниками державних спеціалізованих установ (п. 2.1) [13].

Відповідно до п. 5.11. Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 09.08.2005 р. – 86/5, до судового експерта можуть бути застосовані такі дисциплінарні стягнення: попередження; призупинення дії свідництва (на певний термін); позбавлення кваліфікації судового експерта; пониження кваліфікаційного класу судового експерта (застосовується щодо судових експертів науково-дослідних установ судових експертиз Мін'юсту) [13].

Окрім розглянутих вище видів юридичної відповідальності, експерт може нести матеріальну відповідальність у разі завдання своїми діями майнової шкоди під час проведення експертизи. Завдана шкода може виражатись у знищенні, пошкодженні об'єкта експертизи. Відповідальність експерта настає лише в разі неотримання згоди в особи, яка залучила експерта до зміни

властивостей переданих на дослідження предметів чи матеріальних цінностей, адже попереднє погодження щодо зміни об'єкта експертизи виключає відповідальність експерта.

Матеріальна відповідальність експерта передбачає його обов'язок відшкодувати шкоду, завдану при виконанні ним своїх службових обов'язків експертній установі, яка у свою чергу, відповідно до ст. 1172 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), відшкодовує шкоду, завдану експертом іншим особам. Якщо експертизу проводить експерт, який не працює у спеціалізованій експертній установі, тоді він відшкодуватиме майнову шкоду в повному обсязі за правилами, установленими цивільним законодавством, зокрема, ст.ст. 1166, 1172, 1173, 1192 ЦК України.

Таким чином, діяльність експерта як учасника кримінального провадження вимагає від нього підвищеної відповідальності за свої дії. Можливість притягнення експерта до різних видів відповідальності зумовлена також тим, що невиконання чи неналежне виконання ним своїх професійних обов'язків не завжди є умисним і свідомим, а зумовлене суб'єктивними чи об'єктивними факторами. Тому водночас із кримінальною відповідальністю щодо експерта передбачена процесуальна, дисциплінарна й інші менш суворі види відповідальності.

Література:

1. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 року – 4038-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

2. Кримінально-процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. – 4651-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

3. Про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : Інструкція, затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 08.01.1998 р. – 53/5 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

4. Жигалов Н.Ю. Ответственность в профессиональной деятельности судебного эксперта / Н.Ю. Жигалов, А.Н. Хоменко // Вестник Томского государственного университета. – 2011. – № 343. – С. 128–130.
5. Зайцева Е.А. Уголовная ответственность в механизме правового регулирования судебно-экспертной деятельности / Е.А. Зайцева // Вектор науки ТГУ. – 2011. – № 4 (7). – С. 29–32.
6. Кримінальний процесуальний кодекс. Науково-практичний коментар / [С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко]. – Х. : Одіссей, 2013. – 1104 с.
7. Злочини проти правосуддя: [навчальний посібник] / за заг. ред. В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2011. – 155 с.
8. Ветрова Г.Н. Уголовно-процессуальная ответственность / Г.Н. Ветрова. – М. : Наука, 1987. – 112 с.
9. Громов Н.А. Санкции в уголовно-процессуальном праве России / Н.А. Громов, С.А. Полунин. – М. : Городец, 1998. – 152 с.
10. Элькинд П.С. Цели и средства их достижения в советском уголовно-процессуальном праве / П.С. Элькинд. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1976. – 142 с.
11. Глазунова И.В. Теоретические и правовые аспекты участия эксперта в досудебном производстве по уголовным делам: дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / И.В. Глазунова. – Люберцы, 2009. – 230 с.
12. Кодекс про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. – 8073-Х [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
13. Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів, затверджене Наказом Міністерства юстиції України від 09.08.2005 р. – 86/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0882-05>.

С.А. Кузьмін, к.ю.н., старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України;
Е.В. Шамара, науковий консультант Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИБОРЧІ ПРАВА ГРОМАДЯНИНА У КОНТЕКСТІ ПОТЕРПІЛОГО ВІД ЗЛОЧИНУ

Беззаперечно, що одним із найважливіших елементів у системі кримінально-правової охорони політичних прав та свобод людини і громадянина є передбачення кримінальним законом, як злочинів, діянь із перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача.

Кваліфікація злочину – це підґрунтя законності у кримінальній справі [1, с. 122]. Своєю чергою, правильної кваліфікації злочину необхідним є встановлення усіх його елементів та ознак, тобто складу злочину, що являє собою впорядковану структуру, систему ознак, що характеризує відомі чотири елементи, що є необхідними і достатніми для висновку, про те, що особа вчинила відповідний злочин [2, с. 11]. Особливо актуальним, це, безумовно, є у контексті складів злочинів, що посягають на декларовані КУ політичні права людини і громадянина, одними із основних з яких є виборчі права громадянина нашої держави.

У контексті потерпілого від злочину, тут ситуацію ускладнює, те, що кримінальне право, на відміну від кримінального процесуального права не дає визначення потерпілого від злочину. Загалом, з точки зору кримінального

права, потерпілим варто вважати будь-якого правосуб'єкта, якому злочином заподіяно шкоду, тобто, фізичну особу, юридичну особу чи державу [3, с. 15]. Проте, це за прийнятно лише у контексті визначення положень Загальної частини кримінального права, лише опосередковано. У вітчизняному кримінальному праві, поняття потерпілого від злочину, наявне виключно в теорії, хоча фактично, проблема потерпілого від злочину в кримінальному праві має комплексний та міжгалузевий характер, та розроблена ще недостатньо.

На практиці, у практичного застосування конкретних кримінально-правових норм, сучасні дослідники кримінально-правової галузі констатують, що необхідність теоретичного дослідження різних аспектів проблем потерпілого від злочину в кримінальному праві, значною мірою обумовлена негайними проблемами судово-слідчої практики, де як правило допускаються помилки при аналізі та оцінці, ознак, які характеризують потерпілого загалом або за наявності кваліфікованого складу, чи іншими обставинами, що відносяться до потерпілого та мають кримінально-правове значення [4, с. 5].

Зауважимо, що у контексті норм ст. 157 КК України, у вітчизняній науковій літературі в якості потерпілого розглядаються виключно конкретні фізичні особи, безпосередньо вказані у диспозиції частини 1 цієї норми. Зокрема йдеться про громадян, які мають право обирати та бути обраними, а також інших осіб, що є суб'єктами виборчого процесу, членів ініціативної групи референдуму, членів комісії з референдуму або офіційних спостерігачів [5, с. 370] тощо.

На заперечуючи обґрунтованість внесення до переліку потерпілих від вказаного злочину вище зазначених осіб, ми, тим не менш, вважаємо, що цей перелік є неповним, та має бути розширеним.

Ми наголошуємо, що вчиненням злочину передбаченого нормами ст. 157 КК України, поряд із іншим, *шкода заподіюється і безпосередньо державі Україна. Саме вона, на наше переконання повинна бути включена до переліку потерпілих від цього злочину*, оскільки безпосередньо державній владі в Україні заподіюється шкода внаслідок штучної підміни, через протиправні діяння

визначені ст. 157 КК України, джерела влади, яким відповідно до ч. 1 ст. 3 Основного Закону нашої держави є народ, фальсифікованими результатами його волевиявлення, яке відповідно до ст. 69 КУ і здійснюється через вибори, референдуми та інші форми безпосередньої демократії.

Своєю чергою, *політичні партії та громадські (виборчі) об'єднання не можуть бути віднесені до переліку потерпілих від даного злочину, оскільки вони за своїм статусом є лише посередником – виразником волі та представником конкретних суб'єктів виборчого права, яким, безпосередньо, і заподіюється шкода вчиненням злочинів, що посягають виборчі права громадянина України.*

Література:

1. Коржанський М. Й. Нариси уголовного права / М. Й. Коржанський — К. : ТОВ „Гене́за”. – 1999. – 207 с.
2. Тарарухин С. А. Квалификация преступлений в судебной и следственной практике / С. А. Тарарухин. – К. : ”Юринком”, 1995. – 208 с.
3. Бантишев О. Ф. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Загальна частина / О. Ф. Бантишев, С. А. Кузьмін. : – К. : ПАЛИВОДА. А. В., 2010 – 336 с. (Серія “Науково-практичний коментар”).
4. Фаргиев И. А. Уголовно-правовые и криминологические основы учения о потерпевшем / И. А. Фаргиев / под. ред. д.ю.н. проф. А. И. Чучаева. – СПб. Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс». 2009. – 338 с.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Бойко А. М., Брич Л.П., Грищук В. К., Дудоров О.О. [та ін.] ; [за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка]. – [4-те вид. переробл. та допов.]. – К. : Атіка. 2007. – 1184 с.

А.В. Ландіна, к.ю.н., старший науковий співробітник відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

ОЗНАКИ СПЕЦІАЛЬНОГО СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

У доповіді здійснюється визначення ознак спеціального суб'єкта злочину у кримінальному праві відповідно до норм КК України. Автором вказується, що до ознак спеціального суб'єкта злочину можна віднести такі, як стать, вік, рід занять, службове становище. Встановлення у процесі дослідження того, що юридична особа не може визнаватися ні різновидом загального суб'єкта злочину, ні спеціальним суб'єктом злочину, дало підстави визначити, що ознака юридичності не може бути віднесена до ознак спеціального суб'єкта злочину.

Ключові слова: спеціальний суб'єкт злочину, юридична особа, ознака, службове становище, рід занять, стать, вік, юридичність.

In the report is the determination of the signs of the special subject of a crime in criminal law in accordance with the norms of the criminal code of Ukraine. The author states that to the signs of the special subject of the crime can be attributed such as gender, age, occupation, employment status. The establishment in the research process that a legal entity cannot be regarded as one of the kind of general subject of the crime or as the special subject of the crime, gave grounds to determine that the attribute juridicos cannot be attributed to the signs of the special subject of the crime.

Keywords: special subject of crime, legal entity, sign, rank, occupation, gender, age, juristicist.

Питання, пов'язані із інститутом суб'єкта злочину у кримінальному праві, завжди були актуальними у юридичній науці. Суб'єкт злочину вважається одним із ключових понять кримінально-правової науки. Серед проблем, які стосуються визначення суб'єкта злочину, його ознак, філософсько-правового розуміння цього інституту тощо, особливо актуальною є проблема визначення ознак спеціального суб'єкта злочину.

Згідно із ст. 18 КК України, спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа. Тобто,

обов'язкові ознаки спеціального суб'єкта аналогічні ознакам загального суб'єкта злочину. Згідно з визначенням, спеціальний суб'єкт повинен мати певну ознаку, яка є додатковою в загальному розумінні і відрізняє його від загального, але і обов'язковою в той же час, тому що за її відсутності він вже буде вважатися загальним суб'єктом і не зможе априорі вчинити певний злочин. У кожному конкретному випадку вчинення злочину спеціальним суб'єктом, це, як правило, передбачено у диспозиції норми Особливої частини КК України. Хоча увага на тому, що особа, яка може притягуватися до кримінальної відповідальності згідно з цими нормами, є спеціальним суб'єктом, як правило не акцентується.

Часто, коли говорять про спеціальний суб'єкт злочину, як правило мають на увазі службову особу, яка вчиняє злочин використовуючи свої службові повноваження [1]. Але така позиція помилкова. Крім службового становища, існують такі ознаки спеціального суб'єкту злочину, як стать, вік, рід занять. Щодо ознаки статі, то деякі злочини можуть бути вчинені або лише жінкою (вбивство матір'ю своє новонародженої дитини), або лише чоловіком. Відповідно до вікової ознаки спеціальні суб'єкти можуть бути неповнолітніми, які завжди є спеціальним суб'єктом злочину, або повнолітні, тому що існують злочини, де суб'єктом може бути лише повнолітня особа (наприклад, втягнення неповнолітнього у злочинну або іншу антигромадську діяльність, передбачене ст. 304 КК України). До такої ознаки, як рід занять можна віднести такі професійні приналежності, як медичні працівники, військовослужбовці, судді, працівники правоохоронних та слідчих органів, працівники митної служби, тощо.

В.І. Терентьев вважає, що здійснювати розподіл спеціальних суб'єктів на групи доцільно за ознаками: юридичного закріплення стану особи у державному і громадському житті; професійної діяльності суб'єкта; біологічної природи людини; специфіки вчинених злочинних дій [2, с. 12]. Така класифікація є правильною, але ми схилиємося до думки, що потрібно вказувати ці ознаки більш конкретно, к було запропоновано нами вище.

Потрібно зазначити, що ряд питань, пов'язаних із визначенням суб'єкта злочину (спеціального зокрема) опосередковано вивчалися В.В. Сташисом при дослідженні кримінально-правових проблем охорони (соціалістичного) господарства [3] та злочинів проти порядку управління [4], а також при у багатьох підручниках, навчальних посібниках з кримінального права, коментарях до Кримінального кодексу України, в яких вчений був головним редактором.

Незважаючи на досить велику кількість праць, присвячених аналізу поняття, ознак спеціальних суб'єктів злочину, невирішеними залишаються цілий ряд питань. Особливої актуальності набула проблема, чи можна визнавати юридичну особу спеціальним суб'єктом злочину чи її потрібно вважати окремим суб'єктом певних суспільно небезпечних діянь, тобто, чи може визнаватися т.зв. юридичність ознакою спеціального суб'єкта злочину. Дослідження з приводу вказаних проблем особливо активно розгорнулися після того, як у КК України були внесені зміни щодо того, що певні заходи кримінально-правового характеру запроваджують з метою застосування щодо юридичних осіб (Закон України № 314-VII від 23 травня 2013 р.): у Загальну частину КК України було включено розділ XIV¹ «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб».

У зв'язку із питанням можливості визнання юридичної особи спеціальним суб'єктом злочину постає питання, чи взагалі може юридична особа визнаватися суб'єктом злочину. З цього приводу потрібно сказати, що кримінальне право базується на низці принципів, серед яких є принцип винної відповідальності за вчинене суспільно небезпечне діяння; принцип особистої відповідальності; принцип індивідуалізації покарання. Винне ставлення до суспільно небезпечного діяння та його наслідків можливий лише з боку фізичної особи. Те саме можна сказати і про інші зазначені вище принципи – їх дотримання можливе лише у випадку, якщо суб'єктом злочину є фізична особа.

Юридична особа позбавлена можливості усвідомлювати, передбачати, бажати, свідомо припускати або легковажно розраховувати на ненастання

наслідків свого діяння, а також зазнавати страждань через певні обмеження [1, с. 9]. Тому ми вважаємо, що юридична особа не може бути суб'єктом злочину взагалі. Очевидним є факт, що юридична особа так само не може визнаватися і спеціальним суб'єктом злочину. тобто, юридичність не може бути ознакою спеціального суб'єкта злочину.

Звичайно, тут висвітлені не всі проблеми, пов'язані із встановленням ознак та класифікацією спеціальних суб'єктів злочину за вітчизняним кримінальним законодавством, але у зв'язку із обмеженим обсягом даної роботи ми не в змозі висвітлити їх всі.

Література:

1. Осадча А.С. Спеціальний суб'єкт злочину: генезис, функції, проблеми кваліфікації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Анна Сергіївна Осадча. – Х., 2015. – 20 с.

2. Тереньєв В.І. Відповідальність спеціального суб'єкта злочину за кримінальним правом України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Віктор Іванович Тереньєв. – Одеса, 2003. – 20 с.

3. Сташис В.В. Уголовно-правовая охрана социалистического хозяйства [Текст] : научно-практический комментарий действующего уголовного законодательства УССР / В. В. Сташис. - Х. : Вища школа. Издательство при Харьковском гос. ун-те, 1973. - 159 с.

4. Сташис В. В. Преступления против порядка управления [Текст] : учеб.пособие / В. В. Сташис, М. И. Бажанов ; Харьковский юридический ин-т. Кафедра уголовного права. - Х. : [б.и.], 1971. - 75 с.

В.В. Лень, к.ю.н., доцент, професор кафедри кримінального права та кримінології юридичного факультету, ДВНЗ «Національний гірничий університет»

ПОЗБАВЛЕННЯ ДЕРЖАВНИХ НАГОРОД ТА НЕЗАКОННІ ДІЯННЯ З НИМИ: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ І ТЕНДЕНЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

У науковій праці розглядається генезис кримінальної відповідальності за незаконні діяння щодо державних нагород та питання їх позбавлення в разі вчинення злочину

Ключові слова: позбавлення державних нагород, тяжкий злочин, позбавлення волі, незаконні діяння щодо державних нагород

The scientific work is considered the genesis of criminal liability for illegal acts on state awards and issues of deprivation in the case of the crime

Keywords : withdrawal of state awards, felony, imprisonment, unlawful acts on state awards

На теперішній час, вважаємо, не визначеними і актуальними залишаються важливі, складні та багатовекторні питання щодо права (при настанні певних умов та обставин) позбавлення українською владою (президентом України), різних категорій українських громадян державних нагород[1,с.107]. Наприклад, громадян України, які були нагороджені державними нагородами СРСР за часів СРСР. Разом з тим, безпосередньо це складне питання є темою інших досліджень. Вищезазначені питання неможливо вирішити, не досліджуючи і їх історичні аспекти та тенденції. В Україні, вчені різних галузей науки, зокрема і у юриспруденції їх не досліджують. Вони, на жаль, залишаються поза увагою.

Розглядаючи більш детально генезис кримінальної відповідальності за незаконні діяння (дія, бездіяльність) щодо державних нагород, а також питання їх позбавлення, слід зазначити, що вперше вони з'явилися за указом Президії Верховної Ради СРСР (далі - ПВР) у 1943р., де передбачалось:

1.Встановити, що винні у незаконному нагородженні орденами і медалями СРСР та нагрудними знаками осіб, не маючих прямого відношення до армії і

флоту притягуються до відповідальності, як за посадові злочини і караються тюремним ув'язненням на строк від 6 місяців до 2-х років.

2. Винні у привласненні ордена, медалі або нагрудного знаку, караються тюремним ув'язненням на строк від 2-х до 3-х років.

3. За продаж або передачу у вигляді подарунка ордена, медалі або нагрудного знаку іншій особі, винний підлягає позбавленню нагороди і карається тюремним ув'язненням на строк до 3-х років.

4. Носіння ордена, медалі або нагрудного знаку особами не маючих на те права, караються тюремним ув'язненням на строк від 6 місяців до 1 року.

5. Посадові особи, які відповідають за збереження орденів, медалей і нагрудних знаків (в шпиталях, штабах, судових органах тощо) з халатності (недбальства- В.Л.), яких допущені викрадення ордена, медалі або нагрудного знаку, караються тюремним ув'язненням на строк від 1 року до 2-х років[2].

У 1960р. цей закон відмінили в зв'язку з прийняттям нового кримінального закону[3], до якого не була включена відповідна кримінально-правова норма.

Передбачалась лише адміністративна відповідальність, яка й існує на сьогодні. У ст.186-1 Незаконні дії щодо державних нагород, передбачається (вносились певні зміни): Купівля, продаж, обмін чи інша оплатна передача ордена, медалі, нагрудного знака до почесного звання, а так само їх привласнення або носіння особою, яка не має на те права, чи незаконне зберігання – тягнуть за собою попередження або накладення штрафу від 1 до 2-х неоподатковуваних доходів громадян[4].

У 1985р. перед 40-річчям Перемоги у Великій Вітчизняній війні знову була введена кримінальна відповідальність, відповідним указом ПВР СРСР [5]. Кримінальний кодекс Української РСР (далі - КК) за указом ПВР УРСР доповнений ст.191-1 Купівля, продаж, обмін, а рівно підробка або навмисне знешкодження ордена, медалі, нагрудного знаку до почесного звання СРСР передбачала відповідальність:

Купівля, продаж, обмін або інша оплатна передача ордена, медалі, нагрудного знаку до почесного звання СРСР – караються виправними роботами

на строк до одного року або штрафом в розмірі до двохсот рублів.

Ті самі дії, вчинені повторно, а рівно підробка або навмисне знешкодження ордена, медалі, нагрудного знаку до почесного звання СРСР або інша наруга над ними – караються позбавленням волі на строк до 3-х років, або виправними роботами на строк від 1 року до 2-х років, або штрафом в розмірі до трьохсот рублів[6].

У 1992р. ця кримінально - правова норма виключається з КК УРСР[7]. На сьогодні в національному кримінальному законодавстві відповідальність за незаконні діяння з державними нагородами СРСР, України не передбачається.

Стосовно історичного розвитку питання позбавлення державних нагород зазначимо, що ст.37 Позбавлення військових, спеціальних звань, рангів, чинів, кваліфікаційних класів і державних нагород з'явилась у КК УРСР (1960р.). Відбувались редакційні зміни і доповнення до неї. Остання редакція у 1995р., ст.37 була такою:

В разі засудження за тяжкий злочин особа, яка має військове, спеціальне звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас, може бути позбавлена його за вироком суду.

В разі засудження за тяжкий злочин особи, яка має почесне звання або відзначена державною нагородою України, суд при постановленні вироку вирішує питання про внесення подання президентові України про позбавлення засудженого почесного звання або державної нагороди України[8,с.136]. У кримінально-правовій нормі не йдеться мова про державні нагороди СРСР, але про них на той час, вперше після визнання незалежності України вже зазначається у відповідній Постанові ПВР України [9], хоча ще не існувало національного закону « Про державні нагороди України»[10].

Суд має право звернутися з вмотивованим клопотанням (поданням) до органу, що нагородив, з питанням про позбавлення нагородженої особи, державної нагороди, у зв'язку з не сумісністю вчиненого й високим статусом нагородженої особи і нагороди, як таких. Суддя керується власними ціннісними орієнтирами, світоглядом тощо. Це категорія, перш за все, оціночна у якій

розглядаються морально-етична, соціально-громадська та інші складові й зазначене питання є також темою окремого дослідження.

Разом з тим, у п.13 статуту українського ордену князя Ярослава Мудрого V, IV, III, II, I ст. зазначається, що ніхто не має права позбавити кавалера його нагороди, тобто передбачається (достатньо) нагородження, як мінімум одним (будь-якого, одного ступеня) орденом князя Ярослава Мудрого. З цього виходить, що у разі вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину нагородженим, наприклад, зґвалтування малолітньої особи (ч.4, ст.152 КК України) або умисне вбивство з особливою жорстокістю (п.4, ч.2, ст.115 КК України), або будь-який інший злочин та він все одно, буде кавалером (нагородженим) високої державної нагороди. Важко коментувати, чому, наприклад, щодо лицаря українського ордену Богдана Хмельницького III або/і II, або/і I ст., або Героя Радянського Союзу, або Героя України, або до нагородженої особи іншою (іншими) нагородою, суд має право порушувати клопотання з питання позбавлення нагороди в зв'язку з несумісним, ганебним діянням, відносно високого статусу нагородженої особи, нагороди, як такої, а кавалера вищезазначеної нагороди ні. Хоча це лише третя нагорода за старшинством (значимістю, рангом, ієрархією) в українській нагородній системі, а саме орден князя Ярослава Мудрого розташовується (знаходиться) після орденів: 1. «Золота Зірка» (за здійснення визначного героїського вчинку) / Держави (за визначне трудове досягнення) – звання Герой України ; 2. Свободи.

Ця стаття не включена до чинного КК України (2001р.) [11]. До 1960р., це питання регулювалось Загальним положенням про ордени Союзу РСР[12], а з 1979р., ще і відповідними нормами Загального положення про ордени, медалі і почесні звання СРСР [13].

Вбачається, що санкції кримінально-правових норм щодо незаконних діянь з державними нагородами у різні часи були альтернативні, й з найсуворіших передбачуваних покарань, не перевищували – 3-х років позбавлення волі або відповідно покарання були менші (більш м'які).

За ч.3,ст.12 чинного КК України (виходячи з найбільшого зазначеного

виду і строку покарання) це був злочин середньої тяжкості [14,с.39-40].

Втім, узагальнюючи окремі аспекти, роблячи певні висновки у самому дослідженні, слід зазначити, що визначальним, ключовим в питанні позбавлення державних нагород, завжди була необхідність звернення з клопотанням (поданням) виключно до органу, який нагородив особу державною нагородою [15,с.62].

Література:

1.Лень В.В. Державні ордени, медалі СРСР та України : історико - правове дослідження : монографія. – Запоріжжя : Дніпровський металург, 2014. - 303с.

2.Указ ПВС СССР «Об ответственности за незаконное награждение орденами и медалями и нагрудными знаками, за присвоение орденов, медалей и нагрудных знаков и передачу их награжденными лицами другим лицам» от 02.05.1943г.

3. Указ ПВС УССР «О признании утратившими силу законодательных актов УССР в связи с принятием Уголовного кодекса Украинской ССР» от 1960г.

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення.— Х. : Одісей, 2014.— 288с.

5.Указ ПВС СССР «Об ответственности за незаконные действия по отношению к государственным наградам СССР» от 05.03.1985г.

6.Указ ПВР УРСР « Про внесення змін і доповнень до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів Української РСР» від 10.12.1985р.

7. Закон України «Про внесення змін і доповнень до Кримінального, Кримінально - процесуального кодексів Української РСР, кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення та Митного кодексу України» від 17.06.1992р.

8.Науково- практичний коментар Кримінального кодексу України за станом законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 січня 1997р. / За редакцією В.Ф.Бойка, Я.Ю. Кондратьєва, С.С.Яценка.- К.:

Юрінком, 1997.- 960с.

9. Постанова Президії Верховної Ради України від 2 березня 1992 р. «Про громадян України, відзначених державними нагородами СРСР».

10. Закон України від 16 березня 2000 р. «Про державні нагороди України».

11. Науковий коментар Кримінального кодексу України / Проф. Коржанський М.Й.- К.: Атіка, Академія, Ельга-Н, 2001. – 656с.

12. Постановление ЦИК и СНК СССР «О утверждении Общего положения об орденах СССР» от 07.05.1936 г.

13. Указ ПВС СССР об утверждении «Общего положения об орденах, медалях и почетных званиях СССР» от 03.07.1979г.

14. Кримінальний кодекс України. Науково - практичний коментар: у 2т. / за заг. ред. В.Я.Тация, В.П.Пшонки, В.І.Борисова, В.І.Тютюгіна та інш. – 5 - те вид., допов. - Х.: Право, 2013. Т.1 : Загальна частина / Ю.В.Баулін, В.І.Борисов, В.І.Тютюгін та ін. – 2013. - 376с.

15. Лень В.В. Незаконний обіг та позбавлення державних нагород: історичні аспекти кримінального законодавства / Materialy XI Mezinarodni vedecko – prakticka konference « Naukowa przestrzen Europy – 2015» Volume 8. Prawo. Przemysl. Nauka i studia – 60-63.

М.І. Леоненко, к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС І КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО: ДОГМАТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ДОСЛІДЖЕННЯ

В тезах висвітлюються деякі аспекти генези походження кримінального процесу і кримінального права, які дозволяють нам відстежити певну

еволюцію теорій у визначенні співвідношення кримінального процесу та кримінального матеріального права, шляхом логіко-догматичного підходу.

Ключові слова: догма права, догматичний метод, кримінальне право, кримінальний процес, теорії співвідношення.

1. Одним із спеціальних методів юриспруденції вважається догматичний (формально-логічний) метод, який використовується в юридичній теорії і практиці. Термін «догма» в юриспруденції відображає ставлення людей, і насамперед тих, хто має справу з правом, із законами, до того головного, що утворює предмет юридичних знань, - життєві ситуації, що вимагають правового вирішення. Юридична енциклопедія, визначає догму права (від грец. – думка, вчення) як «положення правового характеру, що приймається без доказів, на віру». [1]

Догматичний підхід, незважаючи на свою традиційність, не завжди залишався незмінним, він еволюціонував разом із розвитком філософської рефлексії і наукового бачення правових проблем. Тому не даремно, ми обрали саме його, для логіко-догматичного визначення відношення кримінального процесу до кримінального права.

2. Визначення будь якого явища здійснюється через відмежування його від суміжних явищ, оскільки за самою природою мислення, поняття з'ясовуються саме за допомогою порівняння, тому сутність кримінального процесу повинна визначатися в тому числі через встановлення історичних і логічних взаємозв'язків з кримінальним правом і цивільним процесом, як найбільш наближеними до досліджуваного предмету феноменів.

3. Крім того, визначення генези походження кримінального процесу і кримінального права дозволить виявити моменти і умови виникнення того й іншого, а отже, зрозуміти які підстави лежать в основі цього феномена, надасть можливість дослідити загальне поняття кримінального процесу і права та провести їх співвідношення в історичному аспекті.

4. Так, В.К. Случевський наголошує, що «історія ... показує, що, стосовно часу виникнення свого, припису закону, в якому містилися норми процесуального права, завжди передували виникненню приписів, що містили в

собі норми матеріального кримінального права» [2]. У свою чергу, І.Я. Фойницький відзначає, що «... були епохи повної відсутності законодавчих визначень з кримінального права матеріального, але процесуальні визначення з'являються з першої сторінки свідомого життя народів» [3].

Дійсно, як зазначають науковці, матеріальне право в той момент, коли право взагалі почало набувати більш-менш популярні обриси, скрізь характеризувалося більшою легітимністю і меншою легальністю, ніж право, яке встановлює процедуру. Сентенції «Не вбивай», "не грабуй", "не обманюй» та інші узгоджуються з моральними заборонами і відчуються як необхідні, звідси, власне, і виводиться презумпція знання кримінального закону.

5. Кримінальне право і процес не тільки з самого свого початку виникли не одночасно і незалежно один від одного, але й в подальшому їх історичні шляхи дуже часто розходилися. В юридичній літературі наводяться приклади, коли формальний кримінальний процес може обійтися без формального кримінального права, а саме завдяки формулярному римському праву, аналогії, прецеденту, суддівському розсуду. Так, у світлі англійських судових традицій (стосується судового прецеденту) І.Я. Фойницький визнавав, що «право матеріальне в значній своїй частині утворилися шляхом процесу» [4].

6. Отже, незважаючи на те, що з самого початку кримінальне право і кримінальний процес виникли як самостійні інститути, питання про їх наукове розмежування, як зазначається в науковій літературі, є приналежністю щодо пізньої юриспруденції. Однак з того часу, як кримінальне право і процес набули в науці і позитивному праві відому автономність, вони пішли не паралельними шляхами, а за віддаленою один від одного траєкторією.

7. Таким чином, звернення до історичної спадщини кримінально-правових наук дозволяє нам відстежити певну еволюцію теорій у визначенні співвідношення кримінального процесу та матеріального права, шляхом логіко-догматичного підходу. Так, у своїй фундаментальній науковій праці О.Г. Васильєва, виділяє три теорії співвідношення кримінального права та

процесу: теорія підпорядкованості; теорія обмеженої самостійності; теорія незалежності [5].

8. Перша теорія полягає в тому, що матеріальне право і процес представляються у вигляді відомого неподільного феномена зі складною двоєдиною природою (Я.І. Баришев, І.Я. Фойницький, В.К. Случевський, М.М. Полянський та ін.).

Особливістю даного підходу є визнання того що кримінальний процес походить від кримінального права (В.М. Горшенъов), тобто «без кримінального процесу кримінальне право мертво, а кримінальний процес поза матеріального права безпредметний». Як зазначає О.Г. Васильєва, ця теорія отримала розвиток в концепціях співвідношення кримінального процесу та права як: форми та змісту (Д.Г. Тальберг, А.Ф. Кістяківський, М.В. Духовський); засобу та цілі (П.А. Фейєрбах, П.Д. Калмиков, М.М. Полянський, Н.С. Алексєєв, Л.Д. Кокорєв, В.Г. Даєв).

9. Згідно з другою теорією, матеріальне право і процес, хоча і мають генетичний зв'язок, однак при цьому володіють частковою самостійністю (В.П. Божьєв, Л.С. Явич, Я.О. Мотовіловкер, В.С. Зеленецький та ін.). Ця теорія, як і перша, базується на взаємозалежності кримінального матеріального права та процесу, але здійснює, тим не менш, спробу врахувати випадки їх роздільного співіснування: обмежена самостійність матеріального права (В.П. Божьєв, Л.С. Явич, В.С. Зеленецький); обмежена самостійність кримінального процесу (П.І. Дега, М.С. Строгович, А.С. Барабаш)

10. Третя теорія представляє процес і матеріальне право в якості двох незалежних феноменів (Н.Н. Полянський, М.М. Рогозін, П.І. Люблінський, Е.Феррі). Ця теорія заперечує походження кримінального процесу від карального матеріального права, вбачаючи в його існуванні інші причини.

11. Як бачимо, три теорії - три різних підходи, втім вони нерозділені непрохідною межею, і можуть бути виділені лише для кращої ілюстрації наявних у науці течій.

Література:

1. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.. – К.: «Укр.енцикл.», 1998 . – Т.2. – С.231
2. Случевский В.К. Учебник русского уголовного процесса Введение. Часть I Судостроительство / Под редакцией и с предисловием В.А. Томсинова. – М.: Зерцало, 2008. – С.2
3. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства. Том I. / Под общей ред. А.В. Смирнова. – СПб.: Изд-во «Альфа», 1996. – С.13
4. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства. Том I. / Под общей ред. А.В. Смирнова. – СПб.: Изд-во «Альфа», 1996. – С.4
5. Васильева О.Г. Уголовный процесс: догматико-аксиологическое исследование: монография. – М.: Юрлитинформ, 2013. – С.44-52

Н.Є. Міняйло, к.ю.н., доцент, докторант
Національної академії прокуратури

КОНТРАФАКТНІ ТОВАРИ: КРИМІНОЛОГІЧНА СУТНІСТЬ ТА ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ

Сучасна економіка пронизана процесами виробництва, розповсюдження та реалізації контрафактних товарів. Масовість економічного обороту підроблених виробів і незаконного копіювання оригінальних товарів багато в чому пояснюється тим, що їм вдається проникати у легальні інститути дистрибуції.

Проблема контрафактних товарів в Україні стає все більш актуальною. Так, за даними фахівців, близько 90% всієї продукції, що продається в країні – підроблена, при тому, що в останні роки Україна постійно входить у лідери виробництва контрафактних товарів [7].

Повсякденність випадків контрафакції свідчить про те, що нині виробництво і продаж підробок і копій перетворилося у вид злочинності, який створив окремий ринок або сегмент національної економіки. На практиці це означає, що вся економічна сфера України відчуває потужний натиск контрафактного виробництва.

При цьому, злочинні мережі і організована злочинність відіграють істотну роль у контрафактному виробництві, оскільки висока прибутковість багатьох підробок і незаконного піратства, яка у деяких випадках перевищує «прибутковість» незаконної торгівлі наркотиками, низький ризик виявлення і відносно низькі штрафи створюють для злочинців привабливе навколишнє середовище, стимулюють активність у сфері вироблення та реалізації контрафактної продукції. На цьому тлі виникає транснаціональна організована злочинність, яка функціонує у системі інтелектуальної власності, що стає об'єктом злочинних посягань з боку тіньових міжнародних економічних структур.

Таке становище вимагає уточнення як кримінологічного змісту даного явища, так і тих проблем, які утруднюють боротьбу з контрафактними товарами.

Існує думка, що контрафактна продукція – це продукція, випущена з неправомочним використанням відомих на ринку товарних фірмових знаків (підробка під відомий бренд), що вводить в оману покупців і ущемляє інтереси власника товарного знаку [6].

В той же час слід зазначити, що контрафакт у розумінні споживачів, правовласників і закону – різні явища. Споживачі, як правило, розуміють під контрафактом «підробку», (лат. *contrafactio* – підробка), хоча при такій трактовці поняття «контрафакції» набуває ознак фальсифікації. Різниця між цими поняттями істотна, оскільки фальсифікація – це обман споживачів за рахунок розходження реального і заявленого (наприклад, на упаковці) складу продукту, його споживчих властивостей. Така фальсифікація може здійснюватися самим правовласником товарного знаку. У свою чергу

контрафакт - це завжди підробка під відомий бренд, тобто неправомірне використання чужого товарного знаку.

З точки зору закону, контрафактними є товари, їх етикетки і упаковки, на яких незаконно використовується товарний знак або інше позначення (чужий бренд) без згоди його власника [3].

Отже, поняття «контрафактна продукція» ширше терміна «фальсифікована продукція», причому неякісні вироби є окремим випадком контрафактної продукції, оскільки обсяг поняття «контрафактна продукція» повністю включає в себе об'єм терміна «фальсифікована продукція». У свою чергу, К. Е. Чапкевич, піддаючи аналізу співвідношення понять «контрафактна» і «фальсифікована» продукція, зазначає, що контрафактна продукція завжди одночасно буде і фальсифікованою, а фальсифікована продукція (із свідомо зміненим складом та не відповідає представленій про неї інформації,) може не бути контрафактною [8].

З цими висловлюваннями можна погодитися частково. Дійсно, виготовлений виробником товар може бути одночасно підробкою (фальсифікатом) та контрафактом. У свою чергу, фальсифікований продукт може бути контрафактним виробом, а може і не бути таким, оскільки власник бренду нерідко у гонитві за додатковим прибутком порушує стандарти і випускає «фірмовий», але неякісний товар (фальсифікат).

Зазначимо, що контрафактний товар може бути одночасно і фальсифікованим, але в окремих випадках контрафактний товар може за своїми якостями не тільки повністю відповідати оригіналу (бренду), але і перевершувати його за окремими параметрами. Наприклад, товар, що продається під маркою відомої фірми, може перевищувати якість продукту, виробленого зазначеною фірмою.

Підводячи підсумок дискусії про співвідношення понять «фальсифікована» і «контрафактна продукція», слід в цілому погодитися з точкою зору А. Л. Загорського, який вважає, що контрафакт – це порушення прав, а фальсифікат – порушення технології виробництва [2].

Науковці зазначають, що цей вид продукції має чотири різновиди: власне контрафактна продукція – це продукція, випущена з неправомірним розміщенням на ній (підробкою) фірмових товарних знаків з метою введення споживачів в оману; товар-імітатор – це продукція, випущена з копіюванням або стильовим запозиченням окремих елементів фірмових товарних знаків; фальсифікована продукція – це продукція, виготовлена з порушенням технології або неправомірним використанням знака для товарів та послуг, чи копіюванням форми, упаковки, зовнішнього оформлення, а так само неправомірним відтворенням товару іншої особи та паралельний ввіз – це імпорт товарів, захищених торговою маркою, без авторизації власника торгової марки [5].

На нашу думку з точки зору кримінології контрафактні товари слід розглядати в контексті їх законодавчого визначення, що дає змогу наповнити цю категорію уточнюючим змістом.

Відповідно до п. 17 ст. 4 Митного кодексу України контрафактні товари – це товари, що містять об'єкти права інтелектуальної власності, ввезення яких на митну територію України або вивезення з цієї території є порушенням прав інтелектуальної власності, що охороняються відповідно до закону [4].

Отже, суттєвою умовою для того, щоб перетворитися на контрафактний товар є те, що інтелектуальна власність має бути переміщена через кордон, відповідно цей вид кримінальної діяльності має розглядатися як окрема форма існування транснаціональної злочинності. У разі, якщо той або інший товар національного виробника є підробленим, але його реалізація відбувається на митній території країни – виробника, навряд чи можна відносити цей товар до контрафакту. Отже, контрафактні товари потрапляють на ринок будь-якої держави шляхом легального імпорту або експорту, або ж у нелегальний спосіб – шляхом контрабанди.

В той же час треба розуміти, що контрафактний товар, як об'єкт інтелектуальної власності, являє собою широкий перелік продукції провідних

світових виробників найвідоміших брендів, які утворюють їх інтелектуальний капітал (табл. 1).

Таблиця 1

Товари та бренди, що найчастіше стають об'єктом контрафакту (за даними [1])

Найменування товару	Ціна		Довідкові дані
	Оригінал	Підробка	
Банкнота 50€	-	-	€ 50 займає 43,5%
Запальнички Zippo	Від 14,95 дол. США	Від 2 дол. США	Найбільше підроблених запальничок, виготовлені на заводах Китаю
Сумки Louis Vuitton	Від 650 дол. США	Від 100 дол. США	1% продукції не є контрафактним
Взуття UGG	Від 120 дол. США	Від 40 дол. США	Найбільша партія «сірого» товару вилучена у Китаї
Годинники Rolex	Від 4000 дол. США	Від 10 дол. США	Найбільше виготовлено на підпільних заводах Південно-Східної Азії
Парфуми Chanel №5	Від 95 дол. США	Від 12 дол. США	Chanel №5 також займає одне з перших місць за кількістю підробок
Сир Emmentaler	8 дол. США за 225 г	Від 2 дол. США	Емменталь є одним з найбільш знаменитих сирів

Труднощі боротьби з контрафактом в Україні обумовлені конкретними причинами:

1) законодавчими: надання Митним кодексом великого обсягу прав і свобод учасників зовнішньоекономічної діяльності;

2) корупційними: корупція і контрафакт – взаємопов'язані явища (в першу чергу, митниці та правоохоронних органів), але корупція простягається за межі

міліції та митниці: за даними перевірки МВС багато контрафактних виробництв розташовувались на режимних об'єктах, включаючи зони для ув'язнених;

3) споживчими: у ряді випадків контрафактна продукція вигідна для споживачів, оскільки підробка може бути доступнішою як за ціною так і за умовами продажу. Ситуацій, коли споживач задоволений підробкою, досить багато. Наприклад, на певному етапі ринок контрафактного програмного забезпечення і «сірого» імпорту комп'ютерного обладнання позитивно позначився на становленні і розвитку всієї української економіки – через високі ціни на брендову продукцію міг дуже сповільнитися процес інформатизації багатьох підприємств;

4) позицією власника права на бренд: часто правовласники знають про факти імпорту їх продукції сторонніми компаніями, але якщо це не сприймається як загроза їх продажу, то воліють не афішувати свою обізнаність, економлячи на витратах з ведення антиконтрафактної судової кампанії, або сприймаючи «паралельний» імпорт як незаконну, але ефективну кампанію з розширення упізнавання цього бренду;

5) труднощами розпізнавання контрафакту: крім грубих низькоякісних підробок, частина контрафакту проводиться з дотриманням багатьох, якщо не всіх, технологічних норм. Тобто порушуються права власників інтелектуальної власності, але не технології. Це трапляється, коли контрафакт створюється у додаткову зміну (як неврахована продукція) на тих же підприємствах, тими ж людьми і за тими ж технологіями, що і оригінальна продукція. І тоді з відмінними ознаками виникають особливі труднощі, що вирішуються лише у лабораторних умовах, оскільки відмінності криються, як правило, у сировині і використуваних матеріалах.

б) стратегічні перспективи прискореного розширення сфери підробленого виробництва та незаконного копіювання оригінальних товарів сприяє розвитку інтернет-комерції, яка забезпечила технічну базу для нових варіацій підробленого виробництва. Інтернет надав контрафакторам також нові засоби для їх продажу продуктів через аукціонні електронні торги, автономні ділянки

електронної комерції та електронну пошту за заявками покупців. Навколишнє середовище онлайн приваблює для виробників підробленої продукції з багатьох причин, включаючи відносну легкість обману споживачів і практичну недосяжність з боку наглядових органів. Інтернет являє собою унікальний для контрафакторів інструмент залучення глобальної аудиторії за низьку ціну і цілодобово. Ринкова організація інтернет-торгівлі контрафактними товарами має такі переваги:

- анонімність: легкість, з якою виробники підробленої і піратської продукції можуть приховати свою справжню ідентичність, різко обмежує ризик їх виявлення;

- гнучкість, можливість для контрафактора, розташованого в будь-якій точці світу, швидко встановити торговельні ділянки онлайн і так само легко їх зняти, а, при необхідності – перемістити під юрисдикцію більш пільгового законодавства;

- розмір ринку: кількість учасників електронної комерції практично безмежно, як і можливості створення перешкод для власників законних прав і служб, що розслідують.

У цілому контрафакція – глобальне економічне явище, яке має специфіку у різних країнах. Для України проблема полягає в тому, щоб процес глобалізації, який зараз посилюється, не надав контрафакції «напівлегальний» статус. Відповідно нині виникає проблема безкомпромісної боротьби з контрафактними товарами із залученням механізмів державного контролю та державного регулювання експорту та імпорту товарів, які входять до «групи контрафактного ризику».

Література:

1. Відомості за півроку про підроблені товари. (Biannual information on euro banknote counterfeiting).European Centrel Bank. [Електронний ресурс] Режим доступу: www.ecb.int/press/pr/date/2011/html/pr110117_en.html

2. Загорский А. Л. Контрафакт и фальсификация. Защитные решения / А. Л. Загорский // Партнеры и конкуренты. – 2005. – № 5. – С. 4 – 5.

3. Кононенко О. Проблеми контрафактної продукції України. Український центр проблем стандартизації, сертифікації та якості [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.ukrndnc.org.ua/index.php?Itemid=42&id=18&option=com_content&sectionid=5&task=category
4. Митний кодекс України від 13.03.2012 // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 44-45, № 46-47, № 48, ст. 552.
5. Тимошенко Ю.Г. Моделі оцінки ринку інтелектуальної власності / Ю.Г. Тимошенко // БізнесІнформ. – 2012. – №4. – С. 69-71.
6. Ткачов М.М. Ринок контрафактної продукції в системі неформальної економіки / М.М.Ткачов // Вісник НТУ «ХП». – 2013. – № 22(995). – С. 89-95.
7. Украина вошла в 10-ку лучших производителей контрафакта [Электронный ресурс] – Режим доступу: <http://chr.com.ua/all-news/item/2421-ukraina-voshla-v-10-ku-luchshih-proizvoditelej-kontrafakta>
8. Чапкевич Л. Е. Контрафактная и фальсифицированная продукция: проблемы и пути их решения // Право и экономика. – 2005. – № 6. – С. 16-23.

Р.О. Мовчан, к.ю.н., доцент, доцент кафедри професійних та спеціальних дисциплін Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

**СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ВИКОРИСТАННЯ
ОЦІНОЧНИХ ПОНЯТЬ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ (НА ПРИКЛАДІ АНАЛІЗУ
ПОНЯТТЯ «ІНШІ ТЯЖКІ НАСЛІДКИ»)**

Статтю присвячено розкриттю змісту оціночного поняття «інші тяжкі наслідки», використаного для позначення суспільно небезпечних

наслідків як ознаки об'єктивної сторони складів злочинів. На прикладі конкретних законодавчих формулювань, закріплених у чинному Кримінальному кодексі України, та з урахуванням здобутків кримінально-правової доктрини сформульовано науково обґрунтовані рекомендації щодо тлумачення вказаного термінологічно звороту. Окреслено перспективи його використання в кримінально-правових нормах.

Ключові слова: інші тяжкі наслідки, загибель людей, оціночне поняття, тлумачення, кримінальний закон, суспільно небезпечні наслідки, склад злочину, криміналізація.

The article is devoted to the content of the evaluative concept of «other grave consequences» used to refer to dangerous consequences as features of the objective side of the crime sets. Based on example of specific legislative formulations, contained in the current Criminal Code of Ukraine, and taking into account achievements of criminal law doctrine scientifically proved recommendations for interpretation of the mentioned terminology turnover are formulated.

Keywords: other grave consequences, death of people, evaluative concept, interpretation, criminal law, socially dangerous consequences, crime set, criminalization.

Одним з основних напрямків розвитку сучасної кримінально-правової політики має стати оптимізація законодавчого оформлення оціночних понять, які використовуються в тексті кримінального закону. Проаналізувавши чинне вітчизняне кримінальне законодавство, ми виявили, що одним із найбільш часто вживаних у Кримінальному кодексі України (далі – КК) оціночних понять є логіко-граматична конструкція «інші тяжкі наслідки», яка зустрічається наразі в текстах сімдесяти трьох статей, розміщених у п'ятнадцяти з двадцяти розділів Особливої частини КК; лише її розділи III, V, XIV, XVI та XVII не містять у собі норм, в яких законодавче описання ознак складів злочинів здійснюється без використання термінологічного звороту «інші тяжкі наслідки».

З урахуванням: з одного боку, продемонстрованого вище факту вживаності досліджуваного поняття в різних розділах Особливої частини КК, а з іншого – тієї обставини, що зміст аналізованого звороту завжди залежить від тих понять, які позначають суспільно небезпечні наслідки, в поєднанні з якими він названий у диспозиції статті (частини статті) Особливої частини КК, поняттю «інші тяжкі наслідки» дуже складно (якщо взагалі можливо) надати

однакового значення для всіх складів злочинів. Але слід також зазначити, що, крім цих об'єктивних труднощів, уніфіковане трактування звороту «інші тяжкі наслідки» значно ускладнюється і через відсутність фактично будь-якої послідовності та системності при його використанні законодавцем у різних кримінально-правових нормах, у т. ч. передбачених одним розділом Особливої частини КК. Показовими в цьому аспекті можуть бути такі приклади.

У ст. 194 КК «Умисне знищення або пошкодження майна», до речі, як і в деяких інших статтях Особливої частини КК, присвячених умисному знищенню або пошкодженню майна (ст. 347 «Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу», ст. 347-1 «Умисне знищення або пошкодження майна журналіста», ст. 352 «Умисне знищення або пошкодження майна службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок», ст. 378 «Умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного», ст. 411 «Умисне знищення або пошкодження військового майна»), у кваліфікованому складі злочину наслідки у вигляді «загибелі людей чи інших тяжких наслідків» прирівнюються до умисного знищення або пошкодження майна, вчиненого шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом.

Водночас у статтях 194-1 і 270-1 КК («Умисне пошкодження об'єктів електроенергетики» та «Умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства», відповідно) «загальнонебезпечний спосіб» визнається кваліфікуючою ознакою злочину, а «загибель людей або інші тяжкі наслідки» – особливою кваліфікуючою ознакою.

«Завдяки» подібному законодавчому конструюванню ми отримали таку ситуацію: при тлумаченні поняття «інші тяжкі наслідки» в ст. 194 КК правозастосувач має орієнтуватися, крім «прив'язки» до «загибелі людей», і на те, що суспільна небезпека цих наслідків має бути співмірною з умисним знищенням або пошкодженням майна, вчиненим загальнонебезпечним способом. А при тлумаченні звороту «інші тяжкі наслідки» як ознаки складу злочину, передбаченого наступною за порядковим номером ст. 194-1 КК, яка є

спеціальною відносно ст. 194 КК (як і ст. 270-1 КК), правозастосувач, враховуючи той факт, що санкцією ч. 3 розглядуваної норми передбачено покарання, суттєво суворіше, ніж передбачене ч. 2 (позбавлення волі від восьми до п'ятнадцяти років та позбавлення волі від трьох до десяти років, відповідно), має виходити з того, що рівень суспільної небезпеки таких наслідків є набагато вищим, ніж в умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, вчиненого загальнонебезпечним способом.

Крім цього, обраний вітчизняним законодавцем спосіб конструювання кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак складів злочинів, передбачених ч. 2 ст. 194 та ч. 3 ст. 194-1 КК, породжує ще одне актуальне (як з практичної, так і з теоретичної точки зору) питання. Йдеться про те, чи включають у себе «інші тяжкі наслідки» як ознака складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 194-1 КК, настання в результаті умисного пошкодження об'єктів електроенергетики майнової шкоди в особливо великому розмірі.

У кримінально-правовій літературі поставлене питання докладно не розглядається, оскільки автори, котрі розкривають зміст «інших тяжких наслідків» як ознаки складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 194-1 КК, зазвичай, обмежуються посиланням на поняття «інших тяжких наслідків», розкритого при аналізі ст. 194 КК [1, с. 550; 2, с. 303; 3, с. 228]. Таке посилання, однак, не може допомогти відповісти на поставлене питання, адже при аналізі ст. 194 КК немає потреби з'ясувати, чи охоплюється «іншими тяжкими наслідками» настання «майнової шкоди в особливо великому розмірі», оскільки остання фігурує в ч. 2 ст. 194 КК (поряд з «іншими тяжкими наслідками») як самостійна кваліфікуюча ознака. Видається, що поставлене питання допускає дві відповіді на нього: одну, що спирається на закони логіки, іншу – на текст кримінального закону.

Звичайно, враховуючи основний безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ст. 194-1 КК, а також місцезнаходження цієї заборони в системі Особливої частини КК, логічно було б припустити, що спричинення внаслідок дій, вказаних у диспозиціях ч. 1 або ч. 2 ст. 194-1 КК, майнової шкоди в

особливо великому розмірі слід розцінювати як настання «інших тяжких наслідків» із відповідною кваліфікацією вчиненого за ч. 3 ст. 194-1 КК. Водночас відсутність у ч. 3 ст. 194-1 КК будь-якої альтернативи «іншим тяжким наслідкам», крім «загибелі людей», свідчить про те, що умисне пошкодження об'єктів електроенергетики має отримувати кримінально-правову оцінку з посиланням на ч. 3 ст. 194-1 КК як таке, що спричинило інші тяжкі наслідки, лише в тому випадку, коли такі дії призведуть до смерті або іншої фізичної шкоди здоров'ю людини.

Постає скоріш за все риторичне питання: якщо законодавець мав намір надати правозастосувачу чіткий сигнал про те, що умисне пошкодження об'єктів електроенергетики, яке заподіяло майнову шкоду в особливо великому розмірі, має визнаватися особливо кваліфікуючою ознакою розглядуваного складу злочину, то чому він не скористався (тим більше враховуючи розташування аналізованої заборони в розділі VI Особливої частини КК) типовою для статей цього розділу конструкцією, в т. ч. використаною в ст. 194 КК, прямо вказавши на такий вид наслідків перед наслідками у вигляді «загибелі людей чи інших тяжких наслідків»?

Як ще один приклад, що демонструє безсистемність законодавчих підходів, яка ще більше ускладнює з'ясування змісту поняття «інші тяжкі наслідки», можна навести ситуацію конструювання кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак однорідних злочинів, передбачених ст. 265 і ст. 267 КК.

Так, у ч. 3 ст. 265 КК особливо кваліфікуючими ознаками незаконного поводження з радіоактивними матеріалами законодавець визнав вчинення таких дій повторно або за попередньою змовою групою осіб, або якщо вони спричинили загибель людей, майнову шкоду у великому розмірі, значне забруднення довкілля чи інші тяжкі наслідки. Подібне конструювання загалом слід визнати вдалим, адже: з одного боку, воно максимально враховує особливість розглядуваної кримінально-правової норми (зокрема, той факт, що внаслідок вчинення передбачених у ній дій можливим є настання різного роду наслідків – як загибелі людей, так і майнової шкоди чи забруднення довкілля); з

іншого, знову ж враховуючи багатооб'єктність злочину, дозволяє тлумачити як «інші тяжкі наслідки» і інші, не передбачені ч. 3 ст. 265 КК наслідки, які за характером та рівнем суспільної небезпеки можна порівняти із «загибеллю людей», «майновою шкодою в особливо великому розмірі» або «значним забрудненням довкілля».

Конструюючи ж кваліфікуючі ознаки в ст. 267 КК – кримінально-правовій забороні, багато в чому подібній до ст. 265 КК, законодавець чомусь обмежився вказівкою лише на «загибель людей або інші тяжкі наслідки». При цьому є підстави вважати, що, наприклад, незаконне пересилання радіоактивних матеріалів, як і порушення правил поводження з ними, здатне спричинити, зокрема, значне забруднення довкілля, тим самим значно підвищуючи ступінь суспільної небезпеки такого діяння. Але, на відміну від ст. 265 КК, конструювання якої дозволяє кваліфікацію в подібних випадках за ч. 3, відповідно до ст. 267 КК такі дії мають отримувати кримінально-правову оцінку з посиланням на ч. 1 цієї статті, оскільки поняття «інші тяжкі наслідки» як ознака складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 267 КК, з огляду на особливість законодавчого формулювання останньої (вказівку в ній на єдину альтернативу «іншим тяжким наслідкам» у вигляді «загибелі людей»), має тлумачитись лише як завдання певної фізичної шкоди здоров'ю людини.

Отже, підсумовуючи написане, ми дійшли до висновку, що за продемонстрованої ситуації, коли законодавець надає поняттю «інші тяжкі наслідки» різного значення навіть у межах одного розділу Особливої частини КК, вести мову про уніфікованість тлумачення аналізованого оціночного поняття в кримінальному законодавстві загалом не доводиться, що призводить до значного зниження ефективності дії кримінального закону. Це, у свою чергу, переконує нас у необхідності оптимізації законодавчого закріплення поняття «інші тяжкі наслідки», яка б сприяла створенню системи чітких орієнтирів, на які зможе опиратися правозастосувач при тлумаченні поняття «інші тяжкі наслідки».

Література:

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 9-те видання, переробл. та доповн. – К. : Юридична думка, 2012. – 1316 с.
2. Кваліфікація злочинів : навч. посіб. / За ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – К. : Істина, 2010. – 430 с.
3. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – 1040 с.

М.Л. Погребицький, к. держ. уп., професор спеціальної кафедри 8 Національної академії СБУ

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ БОРОТЬБИ З ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

У ХХІ столітті однією з основних загроз безпеки світового співтовариства, його демократичного та економічного прогресу є транснаціональна організована злочинність. Це явище приймає глобальний характер, його масштаби і руйнівний вплив являють собою таку силу, яка загрожує розвитку будь-якої з держав.

Що стосується України, то в ній транснаціональна злочинність за кількістю скоєних злочинів і за їх тяжкістю досягла такого розмаху, що вона становить загрозу для національної безпеки країни, про що свідчать кримінологічні дослідження М. Л. Давиденко [2], В. В. Ремського[3], О. Л. Тимчука [4] та ін.

У той же час посилюються політичні амбіції транснаціональної організованої злочинності, її технічна оснащеність, озброєність, в її структурі

починають превалювати такі небезпечні форми як захоплення заручників, бандитизм, тероризм, наркобізнес і т. ін.

У числі заходів боротьби із злочинністю з боку правоохоронних органів в цілому і регіональних зокрема, є попередження та припинення негативних проявів в економічній, політичній і соціальній сферах, формування регіональних систем боротьби із злочинністю, удосконалення нормативно-правового забезпечення цієї діяльності.

Безпосередньо управління боротьби з транснаціональною організованою злочинністю передбачає розробку і реалізацію комплексу спеціальних загальноорганізаційних, запобіжних і правоохоронних заходів. Серед них важливе місце покликані займати кримінально-правові, кримінально-процесуальні, кримінально-виконавчі, фіскально-фінансові, оперативно-розшукові та інші заходи, які повинні бути засновані на загальному аналізі кримінальної ситуації, її прогнозі. Мова йде про спеціальні заходи, оскільки основний об'єкт боротьби – це самі організовані злочинні формування і вже не окремі злочини, а їх складна і розгалужена злочинна діяльність.

Причому в сучасних умовах (при наявності обмеженості ресурсів) особливо важливий той аспект забезпечення ефективності, який пов'язаний з кращою організацією правоохоронної діяльності на рівні держави.

Безумовно, що для ефективної боротьби з транснаціональною злочинністю Україна має стати сильною державою, що має чітке бачення мети боротьби, а також можливостей її реалізації.

Для протидії транснаціональній організованій злочинності в Україні необхідне підвищення ролі держави у всіх сферах життя суспільства, саме держава має виступити одним з основних факторів економічних і соціальних перетворень, стати реальним гарантом проголошених Конституцією України прав і свобод громадян.

Також необхідно виробити, а ще важливіше реалізувати, чітку державну політику боротьби з цим явищем, чітко визначити шляхи і засоби протистояння кримінальному натиску, розробити на основі реалістичної, виваженої оцінки

обстановки, закономірностей, можливостей, тенденцій суспільного розвитку, стратегію і конкретні заходи щодо зниження злочинності.

Суспільство потребує прийняття основоположного політико-правового документу, який, відповідно до Закону «Про основи національної безпеки України» [2], визначає стратегію протистояння кримінальним загрозам, вихідні положення і головні напрями політики держави у сфері боротьби з транснаціональною злочинністю.

Потрібен якісно новий рівень управління силами, задіяними на антикримінальному фронті, консолідація державних органів і структур громадянського суспільства, узгодженість дій усіх гілок влади, координація не лише у межах правоохоронної системи, але і на владно-управлінському рівні як у регіонах України, так і у масштабах всієї країни.

Політико-правовий документ, що визначає засади державної політики у сфері боротьби з транснаціональною злочинністю, у разі його ухвалення на рівні вищої державної влади, має стати документом довгострокової дії, реалізація якого сприятиме об'єднанню зусиль влади і здорових сил суспільства на пріоритетних напрямках протидії цьому негативному соціальному явищу і, у кінцевому підсумку, подолання нинішньої, вкрай гострої, кримінальної ситуації.

У політичному, у тому числі міжнародному плані, дуже важливо, щоб українська держава прямо та недвозначно заявила світовій спільноті про свою непримиренність по відношенню до злочинності, у тому числі транснаціональної, про рішучість і готовність вести з нею безкомпромісну боротьбу.

Державна політика боротьби із злочинністю покликана забезпечити максимально можливе обмеження цього негативного явища, зведення його до такого рівня, при якому злочинність перестане бути загрозою національній безпеці, здатної підірвати підвалини життя суспільства, повернути його розвиток назад.

Вважається, що в основоположному політико-правовому документі, що визначає основи державної політики боротьби з транснаціональною злочинністю, доцільно дати коротку, об'єктивну характеристику кримінологічної ситуації в країні, факторів, що впливають на злочинність, визначити економічні, соціально-політичні, ідеологічні та організаційно-правові передумови протидії злочинності. Як пріоритетний напрям боротьби із злочинністю має бути чітко визначене загальне і спеціальне попередження цього негативного явища.

Вирішальною умовою забезпечення ефективності попередження транснаціональної злочинності є відновлення і розвиток зв'язків правоохоронних та інших державних органів з населенням.

З метою попередження злочинів державі необхідно активніше налагоджувати і розвивати співпрацю з політичними партіями та рухами, релігійними конфесіями, недержавними ЗМІ; сприяти як відродженню традиційних (громадські пункти охорони порядку, добровільні народні дружини, ради профілактики на підприємстві та ін), так і створенню нових громадських структур профілактичної спрямованості; підтримувати зусилля з попередження правопорушень, що здійснюються комісіями у справах неповнолітніх і захисту їх прав, а також вуличними, квартальними, домовими комітетами, козачими формуваннями, батьківськими радами шкіл, опікунськими, благодійними та іншими недержавними організаціями.

Для формування цілісної державної політики боротьби із злочинністю велике значення має вироблення принципів, основних ідей, які визначають завдання і напрями діяльності всіх гілок державної влади і правоохоронних органів у даній сфері.

На нашу думку, в сучасних умовах в українському суспільстві і державі доцільно виділити такі основні принципи державної політики у сфері боротьби зі злочинністю: соціально-економічна обґрунтованість; законність, справедливість і гуманізм; демократизм; адекватне реагування на кожний

злочин; інтенсивність і наступальність; відповідність заходів боротьби із злочинністю міжнародним правовим актам.

Особливе неприйняття у прихильників ліберальної кримінальної політики викликає принцип інтенсивності і наступальності: вони схильні бачити в ньому заклик повернутися до обвинувального ухилу кримінального судочинства, нехтування правами громадян, що потрапляють в його орбіту.

Однак, наступальність у боротьбі із злочинністю несумісна з надзвичайними заходами, вона передбачає планомірне нарощування різного роду зусиль у суворій відповідності з законом. Неприпустимі як обвинувальний ухил і розрахунок тільки на суворість кримінальної репресії, так і невиправданий лібералізм, який фактично веде до безкарності правопорушників.

В інтересах боротьби із злочинністю необхідно в повній мірі використовувати механізм державного примусу, включаючи відповідні кримінально-процесуальні та кримінально-виконавчі засоби. Разом з тим наступальність передбачає випередження дій злочинців, послідовну реалізацію превентивного підходу до справи протидії злочинності. У разі вчинення злочину мають бути вжиті всі заходи, які виключали б для злочинця можливість уникнути слідства і суду, продовжувати свою протиправну діяльність, приховати сліди злочину, сховати майно, здобуте протиправним шляхом.

Усі перераховані принципи взаємопов'язані, жоден з них не може тією чи іншою мірою «конкурувати» з іншими. Принципи кримінальної політики єдині і обов'язкові для кожної з гілок державної влади: законодавчої, виконавчої, судової. Неухильне їх дотримання покликане забезпечити узгодженість у діяльності всіх державних органів. Порушення принципів державної політики, від кого б воно не виходило, повинно тягти за собою особисту відповідальність посадових осіб, з вини яких воно було допущено.

З урахуванням викладеного, подальший розвиток системи, спрямованої на управління боротьбою з транснаціональною злочинністю, бачиться у

забезпеченні прямої регулюючої дії принципів державної політики у сфері боротьби з транснаціональною злочинністю шляхом їх закріплення у законодавчих та інших правових актах.

Література:

1. Давиденко М.Л. Про показники та тенденції злочинності в Україні / М.Л. Давиденко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, 2011. – № 3. – С. 179-184. -
2. Про основи національної безпеки України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 39, ст. 351.
3. Ремський В.В. Кримінологічна характеристика організованої злочинності та деякі питання щодо її запобігання / В. В. Ремський // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика), 2012. – № 2. – С. 214-221.
4. Тимчук О. Л. Злочинність в Україні: сучасний стан, тенденції, детермінація // Вісник Запорізького національного університету № 2(І), 2012. – С. 223 – 231.

М.О. Сергатий, к.ю.н., доцент, заступник
директора Інституту права імені
Володимира Сташиса Класичного
приватного університету

ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИНУ ЗА КК УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ)

Кримінальне право України протягом останнього століття пройшло, за оцінками різних дослідників, принаймні три періоди, які ототожнюють відповідні його зміни. Звісно, що така періодизація є, певним чином, умовною, але зважаючи на соціально-політичні, економічні та інші передумови її можна визначити таким чином:

- перший період до 1917 року, або дореволюційний період, коли на теренах сучасної України діяло Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 року;
- другий період 1917-1991 роки, або період радянської доби, який характеризувався становленням та розвитком радянського кримінального законодавства на базі Кримінальних кодексів 1922 та 1927 років, а також Основних начал кримінального законодавства Союзу РСР 1924р., а згодом Основ кримінального законодавства СРСР та союзних республік 1958р., та прийняттям та функціонуванням Кримінального кодексу Української РСР 1960 року;
- третій період з 1991 року – період незалежності, який характеризується розробкою нового кримінального законодавства – чинного Кримінального кодексу України 2001 року.

Не вдаючись до ретельного аналізу кримінального законодавства кожного з визначених нами періодів, зазначимо його високий рівень, системну побудову матеріалу, чітко сформовану структуру як у цілому, так і його Загальної та Особливої частин, оптимальним та чітко сформульованим переліком окремих норм та інститутів кримінально-правового захисту. Кримінальне законодавство радянської доби, а згодом і незалежної України свідчить про стабільність та динамізм. Під керівництвом відомих вітчизняних фундаторів кримінального права – В.В. Сташиса, В.Я. Тація, М.І. Бажанова та багатьох інших сформувалися класичні юридичні школи українського кримінального права. Особливо великий внесок у розбудову кримінального права здійснено харківською юридичною школою, на базі якої створено Національну академію правових наук. І саме цією школою напрацьовано двадцять вісім томів матеріалів при розробці наукової теми „Кримінальне право: проблеми теорії та практики застосування”, які лягли в основу чинного Кримінального кодексу України 2001 року.

Високий рівень вітчизняного кримінального законодавства можна проілюструвати на прикладі порівняльного аналізу визначення злочину за КК України та кримінальними законами деяких зарубіжних країн світу.

Поняття злочинного діяння є центральним у будь-якій правовій системі. Проте у кримінальних законах ряду країн світу воно не має закріплення на законодавчому рівні. Немає загальної дефініції злочину в кримінальному законодавстві Англії, Франції, Італії, США (федеральному і деяких штатів), Японії. У зазначених країнах воно дається або в судових рішеннях, причому стосовно до конкретних його видів, або в науковій літературі, джерелах з кримінального права, тобто носить доктринальний характер.

У законодавстві, а також в юридичній літературі провідних зарубіжних країн можна зустріти багато різних визначень злочинного діяння. Деякі законодавці та науковці є прихильниками формального визначення, тобто такого, в якому не розкривається соціальна сутність злочину і яке визначає злочин як діяння, заборонене нормами права під загрозою покарання. Інші роблять спроби визначити злочин виключно «матеріально», тобто через ознаку суспільної небезпеки. Треті пропонують доволі різні варіанти змішаних концепцій, вбачаючи в понятті злочину як формальну, нормативну ознаку (заборонність діяння кримінальним законом), так і матеріальну ознаку (його суспільну небезпеку).

Зіставляючи іноземні визначення злочину з вітчизняною кримінально-правовою доктриною, можна помітити, що жодне з них не містить всієї кількості ознак, які перераховуються у кримінальному законодавстві України та інших колишніх союзних республік СРСР (вчинення діяння суб'єктом злочину, винність, суспільна небезпека, протиправність і караність). Доволі часто вони містять лише одну або дві з перерахованих вище ознак.

Формальне визначення злочину міститься в КК Німеччини, Норвегії, а також багатьох штатів США. Так, згідно ч.1 § 12 КК Німеччини «Злочинами є протиправні діяння, за вчинення яких передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від одного року і більше» [1, с. 125]. Під

протиправним діянням, в свою чергу, розуміється таке, «яке становить склад злочину, передбачений кримінальним законом» (п. 5 § 11) [1, с. 124].

Згідно зі ст. 40-1-104 КК штату Колорадо, злочин визначається як «порушення будь-якого закону штату або описана таким законом поведінка, за яку можуть бути призначено штраф або тюремне ув'язнення» [2].

В юридичній літературі багато вчених також дають формальне визначення поняття злочину, вважаючи, що воно повністю виключає його спірність. Згідно з такими визначеннями, злочинне діяння – це «будь-яка дія або бездіяльність, яку суспільство забороняє під загрозою кримінальної санкції» (Франція, Ж. Прадель); «порушення фундаментальних групових норм» (Франція, М. Грапен) [3, с. 152]; «поведінка, яка точно описана в кримінальному законі» (США), «вид неприйнятної поведінки, що карається законом» (США) [4]; «Матеріальна поведінка, вчинена під впливом бажання, передбачена законом і така, що ним не виправдовується» [5, с. 70].

Як видно, наведені визначення містять лише дві ознаки злочину – протиправність і караність. І при такому підході до визначення поняття злочину втрачається його антисуспільна сутність; стає незрозумілим, чому законодавець вирішив криміналізувати те чи інше діяння; чим керувався той, хто застосовує закон, звільняючи особу, яка вчинила малозначне, але формально злочинне діяння, від покарання.

Американський юрист Г. Пекер визнає, що таке визначення «неминуче є тавтологічним; воно нам не говорить нічого про те, якою є або повинна бути сутність кримінального правопорушення згідно з законом» [4]. Це також усвідомлюють і деякі інші теоретики і роблять спроби вийти за межі замкнутого кола формального визначення. Повністю ігноруючи законодавчі критерії, вони найчастіше визначають злочин виключно «матеріально», тобто через ознаку суспільної небезпеки: «поведінка, яка суперечить благополуччю суспільства» (США, Г. Сайкс), «порушення норм поведінки і сукупності духовних цінностей суспільства» (США, У. Реклісс), «всяке порушення права,

що розглядається з точки зору шкідливої спрямованості такого порушення проти суспільства в цілому» (Англія, Стифен) [4].

КК Італії хоча і не містить жодного визначення злочинного діяння, проте має визначення причинного зв'язку: „...ніхто не може бути покараний за діяння, передбачене законом як злочинне, якщо шкідливий чи небезпечний результат, від якого залежить наявність злочинного діяння, не є наслідком його дії чи бездіяльності” (ст. 40). З цього визначення зрозуміло, що як ознака злочинного діяння розглядається альтернативно – шкідливість чи небезпечність [6].

Представники третьої групи юристів дають більш збалансовані визначення злочину, що містять як формальні, так і матеріальні ознаки злочину. Так, наприклад, американський юрист Р. Перкінс пише, що «кримінальним правопорушенням є соціальна шкода, яка визначається і карається по закону». Укладачі енциклопедичного словника англійського права визначають злочин як «дію або невиконання обов'язків, які заподіюють шкоду суспільству і заборонені законом під страхом покарання, що накладається державою» [4]. Відомий англійський дослідник у галузі кримінального права Джонс дає більш розгорнуте формулювання злочину, визначаючи його як «незаконну дію, бездіяльність або подію, незалежну від того, чи є вона цивільним правопорушенням чи ні, основним наслідком якої є те, що правопорушник, якщо він виявлений і вирішено його переслідувати, переслідується від імені держави і якщо він визнаний винним, підлягає покаранню незалежно від того наказано йому чи ні, здійснити компенсацію потерпілому». [7, с. 54].

Тобто, проведений нами аналіз показав, що за кримінальним законодавством провідних держав світу не існує загального визначення поняття злочину, а також узагальнених його основних ознак. Досить часто при спробах дати визначення злочинного діяння правознавці посилаються на думку, висловлену англійським юристом Еткіним в 1931 р., про те, що «якість, яка властива кримінальному діянню, не може бути зрозуміла інтуїтивно або розкрита за допомогою яких-небудь стандартів за винятком одного, який вимагає, щоб діяння було заборонено під страхом покарання». Також і в США є

представники юридичної науки, які вважають, що «точно, правильно і достовірне визначення кримінального правопорушення навряд чи може бути взагалі досягнуто» [4].

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що дослідження досвіду застосування Кримінального кодексу України 2001 року у порівнянні з кримінальними кодексами зарубіжних країн (на прикладі визначення поняття злочину), дає підстави вважати його дієвим і достатньо ефективним правовим інструментом реалізації державної політики у сфері боротьби зі злочинністю в Україні.

Література:

1. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 524 с.
2. Крылова Н.Е., Серебренникова А.В. Уголовное право современных зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии). Учебное пособие // [Электронный ресурс]: <http://ex-jure.ru/law/news.php?newsid=513>
3. Есаков Г.А., Крылова Н.Е., Серебренникова А.В. Уголовное право зарубежных стран. – М.: Проспект, 2009. – 336 с.
4. Козочкин И.Д. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть: Учебное пособие / Под ред. и с предисл. И.Д. Козочкина. — М.: Омега-Л, Институт международного права и экономики им. А.С. Грибоедова, 2003. – 576 с.
5. Малиновский А.А. Уголовное право зарубежных государств. – М.: Новый Юрист, 1998. – 128 с.
6. Уголовный кодекс Италии(наитальянском)// [Электронный ресурс]http://translate.google.ru/translate?hl=ru&langpair=en%7Cru&u=http://www.drze.de/in-focus/euthanasia/modules/the-penal-code-of-italy%3Fset_language%3Den.
7. Хохлова І.В., Шем'яков О.П. Кримінальне право зарубіжних країн (в питаннях та відповідях): Навчальний. – Київ: Центр навчальної літератури, 2006. – 256 с.

А.М. Соловйова, к.ю.н., докторант кафедри кримінального права Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ВЛАСНОСТІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

У статті аналізуються питання кримінально-правової охорони власності за законодавством Республіки Польща. Розкриваються переваги чинного Кримінального Кодексу Республіки Польща порівняно із його попередником. Аналізуються такі складі злочинів як крадіжка та розбій.

Ключові слова: злочин, крадіжка, грабіж, розбій, чуже майно, майнова шкода.

This article analyzes the question of criminal protection of property under the laws of Poland. In this article revealed the benefits of the Criminal Code of the Republic of Poland in comparison with its predecessor. Author analyzes such offenses as theft and robbery.

Keywords: crime, theft, burglary, robbery, alien property, property damage.

У Кримінальному кодексі Республіки Польща відповідальність за посягання на власність встановлена у главі XXXV, яка має назву «Злочини проти майна» [1]. Кримінальний кодекс 1997 р. визначає терміни «майнова вигода», «майно значної цінності» і «майно великої цінності» в глосарії, встановленому законом (ст. 115 § 4,5 і § 6 Кримінального кодексу).

У чинному КК Польщі вживається термін «рухома річ». У кримінально-правовій літературі, однак, підкреслюється, що оцінювати річ як рухому у кримінальному праві слід виходячи з її фізичних властивостей. Наприклад, за рухому річ визнаною була стодола, чековий бланк, але не знайдено цієї властивості в паспорті особи [2]. Спосіб визначення сфери значення поняття «рухома річ» в цивілістиці, не співпадає з таким у науці кримінального права. Значення такого поняття в кримінально-правовій доктрині є розширеним. Крім того, у § 9 ст. 115 КК Республіки Польща міститься легальне визначення поняття рухомого майна або предмету. Згідно з яким, до рухомого майна або предмету слід відносити польську або чужу грошову одиницю або інший

платіжний ресурс, а також документ, що дає право на отримання грошової суми або обов'язкової виплати капіталу, відсотків, на участь в отриманні прибутку чи право на участь у спільній діяльності.

Крім того, в кримінальному кодексі знаходяться особливі види крадіжки з погляду на предмет, що не є "рідчю", такий як комп'ютерна програма (ст. 278 § 2) або енергія чи карточка, що дає право до отримання грошей з банкомату (ст. 278 § 5). Ця законодавча новела пов'язана з сучасними формами викрадення майна, які виникають з розвитком сучасних технологічних ресурсів. Наслідком цього є те, що термін "рухома річ" в кримінальному праві не є тотожним з трактуванням його цивілістикою, оскільки охоплює ширше коло речей [3, с. 377].

Варто звернути увагу особливо на три види злочинів, визначених в кримінальному кодексі, як то: крадіжка, привласнення та шахрайство, відповідальність за які передбачена відповідно в ст. 278, 284 і 286 КК.

Сучасне польське законодавство встановлює відповідальність за крадіжку в ст. 278 КК, а інші модифіковані різновиди цього злочину передбачені в наступних статтях Кримінального Кодексу. Основний склад злочину полягає в заволодінні з метою привласнення чужою рухомою рідчю. Так само законодавець пеналізує дії того, хто краде (без згоди призначеної особи отримує) комп'ютерну програму з метою досягнення майнової вигоди (ст. 278 § 2). Наступним типом забороненої поведінки є крадіжка електричної енергії або картки, що дає право до зняття грошей з банківського автомата, - ст. 278 § 5 КК.

Крадіжка, як загальне діяння для цієї групи злочинів, полягає в заволодінні чужою рухомою рідчю з метою привласнення. При цьому, мова йде про речі, які мають економічну цінність. Річ, яка є об'єктом крадіжки, повинна бути чужою, тобто становити чиньсь власність, або бути об'єктом володіння в цивільно-правовому розумінні.

Крадіжка нерухомості тут неможлива, однак речі, відокремлені від нерухомості (наприклад, демонтований з дому камін) можуть бути предметом крадіжки. Також річ, складова спільної власності, може бути предметом

крадіжки, скоєної одним власником на шкоду іншому. Дії злочинця при крадіжці повинні, згідно з польським законодавством, полягати у захопленні речі, тобто, вилучення її з фактичного володіння іншої особи проти його волі. Злочин вважається закінченим з моменту настання наслідку у вигляді зміни власника речі шляхом дій злочинця. Крадіжка може бути вчинена лише з прямим умислом.

Кримінальний кодекс Польщі не знає поняття "грабіж". Польський КК містить тільки кримінальну відповідальність за розбій. Розбій (арт. 280 КК) полягає в захопленні чужої рухомої речі з метою привласнення при використанні одного із таких способів: 1) застосування насильства стосовно особи; 2) загрози негайного застосування насильства (психічне насильство); 3) доведення особи до несвідомого або беззахисного стану.

При цьому насильство щодо особи означає безпосереднє фізичне вплив на людину, яке унеможлиблює опір, або фізично впливає на його волю. Загроза негайного застосування насильства повинна виражатися словами, або іншим способом, причому виконання загрози повинна настати через короткий час після її вираження. Доведення до несвідомого або безпорадного стану, як спосіб вчинення розбою, полягає у створенні стану, в якому потерпілий не може протистояти захопленню речі, напр., перебувати в стані наркотичного або алкогольного сп'яніння. Кваліфікований вид розбою має місце тоді, коли злочинець використовує вогнепальну зброю, ніж або інші небезпечні предмети або засоби, а також, якщо він діє спільно з іншою особою, яка використовує таку зброю або інші небезпечні предмети або засоби (арт. 280 § 2 КК) [4, с. 558]. Словник польської мови небезпечним предметом визначає рухому "річ, яку чуттєво сприймають як особливий елемент реальності; витвір людської праці" [5, с. 182].

Такій меті може також, крім використання, служити демонстрування небезпечного знаряддя, щоб породити в потерпілого переконання про реальну загрозу йому з боку винного. Верховний суд принципово вказав, що факт того, що звинувачені, з метою вчинення викрадення, проникли до квартири і

тримаючи в руках один сокиру, а інший ніж спеціально пристосований для ураження, тримаючи такі знаряддя так, щоб вони були видимі, та зажадали отримання грошей, доводить те, що в їх діях наявні ознаки розбою [6, с. 80].

Отже, чинному Кримінальному кодексу Польщі, на перший погляд, вдалося врегулювати чимало спірних позицій щодо розуміння злочинів проти майна. Так, цим кодексом передбачена рівна охорона власності, незалежно від її форм, предмет майнових злочинів визначається як «чуже майно». Але, як справедливо вказують сучасні польські науковці і чинний КК Польщі не позбавлений недоліків. Так, для того, щоб простежити повну систему кримінально-правового захисту власності, слід зазначити, що деякі із злочинів, які посягають на власність та зазначені у главі XXXV Кримінального кодексу, можливо віднести до інших глав КК. Мова йде, наприклад, про ст. 290 КК Польщі, якою передбачена кримінальна відповідальність за крадіжку як здійснення вирубки дерева в лісі з метою привласнення.

Література:

1. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny. <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970880553>
2. Malicka A., Sikora M. Prawnokarna ochrona własności / Anna Malicka, Michał Sikora // www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/.../0024.pdf.
3. Dąbrowska-Kardas M., Kardas P. [w:] A. Zoll (red), Kodeks karny. Część szczegółowa. / M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas. - Tom III. – 1440 s.
4. Marek A. Prawo karne. / Andrzej Marek. — Warszawa, C. H. Beck. 2001-705 s. 6. Wielki słownik polsko-rosyjski. D. Hessen. R. Stypula — Warszawa, WP. 1998-1500 s.
5. Słownik języka polskiego, op. cit., s. 965. Por. też Słownik języka polskiego, t. VII, PWN, Warszawa 1965, - s. 182.
6. Wiatrowski P. Znamiona rozboju kwalifikowanego / Piotr Wiatrowski // Prokuratura 78 i Prawo 4, 2007. – S. 78-93.

О.Л. Тимчук, к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права Інституту управління і права Запорізького національного технічного університету

ІНДИКАТОРИ СОЦІАЛЬНОЇ ПАТОЛОГІЇ У СУЧАСНОМУ СВІТІ: КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Одним із проявів соціальної патології в сучасному світі є умисне заподіяння смерті іншій людині (вбивство) або самому собі (самогубство). Незважаючи на той факт, що вбивства та суїциди вчиняються в усіх державах світу, навіть побіжний огляд відповідних статистичних даних свідчить про суттєві відмінності у поширенні цих форм соціальної девіації у світі. З-поміж багатьох видів соціально-патологічної поведінки нами були обрані саме умисні вбивства та суїциди, враховуючи, по-перше, їхню низьку латентність в будь-якій країні (для самогубств – меншою мірою), а, по-друге, той факт, що саме такі діяння найбільш точно характеризують ступінь і масштаби соціальної патології в тій або іншій державі, зокрема, рівень поширення агресії в суспільстві.

За даними Управління ООН з наркотиків і злочинності, середньосвітовий індекс умисних вбивств у 2012 р. склав 6,2 (тут і далі всі дані наведено із розрахунку на 100 тис. жителів) [1]. За індексом умисних вбивств усі держави світу умовно можна розподілити на шість таких груп:

1) держави із дуже низьким рівнем умисних вбивств, в яких цей показник не перевищує 2. Це переважно розвинуті держави Європи, зокрема, Австрія, Норвегія, Іспанія, ФРН, Швеція, Чехія, Ірландія, Франція; деякі розвинуті країни Азії (Японія, Корея, Сінгапур), окремі арабські держави (Бахрейн, Кувейт), деякі інші азійські країни (Бруней, Китай, В'єтнам). До цієї ж групи належать: в Африці – Туніс, Марокко, Алжир, Єгипет, в Океанії – Австралія, Нова Зеландія, Палау; в Північній Америці – Канада.

2) держави із низьким рівнем умисних вбивств, в яких цей показник складає від 2 до 5. До цієї групи належать: в Європі – Білорусь, Румунія, Фінляндія, Латвія, Албанія, в Азії – Азербайджан, Грузія, Ізраїль, Іран, Індія, Таїланд; в Африці – Лівія, Маврикій, Нігер; в Латинській Америці – Чилі та Болівія; в Північній Америці – США.

3) держави із середнім рівнем умисних вбивств, в яких цей показник складає від 5 до 10. До цієї групи належать: в Європі – Молдова, Естонія, Україна, Росія; в Азії – Індонезія, Філіппіни, Монголія; в Латинській Америці – Уругвай, Гаїті, Болівія, Коста-Ріка, Куба, Аргентина; в Африці – Мадагаскар, Мозамбік, Малі, Сенегал.

4) держави із високим рівнем умисних вбивств, в яких цей показник складає від 10 до 30. Це переважно держави Африки (Намібія, Ботсвана, Судан) та Латинської Америки (Нікарагуа, Мексика, Бразилія). До цієї ж групи входять окремі держави Азії (М'янма) та Океанії (Папуа-Нова Гвінея).

5) держави із надзвичайно високим рівнем умисних вбивств, в яких цей показник перевищує 30. Це переважно держави Центральної (Беліз, Гватемала, Сальвадор, Гондурас) і Південної Америки (Колумбія, Венесуела), Вест-Індії (Ямайка, Багамські острови, Домініканська республіка, Сент-Кітс і Невіс), а також окремі країни Африки – ПАР, Лесото, Свазіленд, Замбія, Кот-Д'Івуар.

Станом на 2013 р. найвищий у світі індекс умисних вбивств реєструвався в Гондурасі (84.3), а найнижчий – в Японії (0.3). Таким чином, цей показник центральноамериканської держави перевищує східноазійську у 281 раз.

Слід звернути увагу, що існує в основному зворотна пропорційна залежність між рівнем умисних вбивств та рівнем суїцидів як ще одним ключовим індикатором соціальної патології. У 2012 р. середньосвітовий індекс самогубств склав 11,4 [2]. За співвідношенням цих показників держави світу можна умовно поділити на чотири групи:

1) держави із високим рівнем як вбивств, так і самогубств – Гаяна (19.5/44.2) та КНДР (15.2/38.5). Близькі до цієї групи деякі африканські країни, зокрема, Судан (24.2/17.2), Бурунді (21.7/23.1), Танзанія (24.5/24.9), Уганда

(36.3/19.5), а також Суринам (9.3/27.8), В пострадянських державах рівень умисних вбивств переважно вище середнього, а рівень самогубств високий: Росія – 9/19.5, Казахстан – 7.8/23.8, Україна – 4.7/16.8, Литва – 6.8/28.2, Білорусь – 3.6/18.3.

2) держави із високим рівнем вбивств, але низьким/середнім рівнем суїцидів – Беліз (45/2.6), Гондурас (84.3/5.5), Ямайка (43/1.2), Венесуела (53.6/2.6), ПАР (32/3), Сальвадор (40/13.6), Колумбія (32/5.4).

3) держави із низьким/середнім рівнем убивств, але високим рівнем суїцидів – Шрі-Ланка (3.6/28.8), Республіка Корея (0.86/28.9), Японія (0.3/18.5), Угорщина (1.54/19.1), Непал (2.8/24.9).

4) держави із низьким рівнем як убивств, так і суїцидів – Саудівська Аравія (1/0.4), Єгипет (1.2/1.7), Йорданія (2/1.1) Алжир (1.5/1.9), Азербайджан (2.1/1.7), Вірменія (1.8/1.9), Кувейт (1.4/1.8), Туніс (1.1/2.4), Кіпр (1.7/4.7).

Сума рівня умисних вбивств та рівня суїцидів характеризує індекс соціальної патологічності суспільства/країни. В цілому найвищий у світі цей показник в таких державах, як Гондурас (89.8), Гаяна (63.7), Венесуела (56.2), Уганда (56), Сальвадор (54), КНДР та Замбія (в обох – 54). З пострадянських держав найвищим цей показник є в Литві (33; у 2000 р. – 55), Казахстані (32.6; у 2000 р. – 54) та в Росії (29; у 2000 р. – 63); в Україні він складає 21.5 (у 2000 р. – 39). Найнижчі у світі показники соціальної патологічності в деяких ісламських державах, зокрема, в Саудівській Аравії (1.4), Азербайджані (2.7), Єгипті (2.9), а серед західних країн – в Греції (5.3). Водночас слід підкреслити, що самі по собі ці показники, у відриві від інших чинників, ще не свідчать про благополуччя того або іншого суспільства: наприклад, Азербайджан та Єгипет – бідні, авторитарні та корумповані держави, а Греція – одна з найбільш неблагополучних і «проблемних» країн ЄС.

Рівень умисних вбивств, як і суїцидів, детермінується всією сукупністю економічних, політичних, правових, культурно-цивілізаційних та інших чинників у їх взаємодії, при цьому неможливо заздалегідь визначити конкретну роль і значення кожного з них в цій детермінації. Проблема полягає ще й у

тому, що загальні статистичні дані не дозволяють дізнатися про кримінологічно значущі особливості структури рівня вбивств та самогубств, тобто про питому вагу цих діянь за об'єктивними та суб'єктивними параметрами. Зрозуміло, що без знання мотивації таких дій не можна дати повну характеристику та створити адекватну картину їх причин. Але це не означає, що наведені цифри взагалі не придатні для наукового аналізу – на статистично значущому рівні суб'єктивні чинники врівноважуються об'єктивними, тобто за ними можна простежити певні соціальні закономірності. При цьому проблема детермінації самогубств є значно складнішою, ніж причин убивств, потребуючи комплексного глибокого аналізу. В цілому найнижчий рівень умисних вбивств та суїцидів спостерігається в державах мусульманської цивілізації (переважно – незалежно від рівня життя), що можна пояснити так званим традиційним типом суспільства, сильними авторитарними елементами цієї релігії (вплив суспільних традицій, мінімальна соціальна атомізація) тощо. Саме мусульманські країни та деякі інші (зокрема, Бутан, Непал) є найменш модернізованими та найменше зазнали впливу західних цінностей. Водночас соціокультурної особливості західної цивілізації в країнах її репрезентантах в основному не призводять до високого рівня вбивств, а навпаки. Саме тому найвищий рівень умисних вбивств в державах, де загалом висока насильницька злочинність та існує ціла субкультура насильства (Латинська Америка, Вест-Індія, чимало країн Африки). Проте в будь-якому випадку цивілізаційна приналежність сама по собі не визначає напряму кількості вбивств, оскільки можливе і вдале поєднання західних етичних та політико-правових цінностей із традиційними, яке супроводжується низькою насильницькою злочинністю, зокрема і вбивствами (Японія, Південна Корея, Сінгапур). В державах із жорстко авторитарними або тоталітарними політичними режимами низький рівень вбивств забезпечується переважно тотальним контролем репресивного апарату над суспільним життям (Китай, Іран, Бруней, Сирія, Туркменістан).

Всупереч помиреним уявленням, індивідуалізм сам по собі не сприяє високому рівню умисних вбивств (Нідерланди, Скандинавські країни), а

колективізм не обов'язково запобігає їм (країни Африки, М'янма). Наприклад, за даними дослідження голландського вченого Г.Хофстеде [3], рівень індивідуалізму в Японії та Індії є майже однаковим (46 та 48 відповідно), а в КНР – значно нижчим (20), при цьому індекс вбивств в Японії в 2,8 рази нижчий, ніж в Китаї та в 7,7 разів, ніж в Індії. В Австралії індекс вбивств в 4,3 рази нижчий, ніж в США при однаковому рівні індивідуалізму. Поширення маскуліності в суспільстві також не можна вважати головною детермінантною високого рівня вбивств, оскільки вона зустрічається як в державах із низьким (Японія, Італія), так і з високим рівнем цих злочинів (Мексика, Гватемала).

За даними нашого дослідження, помірна позитивна кореляція існує між індексом умисних вбивств та ключовими показниками соціальної нерівності суспільства [4]. Так, між індексом Джинні та індексом умисних вбивств вона складає 0,48 (дані по 175 державах) та 0,5 (дані по 155 державах). Кореляція із децильним коефіцієнтом 0,33 (дані по 123 державах). Натомість кореляція умисних вбивств із іншими індикаторами суспільного розвитку, які зазвичай вважають потенційно криміногенними, є негативною і становить: із ВВП на д.н. – 0,36 (дані по 163 державах); із питомою вагою міського населення (урбанізацією) – 0,27 (дані по 163 державах); із споживанням спиртних напоїв на душу населення – 0,108 (дані по 155 державах).

Література:

1. Global Study on Homicide 2013: Trends, Contexts, Data // <http://www.unodc.org/gsh/en/data.html>
2. Preventing suicide: a global imperative // <http://www.euro.who.int/en/health-topics/noncommunicable-diseases/mental-health/publications/2014/preventing-suicide-a-global-imperative>
3. The Hofstede centre: strategy-culture-change // <http://geert-hofstede.com/countries.html>
4. List of countries by income equality // https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_income_equality

В.Г. Хашев, к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УМИСНЕ ВБИВСТВО МАТЕР'Ю СВОЄЇ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ

У доповіді здійснено дослідження окремих спірних питань кваліфікації умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини за ст. 117 КК України з метою правильного її застосування на практиці.

Ключові слова: умисне вбивство, новонароджена дитина, під час пологів, відразу після пологів.

The report of the research of individual disputes qualifications murder of the mother of a newborn baby under Art. 117 Criminal Code of Ukraine in order to correct its application in practice.

Keywords: murder, newborn baby, during birth, immediately after birth.

Найголовнішим правом Конституція України визнає право людини на життя, без забезпечення якого немає сенсу ставити питання про дотримання інших прав і свобод людини. Кримінальний кодекс (далі – КК) України одним із своїх завдань має правове забезпечення охорони життя людини, тому відповідальність за посягання на життя людини передбачено низкою статей КК України. Але останнім часом право людини на життя порушується все частіше. Потерпілими від цих злочинних посягань стають також діти, і, що найбільш неприпустимо – новонароджені немовлята.

У чинному КК України вбивство новонародженої дитини його матір'ю виділено у самостійний склад злочину, передбачений ст.117 КК, і вважається менш небезпечним різновидом умисного вбивства, тобто привілейованим складом злочину. Відповідно до статистичної інформації Генеральної прокуратури України у 2013 р. в Україні було обліковано 12, у 2014 р. – 14, а за січень – квітень 2015 р. – 4 випадки таких вбивств.

Актуальним на сьогодні вважається дослідження недоліків, що виникають в практичній діяльності для вирішення проблеми заздалегідь

обдуманого умислу при вбивстві матір'ю своєї новонародженої дитини та визначення часу вчинення цього злочину.

О.Л. Старко цілком слушно стверджує, що заздалегідь обдуманий умисел не виключає привілейованості дітовбивства, тому слід погодитися з прибічниками тієї позиції, згідно з якою заздалегідь обдуманий умисел не впливає на кваліфікацію. Однак, безумовно, міра покарання повинна бути адекватною та справедливою. Виявлення заздалегідь обдуманого умислу впливає на ступінь суспільної небезпеки вчиненого й особи винного, отже, повинно враховуватися при призначенні покарання винній особі, що дозволяє зробити санкція ст. 117 КК України, межі якої розширені чинним законодавством про кримінальну відповідальність [1, с. 61-62].

Вищевказана позиція цілком правильно обґрунтовується тим, що у період вагітності, під час пологів та певний проміжок часу після них жінка перебуває у особливому психофізичному стані, що «присутній у всіх випадках убивства матір'ю своєї новонародженої дитини під час пологів або відразу після пологів. Тобто має місце так звана неспростовна юридична презумпція – коли стан суб'єкта злочину безпосередньо пов'язується із певним проміжком часу» [1, с. 51-52].

Схожої думки дотримується і Л. А. Остапенко, яка зазначає, що особливий психоемоційний стан жінки не є обов'язковою конструктивною ознакою цього складу злочину (він чітко не прописаний у диспозиції ст. 117 КК України), але, незважаючи на це, презюмується в кожному випадку вчинення вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини [2, с. 129].

Тому, на нашу думку, правильною є позиція Апеляційного суду Запорізької області, який не задовільнив апеляцію прокурора м.Мелітополь на вирок Мелітопольського міськрайонного суду Запорізької області від 21.03.2014 р., котрим М. засуджено за умисне вбивство своєї новонародженої дочки за ч. 2 ст.15, ст. 117 КК України. Прокурор вважав, що дії М. слід кваліфікувати як закінчений замах на умисне вбивство малолітньої дитини (ч. 2 ст. 15, п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України), оскільки в неї був мотив вчинити таке

вбивство. Але суд другої інстанції не врахував цей довод, зазначивши, що М. вчинила замах на вбивство своєї новонародженої дочки саме під час пологів, що і визначає кваліфікацію її дій за ст. 117 КК України навіть і тоді, якщо умисел на позбавлення життя новонародженої дитини виник у матері ще до народження цієї дитини [3].

Слід визнати, що найбільш спірним в літературі і складним питанням, яке викликає труднощі при кваліфікації, є тлумачення такої обов'язкової ознаки об'єктивної сторони дітовбивства, як час вчинення злочину. Конструкція ст. 117 КК України є такою, що не визначає конкретних строків скоєння злочину в часі, а лише констатує — «під час пологів або відразу після пологів». В літературі зазначається, що застосування цієї норми на практиці викликає певні труднощі, оскільки дане суспільне небезпечне діяння має специфіку юридичного та медичного аспектів. Так, лікарі, акушери, судові медики та юристи по-різному підходять до визначення даного часового проміжку.

Найменше розходжень спостерігається щодо критерію «під час пологів». З урахуванням біологічних (медичних) факторів цей проміжок охоплює три періоди пологів: перший — період розкриття шийки матки, який може тривати до 18 годин, другий — період зганяння плода, тривалість якого до 2 годин, третій — послідовий, що починається після народження плода і закінчується народженням посліду. Він є найкоротшим (5-30 хв.) [4, с.178]. Отже, період «під час пологів» починається з моменту розкриття шийки матки і закінчується після народження плода.

Більш спірним питанням є проміжок часу «відразу після пологів», протягом якого вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини може бути кваліфіковано за ст. 117 КК України. Законодавчий вираз «вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини відразу після пологів» вимагає законодавчого уточнення, цей термін має неоднозначне тлумачення як на практиці, так і в науковій літературі. Ситуація ускладнюється ще й тим, що певна кількість дітовбивств вчиняється через тривалий час після пологів. Дуже актуальним та значущим постає питання вирішення даної проблеми, оскільки вона впливає на

кваліфікацію злочину та на застосування заходів кримінально-правового впливу на винну особу.

З цього приводу, такою, що заслуговує на увагу є позиція О.Л. Старко, яка проаналізувавши у своєму дисертаційному дослідженні різні погляди на тлумачення даної ознаки, дійшла такого висновку: «Період “відразу після пологів” настає після завершення послідового (останнього) періоду пологів. Момент закінчення цього проміжку часу вирішується у кожному конкретному випадку, враховуючи всі обставини справи. Орієнтиром визначення цього моменту може слугувати момент початку проведення заходів по догляду за щойно народженим немовлям (перев’язування пуповини, миття, годування немовляти)» [1, с.166].

Тому, на нашу думку, правильною є позиція Апеляційного суду Тернопільської області, який не задовільнив апеляцію прокурора м.Тернопіль на вирок Тернопільського міськрайонного суду від 26.03.2012 р., котрим К. засуджено за умисне вбивство своєї новонародженої дочки за ст. 117 КК України. Прокурор вважав, що дії К. слід кваліфікувати як умисне вбивство малолітньої дитини (п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України), оскільки К. вбила свою дочку майже через півтора місяця після народження. Але суд другої інстанції врахував не цю обставину, а той факт, що відповідно до даних висновків психіатричної та додаткової психолого-психіатричної експертиз К. у період інкримінованого їй злочину перебувала в особливому психоемоційному стані (кумулятивний афект), зумовленому пологами після народження дочки. Цей проміжок часу може бути розтягнутий по часу від декількох днів до декількох місяців. Також суд зазначив, що вищевказані висновки узгоджуються з фактичними обставинами справи, водночас базуються та відповідають показанням потерпілого, свідків та іншим доказам по справі [5].

Отже, виходячи з вищевикладеного можна зробити висновок, що наявність у матері заздалегідь обдуманого умислу на вбивство своєї новонародженої дитини підвищує ступінь суспільної небезпеки злочину, але не впливає на кваліфікацію, оскільки даний злочин у будь-якому разі вчинюється в

обумовленому пологоми стані, що презюмується в кожному випадку вчинення вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини. Для визначення моменту закінчення проміжку часу – “відразу після пологів” слід враховувати в якому психоемоційному стані знаходилась жінка на момент вбивства своєї новонародженої дитини, а також інші обставини справи, повноту та всебічність доказів по ній. Хоча недопустимо безмежно розширювати цей строк. Орієнтиром тут, на нашу думку, має бути період новонародженості дитини, що триває, на думку вчених від моменту народження до 2-х місяців [6]. У випадках перевищення цього строку справу можна вирішувати з врахуванням положень про обмежену осудність.

Література:

1. Старко О.Л. Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (кримінально- правове та кримінологічне дослідження): Дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / О.Л. Старко. - Київський національний університет внутрішніх справ України. - К., 2007. - 222 с.

2. Остапенко Л. Правова оцінка причетності до вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини / Л. Остапенко // Підприємництво, господарство і право. – 2005. –№ 6. – С.128–131.

3. Ухвала Апеляційного суду Запорізької області від 04.08.2014 р. Справа № 320/12867/13-к [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40011743>

4. Запорожан В. М. Акушерство і гінекологія: У 2 кн. Кн. 1. Акушерство. / В.М. Запорожан. — К., 2000. — 432 с.

5. Ухвала Апеляційного суду Тернопільської області від 27.06.2012 р. Справа № 1990/11-183/12 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: www.reyestr.court.gov.ua/Review/25471174

6. Потапюк Л.М. Вікова та педагогічна психологія: Курс лекцій. Тема №3 Психологія дошкільного дитинства. / Л.М. Потапюк [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://lib.lntu.info/book/fof/ippy/2013/13-62/page7.html>

П.В. Хряпінський, д.ю.н., професор,
професор кафедри кримінального права та
кримінології юридичного факультету
Державного вищого навчального закладу
«Національний гірничий університет»

ЗАОХОЧУВАЛЬНІ НОРМИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ЗАКОННИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

В доповіді розкрито положення заохочувальних норм як інструменту захисту прав і законних інтересів людини у кримінальному праві України.

Ключові слова: захист прав і свобод, заохочувальні норми, позитивна посткримінальна поведінка.

In a lecture positions of encouraging norms are exposed as to the instrument of protection of rights and legal interests of man in a criminal right for Ukraine.

Key words: protection of rights and freedoms, encouraging norms, positive post criminal behavior.

Захист законних прав і свобод людини є абсолютною домінантою будь-якої сучасної системи законодавства. Кримінальний кодекс України (далі – КК) має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам (ч.1 ст. 1 КК). Для виконання позначеного завдання держава використовує весь комплекс кримінально-правового інструментарію, в тому числі, й заохочувальні норми. Ці норми, у притаманний їм стимулюючий спосіб впливу на правову поведінку суб'єктів кримінально-правових відносин, забезпечують реалізацію та захищають законні права і свободи людини.

Заохочувальні норми стимулюють громадян до правомірної, соціально-корисної поведінки громадян в сфері кримінально-правового регулювання, а саме: а) заподіянні санкціонованої шкоди правоохоронним інтересам при захисті особистих прав та інтересів або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного, в тому числі й

злочинного, посягання тощо (ст.ст. 36, 38, 39, 41, 42, 43 КК). Особливо цінною є поведінка, коли у основі її збуджувальних мотивів лежать зазначені норми. У цих випадках суб'єкт знає позицію закону з цього питання, передбачає наслідки свого діяння та бажає діяти саме у визначений спосіб. Норми щодо обставин, що виключають злочинність діяння, закликані впливати на свідомість і волю суб'єктів таким чином, щоб останні прагнули, без страху бути притягнутими до кримінальної відповідальності, здійснювати вчинки, пов'язані з завданням шкоди об'єктам кримінально-правової охорони, ґрунтуючись при цьому на суб'єктивному праві, правовому обов'язку або службовому повноваженні; б) припиненні заподіяння шкоди правоохоронним інтересам та, як правило, запобіганні наступу суспільно-небезпечних наслідків правам і інтересам потерпілих, шляхом добровільної відмови від злочину як виконавцем, та і іншими співучасниками злочину (ст.ст. 17, 31 КК). Добровільна відмова є «золотим містком» між протиправною, злочинною та правомірною, правослухняною поведінкою, що залишається певний час у людини для повернення назад від злочинного шляху; в) щирому каятті, повному відшкодуванні заподіяних збитків, активному сприянні розкриттю вчиненого злочину, примиренню з потерпілим та іншій законослухняній посткримінальній поведінці винного (ст.ст. 45, 46, 47, 48, 49 КК). У визначений спосіб, за звичай, у повному обсязі задовольняються матеріальні і моральні вимоги потерпілого, економляться державні витрати на виявленні, розслідуванні, розгляді справи у суді та відбуванні призначеного кримінального покарання засудженим, а правоохоронні органи можуть зосередити більше ресурсів на протидії організованій та інших найбільш суспільно-небезпечних проявах злочинності; г) позитивній пенітенціарній поведінці засудженого у вигляді сумлінної поведінки та ставлення до праці (навчання), в тому числі неповнолітнього, невчиненні ними та іншими особами нових злочинів, що свідчить про досягненні цілей кримінального покарання виправлення засудженого без відбування покарання або доведеність його виправлення достроково при відбуванні останнього (ст.ст. 74, 75, 79, 81, 82, 83, ч. 1 ст. 97, 104, 105, 107 КК); д) спеціальній комплексній

позитивній посткримінальній поведінці осіб, які вчинили визначені в Особливій частині КК злочини, що свідчить про втрату цими особами суспільної небезпечності (ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212, ч. 4 ст. 212-1, ч. 5 ст. 235-4, ч. 5 ст. 235-5, ч. 2 ст. 255, ч. 2 ст. 258-3, ч. 6 ст. 260, ч. 3 ст. 263, ч. 4 ст. 289, ч. 4 ст. 307, ч. 4 ст. 309, ч. 4 ст. 311, ч. 5 ст. 321, ч. 5 ст. 235-4, ч. 5 ст. 235-5, ч. 6 ст. 369, ч. 4 ст. 401 КК).

Заохочувальні норми є похідними, вторинними з огляду первинного положення заборонних норм, основним соціальним завданням котрих є правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина. Це відправне положення, в свою чергу, зумовлює появу заохочувальних правовідносин не раніше аніж виникають, реалізуються та припиняються кримінально-правові відносини з приводу вчинення злочину або суспільно-небезпечного діяння. Аксиоматичним в доктрині кримінального права є положення про суспільну небезпечність діяння як найсуттєвішу асоціальну якість (ознаку) як злочину, так і суспільно небезпечного діяння. Суспільна небезпечність як матеріальна ознака визначається насамперед: а) цінністю суспільних відносин, об'єкту на який посягає злочин, б) тяжкістю наслідків, що настають в результаті вчинення злочину, в) способом дії, г) мотивами вчиненого, д) формами та ступеню вини. Таким чином, суспільна небезпечність, що в основному визначається цінністю охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин, нібито «забарвлює» негативною якістю інші об'єктивні й суб'єктивні ознаки усього складу злочину. Разом із іншими елементами складу суспільної небезпечності набуває й особа, яка вчинила злочин (суб'єкт злочину). Об'єктивно відображена у вчиненому злочині (суспільно небезпечному посяганні) асоціальна якість (ознака) суспільної небезпечності діяння фіксується у кримінально-правовій кваліфікації й не залежить від подальшої позитивної або негативної посткримінальної поведінки особи. Разом із тим, слід виділити два варіанти із заподіянням шкоди об'єктам кримінально-правової охорони, коли суспільної небезпечності або загалом не виникає у зв'язку із соціальною корисністю

здійсненого, або коли набута суспільна небезпечність особи певною мірою нівелюється, відпадає у зв'язку з комплексом позитивної посткримінальної поведінки.

Соціальне спрямування заохочувальних кримінально-правових норм домінуючий погляд пов'язує виключно із запобіганням злочинності. Натомість, не можна заперечувати їх спрямування на захист законних прав і свобод людини в сфері кримінально-правового регулювання. З одного боку, заохочувальні норми кримінального законодавства забезпечують реалізацію суб'єктивного права суб'єкта кримінально-правових відносин на правомірну соціально-корисну поведінку, а з іншого – задовольняють законні права і інтереси: а) фізичних осіб як потерпілих від злочинів; б) юридичних осіб як цивільних позивачів у кримінальній справі; в) держави як владного суб'єкта діяльності з приводу виявлення, розкриття, розслідування, розгляду справи в суді та покарання винних, організації відбування призначеного покарання тощо; д) суспільства як самодостатньої системи з надання, використання, дотримання, та захисту певного об'єму повноважень своїм членам. Так, заохочувальний припис ч. 4 ст. 289 КК стоїть на захисті цивільних прав власника транспортного засобу на повернення останнього від від-якої особи, яка незаконно ним заволоділа. При цьому повернення передбачає фактичну передачу транспортного засобу титульному власнику або законному користувачеві. Ця підстава зумовлює неможливість звільнення за незаконне заволодіння транспортним засобом у разі його умисного або необережного знищення. Крім того, слід звернути увагу, що добровільна заява про незаконне заволодіння транспортним засобом передбачає самовикриття та викриття інших осіб у вчиненому злочині. Кримінальний закон не встановлює обмежень щодо своєчасності такої заяви. Сприяння правоохоронним органам у розкритті цього злочину полягає у тому, що про незаконне заволодіння транспортним засобом правоохоронним органам, у більшості випадків, стає відомо відразу або після нетривалого часу з моменту вчинення злочину, тому справа не у тому, щоб виявити факт заволодіння

транспортним засобом – він є очевидним, а розкрити його та викрити осіб, які його вчинили.

Заохочувальні норми забезпечують реалізацію суб'єктивного права людини на правомірну, соціально-корисну поведінку та стимулюють її: а) виключенням, б) звільненням чи в) пом'якшенням кримінально-правового обтяження. Найвищу соціальну цінність у сфері протидії злочинності, захисту законних прав і свобод людини має свідомо і цілеспрямована поведінка з санкціонованого заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам. За умов дотримання меж (заходів) заподіяння відповідної шкоди дії особи визнаються такими, що виключають злочинність діяння. Позитивна посткримінальна поведінка, яка має наслідком звільнення від кримінальної відповідальності і покарання мають порівняно нижчу соціальну цінність, втім законодавець визнає її необхідною і достатньою для відмови держави від застосування щодо особи, котра вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінальної справи, яке здійснює суд у випадках, передбачених КК, та у порядку, встановленому КПК. Найменшим кримінально-правовим заохоченням є пом'якшення кримінального покарання при його призначенні та відбуванні. Так, скажімо, при призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання, передбачених пп. 1 та 2 ч. 1 ст. 66 КК (з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину, добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди), відсутності обставин, що обтяжують покарання, а також при визнанні підсудним своєї вини, строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого відповідною санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК (ст. 69-1 КК).

Потенціал заохочувальних норм у захисті законних прав і свобод людини є величезним, на сьогодні стоїть завдання наукового обґрунтування і практичного опрацювання різноманітних норм, що заохочують до правомірної, соціально-корисної поведінки у сфері кримінально-правового регулювання.

О.В. Шамара, к.ю.н., старший науковий співробітник, головний науковий співробітник Науково-дослідного інституту Національної академії прокуратури України

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПРОТИДІ ТЕРОРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

На підставі проведеного автором дослідження запропоновано для наукової дискусії питання щодо передислокації злочинів віднесених до терористичної діяльності в розділ I, а ст.258-5 до розділу XX Особливої частини КК України.

Based on the author to research the scientific debate on the issue of relocation of the offenses referred to terrorist activity in Section I of the Criminal Code of Ukraine, and 258-5 to Chapter XX of the Criminal Code of Ukraine.

На основании проведенного автором исследования предложено для научной дискуссии вопрос о передислокации преступлений отнесенных к террористической деятельности в раздел I, а 258-5 в раздел XX Особенной части УК Украины.

Трансформація соціально-політичних процесів та інших чинників, які відбуваються в Україні спровокували динаміку змін, що знайшли своє відображення в нормотворчій діяльності Верховної Ради України. Особливої уваги з боку автора заслуговують зміни в Особливій частині КК України, зокрема у розділі I «Злочини проти основ національної безпеки України», хоча слід зауважити, що вони привнесли в собі багато дискусійних питань пов'язаних з їх співвідношенням з відповідними інститутами Загальної частини КК України.

Сьогодні питання захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у різноманітних сферах є одним з першочергових завдань перед державою, суспільством, громадянами України (та особами без громадянства, які постійно проживають в Україні).

Звісно, що сьогодні конституційні права і свободи людина і громадянин, духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси українського суспільства, а також конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність України піддаються небезпеці.

У ст.7 Закону України «Про основи національної безпеки України» визначено, що на сучасному етапі основними реальними та потенційними загрозами національній безпеці України, стабільності в суспільстві є: у сфері державної безпеки – злочинна діяльність проти миру і безпеки людства, насамперед поширення міжнародного тероризму. Законодавчо визначені потенційні загрози національним інтересам України у Законі України «Про основи національної безпеки України» чітко простежуються на теренах нашої держави.

На погляд автора, сьогодні існує чіткий взаємозв'язок між терористичною діяльністю, її наслідками, як дестабілізуючий фактор впливу на основи національної безпеки України.

Злочини, передбачені статтями 258–258-5 КК України, посягають на пріоритетні національні інтереси України, які відображають фундаментальні цінності та прагнення Українського народу, його потребу в гідних, безпечних, умовах життєдіяльності, а також цивілізовані шляхи їх створення та засоби їх задоволення, закріплені в Законі України «Про основи національної безпеки України», відповідно до якого це: гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина; розвиток громадянського суспільства, його демократичних інститутів; захист державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів, недопущення втручання у внутрішні справи України; зміцнення політичної і соціальної стабільності в суспільстві; забезпечення розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України, гарантування вільного розвитку мов національних меншин України; створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та

забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення; збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу, утвердження інноваційної моделі розвитку; забезпечення екологічно та техногеннобезпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів; розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу Українського народу, зміцнення фізичного здоров'я нації, створення умов для розширеного відтворення населення; інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір та в євроатлантичний безпековий простір; розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України.

Це відповідає змісту ст. 258–258-5 КК України, бо саме вчинення таких протиправних діянь дестабілізує суспільство, державно-політичний лад країни та порушує політичну і соціальну стабільність, тобто ту універсальну цінність будь-якого суспільства (мається на увазі прагнення більшості людей жити в умовах стабільності, впорядкованості і безпеки), знижує ефективність органів державної влади та місцевого самоврядування, що відповідно до ст. 19 Конституції України може відобразитися у порушенні правового порядку в Україні, який ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, чому перешкоджають зазіхання на політичну безпеку держави, яка на думку більшості сучасних вчених є основним центральним елементом системи національної безпеки

Терористична діяльність належить до найбільш небезпечних і важко прогнозованих явищ, вирізняється особливим динамізмом і багатоплановістю, а також здатністю до адаптації й модернізації в умовах основних цивілізаційних тенденцій сучасності – глобалізації. Проблема протидії терористичній діяльності є об'єктом активних наукових дискусій останніх десятиліть, але,

незважаючи на значну кількість теоретичних праць із цієї тематики, практичного вирішення цієї проблеми й досі не знайдено. Навпаки, в усьому світі посилюється силове протистояння, тому проблема протидії терористичній діяльності залишається найбільш актуальною сьогодні.

Усебічний юридичний аналіз терористичної діяльності й правових заходів протидії приводить до висновку про необхідність одночасного удосконалення кримінально-правових норм, передбачених статтями 258–258-5 КК України та про їхнє переміщення до інших розділів Особливої частини КК України [1, 2, 3].

Зокрема автор вважає, що такої передислокації потребують злочини, передбачені ст. 258 (терористичний акт), 258-1 (втягнення у вчинення терористичного акту), 258-2 (публічні заклики до вчинення терористичного акту), 258-3 (створення терористичної групи чи терористичної організації), 258-4 (сприяння вчиненню терористичного акту) КК України, але передусім – стаття 258 КК України з розділу IX «Злочини про громадської безпеки» в розділ I «Злочини проти основ національної безпеки України», а ст.258-5 (фінансування тероризму) КК України до розділу XX «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» Особливої частини КК України.

Аналіз кримінального законодавства деяких країн світу свідчить про те, що сталих поглядів стосовно визначення родового об'єкту злочинів, віднесених до терористичної діяльності не існує. Проте, у Кримінальному кодексі Грузії, Естонії та Кримінальному законі Латвії кримінально-правову норму «тероризм» розташовано у розділі «Злочинів проти держави». Законодавець Франції визначив у Кримінальному кодексі розділ II «Про тероризм», який містився у книзі IV «Про злочини та проступки проти нації, держави та громадського спокою».

Визначення родовим об'єктом злочинів віднесених до терористичної діяльності основ національної безпеки України зумовлено тим, що ці злочини, зокрема терористичний акт, характеризуються достатньо високим ступенем

суспільної безпеки, а відомо, що саме цей факт, як підстава, що характеризує кримінально-правову заборону, яка в повній мірі та в першу чергу дає привід віднести суспільно небезпечне діяння з достатньо високим ступенем суспільної безпеки, чим характеризується терористичний акт, до злочинів проти основ національної безпеки України. Аргументуючи свою позицію, доречно навести думку В. Антипенка, який в процесі дослідження об'єкта тероризму, як суспільно небезпечного діяння, звернув увагу на те, що громадська безпека не може бути основним об'єктом цього злочину, бо залякування при тероризмі виступає не самоціллю, а засобом досягнення мети впливу на основний об'єкт, чим реалізується спонукання відповідних осіб до прийнятних для терористів рішень. Основним об'єктом тероризму є національні та наднаціональні інститути, зазіхаючи на які винна особа досягає чи прагне досягти головної мети – порушити їх недоторканість [4, С.93].

Точка зору вітчизняних науковців ґрунтується на тому, що злочини, норми про які розміщені в розділі IX «Злочини проти громадської безпеки», посягають на стан захищеності суспільства від різноманітних джерел підвищеної безпеки і, порушуючи безпечні умови життєдіяльності, спричиняють загибель людей або інших тяжкі наслідки (створюють загрозу настання таких наслідків) для невизначеного кола людей, усього суспільства [5, С.378-379]. Проте, нажаль, у науковому виданні не підіймається дискусія щодо недоречності розміщення злочинів віднесених до терористичної діяльності у зазначеному розділі. Вважаю, що формула наведена вище може бути застосована й до кримінально-правових норм, що розташовані в інших розділах Особливої частини КК України, наприклад, застосування зброї масового знищення ст.439 КК України, усі складові заявленої форми наявні, а саме: джерело підвищеної безпеки – зброя масового знищення; порушення безпечних умов життєдіяльності; спричинення загибелі людей або інших тяжкі наслідки (створення загрозу настання таких наслідків) для невизначеного кола людей, усього суспільства. І таких прикладів навести можна багато з Особливої частини КК України.

Резюмуючи наведене, слід зазначити, що терористична діяльність та її наслідки впливають на підвалини національної безпеки України, а наведені вище аргументи та проведені автором дослідження [1; 2; 3; 6, С.180-183] дає підстави пропонувати для наукової дискусії питання щодо передислокації злочинів віднесених до терористичної діяльності в розділ І «Злочини проти основ національної безпеки України», а ст.258-5 (фінансування тероризму) КК України до розділу XX «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» Особливої частини КК України.

Література:

1. Протидія терористичній діяльності (кримінально-правові аспекти) : моногр. / О.Ф.Бантисhev, Р.Л.Чорний, О.В.Шамара. – К.: Національна академія СБ України, 2011. – 160 с.
2. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку : моногр. / О.В.Шамара. – К. : Наук.-вид. центр НА СБ України, 2013. – 472 с.
3. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації) : моногр. / О.Ф. Бантисhev, О.В. Шамара. – [3-е вид., переробл. та доп.]. – Луганськ.: Вид-во ТОВ «Віртуальна реальність», 2014. – 198 с.
4. Поняття тероризму (Кримінально-правове визначення) / В.Ф.Антипенко // Право України. – 1999. – № 2. – С. 91-95.
5. Правова доктрина Україна : Т. 5 : Кримінально-правові науки України: стан, проблеми та шляхи розвитку / В.Я. Тацій, В.І. Борисов, В.С.Батиргареева та ін. ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова. – Х. : Право, 2013. – 1240 с.
6. Террористическая деятельность в системе Особенной части УК Украины: дискуссионные вопросы / О.В.Шамара // Международная научно-практическая конференция (г. Ставрополь, 28-30 апреля 2014 года). – С.180-183.

Д.С. Шиян, к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права Запорізького національного технічного університету

ПРОБЛЕМА ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ЗА СУКУПНІСТЮ ВИРОКІВ

Досліджуються проблемні питання призначення покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю за сукупністю вироку. Робиться висновок про те, що досліджувані покарання, що позбавляють різних прав, при призначенні їх за сукупністю злочинів або вироку складанню не підлягають і виконуються самостійно.

Ключові слова: призначення покарання, позбавлення права, обіймати посади, займатися діяльністю, сукупність вироку.

We study the issues of sentencing deprivation the right to occupy certain positions or engage in certain activities for cumulative sentences. It is concluded that the investigated punishment depriving different rights when appointing them for multiple offenses or sentences and compilation shall not be performed independently.

Key words: punishment, deprivation of the right, to hold an office, engage in activities, set sentences.

Із проголошенням незалежності Україна знаходиться на шляху розбудови громадянського суспільства, демократичної, соціальної та правової держави, інтеграції у Європейський Союз, що в свою чергу викликає реформування кримінально-правової політики держави. Ця політика, з одного боку, ґрунтуючись на принципі невідворотності покарання, у той же час, з іншої сторони, характеризується проявом принципів гуманізму й економії кримінальної репресії, а також у разі можливості застосування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. До одного з таких видів покарань і належить позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (далі для скорочення викладення – «позбавлення права...»).

Виникає питання про особливості призначення «позбавлення права...» за сукупністю вироку.

На практиці мають місце випадки, коли особа після засудження за вчинення злочину й постановлення вироку, але до повного відбуття покарання, знову вчиняє злочин, при цьому ст. 71 Кримінального кодексу України (далі – КК) передбачає порядок, що складається з двох етапів: по-перше, суд призначає покарання за новий злочин (злочини); по-друге, суд до цього покарання приєднує невідбуте покарання за попереднім вироком лише шляхом часткового або повного складання. Виняток з цього правила становить призначення остаточного покарання у випадку обрання покарання у виді довічного позбавлення волі та будь-яких менш суворих покарань, у тому числі «позбавлення права...»; у цьому разі остаточне покарання призначене за сукупністю вироків визначається шляхом поглинення менш суворих покарань, зокрема «позбавлення права...», довічним позбавленням волі.

Невідбутим може бути також покарання у виді «позбавлення права...» повністю або його частина. При звільненні від відбування основного покарання з випробуванням з відбуванням додаткового покарання у виді «позбавлення права...», крім усього основного покарання, невідбутим повністю або частково визначається додаткове покарання у виді «позбавлення права...». У випадку, якщо винний раніше був умовно-достроково звільнений, крім основного покарання, повністю або частково і від відбування додаткового покарання у виді «позбавлення права...», то невідбутою є той строк цього додаткового виду покарання, від якої особа була фактично звільнена. При заміні частини покарання більш м'яким основним покаранням у виді «позбавлення права...», або звільненні від цього виду додаткового покарання невідбутою вважається лише частина досліджуваного основного покарання.

Остаточне покарання за сукупністю вироків, крім випадків, коли воно визначається шляхом поглинення одного покарання іншим, призначеним у максимальному розмірі, має бути за своїм розміром більшим від покарання, призначеного за новий злочин, так і від невідбутої частини покарання за попереднім вироком. При складанні покарань у виді «позбавлення права...» за сукупністю вироків загальний строк покарання не може перевищувати

максимального строку, встановленого для досліджуваного виду покарання у ч. 1 ст. 55 КК, тобто при призначенні як основного покарання – п'яти років, як додаткового – трьох років. Призначене хоча б за одним із вироків додаткове покарання у виді «позбавлення права...» або невідбута його частина за попереднім вирокком підлягає приєднанню до основного покарання, у тому числі до «позбавлення права...», остаточно призначеного за сукупністю вироків.

У судовій практиці мають місце випадки, коли особою вчиняється новий злочин при відбуванні ним основного покарання за попереднім вирокком, але при частково невідбутому додатковому покаранні у виді «позбавлення права...». У цих випадках до покарання, призначеного за новим вирокком приєднується лише невідбута частина додаткового покарання у виді «позбавлення права...».

Згідно зі ст. 72 КК, основне покарання у виді «позбавлення права...» при призначенні його за сукупністю злочинів або за сукупністю вироків складанню з іншими видами покарань не підлягає і виконується самостійно. «Позбавлення права...» як додаткове покарання при призначенні з додатковими покараннями інших видів у всіх випадках виконується самостійно. З тлумачення ст. 72 КК вбачається, що основні або додаткові покарання у виді «позбавлення права...» при призначенні їх за сукупністю вироків можуть підлягати складанню ці основні покарання між собою або додаткові між собою як покарання одного виду. Однак виникає питання про можливість складання «позбавлень права...» як покарань одного виду, але що позбавляють різних прав, тобто різних підвидів досліджуваного виду покарання.

Вважаємо, що при позбавленні різних прав розгляданими основними або (та) додатковими покараннями, вони складанню між собою не підлягають і виконуються самостійно. При позбавленні однакових прав «позбавлення права...» як основним *та* додатковим покаранням при призначенні їх за сукупністю вироків, основне та додаткове покарання складанню між собою також не підлягають і виконуються самостійно. При цьому, відповідно до ч. 3 ст. 55 КК, строк основного, а також додаткового покарання у виді «позбавлення

права...» обчислюється з моменту набрання законної сили вироком, тобто паралельно.

Отже, складання різних видів «позбавлення права...» при визначенні остаточного покарання за сукупністю вироків неприпустимо. Лише при позбавленні однакових прав досліджуваними основними *або* додатковими покараннями при призначенні їх за сукупністю вироків, можливе часткове або повне складання цих основних покарань між собою *або* додаткових покарань між собою.

При цьому принцип часткового складання полягає у тому, що остаточне покарання у виді «позбавлення права...» визначається шляхом приєднання до «позбавлення права...» з більшим строком призначеного за один зі злочинів, частини цього ж виду покарання (або покарань) з меншим строком, призначеного (-них) за інший злочин (злочини).

При повному складанні остаточне покарання у виді «позбавлення права...» за сукупністю дорівнює сумі складених покарань цього ж виду.

Невідбуте за попереднім вироком додаткове покарання у виді «позбавлення права...» може бути приєднане до призначеного за сукупністю вироків основного (у тому числі «позбавлення права...») лише як додаткове покарання або складене із призначеним за новим вироком додатковим покаранням у виді «позбавлення права...», що позбавляє таких же прав, в межах строків, установлених ч. 1 ст. 55 КК.

Отже, пропонується ст. 72 КК після ч. 4 доповнити новою частиною такого змісту: «5. Покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, що позбавляють різних прав, при призначенні їх за сукупністю злочинів або вироків складанню не підлягають і виконуються самостійно.». У зв'язку з цим ч. 5 вважати ч. 6, а ч. 6 вважати ч. 7.

Відповідно до ч. 5 ст. 72 КК, при призначенні «позбавлення права...» як основного покарання особі, щодо якої обрано запобіжний захід тримання під вартою суд, враховуючи попереднє ув'язнення, може пом'якшити покарання або повністю звільнити засудженого від його відбування.

Таким чином, при позбавленні різних прав розгляданими основними або (та) додатковими покараннями, вони складанню між собою не підлягають і виконуються самостійно. При позбавленні однакових прав «позбавлення права...» як основним *та* додатковим покаранням при призначенні його за сукупністю вироків, основне та додаткове покарання складанню між собою також не підлягають і виконуються самостійно. При цьому, відповідно до ч. 3 ст. 55 КК, строк основного, а також додаткового покарання у виді «позбавлення права...» обчислюється з моменту набрання законної сили вирокіом, тобто паралельно. Складання різних видів «позбавлення права...» при визначенні остаточного покарання за сукупністю вироків неприпустимо. Лише при позбавленні однакових прав досліджуваними основними покараннями *або* додатковими покараннями при призначенні їх за сукупністю вироків, можливе часткове або повне складання цих основних покарань між собою *або* додаткових покарань між собою. Невідбуте за попереднім вирокіом додаткове покарання у виді «позбавлення права...» може бути приєднане до призначеного за сукупністю вироків основного (у тому числі «позбавлення права...») лише як додаткове покарання або складене із призначеним за новим вирокіом додатковим покаранням у виді «позбавлення права...», що позбавляє таких же прав, в межах строків, установлених ч. 1 ст. 55 КК. Пропонується ст. 72 КК після ч. 4 доповнити новою частиною такого змісту: «5. Покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, що позбавляють різних прав, при призначенні їх за сукупністю злочинів або вироків складанню не підлягають і виконуються самостійно.». У зв'язку з цим ч. 5 вважати ч. 6, а ч. 6 вважати ч. 7.

Н.Ю. Алексєєва, здобувач відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ У СФЕРІ ОТРИМАННЯ ДОКАЗІВ

Автором досліджується проблема визначення поняття злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, які відносяться до злочинів, що посягають на правосуддя у сфері отримання доказів. На основі аналізу джерел робиться висновок з приводу того, що дане поняття повинно базуватися на загальному визначенні поняття «правосуддя» та видового об'єкту даної групи злочинів. Автор приходить до висновку, що злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них – це суспільно небезпечні винні діяння, які посягають на охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин в сфері здійснення правосуддя, який забезпечує отримання достовірних доказів та істинних висновків по справі.

Ключові слова: злочини проти правосуддя, об'єкт злочину, правосуддя, видовий об'єкт злочину, родовий об'єкт злочину, злочини проти правосуддя у сфері отримання доказів.

The author examines the problem of the definition of crimes against justice committed by witnesses, experts, interpreters or in respect of them, which are crimes against the justice in the field of obtaining evidence. Based on the analysis of sources the conclusion is made about the fact that this concept should be based on a common definition of "justice" and specific object of the given group of crimes. The author comes to the conclusion that crimes against justice committed by witnesses, experts, interpreters or in relation to them are socially dangerous perpetrators of the acts encroaching on legally protected order of the public relations in the sphere of administration of justice which ensures obtaining reliable evidence and valid inferences on the case.

Keywords: crimes against justice, the object of the crime, justice, species the object of the crime, a generic object of crimes, crimes against justice in the field of obtaining evidence

Окрему групу серед протиправних діянь проти правосуддя складають злочини, які пливують на формування доказів і отримання інформації, до яких належать злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, до яких відносяться: завідомо неправдиве

показання (ст. 384), відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків (ст. 385), перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку (ст. 386), розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування (ст. 387). Потрібно зазначити, що окремі аспекти правосуддя розглядалися і В.В. Сташисом, адже за його загальною редакцією було видано велику кількість підручників, навчальних посібників, матеріалів науково-практичних конференцій та інших праць.

На нашу думку, визначення злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, потребує ретельного опрацювання і уточнення. Зокрема, ми вважаємо, що поняття злочинів проти правосуддя вказаного виду повинно базуватися не лише на загальному визначенні злочинів проти правосуддя, правосуддя взагалі, але і на визначенні видового об'єкта злочинів проти правосуддя у сфері отримання достовірних доказів.

Майже всі праці науковців, присвячені питанням правосуддя, містять визначення поняття злочинів проти правосуддя, але поняття злочинів проти правосуддя у сфері отримання доказів у кримінально-правовій науці практично відсутні. Так, зокрема, С. Є. Дідик, розглядаючи різні точки зору з приводу визначення поняття правосуддя в юриспруденції, зокрема в кримінальному праві, пропонує таке визначення: «правосуддя – це система правових відносин, норм, ідей, поглядів, які реалізуються в процесуальних формах правозастосовної діяльності суду з розгляду і вирішення в установленому законом процесуальному порядку конституційних, кримінальних, цивільних, господарських та адміністративних справ з метою досягнення справедливості, охорони прав та свобод людини та громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб та інтересів держави. Саме в такому значенні правосуддя повинно розумітись у всіх галузях права, в тому числі й кримінальному» [1, с. 26-27]. Ми вважаємо, що мають рацію ті вчені, які розробляли концепцію двох

значень поняття правосуддя – процесуального та кримінально-правового [2, с. 381]. Наприклад, А. Г. Мартіросян говорить про існування в юридичній науці двох підходів щодо визначення правосуддя [3, с. 64]. Н. Д. Квасневська вважає, що правосуддя – це порядок відносин між людьми, що базується на законах природи та регламентується нормами права, орієнтований на утвердження верховенства права через ухвалення правосудного рішення [4, с. 6].

Таким чином, правосуддя – це правозастосовна діяльність суду з розгляду та вирішення у передбаченому законом процесуальному порядку цивільних, господарських, кримінальних та адміністративних справ, а також конституційного судочинства, та діяльність правоохоронних органів, які сприяють здійсненню судом правосуддя і забезпечують виконання його рішень, а саме: органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та органів, які відають виконанням судових рішень, вироків і призначених покарань.

Щодо визначення родового об'єкта злочинів проти правосуддя, то тут ми повністю підтримуємо точку зору О.М. Костенка та А.В. Ландіної, що об'єктом злочину є охоронюваний кримінальним законом порядок відносин між людьми, що виникають в суспільстві з приводу матеріальних і нематеріальних предметів [5, с. 105]. Щодо родового об'єкта злочинів правосуддя, то тут теж є декілька точок зору, які залежать від того, як той чи інший вчений розуміє загальний об'єкт злочину. Ми вважаємо, що родовим об'єктом злочинів проти правосуддя є охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин в сфері здійснення правосуддя. Видовим об'єктом злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, є охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин в сфері здійснення правосуддя, який забезпечує отримання достовірних доказів та істинних висновків по справі.

Ми вважаємо, що злочинами проти правосуддя є суспільно небезпечні винні діяння, які посягають на охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин в сфері здійснення правосуддя, що полягає у правозастосовній діяльності суду з розгляду та вирішення у передбаченому

законом процесуального порядку цивільних, господарських, кримінальних та адміністративних справ, а також конституційного судочинства, та діяльності правоохоронних органів, які сприяють здійсненню судом правосуддя і забезпечують виконання його рішень, а саме: органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та органів, які відають виконанням судових рішень, вироків і призначених покарань

Отже, на основі поняття злочинів проти правосуддя визначено поняття злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них – це суспільно небезпечні винні діяння, які посягають на охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин в сфері здійснення правосуддя, який забезпечує отримання достовірних доказів та істинних висновків по справі.

Література:

1. Дідик С. Є. Кримінально-правова охорона правосуддя від незаконних діянь судді як спеціального суб'єкта злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Дідик Сергій Євгенович. – К., 2008. – 227 с.
2. Кваша О. О. Поняття злочинів проти правосуддя / О. О. Кваша // Правова держава : зб. наук. праць. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. – Вип. 16. – С. 376–382.
3. Мартіросян А. Г. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність осіб, які здійснюють правосуддя : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Мартіросян Артур Гагікович. – Луцьк, 2011. – 212 с.
4. Квасневська Н. Д. Відповідальність за постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови в Україні (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Наталія Дмитрівна Квасневська. – К., 2009. – 16 с.
5. Костенко О. М. Об'єкт злочину: дискусію варто продовжити / О. М. Костенко, А. В. Ландіна // Право України. – 2008. – № 4. – С. 101–105.

К.С. Босак, аспірант кафедри
кримінального права Інституту права імені
Володимира Сташиса Класичного
приватного університету

ПОЗИТИВНІ ТРАДИЦІЇ ЯК ФАКТОР ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ

Розглядається значення позитивних традицій як фактору запобігання злочинам та з'ясовується в силу яких причин особа може не вчинити злочин.

Ключові слова: позитивні традиції, злочинність, совість, моральні принципи.

We consider the positive traditions as a factor preventing crime and it turns out because of reasons a person may not commit the crime.

Key words: positive tradition, crime, conscience, moral principles.

Організація ефективної системи запобігання злочинам є однією з головних соціальних проблем сучасності, розв'язання якої для багатьох країн світу надзвичайно важлива і складна справа. Не є винятком й Україна, для якої рівень злочинності на сьогоднішній день досягає критичної межі.

Складна криміногенна обстановка в суспільстві зумовлена низкою факторів, серед яких вчені виділяють ідеологічні, морально-психологічні та культурні. З метою зменшення впливу зазначених факторів на стан злочинності у державі мають впроваджуватися відповідні запобіжні заходи. Поряд з традиційними, а саме покарання за вчинений злочин, у наукових колах порушується питання про використання серед запобіжних заходів позитивних традицій та звичаїв (А.М. Бабенко, Н.В. Кабакова, Д.А. Курбанова, Є.Л. Стрельцов та ін.), що мають некаральне превентивне значення.

Традиції, регулюючи майже всі відносини у суспільстві, відіграють профілактичну роль у запобіганні злочинам. Ми часто не замислюємося, що норми моралі, почуття патріотизму, ввічливості, взаємоповаги, дружби, допомоги є наслідками дії традицій, адже передаються від покоління до покоління й не закріплені у формальних джерелах.

На сьогоднішній день традиції, маючи широкий вплив на поведінку особи, виступають засобами стримування від вчинення протиправних дій.

Наведемо такий приклад. Сьогодні пристрась до зовнішніх ефектів є однією з найбільш характерних традицій західної культури. Мода на предмети розкоші зумовлена внутрішньою потребою на задоволення власного Его. Задоволення від того, що інші відчують заздрість, змушує особу шукати нові можливості задовольняти потреби власного егоцентризму, переступаючи через норми моралі і шукаючи більш легкий та зручний спосіб самоствердитися по відношенню до оточуючих.

Сучасні українські філософи А. Маклаков та О. Шевченко зазначають, що є суб'єкти, які демонструючи свою владу та успіх, тобто справляючи зовнішній ефект, тим самим звертають на себе увагу оточуючих, отримуючи при цьому певну насолоду. Так, підлітки, які обирають злочинний спосіб життя, керуються наміром: 1) досягти успіху більш простим та скорішим способом; 2) це є більш легким способом самоствердитись; 3) «колонізуючи інших або розтращуючи символічний порядок індивід втрачає частину своєї індивідуальності, отримуючи в обмін силу та насолоду. Такий екстатичний стан з юрбою на дискотеці чи групою однолітків, штовхаючи ногами п'янчугу стає нездоланною спокусою» [5, С. 121]. Інший, достатньо розповсюджений сьогодні приклад нарцисизму, що може призвести до протиправної і, навіть злочинної поведінки є «селфітіс», що за офіційним підтвердженням Американської психіатричної асоціації є психічним розладом і полягає у обсесивно-компульсивному бажанні сфотографувати самого себе та викласти фото у соціальні мережі як засіб заповнити недолік самоповаги та прогалину у близькості [1].

Мода на авторитетний спосіб життя поглинає особу, він втягує людину на задоволення зовнішніх потреб, адже для задоволення життєвих вимог, фактично, потрібно не багато. На цьому фоні традиції відіграють роль духовної субстанції, які за допомогою власного історичного авторитету стримують егоїстичні бажання задоволення індивідуальних потреб. Вони зберігають людські цінності, такі як дружба, справедливість, ввічливість, взаємоповага тощо.

Описаній вище моді здатні протистояти позитивні традиції, які виступають антиподом сучасного способу життя і стримують людину виходити за межі норм моралі та права. О.М. Бібік приводить приклади досліджень, коли лише 19,6% громадян не вчинюють злочини під загрозою покарання, тоді як практично всі інші не зробили цього в силу різних моральних причин [4].

Ми провели подібне опитування, з метою з'ясування, в силу яких причин люди не вчинюють злочини і з'ясували, що серед опитаних громадян України на питання: «Чому Ви не вчиняєте злочин?» у 45 % випадках респонденти зазначили, що це проти їхньої совісті. Тоді як на питання: «У разі вчинення Вами дій, які на Вашу думку є неправильними (можливо протиправними)» відповідь: «Ви відчуваєте себе некомфортно, Вам докоряє совість» обрали 85 % опитаних.

У філософсько-правовому контексті совість є індикатором позитивного чи негативного вольового рішення. Якщо совість людини панує над волею, то вірогідність вибору позитивного варіанта поведінки в нормативному соціальному полі є найбільшою. І навпаки, за відсутності панування совісті над свободою волі найбільш вірогідним є вибір людиною антисоціального варіанта поведінки через негативну силу волі [4, С. 116]. Совість виступає так би мовити моральним кодексом людини, що в процесі соціалізації формується під впливом традицій, звичаїв, норм моралі, права тощо. В результаті, особа формує для себе власне уявлення про категорії добра і зла, справедливості і несправедливості, гуманності чи негуманності та ін. А.М. Бабенко слушно зазначає, що під впливом традицій та звичаїв формується певне психологічне середовище в якому діють сформовані віками правилами поведінки. Ці правила підтримуються не стільки дією легального закону, скільки за допомогою суспільної думки. Остання тут виступає об'єднуючим, специфічним регулятором, що має важливе соціальне значення, оскільки звертається до свідомості та почуттів особи і прямо впливає на її поведінку [2, С. 70].

Отже, ми переконані, що одним з важливих важелів неперетинання межі протиправного більшістю громадян, залишається вплив позитивних традицій, які в певній мірі опосередковано стримують від спокуси переткнутися рубіж і поставити себе на шлях, який в суспільстві тлумачиться як злочинний.

Література:

1. Американская психиатрическая ассоциация официально признала «сэлфи» психическим расстройством. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://videonews.com.ua/news/view/39128>
2. Бабенко А.М. Профілактичні можливості традицій та звичаїв у регіональній системі запобігання злочинності / А.М. Бабенко// Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2013. – № 4 (55). – С. 68-72.
3. Бибик О.Н. Введение в культурологию уголовного права: монография / О.Н. Бибик. – М.: Юрлит-информ, 2012. – 352 с.
4. Грищук В.К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини: монографія / В.К. Грищук. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2013. – 768 с.
5. Маклаков А.О. Непристойные Наслаждения / А.О. Маклаков, А.К. Шевченко. – К.: СПД Моляр С.В., 2010. – 412 с.

О.О. Бублік, аспірант кафедри кримінального права Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету

ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНО-ПОНЯТЬ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ В КВК ДЛЯ ПОЗНАЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ПРАЦІ ЗАСУДЖЕНИХ

Загальновідомо, що незалежній Україні у спадщину від СРСР залишилася виправно-трудова система з притаманними їй методами управління, організаційною структурою, філософією. З 1991 року було багато чого

зроблено з метою позбавлення цієї системи ознак закритості, таємності, милітаризованості. Але на сучасному етапі величезна кількість проблем, з якими зустрічається пенітенціарна система України, залишається невирішеними [1, с.7]. Однією з них є проблема використання праці засуджених до позбавлення волі взагалі та, зокрема, її правове регулювання. Нажаль, «реформування кримінально-виконавчої системи України, зокрема використання робочої сили засуджених, в напрямі гуманізації та демократизації є довго тривалим і складним процесом» [2, с.211].

Останнім часом законодавець вніс певні зміни до правового статусу осіб, засуджених до позбавлення волі на певний строк, в тому числі принципові зміни до ч.1 ст.118 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі - КВК), замінивши повинність засуджених працювати на право. Проте, проблеми регулювання праці засуджених остаточно не вирішені, оскільки залишились без відповідних змін ч. 4 ст. 118 КВК щодо заборони засудженим припиняти роботу з метою вирішення трудових конфліктів, ст. 133 КВК щодо визнання злісним порушником режиму тримання засудженого, який відмовляється від праці (три рази на рік) або припинив роботу для вирішення трудового конфлікту [3].

Зауважимо, що проблема належного правового регулювання праці засуджених до позбавлення волі тісно пов'язана з проблемою правомірності використання в кримінально-виконавчому законодавстві і однакового розуміння понять, запозичених з інших галузей знань. Перш за все, це стосується таких понять, як «праця», «залучення до праці», «працевикористання», «працевлаштування» стосовно засуджених до позбавлення волі, якими широко послуговуються законодавець, центральний орган виконавчої влади з питань виконання покарань, науковці і громадські діячі.

Енциклопедичні джерела визначають працю як цілеспрямовану діяльність людини, що потребує фізичної або розумової енергії та орієнтована на створення матеріальних і духовних цінностей, яка була і залишається важливим

фактором формування і розвитку людини [4,с.57]. «Працевлаштування – система організаційно-правових заходів для забезпечення підприємств, установ, організацій кадрами працівників та надання допомоги громадянам в отриманні роботи»[4,с. 54].

Ст.43 Основного Закону України гарантує: «Кожен (а отже і засуджений до позбавлення волі, *авт.*) має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується... Використання примусової праці забороняється» [5]. Отже, праця засудженого, як і будь-якої іншої особи, – це вид активної оплачуваної або такої, що дозволяє заробити собі на життя, діяльності людини, яку він сам собі вільно обирає або на яку погоджується. Зауважимо, що згідно із ч. 2 ст. 7 Кримінально-виконавчого кодексу України, засуджені користуються всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, визначених законами України та цим Кодексом і встановлених вироком суду» [3].

В чинному КВК законодавець в частині щодо регулювання праці засуджених широко використовує словосполучення на кшталт «залучаються до суспільно корисної праці», «залучаються до праці» (ч. 1 ст. 118), «забороняється використовувати засуджених» (ч. 2 ст. 118), «засуджені можуть залучатися», «засуджені залучаються» (ч.5 ст. 118). Термін «засуджені залучаються до праці» знаходимо також у статті 13 «Підприємства установ виконання покарань» Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [6] та інших нормативно-правових актах.

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що залучення до праці осіб, засуджених до позбавлення волі, – це унормована чинним кримінально-виконавчим законодавством діяльність адміністрації виправної колонії з працевлаштування і працевикористання засуджених. Іншими словами, залучення засудженого до праці – це певний процес у часі: з моменту влаштування на певне робоче місце (роботу, заняття) до увільнення засудженого з цієї роботи, робочого місця (заняття).

Також можемо дійти висновку, що поняття «праця засуджених» є загальним (цілим) по відношенню до усіх інших понять -«працевлаштування», «залучення до праці», «працевикористання» або «використання праці», які є складовими частинами вказаного цілого. Ми маємо також урахувати, що «праця засуджених» є категорією, яка адресується засудженому, це є його законне право. У той час, як «залучення до праці», «працевлаштування» і «працевикористання» засудженого адресовані адміністрації (персоналу) виправної колонії та її виробничого підприємства. З іншого боку, використання засудженими і персоналом виправних колоній своїх прав і обов'язків, в даному випадку, складають зміст конкретних (фактичних) кримінально-виконавчих відносин з приводу працевикористання засуджених.

Література:

1. Прусс В.М. Пенітенціарна система України: Монографія / В.М. Прусс, Д.В. Ягунов. – О. : Фенікс, 2006. – 252 с.
2. Жук І.Л. Праця засуджених в місцях позбавлення волі : монографія / Жук І.Л., Жук Л.А., Неживець М.О. – К. : Кондор, 2009. – 226 с.
3. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11 липня 2003 року №1129-IV // Відомості Верховної Ради. – 2004. – №3\4. – Ст. 21.
4. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол. : Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : «Укр. енцикл.», 1998. – Т.5 : П-С. – 2003. – 736 с.
5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 253/96-ВР // Відомості Верховної Ради. – 1996. – №30. – Ст. 141.
6. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23 червня 2005 р. №2713-IV // Відомості Верховної Ради. – 2005. – № 30. – Ст. 121.

А.О. Булейко, аспірант кафедри кримінального права Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету

ВІДШКОДУВАННЯ ЗАВДАНОЇ ШКОДИ В ЗМІСТІ ДІЙОВОГО КАЯТТЯ, ЯК ПІДСТАВИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Дійове каяття в теорії кримінального права розглядається в якості форми позитивної посткримінальної поведінки особи, яка вчинила злочин. Дійове каяття характеризується наявністю у сукупності певних умов, а саме : щирого каяття, активного сприяння розкриттю злочину і повного відшкодування завданих збитків або ж усуненням заподіяної шкоди. Сутність дійового каяття як підстави обов'язкового звільнення від кримінальної відповідальності вбачають у тому, що особа, яка вчинила злочин, не лише внутрішньо переживає і розкаюється у вчиненому, але й підтверджує це своїми соціально корисними й активними діями. Вчинення таких дій допускається як з власної ініціативи, так і у тому разі, коли дійовому каяттю передувала роз'яснювальна робота компетентних органів про позитивні наслідки поведінки, описаної в цій нормі [1, с.194].

З іншого боку зустрічаються пропозиції звуженого розуміння дійового каяття як поведінки, яка виявляється в критичній оцінці особою вчиненого нею злочину і може проявлятися у таких формах: 1) визнання своєї вини у вчиненні злочину; 2) сумлінного каяття, а не удаваного висловлення жалю щодо вчинення злочину перед органами дізнання, слідства, судом, потерпілим, іншими особами, під тиском доказів про скоєння злочину; 3) каяття й засудження вчиненого і вираження готовності бути притягнутим до кримінальної відповідальності; 4) сприяння розкриттю злочину тощо [2, с. 119]

П.Л. Фріс наводить таке доктринальне розуміння діяльного каяття – це дії злочинця, які вчиняються ним після виконання закінченого злочину з

метою недопущення або зменшення ступеня суспільної небезпеки шкідливих наслідків злочину [3, с. 176]. На думку ученого дії, які утворюють дійове каяття можуть бути різноманітними і полягати зокрема в: а) запобіганні настанню шкідливих наслідків; б) зменшенні ступеня суспільної небезпечності наслідків; в) явці із зізнанням; г) сприянні розкриттю злочину; д) відшкодуванні заподіяних збитків; е) усуненні заподіяної шкоди; ж) вчиненні інших дій, які пом'якшують ступінь суспільної небезпеки злочину.

Виділяють об'єктивну та суб'єктивну сторону дійового каяття. З об'єктивної сторони дійове каяття завжди вирізняється активною поведінкою, спрямованою на усунення або зменшення наслідків вчиненого злочину. З суб'єктивної сторони дійове каяття характеризується розкаянням у вчиненому злочині.

Добровільне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди полягає в задоволенні особою обґрунтованих претензій потерпілого щодо відшкодування заподіяної злочином матеріальної та моральної шкоди, загладжуванні її в інший спосіб. В статті 45 КК не вказується чи має шкода бути відшкодованою у повному обсязі ці частково. Не містить такої вказівки і ст. 287 КПК, яка регламентує вимоги до клопотання прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності. Зокрема в п. 5 вказаної статті вказується на обов'язкову вказівку на розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, та відомості про її відшкодування. На думку ж Ю.В. Бауліна, повне відшкодування заподіяних збитків може виражатися у відновленні первинного стану предмета посягання, виправленні пошкодженого майна, поверненні викрадених речей, сплаті відповідної суми коштів або компенсації в іншій формі. Про повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди веде мову і Григор'єва М.Є. [4, с. 143]. Житний О.О. в своїй дисертації доводив, що відшкодування збитків має здійснюватися шляхом внесення особою грошових коштів або майна у фонди фізичних чи юридичних осіб, які зазнали матеріальних втрат у результаті вчинення злочину, в розмірі, еквівалентному понесеним втратам, а усунення шкоди – ліквідацією

фактичних шкідливих наслідків злочину й відновлення первинного стану предмета злочинного посягання. При цьому акцентовано, що при оцінці розміру завданої злочином моральної шкоди, внаслідок її нематеріальності неможливо застосувати еквівалентний принцип, тому у випадках її заподіяння допустимо вести мову не про відшкодування шкоди, а лише про матеріальну компенсацію за неї [5, с.4].

Навіть якщо відшкодування збитків або усунення шкоди здійснюється не самим винним, а іншими особами, важливо, щоб ініціатива такого відшкодування виходила саме від особи, яка вчинила злочин.

Отже, основною вимогою цієї складової дійового каяття є саме повне, а не часткове відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди. Недотримання цієї вимоги може бути підставою скасування постанови суду і направлення її на новий судовий розгляд. Так, зокрема колегія суддів Судової палати у кримінальних справах України скасувала постанову Докучаєвського районного суду Донецької області у зв'язку з неправильним застосування кримінального закону в частині визначення підстав звільнення від кримінальної відповідальності в порядку ст. 45 КК України. В матеріалах справи були відсутні дані про повне відшкодування винною особою завданих збитків або усунення заподіяної шкоди у вигляді не виплати потерпілим заробітної плати [6, с. 21-23]. У тому разі, якщо винний на момент винесення обвинувального вироку суду не зміг повністю відшкодувати завдану втрату або усунути заподіяну шкоду, а зробив це частково, суд може врахувати цю обставину як таку, що позитивно характеризує його особу, або спеціально визнати її такою, що пом'якшує відповідальність.

Література:

1. Кримінальне право України : Загальна частина : навчальний посібник / авт.- упоряд. П.В. Хряпінський. – Суми : Університетська книга, 2009. – 687 с.
2. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України (2-е вид., перероб. та доп.) / За заг. Ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Э.В. Фесенка. – К.: Дакор, 2008. – 1428 с.

3. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Атіка, 2004. – 488 с.

4. Григор'єва М.Є. Відшкодування завданих збитків та усунення заподіяної шкоди як самостійні елементи підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності / М.Є. Григор'єва // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – №8. – С. 141–144.

5. Житний О.О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 “Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право” / О.О. Житний. – Х. – 2003. – 19 с.

6. Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 20.11.2008 р. // Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах за 2008-2009 роки / За ред. П.П. Пилипчука. – К.: Істина, 2011. – 736 с.

О.М. Бульба, аспірант кафедри кримінального права Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету

ОСНОВНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ САМОПРАВСТВУ

Запобігання самоправству вимагає комплексного підходу, який би поєднував відповідні заходи на загальносоціальному, спеціально-криминологічному та індивідуальному рівнях. На загальносоціальному рівні потрібні в першу чергу масштабні загальнодержавні заходи, спрямовані на нейтралізацію соціально-економічних та політико-правових криминогенних детермінант, зокрема, скорочення масштабів тіньової економіки та кримінальної субкультури. Надзвичайно важливе антикриминогенне значення має ефективна і послідовна боротьба із корупцією на всіх щаблях і в усіх

сферах державного управління. Корекція реформ, які проводяться в нашій державі, повинна бути орієнтована на посилення їх соціальної спрямованості, подолання економічної кризи, повернення людям впевненості у стабільному функціонуванні інститутів влади, зниження рівня конфліктності в суспільстві. Додаткові можливості загального попередження самоправства вбачаються у послідовній та передбачуваній політиці держави в фінансово-економічній сфері, що має сприяти зростанню добробуту громадян, полегшенню можливостей виконання ними своїх зобов'язань та зменшенню кількості майнових спорів. Чимала роль належить також рішучій і послідовній боротьбі із п'янством та алкоголізмом, які сприяють вчиненню цього злочину.

На спеціально-кримінологічному рівні доцільна більш детальна регламентація в цивільному законодавстві відносин боржника і кредитора, що має полегшити учасникам спору прогнозування результатів звернення до суду та зменшити число самоправних дій. На законодавчому рівні слід врегулювати питання про можливість вжиття дієвих заходів щодо розшуку боржника і належного йому майна. Одночасно з цим може отримати стимул до розвитку досудова форма вирішення спорів (переговорні, примирні процедури), а потенційні відповідачі у програшних ситуаціях будуть налаштовані на добровільне задоволення вимог своїх кредиторів.

Надзвичайно важливе значення має комплекс попереджувальних заходів у політико-правовій сфері, включаючи радикальне реформування судів та всієї правоохоронної системи, включаючи ОВС, прокуратуру та Державну виконавчу службу. Такі реформи мають бути спрямовані в першу чергу на їх якісне оновлення у відповідності із європейськими стандартами, зокрема, суттєве підвищення заробітних плат працівникам цих органів із вдосконаленням механізму їх відповідальності, створення дієвої системи громадського контролю за діяльністю цих органів, забезпечення відкритості та прозорості в їх роботі, усунення перешкод для доступу громадян до правосуддя, подолання корупції, створення чітких та ефективних механізмів

виконання винесених судами рішень, комплексні заходи із підвищення авторитету судової влади та довіри до неї з боку населення.

Доцільним є також впровадження більш ефективного судового контролю за виконанням судових рішень; встановлення принципу залежності розміру винагороди державного виконавця від фактичного виконання судових рішень та строків їх виконання; запровадження додаткових стимулів для добровільного виконання судових рішень та посилення відповідальності за їх невиконання; запровадження інституту приватних судових виконавців.

Усуненню помилок у діяльності працівників ОВС щодо кваліфікації самоправства може сприяти розробка методичних рекомендацій з розслідування кримінальних справ про цей злочин, а також проведення додаткових занять в рамках службової підготовки співробітників міліції.

На індивідуальному рівні протидія самоправству має включати здійснення ефективної, послідовної та цілеспрямованої роботи із правової просвіти населення, включаючи роз'яснення сутності правомірних способів вирішення життєвих колізій; інформування в межах правового навчання про основні (типові) способи дій потенційних самоправців у конфліктних ситуаціях та законні заходи із протидії ним; здійснення комплексних заходів із підвищення правової культури населення, включаючи просвітницьку діяльність із залученням ЗМІ; проведення профілактичної роботи із раніше засудженими особами, особами, які порушують громадський порядок та/або особами, які часто притягаються до адміністративної відповідальності, особами-учасниками майнових, земельних, житлових конфліктів (спорів) з метою виявлення та нейтралізації їх криміногенних намірів і недопущення порушення ними закону, включаючи вчинення самоправних дій. Важливе значення має робота із потенційними потерпілими з метою уникнення потрапляння в потенційно криміногенні конфліктні ситуації та про заходи щодо мінімізації ризику стати жертвою самоправних дій (віктимологічна профілактика). Певне антикриміногенне значення має нейтралізація шкідливого впливу

мікросередовища на особу потенційних самоправців, а також здійснення контролю за їх поведінкою в побуті та в громадських місцях.

О.В. Буцко, аспірант кафедри кримінального права та процесу ВНЗ «Національна академія управління»

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 239-2 КК УКРАЇНИ

У дослідженні проаналізовано соціальна обумовленість злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України. Проаналізовано сучасні тенденції, що розкривають проблему якісного вияву та небезпечності для всього людства екологічної злочинності як явища. Зазначено, що негативні наслідки призводять до прийняття неправомірних рішень місцевими органами влади або невиконання раніше прийнятих чи ігнорування рішень вище поставлених органів.

Ключові слова: незаконне заволодіння землями, водний фонд, забруднення середовища.

The study analyzed social conditioning offense under Art. 239-2 of the Criminal Code of Ukraine. Analyzed current trends that reveal the problem of display quality and danger for all humanity environmental crime as a phenomenon. Indicated that the negative effects leading to the adoption of illegal decisions of local authorities or failure or neglect previously adopted set of solutions above.

Keywords: illegal occupation of land and water resources, pollution of the environment.

Невід'ємною ознакою мови, у тому числі юридичної, є багатозначність. Значення терміну обумовлюється виключно тим змістом, який вкладають у нього мовці, отже, «термін не може бути правильним або неправильним, суворо кажучи, він може бути будь-яким». Тому погоджуючись з думкою А.М. Мірошніченка «вважаємо некоректними поширені дискусії щодо істинності або «правильності» визначення того чи іншого терміну». Навряд чи можна довести, що якийсь термін може визначатися лише певним чином. Разом із тим, розглядаючи застосування певної термінології, можна визначити більш чи

менш усталене застосування певного терміну в певному контексті у певний період (адже цілком можливо, що в інший період розуміння того самого терміну буде іншим). Крім того, виходячи із міркувань доцільності, можна домовитися із «співрозмовниками» про узгоджене розуміння того чи іншого, в принципі багатозначного, терміну. Саме такі завдання - підмітити закономірності у застосуванні поняття «землі водного фонду» та поняття «поверхневий (грунтовий) шар земель водного фонду» в законодавстві, правозастосуванні та доктрині і мають бути вирішені нижче [1, с.17].

Таким чином, за посягання на охорону і використання земель водного фонду передбачено кримінальну відповідальність у ст.239-2 КК України, а саме незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах [2]. Даною статтею КК України визначено кримінально-карним незаконне заволодіння поверхневим (грунтовим) шаром земель водного фонду в особливо великих розмірах.

При визначенні предмета цього складу злочину є певні дискусійні питання. Оскільки у назві статті зазначено незаконне заволодіння землями водного фонду, а ч. 1 цієї статті передбачає незаконне заволодіння поверхневим (грунтовим) шаром земель водного фонду. Тобто назва статті використовує поняття «землі водного фонду», а диспозиція цієї статті «поверхневий (грунтовий) шар земель водного фонду». У зв'язку з тим, що ст. 239-2 КК України є бланкетною правовою нормою, тому при дослідженні цих понять необхідно використовувати положення земельного та водного законодавства України.

Отже, на думку Носіка В.В., в юридичному значенні земля – це «розташований над надрами, територіально обмежений кордонами України, цілісний, нерухомий поверхневий шар земельної кори, який є основою ландшафту і просторовим базисом...» [3, с.34].

Державний стандарт 26640-85 «Земля. Терміни і визначення» розглядає категорія «земля» як «найважливішу частину навколишнього природного середовища, яка характеризується простором, рельєфом, ґрунтовим покривом,

рослинністю, надрами, водами і є головним засобом виробництва у сільському господарстві, а також просторовою базою для розміщення галузей народного господарства» [4].

Юридична доктрина та законодавство використовують біологічне розуміння ґрунтів як поверхневого шару землі, який має природні властивості родючості та характеризується певним органо-мінеральним складом і профільним типом будови. Тому можна зробити висновок, що поняття „ґрунти” в юридичному аспекті передусім пов'язане з їх природною властивістю родючості, а отже, зі значеннями їх як основного й незамінного засобу виробництва продукції сільського господарства.

У земельному законодавстві часто вживають термін „територія”, яке ближче до значення „земля” ніж „ґрунт”. У тих випадках, у котрих першочергове значення має родючість ґрунтів, кількісні показники є вже другорядними [5, с.12].

Як стверджує Поліщук Г.С. у своїх працях «забезпечення екологічної безпеки неможливо розглядати окремо від поняття “екологічна злочинність” та її небезпечних наслідків, а саме: катастрофічного погіршення якості довкілля, що призводить до зниження тривалості життя, зростання рівня захворюваності та смертності; появою зон екологічного лиха; деградації відновлювальних природних ресурсів (земель, рибних, лісових ресурсів та ін.); виснаження не відновлювальних природних ресурсів (корисних копалин); забруднення та погіршення якості поверхневих та підземних вод, морів, атмосферного повітря; розповсюдження радіоактивного забруднення; небезпечного забруднення продуктів харчування» [6].

Аналіз сучасних тенденцій, що виявляються у зміні спрямованості, якісному вияві та небезпечності для всього людства екологічної злочинності як явища, дозволяє дійти висновку, що поряд з такими ознаками екологічної злочинності, як суспільна небезпечність, соціально-правовий та історично-мінливий характер, що притаманні й іншим видам злочинності, її ідентифікуючими ознаками мають стати створення реальної загрози

біологічним основам існування людства; екологічна спрямованість злочинів, які її утворюють (тобто заподіяння шкоди довкіллю, що дістає своє вираження у погіршенні показників якості, цілісності, взаємозв'язків та інших об'єктивних параметрів природних явищ, ресурсів, середовища у цілому - в межах, в яких вони потрапляють у сферу кримінально-правового регулювання та при цьому зазнають негативного впливу злочинної поведінки) [7, с.345].

Екологічні злочини відносять до категорії високо латентних злочинних посягань, соціальна небезпечність яких, як правило, не підтверджується офіційними статистичними даними, а ґрунтується в основному на спостереженні та оцінці наслідків таких посягань, тобто таких об'єктивних показниках, які неможливо не помітити або приховати - деградація природного середовища, руйнування екосистем, забруднення довкілля. На думку фахівців, латентність у цій сфері становить близько 95-99% [6].

Таке зміщення пріоритетів на протидію незаконному заволодінню землями водного фонду в особливо великих розмірах, без приділення уваги боротьбі із незаконним захопленням земель водного фонду пояснюється не тільки недостатньою увагою до екологічних проблем, але й слабкою судовою перспективою кримінальних справ про злочинне забруднення довкілля. І це пов'язано також із дефіцитом спеціального професіоналізму слідчих, труднощами проведення дорогих експертиз, закріплення доказів, низькою якістю матеріалів, що надходять із контролюючих органів. У результаті кримінальні справи про незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах на стадії розслідування набагато частіше припиняються, ніж доходять до суду [7, с.346].

Отже, це має негативні наслідки як для збереження земель, так і наповнення бюджетів, що призводить до прийняття неправомірних рішень місцевими органами влади або невиконання раніше прийнятих чи ігнорування рішень вище поставлених органів, а також неможливість відповідно кваліфікувати правопорушення, навіть при його виявленні, так В.К. Мамутов

Р.М. Гора, здобувач Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної Академії правових наук України

**ПРОБЛЕМА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА
ЗЛОВЖИВАННЯ ПОВНОВАЖЕННЯМИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ
ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ПРИВАТНОГО ПРАВА НЕЗАЛЕЖНО ВІД
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ФОРМИ**

Тези присвячені аналізу деяких проблемних питань кримінальної відповідальності службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми. Звертається увага на форми діяння, наслідки та суб'єкт злочину.

The thesis is devoted to the analysis of some problematic issues of criminal liability of officials of legal entities of private law, regardless of the legal form. Attention is drawn to the forms of deeds, the consequences and the subject of crime.

1. З перших днів набуття незалежності Україною, одним з пріоритетних її завдань постало проведення реформ у різних сферах життєдіяльності, зокрема економічній та правовій. Конституцією України проголошено право приватної власності. На перехідному до ринкової економіки шляху, держава, з метою регуляції торгівлі, надання публічних послуг суб'єктами господарської діяльності, на законодавчому рівні надала можливість створення юридичних осіб приватного права. Будучи службовою особою, представником юридичної особи приватного права, особа вступає у певні правові відносини, чи то цивільні, господарські чи інші і виражає при цьому волю самої юридичної особи, а не особисту (приватну). Тому нормальна діяльність юридичної особи приватного права потребує надійної охорони, в т.ч. за допомогою кримінально-правових засобів.

2. Ст. 364-1 КК України передбачає кримінальну відповідальність за зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми. Цією статтею КК України

доповнено відносно нещодавно, 07.04.2011 Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення" [1]. Завданням даного Закону України було також приведення кримінального законодавства та законодавства про адміністративну відповідальність у відповідність до положень Конвенції ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 року. Це доповнення до кримінального законодавства можна оцінити лише позитивно, поряд з цим залишилось багато невирішених питань.

3. У ч.1 ст.364-1 КК України законодавець визначає поняття зловживання повноваженнями, яке вчиняється з використанням особою своїх повноважень всупереч інтересам юридичної особи приватного права, але залишає відкритим питання про форми такого зловживання. Злочин із матеріальним складом, та є закінченим з моменту настання наслідків, зазначених у законі - істотної (ч.1), або тяжкої шкоди (ч.2), які є матеріальним вираженням шкоди. Але як тоді бути з нематеріальними наслідками? У Науково-практичному коментарі питання про те, чи є шкода істотною, якщо вона полягає у заподіянні наслідків нематеріального (морального, організаційного тощо) характеру, пропонується вирішувати у кожному окремому випадку з урахуванням конкретних обставин справи, бо в таких випадках істотна шкода – це категорія оціночна [2, с. 785].

4. Суб'єкт злочину спеціальний – службова особа приватного права. Для встановлення суб'єкта злочину передбаченого ст. 364-1 КК України слід використовувати положення ч.3 та ч.4 ст. 18 КК України, що породжує безліч питань, наприклад, чи буде суб'єктом злочину засновник юридичної особи приватного права, який володіє певними повноваженнями, умисно використав їх з метою отримання неправомірної вигоди, що завдало значної шкоди охоронюваним законом правам або інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб і чи не залишиться він без покарання лише тому, що є засновниками юридичної особи або іншими словами «сам собі господар». Не зрозумілим є залишення

законодавцем поза увагою такого суб'єкта господарської діяльності як фізична особа-підприємець, навіть у тому випадку коли у такої особи є наймані працівники, а значить вона виконує щодо останніх організаційно-розпорядчі функції. Більше того, фізична особа-підприємець є "майже рівною" в економічному та цивільно-правовому сенсі з юридичною особою приватного права.

5. Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення" від 07.04.2011 КК України було доповнено ст. 364-1. Даними змінами було диференційовано кримінальну відповідальність службових осіб в окрему категорію суб'єктів злочинів у сфері службової діяльності – осіб, які виконують організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки у юридичній особі приватного права незалежно від організаційно-правової форми. Проте ця норма КК потребує подальшого вивчення та удосконалення.

Література:

1. Закон України №3207-VI від 07.04.2011 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 41. – Ст. 414.
2. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Том 2. Особлива частина. Баулін Ю.В., Борисов В.І., Тютюгін В.І. та ін. Х.: Право, 2013. - С. 785.

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЛЬ СУЧАСНОЇ СІМ'Ї У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ

Аналізуються особливості виховного потенціалу сучасної української сім'ї в залежності від структури, характеру внутрішніх сімейних відносин, рівня матеріального забезпечення, соціального походження, аналізуються об'єктивні та суб'єктивні причини, що перешкоджають повноцінному вихованню молоді.

In the article are analyzed the particular features of an educate potential in different types of modern Ukrainian family depending on a structure, nature of relations, level of financial material well-being, social position; are analyzed objective and subjective reasons which bar valuable education of the underaged.

У сучасних умовах зростає роль сім'ї у життєзабезпеченні та вихованні дітей, їх оздоровленні і лікуванні, отриманні освіти і спеціальності, а відповідальність за утримання і виховання дітей покладена значною мірою на батьків, ніж на державу. Сім'я в умовах кризи стає чи не єдиною ланкою, здатною витримати психологічні й економічні, соціальні перевантаження, забезпечуючи при цьому етико-психологічну і духовну підтримку людини. Найважливішою функцією сім'ї в умовах боротьби за виживання є виховання дітей, акумуляція та захист гуманістичних, родинних цінностей, формування громадянської та національної свідомості людини, її духовного прагнення реалізації можливостей у певній галузі діяльності на благо своєї держави, народу України.

Виховна функція сім'ї займає особливе місце з погляду її суспільної значущості. До кола змістовних питань виховної функції входить питання формування готовності молодого покоління до сімейного життя, засвоєння молодими людьми рольових складових кожного члена сім'ї. Виховна функція виступає механізмом збереження, відтворення та забезпечення змін інших функцій сім'ї в конкретних історичних умовах. Сім'я виступає і як середовище, що впливає на дитину і як суб'єкт виховного процесу. Проте слід зазначити, що

маючи великий виховний потенціал, сучасна українська сім'я не в змозі реалізувати його повною мірою, що пояснюється як суб'єктивними, так і об'єктивними обставинами. Результати багатьох досліджень висвітлюють об'єктивні умови виховання, які не завжди залежать від сім'ї, батьків і служать фоном для реалізації виховної функції, а також суб'єктивні, безпосередньо психолого-педагогічні можливості членів сім'ї, які формують її мікроклімат, виховне середовище і її потенціал. Такий підхід дозволяє представити кожную сім'ю і як підсистему суспільства, залежну від різних соціально-економічних умов держави і її політики щодо сім'ї і дитинства, і як окрему педагогічну систему, компонентами якої є батьки і діти.

Аналіз виховного потенціалу сім'ї передбачає передусім вивчення таких аспектів: особливостей потенціалу різних типів сімей залежно від структури і характеру стосунків, рівня матеріального забезпечення, умов проживання, соціального середовища сім'ї, індивідуального попереднього досвіду; як саме організовано управління сім'єю, розподіл ролей, систему влади у сім'ї; який тип стосунків між батьками, між батьками і дітьми, структура спільного дозвілля членів сім'ї; особливості національної культури, релігійних поглядів тощо.

Серед перешкод, які стають на заваді повноцінному вихованню дітей батьками, безумовним «лідером», на думку дорослих членів суспільства, є, в першу чергу, матеріальні проблеми сім'ї (82% респондентів назвали цю причину однією із перешкод для повноцінного виховання дітей у сім'ї). Часто називалися також брак часу (48%), дещо рідше – невідповідність батьків з педагогічних питань (29%) та нерозуміння важливості виховання дітей родиною (22%) [1].

Зокрема, загальноекономічна криза та низка невирішених соціальних проблем спричинили суттєве зниження рівня життя населення України. Погіршення матеріального добробуту переважної більшості сімей не могло не позначитись на становищі дітей та на процесі їх виховання. З одного боку, матеріальні нестатки викликають напруженість в сімейних стосунках та

обмеження витрат на виховання та навчання дітей, а з іншого – провокують батьків на пошук додаткового заробітку, що призводить до фізичного і психічного перевантаження і зменшує резерв вільного часу, необхідного для занять з дітьми. Перевтомлення під час роботи негативно впливає і на атмосферу в сім'ї, що найгостріше відчувають діти.

Низький рівень матеріального добробуту переважної більшості сімей з дітьми викликає низку негативних тенденцій, які ускладнюють процес виховання дитини. Це, в першу чергу, зниження безпосередніх витрат на виховання та розвиток дитини. Зрозуміло, коли лівову частку сімейного бюджету поглинають витрати на харчування та оплату житлово-комунальних послуг, залишок коштів важко перерозподілити таким чином, щоб задовольнити всі інші потреби. Це призводить до необхідності економити кошти на навчанні, дозвіллі та оздоровленні дітей, що саме по собі свідчить про вкрай важке становище сімей з дітьми.

Наостанок зазначимо, що успішна реалізація виховного потенціалу сім'ї в значній мірі залежить від типу та рівня матеріального забезпечення, культури сімейних стосунків, педагогічної культури батьків, характеру батьківського контролю та рівня поінформованості про життя дитини поза межами сім'ї, з дошкільними закладами і школами.

Література:

1. Тематична Державна доповідь про стан сімей в Україні за підсумками 2014 року. – К.: Державний інститут по проблемам сім'ї та молоді, 2015. - С.41-45.

О.П. Доробалюк, аспірант кафедри кримінального права Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету

ЩОДО КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗАСУДЖЕНОГО, КОЛИШНЬОГО СПІВРОБІТНИКА ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦАРНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Однією з центральних проблем при призначенні та виконанні покарання, що має теоретичне і практичне значення, є вивчення не тільки основних рис і властивостей покарання, а й його вплив на засуджених. Вивченню особи злочинця присвячено немало досліджень філософів, антропологів, медиків, психологів, психіатрів, юристів, соціологів, а саме Ю. Антоняна, Г. Аванесова, І. Богатирьова, М. Гернета, І. Даньшина, Т. Денисової, А. Долгової, О. Джужи, Д. Дриля, А. Закалюка, А. Зелінського, О. Колба, Н. Кузнецової, О. Міхліна, С. Познишева, М. Стручкова, М. Таганцева, Г. Тарда, С. Тарарухіна, І. Туркевич, А. Тузова, І. Фойницького, І. Шмарова та ін. В підручниках кримінології особа злочинця вивчається як у загальній частині, так і окремими розділами (наприклад, особа неповнолітнього та молоді, жіноча злочинність, особа засудженого як об'єкт кримінологічного дослідження, групова злочинність і т.ін.). Для характеристики засуджених зазвичай за основу покладається сукупність ознак, що утворюють особу злочинця [1,2]. До таких ознак, зокрема можна віднести соціально-демографічні, кримінально-правові, морально-психологічні тощо. Проте, така характеристика виявилася б неповною, оскільки особа перебуває в місцях позбавлення волі і її особистість набуває, так би мовити, нових якостей.

Ми підтримуємо думку А.Ф. Зелінського та Т.А. Денисової, що поняття „особа засудженого” та „особа злочинця” близькі, але не тотожні [3, 4, 5]. Як відомо, кримінальне покарання пов'язується із позбавленням чи обмеженням засудженого у певних духовних, матеріальних та фізичних благах. Кожен вид

покарання є заходом примусу і в тому чи іншому ступені він має караючий зміст, який полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Це може виражатись в обмеженні пересування і спілкування з іншими членами суспільства (при позбавленні волі), права обирати вид трудової діяльності на свій розсуд (при позбавленні права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю), в матеріальних обмеженнях (при виправних роботах, штрафі, конфіскації майна) тощо. Саме це повинно визвати у засудженого певні негативні та позитивні переживання і стимулювати моральне оновлення. Переживання, спричинені кримінальним покаранням, в певній мірі повинні також спонукати засудженого усвідомити свою провину та відповідальність перед суспільством і державою. Розкриваючи обсяг наступаючих відносин О.С.Міхлін зазначає, що засуджений виключається з певного кола відносин, а інші з відносин докорінним чином змінюються. Між тим виникають деякі нові суспільні відносини, учасником яких він стає [6].

Засуджений не має права порушувати кримінально-правові та кримінально-виконавчі заборони, йому необхідно дотримуватись прав та обов'язків, встановлених нормативними актами кримінально-виконавчої служби. Досягнення позитивних результатів, а саме правослухняна поведінка, осуд вчинення злочину, соціальна адаптація і життя без правопорушень, - все це є головним підсумком карально-виховного впливу і ознакою виправлення особи. Саме тому ми поділяємо думку Т. Денисової, яка доводить, що для всебічного уявлення про особистість засуджених необхідно застосовувати і кримінально-виконавчу характеристику.

Основні ознаки кримінально-виконавчої характеристики повинні ґрунтуватись на відношенні засуджених до карально-виховних заходів (режим відбування покарання, суспільно корисна праця, відношення до заходів виховного впливу та навчання); ступені їх виправлення (особливо ставлення до злочину, вироку суду та покарання); визначенні можливостей вчинити новий злочин; соціальної адаптації; відшкодування шкоди, спричиненої злочином.

Література:

1. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: [Підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів] /І.М.Даньшин, В.В.Голіна, О.Г.Кальман, О.В.Лисодєд; За ред. проф. І.М.Даньшина. – Х.: Право, 2003. – 352 с.
2. Закалюк А.П. Курс сучасної кримінології: теорія і практика: У 3 кн. – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – Т. I. - 424 с.
3. Зелінський А.Ф. Криминальная психология. Научно-практическое издание. – К.: Юринком Интер, 1999. – С.23.
4. Шулежко Т.А. Воспитательная работа с осужденными в ИТУ (Методические рекомендации в помощь начальникам отрядов). – К.: МВД УССР, 1989. – С.9.
5. Денисова Т.А. Зменшення репресій – зменшення рецидиву злочинів. /Актуальные проблемы криминологии и криминальной психологии: Сб. науч. статей. – О.: Фенікс, 2007. – С. 68-76.
6. Михлин А.С. Личность осужденных к лишению свободы и проблемы их исправления и перевоспитания. – Фрунзе, 1980. – С.60.
7. Шулежко Т.А. Особенности карательно-воспитательного воздействия на неоднократно судимых к лишению свободы женщин, отбывающих наказание в исправительно-трудовых учреждениях: дис. ...канд. юрид. наук. – К.: УАВДУ, 1995. – С. 56-75.

О.О. Звоненко, здобувач кафедри кримінального права та процесу ВНЗ «Національна академія управління»

СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОРОЖНЬОГО РУХУ (ПЕРШИЙ ПЕРІОД)

У дослідженні проаналізовано історію першого періоду розвитку дорожньої системи сучасної України. Автором зроблені певні висновки історико-правового характеру, які дають у подальшому провести глибокий аналіз складу злочину, передбаченого ст. 288 КК України.

Ключові слова: дороги, історичні передумови, дорожній рух.

The study analyzes the history of the first period of the road system of modern Ukraine. The author made certain findings of historical law, which give further carry out deep analysis of crime under Art. 288 of the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: roads, historical background, traffic.

Необхідність створення доріг була очевидною з давніх часів. Перші дороги представляли собою сухопутні шляхи сполучення, що виникли природним шляхом на основі взаємних зв'язків між народами. Географічне та геополітичне розташування України на терені Європи, чисельні транспортні зв'язки, що з давніх часів проходять через Україну завжди вимагали, і сьогодні потребують інтенсивного розвитку шляхів сполучення, в тому числі й автомобільних доріг. Перші дороги, побудовані в слов'янських землях спеціально як інженерні споруди, - це волюки (розчищені від каміння та рослинності смуги землі в обхід річкових порогів та в тих місцях, де потрібно було переправляти човни з однієї річки на іншу). Необхідність в обладнаних дорогах виникла у IX ст., коли з'явилася велика кількість міських укріплених поселень, призначених для захисту сільських поселень одного роду-племені від численних ворогів. Так з'явилися перші дороги, які можна назвати внутрішньоплеменними. Важливим чинником, який сприяв створенню перших міжплеменних так би мовити, магістральних шляхів, було так зване "полюддя", тобто об'їзд князем з численною дружиною підвладних йому земель з основною

метою - збору данини у вигляді продовольства, хутра тощо [1]. Зрозуміло, що в багатьох місцях для пропуску княжої "експедиції" виникала необхідність покращувати проїзд, мостити окремі ділянки доріг. Мости ж "мостити" означало не тільки будувати їх через річки, але і настилати дерев'яні гаті через болота. У "Слові о полку Ігоревім" згадується одна з перших доріг, що мала вже власне ім'я "Боричів узвіз" та служила підйомом до міських воріт Києва від Подолу до Гавані, яка звалась Почайною [2]. Таким чином, з IX ст. починається значне розширення мережі не тільки внутрішніх, родових і міжродових сухопутних шляхів, але й міжродових та міжнародних торгових шляхів по території України. Складається система сухопутних шляхів сполучення. З цього часу починається славетна епоха великої Київської Русі.

Таким чином, дороги стали набувати статусу державної справи, яка повинна і регулюватися державним управлінням. Першим документом такого регулювання є одна із статей першого кодексу законів Стародавньої Русі, який був започаткований Ярославом Мудрим у 1015 р. Стаття ця іменувалася як "Урок мостникам" і мала безпосереднє відношення до дорожньої справи, тому що "мостники" - загальне визначення всіх майстрів по будівництву і ремонту мостів і мостових, тобто перших у нашій історії дорожніх будівельників. Стаття, до речі, регулювала вартість робіт по влаштуванню опор та помостів дерев'яних мостів. Ця стаття дещо коригувалась, уточнювалась онуком Ярослава Володимиром Мономахом у 1113 році, а в 60-х роках XIII ст. праправнук Володимира, князь Ярослав Ярославович, що княжив у Великому Новгороді, склав Статут, присвячений замощенню міських вулиць і під'їзних доріг. Положення цього Статуту щодо обов'язкової участі всього населення, навіть князя, в оплаті робіт та матеріалів для покриття доріг і будівництва мостів, тобто загальна дорожня повинність, були характерними для всіх земель Київської Русі. І, нарешті, до тих часів відносяться перші згадки в літописах про спеціальних посадових осіб "мостників" та "осьминников", які відали питаннями управління дорогами та мостами. Тільки за наявності цих осіб міг реалізуватися наказ князя Володимира: "терebите пути и мостите мосты", а

також поява в законодавстві Київської Русі згаданих "урока мостників" та "Устава Ярослава князя о мостах" [3].

Отже, сухопутні шляхи Київської Русі хоч і були слабо упорядкованими ґрунтовими дорогами, але їхнім станом в поселеннях та найбільш стратегічних напрямках вже почало опікуватися суспільство. Тоді, коли межі України рухалися на південь, з появою нових міст та поселень з'являлися і нові дороги, які, поєднуючись зі старими напрямками, формували дорожню мережу країни. Багато цих доріг увійшло до сучасної мережі автомобільних доріг України. Росла увага держави до доріг і місцева влада почала навіть звітувати про стан доріг і виконання наказів щодо його поліпшення.

Висновок. З вищевикладеного видно, що розвиток дорожньої інфраструктури мав велике значення для розвитку держави, взагалі, та дорожньої системи в майбутньому, зокрема.

Література:

1. Коулз Джон М. Найдревніша дорога в світі / Джон М. Коулз. - Режим доступу: <http://groh.ru/gro/wo/wo.html>
2. Слово о полку Ігоревім. - Режим доступу: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Lit/S/SlovoPolkIgor/MRylskij.html>
3. Устав Великого князя Ярослава. - Режим доступу: <http://litopys.org.ua/novglet/novg42.htm>

С.Г. Кулик, аспірант кафедри кримінального права Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету

ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

У статті аналізується досвід із правового та загальносоціального запобігання злочинам проти моральності в країнах Європи та Сходу. Розглядаються особливості кримінально-правового запобігання цієї категорії злочинів. Приділено увагу особливостям діяльності державних структур різних країн щодо захисту суспільної моралі.

Ключові слова: запобігання, злочини проти моральності, мораль, зарубіжний досвід.

In article analyzes the experience of legal and general social prevention of crime against morality in Europe and the East. The features of criminal law preventing this category of crime. Attention is paid to the peculiarities of state structures of various countries to protect public morals.

Keywords: prevention, crimes against morality, moral, foreign experience.

Будучи одним з найважливіших факторів суспільного життя та суспільного розвитку, моральність потребує захисту та охорони, перш за все, з боку держави.

Саме тому майже всі країни світу мають норми в той чи іншій мірі пов'язані з кримінально-правовою охороною суспільної моральності. Існування цих норм обумовлено необхідністю державного контролю за проституцією, обігом порнографічної продукції, захистом історико-культурних цінностей суспільства, охороною тварин і птахів, а також наявністю міжнародно-правових обов'язків на рівні міждержавних відносин [6, с. 48].

Однак, протидія злочинам проти моральності, що невід'ємно пов'язана із охороною цього суспільного явища, повинна включати не тільки правові (у т.ч. кримінально-правові), але й соціальні, економічні, організаційні, наукові, культурні, ідеологічні, профілактичні та інші заходи, які одночасно, мають бути

фундаментом для побудови дієвої системи запобігання діянням, відповідальність за якім передбачена ст. 297-304 КК України.

Захист та охорона суспільної моральності в країнах Європи та Сходу відбувається з урахуванням національних і ментальних особливостей нації, норм моралі, релігії та законодавчих традицій і особливостей.

Система злочинів проти моральнісних устоїв і традицій суспільства сформувалась у законодавстві більшості європейських країн у ХІХ ст. При цьому намітились два основні підходи. У одних країнах посягання на моральність стали розглядатись як злочини, пов'язані із статевими відносинами: зґвалтування, втягнення у проституцію, кровозмішення, розбещення неповнолітніх і т.д. У інших – суспільна мораль охоронялась і оберігалась не самостійно, а у зв'язку із захистом інших суспільних відносин (конституційних, сімейних та ін.) [6, с. 48].

Розвинуті країни ще з давніх часів намагались врегулювати поведінку своїх громадян таким чином, щоб попередити будь-які спроби приниження їх честі та гідності. У Великобританії ще з 1959 року існує закон про публікації непристойного матеріалу [1].

У країнах Європи запобіжна діяльність щодо злочинів проти моральності (та й злочинів взагалі) починається з лав початкових освітніх установ, що закріплено на законодавчому рівні.

Так наприклад, Кодекс освіти Франції встановлює, що початкова підготовка, яка здійснюється в початкових школах, разом із сім'єю забезпечує моральне виховання. Конституція Баварії (ФРН), метою шкільного виховання, проголошує не тільки отримання знань та навичок, а й формування духовних якостей та характеру. Акт Великобританії від 1966 р. «Про освіту» зобов'язує місцеві органи управління забезпечити, разом з інтелектуальним і фізичним, духовний та моральний розвиток суспільства. Основною задачею дошкільного виховання Єдиний закон Іспанії «Про якість виховання» від 23 грудня 2002 р. називає розвиток фізичних та інтелектуальних здібностей дітей, виховання соціальних та моральних якостей [4, с. 113-115]

Особливо важливим у запобіганні суспільно небезпечних діянь, які посягають на моральність є діяльність відповідних правоохоронних установ та відомчих структур. В Україні повноваження із запобігання злочинів проти моральності та захисту суспільної моралі загалом, мають відповідні структурні підрозділи МВС (зокрема Департамент боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, Управління боротьби з кіберзлочинністю, Управління кримінальної міліції у справах дітей), установи визначені Законом України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24.01.1995 № 20/95-ВР та ряд інших державних структур.

10 лютого 2015 року Верховна Рада України ухвалила закон «Про внесення змін до Закону України «Про захист суспільної моралі» (щодо державного нагляду)», який передбачає ліквідацію Національної експертної комісії з питань захисту суспільної моралі (НЕК) як державного органу. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 27 травня 2015 р. № 333, НЕК була ліквідована.

Зазначимо, що функції міністерств внутрішніх справ у більшості зарубіжних країн є значно ширшими, ніж у МВС України. Так, зокрема МВС Франції, Італії, Іспанії, Португалії, Нідерландів, Бельгії крім управління поліцією здійснюють контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування, займаються питаннями, пов'язаними зі стосунками між державою та церквою, соціальним забезпеченням, діяльністю державних архівів, громадських благодійних організацій [5, с. 461].

Проблема захисту дітей та юнацтва від негативного аморального та агресивного впливу засобів масової інформації є однією з найважливіших та актуальних у Європі. З цією метою в країнах європейської співдружності діє низка державних установ функціями яких є захист неповнолітніх від таких ЗМІ, які можуть негативно вплинути на процес їх соціально-етичного становлення. Зокрема у Німеччині це Федеральне відомство з перевірки матеріалів, шкідливих для молоді, у Великобританії – Британський комітет класифікації фільмів.

У Франції, наприклад, є особливий вид охоронців порядку – поліція моралі, яка контролює дотримання моральних норм у громадських місцях

Поліція моралі – в ряді країн відділи поліції, що займаються припиненням злочинів, пов'язаних з порушенням суспільної моральності. Діяння, які, згідно з кримінальним кодексом цих країн, вважаються аморальними, караються в кримінальному порядку. Відділи поліції моралі можуть, наприклад, боротися з проституцією, конкубінатом, статевими злочинами, здійснювати нагляд за розважальними та питущими закладами, а також закладами, які проводять азартні ігри [3].

У країнах Сходу, де норми моралі тісно пов'язані з релігійними нормами та канонами, діють схожі за функціями державні організації.

У ряді ісламських країн діє так звана Шаріатська гвардія – збройні формування як релігійна поліція, призначені для виконання рішень шаріатських судів аж до смертних вироків. Підрозділи шаріатською гвардії є складовою частиною МВС.

У Саудівській Аравії існує Комітет із заохочення чеснот і утримання від пороку – державна урядова організація, метою роботи якої є сприяння виконанню законів шаріату в теократичній ісламському Королівстві.

Комітет управляє шаріатських гвардією королівства, тобто релігійної поліцією моралі і має право виносити фетви (висновку по будь-яких питань), обов'язкові для виконання всіма державними органами та громадянами королівства.

У підпорядкуванні Комітету знаходиться близько 3500 представників релігійної поліції (мутаввіін) і численні добровольці, постійно патрулюють вулиці, торгові центри та інші громадські місця й стежать за зовнішнім виглядом і одягом населення (особливо жінок); суворим поділом чоловіків і жінок, які не перебувають у родинних відносинах; дотриманням шаріатської моралі та будь-якими відносинами між статями (такими як спільне проведення часу, розпусна поведінка, проституція, дошлюбні, позашлюбні й гомосексуальні зв'язки; порнографія); дотриманням заборони на прозелітизм з

боку представників будь-яких інших релігій крім ісламу; поведінкою на розважальних заходах; дотриманням заборони на вживання свинини, алкоголю та наркотиків; дотриманням правил і часу молитви та іншими особливостями поведінки, які можуть порушувати, на думку Комітету, ісламські приписи і норми так, як вони інтерпретуються в Саудівській Аравії. Часто представників комітету викликають на місце злочину пильні громадяни за відомими всім телефонами. Комітет також має в своєму розпорядженні власний сайт в Інтернеті.

У 2010 році співробітники релігійної поліції Саудівської Аравії притягнули до відповідальності понад 250 тисяч осіб [2]

Підсумовуючи все вищесказане, можна із впевненістю стверджувати, що досвід різних країн світу щодо запобігання злочинам проти моральності може стати корисним і має бути врахований, при розробці національних програм із профілактики правопорушень, реформування державних структур із захисту суспільної моральності та правоохоронних органів до компетенції яких відноситься діяльність із запобігання суспільно небезпечним діянням, які посягають на моральність.

Література:

1. Визначення правових основ захисту суспільства від розповсюдження інформаційної продукції, що негативно впливає на суспільну мораль <http://old.minjust.gov.ua/15676>

2. Комитет по поощрению добродетели и удержанию от порока [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Комитет_по_поощрению_добродетели_и_удержанию_от_порока_\(Саудовская_Аравия\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Комитет_по_поощрению_добродетели_и_удержанию_от_порока_(Саудовская_Аравия))

3. Полиция нравов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Полиция_нравов

4. Понкин И.В. Зарубежные законы и документы о формировании и защите общественной нравственности и нравственности несовершеннолетних. – М.: Общественный совет Центрального федерального округа, 2008. – 222 стр.

5. Соболь Є.Ю. Досвід організації та діяльності поліції провідних країн Європи/ Є.Ю. Соболь, С.С. Коломойцев // Форум права. – 2010. – № 2. – С. 461–466 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuiv.gov.ua/e-journals/FP/2010-2/10cejppk.pdf>

6. Шалагин А.Е. Преступления против общественной нравственности: уголовно-правовой и криминологический анализ: монография. – М.: Юрлитинформ, 2011. – 256 с.

М.А. Лавренко, аспірант кафедри кримінального права Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету

ПРИХОВУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ: КРИМІНАЛЬНІ КОДЕКСИ РРФСР 1926 РОКУ ТА УРСР 1927 РОКУ

Проаналізовано кримінально-правові норми КК РРФСР 1926 року та КК УРСР 1927 року, що передбачали відповідальність за приховування злочинів. Досліджено законодавчі конструкції відповідальності за приховування злочинів, їх особливості та співвідношення зі співучастю у злочині, згідно з положеннями радянського законодавства 1920-х років.

Ключові слова: приховування злочинів, заздалегідь обіцяне приховування, заздалегідь не обіцяне приховування, пособництво злочину.

The criminal provisions of the RSFSR Criminal Code of 1926 and USSR Criminal Code of 1927, which provided responsibility for concealment of a crime are analyzed. The legislative designs of responsibility for the concealment of a crime, their features are studied and correlated with complicity in a crime in accordance with the provisions of the Soviet legislation of 1920-s.

Key words: concealment of a crime, previously promised concealment, previously not promised concealment, complicity in a crime.

Виклад основних положень. Після затвердження у 1924 р. Основних начал кримінального законодавства Союзу РСР та союзних республік протягом 1926-1928 років у всіх союзних республіках на підставі загальних принципів і положень загальносоюзного кримінального законодавства приймалися нові

кримінальні кодекси. Через відсутність чіткого регулювання поняття співучасті в Основних началах 1924 р. та недостатню теоретичну розробку цієї проблеми у кримінальних кодексах союзних республік спостерігаються суперечливі підходи стосовно відповідальності за приховування злочинів.

КК РРФСР 1926 року та кримінальні кодекси більшості інших союзних республік будь-яке приховування, як заздалегідь обіцяне, так і заздалегідь не обіцяне визначали як співучасть у злочині. Так, згідно зі ст. 17 КК РРФСР 1926 р. пособниками є особи, які сприяють виконанню злочину порадами, вказівками, наданням засобів і усуненням перешкод або ж приховуванню злочинця чи слідів злочину [8, с. 259]. У главі I Особливої частини встановлювалася окрема відповідальність за приховування деяких контрреволюційних злочинів. Так, за ст. 58-12 каралося позбавленням волі на строк не нижче одного року приховування і пособництво злочинам, передбаченим ст. ст. 58-2–58-11, котрі «не пов'язані з безпосереднім здійсненням зазначених злочинів або при необізнаності про їх кінцеві цілі» [8, с. 268].

У Кримінальному кодексі Української РСР 1927 року (так само у КК Узбецької РСР 1926 р. та Грузинської РСР 1928 р.) розрізнялося два види приховування. До пособництва належало лише заздалегідь обіцяне приховування злочинця або слідів злочину (ч. 3 ст. 20), а приховування, котре не було сприянням вчиненню злочину, тягло кримінальну відповідальність лише у випадках, що спеціально зазначені у Кримінальному кодексі (ч. 2 ст. 19) [9, с. 16]. Стаття 72 КК УРСР глави II Особливої частини «Злочини проти порядку управління» встановлювала, що приховування злочинця або слідів злочину, котре не є сприянням вчиненню злочину, є караним лише у випадках, коли за прихований злочин судом може бути призначене позбавлення волі на строк більше одного року або визначено у законі позбавлення волі на строк не нижче шести місяців [9, с. 45].

Практичні відмінності цих конструкцій відповідальності за приховування за Кримінальними кодексами РРФСР та УРСР є істотними. Наприклад, якщо

особа, яка раніше не знала про вбивство, свідомо вкрила вбивцю, то за КК РРФСР вона відповідала за ст. 17 та ст. 136 – покарання до 10 років позбавлення волі, а за КК УРСР – за ст. 72 з максимумом покарання в один рік позбавлення волі [7, с. 71].

Різні підходи законодавців обумовили розходження в розумінні пособництва та приховування радянськими криміналістами та зумовили дискусію у юридичній літературі того часу. Перша група авторів дотримувалася думки, що розподіл приховування на два види – заздалегідь обіцяне приховування та «приховування-причетність» є теоретично не виправданим, а на практиці – ускладнює боротьбу з кримінальними посяганнями. Так, А.С. Омаров у дисертаційному дослідженні «Відповідальність за приховування злочинів за радянським кримінальним правом» наголошував, що факт попередньої обіцянки вкрити злочинця або сліди злочину істотно не змінює злочину, і переоцінка цього моменту призводить до штучного відриву обіцянки від подальшого приховування злочинця або слідів злочину, тобто ігнорує саму сутність приховування [5, с. 5]. Академик А.Я. Вишинський, заперечуючи значення причинного зв'язку як обов'язкової умови кримінальної відповідальності за співучасть у злочині, зазначав, що обіцянка не є обов'язковою умовою для визнання приховування пособництвом [2, с. 118]. Кандидат юридичних наук М. Меркушев у статті «Відповідальність за приховування» вказував, що покладання на органи слідства обов'язку доводити, що приховування було обіцяне заздалегідь, поставить ці органи в скрутне становище, оскільки зобов'яже їх встановлювати обставини, котрі не мають об'єктивної речової форми [4, с. 21]. Цей аргумент навряд чи може бути визнаний переконливим, тому, що доказ подібного факту не становить більших труднощів, ніж доказ багатьох інших обставин, котрі є необхідними для правильного визначення кримінальної відповідальності.

Більшість радянських криміналістів, у тому числі такі провідні науковці, як А.Н. Трайнін, О.А. Герцензон, А.А. Піонтковський, М.Д. Шаргородський, та автори монографічних досліджень з проблеми приховування злочинів

І.А. Бушуєв та М.Х. Хабібুলін висловлювалися на користь позиції Кримінального кодексу Української РСР 1927 року [3, с. 476; 1, с. 17; 10, с. 7]. Погоджуємося з Д. Островським, який зазначав, що визнання будь-якого приховування, як заздалегідь обіцяного, так і заздалегідь не обіцяного співучастю у злочині призводить до необґрунтованого розширення кола осіб, які відповідальні за співучасть у злочині, до штучного посилення ступеня суспільної небезпеки заздалегідь не обіцяного приховування та ототожнення його з незмірно більш небезпечним заздалегідь обіцяним, а в кінцевому рахунку – до застосування заходів покарання, котрі не відповідають вчиненому [6, с. 62].

Висновки. Віднесення до пособництва лише заздалегідь обіцяного приховування має тверду теоретичну підставу – вимогу наявності причинного зв'язку між дією особи та злочинними наслідками, котрі ставляться їй в вину, що є необхідною умовою настання кримінальної відповідальності за злочинний результат. Дотримання цього принципу слугує гарантією від необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності за співучасть.

Література:

1. Бушуев И.А. Ответственность за укрывательство преступлений и недоносительство / И.А. Бушуев. – М.: Юрид. лит., 1965. – 138 с.
2. Вышинский А.Я. Вопросы теории государства и права / А.Я.Вышинский. – М.: Госуд. изд-во юрид. лит., 1949. – 422 с.
3. Курс советского уголовного права. – Часть общая. Т. 2. Преступление / Под ред. А.А. Пионтковского, П.С. Ромашкина, В.М. Чхиквадзе. – М.: Наука, 1970. – 516 с.
4. Меркушев М. Ответственность за укрывательство. К проекту Уголовного кодекса РСФСР / М. Меркушев // Социалистическая законность. – 1955. – № 1. – С. 19-24.
5. Омаров А.С. Ответственность за укрывательство преступлений по советскому уголовному праву. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / А.С. Омаров. – М., 1954. – 15 с.

6. *Островский Д.* Соучастие или прикосновенность / *Д. Островский* // Советская юстиция. – 1957. – № 3. – С. 61-62.

7. *Трайнин А.Н.* Ответственность за укрывательство / *А.Н. Трайнин* // Социалистическая законность. – 1938. – № 12. – С. 71-72.

8. Уголовный кодекс РСФСР редакции 1926 года // Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917–1952 гг. / Под ред. *И.Т. Голякова*. – М.: Госуд. изд-во юрид. лит., 1953. – С. 257-288.

9. Уголовный кодекс УССР в редакции 1927 года. – Х.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1927. – 135 с.

10. *Хабибуллин М.Х.* Ответственность за укрывательство преступлений и недоносительство по советскому уголовному праву / *Хабибуллин М.Х.* – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1984. – 137 с.

В.І. Напиральська, здобувач кафедри кримінального права Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету

НАРУГА НАД ДЕРЖАВНИМ ПРАПОРОМ УКРАЇНИ ТА ІНШИХ КРАЇН СВІТУ

Публічна наруга над Державним Прапором України - карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців або позбавленням волі на строк до трьох років. Публічна наруга над офіційно встановленим або піднятим прапором - карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців або позбавленням волі на строк до двох років. У КНР - трирічне покарання, в Німеччині та Австрії потрапити до в'язниці на строк до трьох років або шість місяців, у США - штраф або тюремне ув'язнення терміном не більше року, в Пакистані спалювання іноземних прапорів не заборонено, в Японії можна спалювати національний прапор, але за наругу над прапорами іноземних держав можна отримати штраф або відправитися на примусові роботи, якщо на факт наруги надійшла офіційна скарга, у Франції – штраф.

Ключові слова: прапор, штраф, позбавлення волі, арешт.

Публичное надругательство над Государственным Флагом Украины - карается штрафом в пятьдесят необлагаемых минимумов доходов граждан или арестом сроком до шести месяцев или лишением свободы сроком до трех лет. Публичное надругательство над официально установленным или поднятым флагом - карается штрафом в пятьдесят необлагаемых минимумов доходов граждан или арестом сроком до шести месяцев или лишением свободы сроком до двух лет. В КНР - трехлетнее наказание, в Германии и Австрии попасть в тюрьму сроком до трех лет или шесть месяцев, в США - штраф или тюремное заключение сроком не больше года, в Пакистане сжигание иностранных флагов не запрещено, в Японии можно сжигать национальный флаг, но за надругательство над флагами иностранных государств можно получить штраф или отправиться на принудительные работы, если на факт надругательства поступила официальная жалоба, во Франции – штраф.

Ключевые слова: флаг, штраф, лишение свободы, арест.

Public outrage above State Flag of Ukraine - punished a fine to 50 of untaxed minimums of profits of citizens or arrest within six months or imprisonment within three years. Public outrage above the officially set or lifted flag - punished a fine to 50 of untaxed minimums of profits of citizens or arrest within six months or imprisonment within two years. In Chinese Folk Republic - three-year punishment, in Germany and Austria to get in prison within three years or six months, in USA is a fine or imprisonment a term not more than year, in Pakistan incineration of foreign flags is not forbidden, in Japan it is possible to burn a national flag, but for an outrage above the flags of the foreign states it is possible to get a fine or leave on the forced works, if an official complaint acted on the fact of outrage, in France is a fine.

Keywords: flag, fine, imprisonment, arrest.

Публічна наруга над Державним Прапором України, Державним Гербом України або Державним Гімном України - карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців або позбавленням волі на строк до трьох років. Публічна наруга над офіційно встановленим або піднятим прапором чи гербом іноземної держави - карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців або позбавленням волі на строк до двох років.

Наруга над державним прапором карається за кримінальним законодавством у багатьох країнах світу. У КНР, наприклад, трирічне покарання за наругу над державними символами було введено в 1990 році, незабаром після подій на площі Тяньаньмень. Подібні заходи означали не

погіршення, а, навпаки, гуманізацію покарань. Незадовго до цього шкільний вчитель Юй Чжіцзянь був засуджений на довічне ув'язнення за те, що кинув чорнилом в портрет Мао Цзедуна на площі Тяньаньмень, але був звільнений після 11 років примусових робіт у трудових таборах.

У лютому 2013 року в Гонконзі політичний активіст був засуджений на дев'ять місяців в'язниці за спалення прапора КНР. Незважаючи на протести правозахисників, які вважають наругу над прапорами невід'ємним правом громадян на вираження свободи слова, в адміністративному регіоні діють досить жорсткі штрафи за такі діяння - до трьох років в'язниці або штраф розміром до 50 тисяч гонконзьких доларів (\$ 7000).

У Німеччині та Австрії діють найбільш суворі закони, які карають за наругу над національним прапором або прапорами окремих земель. Там за це можна потрапити до в'язниці на строк до трьох років або шість місяців відповідно. Втім, ці закони не поширюються на прапори інших держав.

У США в 1968 році, у відповідь на випадки спалювання національного прапора під час масових демонстрацій проти війни у В'єтнамі, американський Конгрес прийняв закон про «Про захист прапора», який ввів за наругу над символами США штраф або тюремне ув'язнення терміном не більше року. Втім, закон цей не діє, оскільки Верховний суд у 1989 році визнав, що перша поправка до конституції США, яка гарантує свободу слова, має більшу вагу. Згодом Конгрес безуспішно намагався прийняти закон, яким би можна було подолати вето Верховного суду. Втім, у США не будь-яке спалювання прапора навіть вважається «наругою». Зокрема, старий і пошарпаний прапор належить саме спалювати під час особливої церемонії (у багатті або жаровні).

Законодавством США наруга над прапором зазвичай не може вести до адміністративної чи кримінальної відповідальності: зокрема, у сувенірних магазинах вільно продаються рулони туалетного паперу із «зірково-смугастим» прапором. Втім, охочих зірвати прапор із чужої будівлі або підпалити його може чекати покарання за пошкодження власності, крадіжку або підпал. А в січні 2013 року шкільного вчителя з Південної Кароліни, який спробував

довести учням, що за наругу над прапором їм нічого не буде, відсторонили від занять.

Втім, в минулому зустрічалися випадки жорстокого покарання за неналежне поводження з прапорами. Під час громадянської війни у США в 1862 році морська піхота «сіверян» захопила Новий Орлеан і замінила прапор конфедератів на символ США. Проте один з місцевих фермерів, Вільям Мамфорд (William B. Mumford), самовільно зняв прапор США з даху монетного двору і порвав його, за що постав перед військовим трибуналом і був повішений. За це конфедерати оголосили Мамфорда національним героєм і зажадали покарання для Бенджаміна Батлера (Benjamin Butler), генерала «сіверян», який наказав заарештувати його. Після закінчення війни Батлер, мабуть, через докори сумління, надав допомогу вдові повішеного і навіть влаштував її на роботу до Вашингтона.

У Пакистані, спалювання іноземних прапорів не заборонено. У 2011 році газета The Express Tribune навіть повідомляла, що в країні є магазини, що продають іноземні прапори для спалення, самим популярними серед яких залишаються прапори Ізраїлю і США. Примітно, що в 2012 році Fox News повідомляла про курйозний випадок - в Лахорі одна людина померла в лікарні, отруївшись димом від спалювання прапора США.

В Японії можна спалювати національний прапор (хіномару, «сонце, що сходить»), але за наругу над прапорами іноземних держав можна отримати штраф або відправитися на примусові роботи, якщо на факт наруги надійшла офіційна скарга. Втім, цей закон практично не діє. Так, у 2011 році кілька японських радикалів, які наполягають на суверенітеті Японії над південними Курилами, спалили прапор Росії перед російським посольством. У відповідь глава МЗС РФ Сергій Лавров зажадав від Японії провести розслідування інциденту і покарати винних, але, всупереч власним законам, японська сторона порушувати кримінальні справи проти націоналістів не стала.

У Франції з 2010 року наруга над національним прапором країни стала кримінально караним діянням у Франції. При цьому заборона поширилася не

лише на знищення або пошкодження державних символів, вчинені в громадських місцях, а й за поширення фотографій того, як це робиться у приватній обстановці. Закон цей діє, і в грудні того ж року за ним була засуджена перша людина - алжирець, який зламав флагшток з прапором Франції в департаменті Приморські Альпи. Його змусили виплатити 750 євро штрафу.

Таким чином, наруга над державною символікою карається за кримінальним законодавством у багатьох країнах світу, хоча єдиних підходів до цього немає.

О.О. Наумов, аспірант кафедри кримінального права Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету

ПІДСТАВА ЗВІЛЬНЕННЯ ЖІНОК ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ ЗА СТ.79 КК УКРАЇНИ

Ефективність реалізації норми кримінального закону стосовно звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до семи років, в першу чергу, залежить від вірного визначення підстави та умов її застосування. Тож розробка єдиного (погодженого) підходу щодо визначення підстави застосування відповідного звільнення залишається актуальною проблемою, передусім для судової практики

Термін «підстава» означає: вихідні, головні положення; необхідна обставина, від якої що – небудь залежить, в якій щось відбувається, здійснюється. Діяти на підставі будь – чого – означає опиратися на щось, мати щось за підґрунтя, відштовхуватися від чогось, мати щось як оправдання, достатній привід для діяльності [1, с. 831]. У теорії кримінального права існують різні думки щодо визначення підстав звільнення від покарання з

випробуванням. Приміром підставами звільнення від відбування покарання з випробуванням вказаних у ст. 79 КК осіб визнають: вагітність засудженої на момент постановлення вироку або наявність в жінки на момент постановлення вироку дитини (дітей), віком до семи років [2, с. 203; 3, с. 96]. Подібний підхід, на нашу думку, дещо формалізує прийняття рішення про звільнення від відбування покарання, оскільки пов'язує його виключно з вагітністю жінки або наявністю в неї дитини і певною мірою нівелює значення інших обставин кримінального правопорушення.

Домінуючим підходом можна визнати розуміння підстави такого звільнення як установлені судом можливості досягнення цілей покарання без реального відбування покарання засудженою, рішення про яку ґрунтується на аналізі ступені тяжкості вчиненого злочину, характеристиці особи винного та інших обставин справи (пом'якшуючих, обтяжуючих) в їх сукупності та єдності [4, с. 364; 5, с.16].

Верховний суд України орієнтував суди на те, що звільнення від відбування покарання з випробуванням *має бути належним чином вмотивованим у вирокі* (абз. 1 п.9) [6]. Цього ж вимагає і ст. 374 КПК, в якій вказано, що у разі визнання особи винуватої в мотивувальній частині вироку серед іншого мають бути зазначені мотиви звільнення від відбування покарання. Подібне рішення ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин (доказів) кримінального провадження, у тому числі і обставин, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання (п. 4 ч. 1 ст. 91 КПК).

При визначенні підстави застосування ст. 79 КК суд має виходити з такої само оцінки сукупності обставин справи, які дозволяють йому зробити висновок про можливість досягнення мети покарання без його реального виконання, втім з урахуванням відмінностей в оцінці даних про особу засудженої жінки. Сукупність таких даних має не тільки відповідати так би мовити загальним вимогам щодо характеристики особи, яка звільняється від

відбування покарання з випробуванням, але й конкретизувати здатність (спроможність) жінки належним чином виконувати материнські обов'язки та дотримуватися вимог, вказаних в ч.4 ст. 79 КК України.

В судовій практиці при обґрунтуванні можливості звільнення від відбування покарання з випробуванням вказаної категорії жінок суди переважно виходять із загальних засад призначення покарання, окремі суди вказаними засадами і обмежуються. Приміром врахування ступені тяжкості вчиненого злочину обмежується вказівкою на те, що суд, призначаючи покарання враховує ступінь тяжкості вчиненого або ж вказівкою на те, що згідно з ст. 12 КК України злочин відноситься до злочинів середньої тяжкості; обставинами, що пом'якшують покарання частіше за все визнаються щире каяття жінки, відшкодування матеріальної шкоди потерпілій особі та активне сприяння розкриттю злочину; обставинами, що обтяжують покарання визнаються скоєння злочину в період іспитового строку та в стані алкогольного сп'яніння.

Оцінюючи особу засудженої жінки суди в окремих випадках враховують її вік (*має молодий вік*), формальну характеристику за місцем проживання, ставлення до спиртних напоїв (*зловживає спиртними напоями*); перебування на обліку у лікаря-психіатра та лікаря-нарколога. Безпосередньо в обґрунтування необхідності застосування ст. 79 КК України суди наводять наступні факти: підсудна щиро розкалася у вчиненому, матеріальних претензій від потерпілої немає, проживає з сім'єю (рідко – авт.), на утриманні підсудної перебуває малолітня дитина. Тож як бачимо, оцінка ступеня тяжкості вчиненого злочину, особи винного та обставин, що обтяжують або пом'якшують покарання враховуються як при визначення виду та розміру покарання, так і лягають в основу обґрунтування рішення про застосування щодо засудженої особи звільнення від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 79 КК України. Аналіз судової практики даної категорії справ також показав, що суди на виконання приписів абз. 6 п.9 вищезгаданої ППВСУ звільняють вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до семи років від відбування покарання з

випробуванням на підставі ст. 79, і на підставі ст. 76 КК України у разі, коли жінка має малолітню дитину віком від семи до чотирнадцяти років.

При вирішенні питання про звільнення від відбування покарання з випробуванням вказаної категорії жінок слід обов'язково ураховувати припис ч. 6 ст. 79, який вказує, що у разі вчинення в період іспитового строку засудженою нового злочину, суд призначає їй покарання за правилами, передбаченими у статтях 71 та 72 КК. Аналіз судової практики свідчить, що в окремих випадках суди не враховують вказані положення кримінально-правової норми і повторно призначають засудженій особі звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Все вищезазначене зумовлює необхідність особливого підходу до вирішення питань звільнення від покарання з випробуванням вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до семи років. І особливість ця визначається насамперед здатністю жінки гідно або принаймні належним чином виконувати материнські обов'язки: піклуватися про дитину, здійснювати за нею відповідний догляд, виховання тощо. Наразі ж при мотивуванні застосування до такої категорії жінок звільнення від відбування покарання з випробуванням суди переважно оцінюють так би мовити загальні данні про особу та констатують, що жінка проживає з малолітньою дитиною (дітьми), які не здатні переконливо довести (засвідчити) те, що жінка буде належно здійснювати материнські обов'язки. Досить рідко в матеріалах кримінальних проваджень, в резолютивні чи мотивувальній частині обвинувальних вироків можна зустріти ті данні про особу жінки, які би в достатній мірі підтверджували таку здатність. Наведене демонструє, що судова практика зачасту формально підходить до визначення підстави звільнення вказаної категорії жінок від покарання з випробуванням, обмежуючись фактом встановлення наявності малолітніх дітей у жінки. Тому практика потребує вдосконалення в частині зваженого та належного визначення підстави для звільнення жінки від відбування покарання з випробуванням задля дійсного забезпечення прав та інтересів дитини, яка ризикує через негідну поведінку матері позбавитись більш-менш прийняттого

догляду та виховання. Суд має все ж таки більш вимогливо та прискіпливо ставитись до визначення того чи здатна така жінка не тільки виправитися без позбавлення волі, але й належним чином, як того вимагає і законодавство і здоровий глузд нести основну відповідальність за виховання та розвиток дитини, піклуватись про її здоров'я, духовний та моральний розвиток.

Література:

1. Тлумачний словник української мови / за ред. В.С. Калашника. – Х.: Прапор. – 2008. – 992 с.
2. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України (2-е вид. перероб. та доп.) / За заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – К. : Дакор, 2008. – 1428 с.
3. Денисова Т.А. Кримінальне покарання та функції його призначення і використання за законодавством України: навчальний посібник / Т.А. Денисова. – Запоріжжя, ГУ ЗІДМУ. – 2004. – 152 с.
4. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. – К. : Ваіте, 2014. – 944 с.
5. Письменський Є.О. Теоретико-прикладні проблеми звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец 12.00.08 – “Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право” / Є.О. Письменський. - К., 2014. – 40 с.
6. Про практику призначення судами кримінального покарання: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 р. № 7 // Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах – К.: ВД «Скіф». – 2010. – 392 с.

ПОНЯТТЯ СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто основні характерні ознаки спеціально-кримінологічного запобігання злочинності у сфері нотаріальної діяльності, сформульовано визначення цього поняття.

Ключові слова: злочинність, спеціально-кримінологічне запобігання злочинності, нотаріальна діяльність, заходи запобігання.

The main characteristic features specially-criminological crime prevention in notarial activities, the definition of the concept.

Key words: crime, specially-criminological prevention of crime, notary, preventive measures.

Серед усіх видів суспільної діяльності нотаріальна діяльність посідає особливе місце. Нотаріальне та прирівняне до нього посвідчення юридично значущих фактів та документів є необхідною умовою виникнення, зміни, реалізації та припинення багатьох правовідносин, що робить нотаріат одним із важливих елементів державно-правового механізму. Як свідчать статистичні дані, щороку третина населення України хоча б один раз стає причетною до нотаріальної діяльності. Не дивно, що такий оборот майнових благ супроводжується вчиненням злочинів як самими нотаріусами, так і особами, для яких нотаріальна дія є лише шляхом до вчинення іншого злочину. Злочинність у сфері нотаріальної діяльності породжує завдання запобігання відповідним злочинним проявам як на загально-соціальному, так і на спеціально-кримінологічному рівнях.

Теорія запобігання злочинності є достатньо розробленим розділом вітчизняної кримінологічної науки. Достатньо згадати такі імена, як А. А. Герцензон, В. В. Голіна, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, А. Е. Жалінський, Г. М. Миньковський, В. Г. Танасевич, А. С. Шляпочников та багато інших видатних науковців. Однак питання спеціально-кримінологічного запобігання злочинності у сфері нотаріальної діяльності

важко віднести до вирішених. Запропоновані тези мають на меті визначити основні вихідні положення, від яких має відштовхуватись розроблення спеціально-кримінологічних заходів запобігання злочинам цього виду.

Вивчення основних положень загальної теорії злочинності, розроблених вітчизняною кримінологічною наукою, дозволяє виокремити характерні ознаки спеціально-кримінологічного запобігання злочинності серед нотаріусів.

По-перше, спеціально-кримінологічне запобігання злочинності у сфері нотаріальної діяльності слід розглядати як вид соціального управління, невід'ємну органічну частину системи запобігання злочинності у державі, що має бути підпорядкована його загальним закономірностям, тенденціям, завданням, цілям та результатам на груповому рівні.

По-друге, спеціально-кримінологічне запобігання злочинності у сфері нотаріальної діяльності має покладатись на органи, установи, окремих осіб та інших суб'єктів, які в силу свого спеціального статусу та (або) володіння спеціальними знаннями та навичками здатні досягти цілей такого запобігання. У зв'язку з цим, на думку автора, основний тягар спеціально-кримінологічного запобігання злочинності у сфері нотаріальної діяльності має покладатись не лише на правоохоронні органи та суди, а й на суб'єктів, що відповідають за організацію нотаріату та нотаріального процесу – Міністерство юстиції України, Нотаріальну палату України, інші організації нотаріального самоврядування, окремих нотаріусів.

По-третє, змістом спеціально-кримінологічного запобігання злочинності у сфері нотаріального процесу є перешкодження виникненню причин та умов цього виду злочинності та груповому та індивідуальному рівнях, а також вжиття заходів щодо усунення таких причин та умов, що вже виникли.

По-четверте, зовнішня сторона спеціально-кримінологічного запобігання злочинності у сфері нотаріальної діяльності полягає у різних за характером заходах: технічних, організаційних, процесуальних, контрольних, інформаційних, виховних тощо. Розробка і практична реалізація таких заходів мають виходити з того, що кожен з них є організаційно відокремленим, таким,

що піддається статистичному обліку, підпорядкованим власним закономірностям елементом процесу запобігання злочинності згаданого виду, який має власну мету, процедуру здійснення, організаційну форму, умови проведення та запобіжний ефект.

Таким чином, сукупність наведених вище характерних ознак, що характеризують внутрішню та зовнішню сторони спеціально-кримінологічного запобігання злочинності у сфері нотаріальної діяльності, дозволяє визначити його як цілеспрямований соціальний процес використання відповідними суб'єктами запобіжної діяльності кримінологічних знань та навиків регулювання поведінки нотаріусів з метою перешкодження виникненню та (або) усунення причин та умов порушення ними кримінально-правових заборон.

Варто зазначити, що змістовне наповнення відповідних заходів запобігання має виходити із специфіки соціально-правового статусу нотаріуса та діяльності, яку він здійснює. Однак на сучасному етапі система спеціально-кримінологічного запобігання злочинності у сфері нотаріальної діяльності залишається у початковому стані: окремих кримінологічних спостережень, кримінологічного планування та прогнозування не ведеться, не існує методики розслідування відповідних злочинів, кримінологічна експертиза законопроектів, спрямованих на регулювання нотаріальної діяльності, не проводиться, що й визначає початкові напрямки спеціальної запобіжної діяльності в цій сфері.

І.С. Семенюк, викладач кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету

СПІВУЧАСТЬ У ВБИВСТВІ МАТЕР'Ю СВОЄЇ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ

У статті досліджується комплекс проблем теоретичного і практичного характеру, пов'язаних із відповідальністю за співучасть у вбивстві матер'ю своєї новонародженої дитини. Зокрема, розглядаються питання кваліфікації, коли мати виступає як виконавець або підбурювач чи пособник у вчиненні злочину.

Ключові слова: кримінальне право, кримінальна відповідальність, співучасть, вбивство, мати, новонароджена дитина.

The article investigates a number of theoretical and practical problems aimed at the establishment of the complicity in the murder of the newborn child. Particularly, the question of qualification when the mother acts as executor or instigator or accomplice to the crime is characterized.

Key words: criminal law, criminal responsibility, complicity, murder, mother, newborn child.

При аналізі питання про кримінальну відповідальність за вбивство матер'ю своєї новонародженої дитини спеціальної уваги заслуговує проблема кримінальної відповідальності співучасників злочину.

Дітовбивство найчастіше зустрічається в судовій практиці як таке умисне вбивство, яке щодо матері-винуватиці у вчиненні цього злочину супроводжується пом'якшувальною обставиною, що відносить це діяння до привілейованих. Цією обставиною є особливий психічний стан матері під час і відразу після пологів. Однак воно ніяк не може і не повинно поширюватися на співучасників, оскільки не може чинить жодного впливу на їх психічний стан, отже, не може впливати на кримінальну відповідальність співучасників.

Співучасть у даному злочині може набувати як простої форми, так і складної.

Під простою формою тут мається на увазі спільне виконання цього злочину без попередньої змови або за попередньою змовою між матір'ю і іншою особою.

Під складною формою розуміється така співучасть, за якої кожен з учасників злочину виконує свою роль.

Схиляння матері до вбивства дитини батьком дитини чи іншими особами утворює склад підбурювання до умисного вбивства. Дуже часто мати йде на дітовбивство тільки в результаті підбурювання, що здійснюється з боку батька дитини, її родичів або інших осіб. Також зустрічається такий вид складної форми співучасті, як пособництво. Воно полягає в тому, що пособник, будучи обізнаним про злочинні наміри матері, допомагає їй у вчиненні цього злочину. Трапляються ситуації, коли в ролі пособника може виступати мати, а в ролі виконавця – інша особа. У такому випадку мати несе відповідальність за ст. 27 ч. 5 та ст. 117, а виконавець за ч. 1 або ч. 2 ст. 115 КК України.

Співучасниками цих злочинів частіше бувають батьки дітей, рідше – сестри, матері, свекрухи, подруги тощо [1, с. 90].

Тому при аналізі питання про кримінальну відповідальність за зазначений злочин уваги заслуговує проблема кримінальної відповідальності чоловіка, батька вбитої дитини, який своєю поведінкою в ряді випадків штовхає жінку-матір на вбивство.

Коли має місце пособництво чи підбурювання з боку батька на вбивство новонародженої дитини, питання про кримінальну відповідальність батька має бути вирішено за правилами про співучасть у вбивстві, простому або кваліфікованому – залежно від конкретних обставин справи. Так має бути вирішено питання про кримінальну відповідальність не тільки тоді, коли було скоєно підбурювання з прямим умислом, а й тоді, коли чоловік усвідомлював, що своєю поведінкою він штовхає жінку на скоєння злочину, але ставиться до цього байдуже (підбурювання з непрямым умислом).

Отже, при вбивстві новонародженої дитини матір'ю за участю інших осіб, дії матері мають бути кваліфіковані за ст. 117 КК України, а її співучасників –

за ст. 27 по сукупності з ч. 1 або ч. 2 ст. 115 КК України залежно від обставин справи.

Тепер перейдемо до розгляду такої ситуації, при якій навпаки, інша особа вчиняє таке вбивство, тобто є виконавцем при пособництві або підбурюванні з боку матері. Як і в першому випадку, такими особами найчастіше є батьки дітей, рідше – інші родичі або близькі особи.

Мати підбурює особу на вбивство або виступає в ролі пособника при вбивстві своєї новонародженої дитини під час пологів або відразу ж після них, оскільки знаходиться в особливому психічному стані.

У цьому відношенні характерним прикладом є наступна кримінальна справа, на яку посилається в своїй монографії М.І. Загородников: "Жінка без спеціальної медичної кваліфікації намагалася зробити аборт на восьмому місяці вагітності шляхом сприсування в матку мильного розчину. В результаті цього відбулися передчасні пологи, народився жива дитина. Вагітна запропонувала жінці, яка здійснювала сприсування, задушити дитину і таким чином представити всю справу як аборт. Жінка задушила дитину і закопала її разом з послідом. Під час слідства судово-медична експертиза зробила висновок, що дитина була народжена живою. Суд засудив цю жінку за вбивство, а вагітну – за співучасть у вбивстві" [2, с. 36-37].

Такі дії виконавця мають бути кваліфіковані за ч. 1 або ч. 2 ст. 115, а дії матері – за ст. ст. 27 і 117 КК України.

У судовій і слідчій практиці в деяких випадках зустрічаються помилки, коли кваліфікують підбурювання матір'ю іншої особи до початку пологів за ст. 27 і ст. 117 КК України.

Оскільки такі дії (підбурювання на вбивство) матері ніяк не пов'язані ані з періодом пологів, ані з особливим психічним і фізичним станом, зазначеним у ст. 117 КК України, така кваліфікація повністю суперечить кримінальному законодавству і судовій практиці в цій галузі. Абз. 2 п. 22 постанови Пленуму Верховного Суду України від 1 квітня 1994 р. № 1, яка на сьогодні втратила чинність, визначав, що "умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини

слід кваліфікувати за ст. 96 КК України (чинна ст. 117 КК України), якщо воно вчинене за наявності особливого психічного і фізичного стану жінки" [3, с.90]. На жаль у чинній постанові Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» увага на цей момент не акцентується [4].

Отже, при кваліфікації вбивства новонародженої дитини іншою особою при підбурюванні матері до пологів слід кваліфікувати дії матері за ст. 27 ч. 4 та ч. 1 або ч. 2 ст. 115 КК України та дії виконавця за ч. 1 або ч. 2 ст. 115 КК України.

Виходячи з усього сказаного, вважаємо, що при розгляді справ про дітовбивства особливу увагу слід приділяти виявленню співучасників цього злочину, з'ясуванню ступеня участі та ролі кожного з них. Зазвичай, співучасники повинні піддаватися більш тяжкому покаранню, аніж мати новонародженої дитини, яка виступає як безпосередній виконавець злочину, передбаченого ст. 117 КК України.

Література:

1. Антонян Ю.М. Преступность среди женщин. – М.: Российское право, 1992. – 256 с.
2. Загородников Н.И. Преступления против жизни по советскому уголовному праву. – - М.: Госюриздат, 1961. – 280 с.
3. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 1 квітня 1994 р. № 1 // Бюллетень законодавства і юридичної практики України. – 1995. – № 1. – С. 86-97.
4. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 Interest [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03>. – Назва з екрана.

О.О. Сокол, аспірант кафедри кримінального права Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету

СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ПРОФІЛАКТИКИ УХИЛЕНЬ ВІД СПЛАТИ АЛІМЕНТІВ НА УТРИМАННЯ ДІТЕЙ ТА КОШТІВ НА УТРИМАННЯ НЕПРАЦЕЗДАТНИХ БАТЬКІВ

У тезах обґрунтовуються положення про те, що ефективність протидії ухиленням від сплати аліментів на утримання дітей та коштів на утримання батьків може бути істотно підвищена за рахунок доповнення традиційної діяльності та співпраці правоохоронних органів, органів місцевого самоврядування, представників громадськості, Державної виконавчої служби, соціальних груп та окремих громадян.

Ключові слова: спеціально-кримінологічні заходи, профілактика, аліменти, правоохоронні органи, Державна виконавча служба, громадські організації.

The points about the fact that the efficiency of the counteraction of alimony and parental maintenance evasion can be considerably increased at the expense of the replenishment of traditional activity and co-operation of law-enforcement authorities, local authorities, members of the public, National executive service, social groups and individuals are justified in the synopsis.

Key words: special criminological measures, prevention, alimony, law-enforcement authorities, National executive service, public organizations.

Кризові процеси, що відбуваються в соціально-економічній сфері нашої держави, негативні демографічні тенденції, занепад сімейних цінностей та традицій, ставлять під загрозу існування сім'ї взагалі, що в подальшому може стати причиною деформації фундаментальних основ суспільства. За даними офіційної статистики злочини щодо ухилення від сплати аліментів на утримання дітей та коштів на утримання батьків мають такі показники: у 2014 р. в Україні зареєстровано 4890 злочини, передбачені ст. 164 КК України та 2 злочини, передбачені ст. 165 КК, що становить 50,8 % від загальної кількості посягань на виборчі, трудові та інші особисті права і свободи людини і громадянина (у 2013 р. вказані правопорушення становили 54,8 % від усієї кількості злочинів передбачених розділом V Особливої частини КК посягань, у

2012 р. – 77,9 %, у 2011 р. –58,7 %). Дані показники свідчать, про те що важливими завданнями держави є вдосконалення механізмів регулювання сімейних відносин і покращення засобів боротьби зі злочинами даної категорії.

Спеціально-кримінологічне запобігання – це сукупність заходів боротьби зі злочинністю, змістом яких є різноманітна робота державних органів, громадських організацій, соціальних груп і громадян спрямована на усунення причин та умов, що породжують і сприяють злочинності, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки [1, с. 144].

Запобігання на спеціально-кримінологічному рівні здійснюється спеціально уповноваженими на те органами та установами, на які законом покладено обов'язок боротьби зі злочинністю (зокрема органи кримінальної юстиції) серед окремих верств населення, соціальних груп [2, с. 52].

Вказану індивідуально-запобіжну діяльність можна розділити на 3 етапи: 1) до формування мотиву злочинного прояву та наміру його вчинення; 2) після його сформованості, але до початку реалізації; 3) після початку реалізації наміру через здійснення конкретних злочинних дій. Відповідно напрями цієї запобіжної діяльності йменуються як: 1. профілактика; 2. відвернення; 3. припинення злочинних проявів [3, с. 329].

П. Л. Фріс вбачає, що боротися зі злом лише шляхом застосування покарання за його вчинення без застосування заходів, що попереджують злочин, є працею настільки ж безглуздою, наскільки і даремною [4, с. 189].

Кримінологічна профілактика - завчасне вжиття заходів, які здатні перешкодити реалізації небажаних явищ, подій, зв'язків, наслідків злочинів [5, с. 22-23].

Не дивлячись на важливість заходів запобігання, покращення розшуку аліментозобов'язаних, притягнення їх до передбаченої законом відповідальності та збільшення кількості виконаних проваджень по стягненню аліментів, залишаються особливо гострими проблемами. Тому спеціально-кримінологічна профілактика ухилень від сплати аліментів на утримання дітей та коштів на утримання непрацездатних батьків повинна спрямовуватись на

підвищення ефективності діяльності та співпраці правоохоронних органів, органів місцевого самоврядування, представників громадськості та Державної виконавчої служби, включаючи в себе такі заходи профілактики:

1) забезпечення систематичності у проведенні прокурорських перевірок Державних виконавчих служб (далі – ДВС) щодо виконавчих проваджень за якими стягуються аліменти та слідчих ОВС, які ведуть пошук осіб, що переховуються від сплати аліментів на дітей, або на непрацевдатних батьків;

2) налагодження чіткої взаємодії між правоохоронними органами та ДВС під час розслідування, виконання справ даної категорії. Активне та оперативне реагування слідчими органів внутрішніх справ на постанови державних виконавців щодо розшуку аліментозобов'язаних осіб;

3) підвищення рівня інформаційно-аналітичного забезпечення, адже існуючі інформаційні бази потребують удосконалення та розширення. Покращення роботи реєстрів рухомого та нерухомого майна для оперативного накладення арешту на майно боржника. Створення нової бази зайнятого населення, особливо тих, хто працює на приватних підприємствах, що істотно полегшило б стягнення аліментів з працевлаштованих боржників шляхом направлення виконавчого листа за місцем роботи. Тому що, на сьогодні спостерігаємо ситуацію, коли значна частина населення, яка прямо або побічно втягнута в тіньову економіку, отримує заробітну плату в конвертах та ухиляється від сплати аліментів;

4) стимулювати матеріально роботу державних виконавців, шляхом внесення змін до Постанови КМУ від 11 березня 2015 р. № 126 «Про затвердження Порядку виплати та розмірів винагород державному виконавцю», в яку включити виплату винагороди державним виконавцям, які стягують аліменти;

5) забезпечення працівників правоохоронних органів та працівників ДВС новітніми технічними засобами;

6) проведення керівниками правоохоронних органів та ДВС семінарів з залученням фахівців з теми ухилення від сплати аліментів на утримання дітей

та коштів на утримання непрацездатних батьків. Адже навіть не всі працівники розуміють на скільки негативні наслідки несуть в собі злочини даної категорії, що вони руйнують основоположні сімейні цінності та традиції, перешкоджають нормальному фізичному та моральному розвитку підростаючого покоління нашого суспільства;

7) підвищення рівня довіри до працівників правоохоронних органів. У зв'язку з високим рівнем латентності ухилень від сплати аліментів, одним із факторів якої є недовіра до правоохоронних органів та невіра в результативний розгляд справ, тому правоохоронцям потрібно вести діалог з громадськістю та публічно висвітлювати реальні результати своєї діяльності через заходи масової інформації;

8) співпраця правоохоронців з засобами масової інформації, шляхом показу соціальної реклами, яка буде надавати населенню інформацію правового характеру та пропагувати сімейні цінності;

9) посилення зв'язків, активізація та взаємодія всіх правоохоронних органів, органів місцевого самоврядування та громадських організацій в створенні соціальних програм пропаганди культури сім'ї, в основі яких буде надання правової, інформаційної, психологічної та соціальної допомоги, організація та проведення спільних профілактичних рейдів, в яких буде надаватись соціальна та правова допомога дітям, вирішення проблеми незайнятості населення та удосконалення механізму соціальної адаптації осіб, які ведуть аморальний спосіб життя (алкоголіки, наркомани, особи які, займаються проституцією та інші);

Підсумовуючи сказане, слід зазначити, що ефективність та результативність профілактичної діяльності ухилень від сплати аліментів на утримання дітей та коштів та утримання батьків залежить від рівня організації зазначеної діяльності. Потрібно розробити реальні правові механізми, які б могли ефективно протидіяти даній категорії злочинів. Діяльність по запобіганню ухиленням від сплати аліментів повинна здійснюватись комплексно, планово, масштабно, з урахуванням усіх особливостей даного

злочину (причин і умов та характеристики злочинців). Окрім правоохоронних органів та органів державної влади, особливу роль у цьому процесі повинні відігравати громадські організації, засоби масової інформації та окремі громадяни. Тільки єдністю зусиль всіх громадян та організацій можна запобігти ухиленням від сплати аліментів, які негативно позначаються на соціально-економічному благополуччі населення, стані здоров'я підростаючого покоління та іміджі нашої держави.

Література:

1. Голіна В.В., Головкін Б.М. Кримінологія: підручник. – Х.: Право, 2014. – С. 144.
2. Бандурка О.М. Протидія злочинності та профілактика злочинів: монографія/ О.М. Бандурка, О.М. Литвинов. – Х.: ХНУВС, 2011 – С. 52.
3. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – С. 329.
4. Фріс, П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. – К.: Атіка, 2005. – С. 189.
5. Голіна В.В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. – Х.: Право, 2011. – С. 22-23.

М.О. Торбєєв, аспірант кафедри кримінального права Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету

СУБ'ЄКТИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ РАДІАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Актуальність кримінологічної протидії злочинам проти радіаційної безпеки все більше зростає, оскільки злочинність на сучасному етапі характеризується тенденціями до зростання таких її видів як: групова та

організована і тенденції щодо її росту нажаль невтішна. Проблему поглиблює ситуація, що відбувається останніми роками на теренах нашої держави в лавах правоохоронних органів зокрема, як і в державних інституціях в цілому. Стаття розкриває суть нового підходу у визначенні більш широкого кола суб'єктів запобігання злочинам проти радіаційної безпеки.

Ключові слова: суб'єкти запобігання, радіаційна злочинність.

Relevance of criminological counteraction to crimes against radiation safety grows more and more as the crime at the present stage is characterized by tendencies to increase in its such types as: group and organized and tendencies to its growth to a regret aren't consolatory. The problem is aggravated by a situation which occurs in our country among law enforcement agencies including the states in recent years in general. Article opens an essence of new approach in definition of more wide range of subjects of counteraction to crimes against radiation safety.

Key words: subjects of counteraction, radiation safety.

Політична криза, що набуває триваючого характеру являє собою об'єктивний детермінант зниження рівня боротьби зі злочинністю, як однієї із основних функцій держави. Система суб'єктів протидії злочинності, як в цілому, так і в сфері протидії злочинам проти радіаційної безпеки, являє собою складний ієрархічний механізм, який у загальному виглядає як сукупність державних органів та служб, які визначають політику протидії злочинності, основні напрями, завдання, форми і методи протидії злочинам. Здійснюють інформаційно-аналітичне забезпечення протидії злочинності проти радіаційної безпеки. Виявляють криміногенні фактори, що їх обумовлюють та безпосередньо реалізують заходи з реагування на окремі злочини [1, с. 100]. Проблема екологічної злочинності, до якої об'єктивно належить і радіаційна, у всіх країнах світу пов'язана з необхідністю привернення все більшої уваги та дій державних інституцій, правоохоронних органів, приватного сектору економіки та громадськості для організації боротьби з даним видом злочинності. Саме такий комплексний підхід з аналізом суб'єктів в наведених сферах ми пропонуємо взяти за основу для дієвої боротьби, попередження та профілактики. Тим більше, що даний вид злочинного прояву, в силу своєї складності та специфічності, окремо зобов'язує мати спеціальну підготовку по виявленню протиправних дій, зменшення рівня латентності, що впливає на рівень розкриття відповідно. У результаті поверхового розслідування таких

злочинів у багатьох випадках не встановлюється їх причини, не виявляються винні особи, не приймаються необхідні заходи щодо відшкодування збитків [2].

Суб'єктами запобігання злочинам проти радіаційної безпеки є широке коло осіб, серед яких центральні органи державної влади, їх регіональні управління, відділи, службові та посадові особи в сфері радіаційного захисту та контролю відповідно, діяльність яких спрямована на забезпечення державної політики у сфері радіаційної безпеки, а також заходів, спрямованих на розробку і здійснення запобігання, виявлення та розслідування злочинів проти радіаційної безпеки (правоохоронні органи). До них належать, в тому числі, органи державної влади, до основної функції яких належить контроль та забезпечення радіаційної безпеки на виробництві та при поводженні з радіаційними матеріалами, що визначають основну державну політику в цій сфері, включаючи основні напрямки, заходи, завдання, форми протидії та запобігання, планування та координація зусиль, методів та механізмів; органи державної влади на яких покладено обов'язок щодо загальної кримінологічної протидії та запобіганню злочинам проти радіаційної безпеки, в тому числі спеціальні органи, що здійснюють спеціальні заходи протидії та запобігання злочинам проти радіаційної безпеки (РНБО); органи місцевого самоврядування та їх структурні підрозділи (в межах профілактичної та роз'яснювальної роботи серед населення). В своєму баченні, нами хотілося запропонувати більш широкий підхід до запобігання злочинам проти радіаційної безпеки, доповнюючи стандартну конструкцію суб'єктів запобігання за рахунок участі в цьому процесі приватного сектору економіки (рівень дотримання вимог, правил і стандартів) та громадськості (рівень ідейної свідомості). Крім того, що наведенні учасники фактично існують в цих правовідносинах та приймають активну участь в них, в залежності від свого соціально-економічного, соціально-правового та організаційно-правового статусу. Крім того, що в нашій державі ухвалено ряд концептуальних нормативно-правових актів з відведенням особливої ролі цим суб'єктам. визначаючи коло суб'єктів запобігання злочинам проти радіаційної безпеки необхідно відійти від

традиційних поглядів, що обмежують їх лише за рахунок правоохоронних органів. Спроба відобразити нами складну систему таких суб'єктів визначає їх розмежування відповідно до рівня прийняття рішень (загальнодержавний), від сфери реалізації (економічний/приватний сектор), від соціально-правового статусу (громадськість) та від меж дієвої компетенції (правоохоронні органи). Слід наголосити на необхідності поглиблення взаємодії між наведеними суб'єктами, конкретизуючи їх загальні цілі, спільні механізми їх досягнення тощо. Забезпечення радіаційної безпеки є загальнодержавною задачею, в досягненні якої приймають участь всі держані та недержавні установи, підприємства, організації, фізичні та юридичні особи приватного сектору. Визначення в цій системі ролі та конкретизованого завдання кожному із них в забезпеченні радіаційної безпеки дозволить якісним чином організувати командну роботу на досягнення спільних цілей без дублювання функцій та повноважень. Важливим в цій роботі залишається аналіз та адаптування міжнародного досвіду здійснення роботи по запобіганню злочинам в цій сфері, першим, на наш погляд, фундаментальним в цьому може стати єдина база радіаційних правопорушень. Виявлену нестачу відповідних фахівців, може компенсувати комплексна планова робота по проведенню підготовчих тренінгів, конференцій, семінарів із обміном досвіду та отриманих навичок кожного із суб'єктів запобігання. При цьому, що дослідження демонструє залучення у сферу запобігання злочинам цієї групи значної кількості державних органів та недержавних організацій. В обов'язковому плані необхідно залучати до такої роботи і судові органи, як спеціальний суб'єкт, для дослідження судової практики й узагальнень по окремим аспектам розгляду проваджень в цій сфері.

Література:

1. *Бандурка А.М.* Преступность в Украине: причины и противодействие: моногр. / А.М. Бандурка, Л.М. Давиденко. – Х.: Основа, 2003. – 368 с.

2. *Бордюгов Л. Г.* Судово-екологічна експертиза як важлива ланка у боротьбі з екологічними правопорушеннями / Л. Г. Бордюгов //Форум права. – 2008. - № 3. – С. 59-64[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2008-3/08blgzep.pdf>].

РЕЗОЛЮЦІЯ КРУГОЛОГО СТОЛУ «КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО: ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ»

9-10 липня 2015 р. у Полтавському юридичному інституті Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Полтава) та Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого (м. Харків) відбувся Міжнародний круглий стіл «Кримінальне право: традиції та новації», присвячений вшануванню пам'яті видатного вченого, Героя України, академіка Володимира Володимировича Сташиса, 90-ліття з дня народження якого відзначається 10 липня 2015 року. В його роботі взяли участь науковці – фахівці в галузі кримінального права – з України, Республіки Казахстан та Російської Федерації, серед яких 19 докторів юридичних наук, професорів, 44 – кандидати юридичних наук, доценти.

Головною метою круглого столу було показати ретроспективу й сучасний стан розвитку кримінального права як науки і галузі права, зв'язок теорії і практики, гармонізацію національного кримінального законодавства з нормами і принципами міжнародного права, обговорити практичні проблеми застосування кримінальної відповідальності, покарання, інших заходів кримінально-правового характеру. Важливим завданням було також сприяння становленню наукових, ділових та особистих контактів між юристами України та інших держав, розширення уявлення про колег, які займаються спорідненою правовою проблематикою.

Учасниками заходу обговорювались актуальні питання кримінального права з урахуванням традицій, закладених видатними науковцями і державними діячами минулих сторіч, сучасного стану цієї галузі права в Україні та світі, а також перспектив її розвитку. Особливу увагу приділено важливості осмислення і подальшого впровадження в науку кримінального права, законодавчу і правозастосовчу практику наукових здобутків академіка В.В. Сташиса.

В ході наукової дискусії підкреслено необхідність активної позиції науковців у галузі кримінального права в питаннях вдосконалення чинного кримінального законодавства та інших джерел права, правозастосування. Усвідомлюючи потребу у реформуванні вітчизняного кримінального права з метою впровадження міжнародних стандартів захисту прав і свобод людини з одночасним підвищенням ефективності кримінально-правової протидії найбільш небезпечним злочинам, учасники круглого столу наполягають на більш активній ролі науки у цьому процесі. Вчені-криміналісти, використовуючи власні наукові здобутки, а також спираючись на кращі українські та світові традиції у цій сфері, мають активно сприяти підвищенню якості норм та інститутів кримінального права, повернути системність та несуперечливість кримінального законодавства, значно підвищити рівень законодавчої техніки.

Особливо підкреслено обов'язковість кримінологічного обґрунтування змін і доповнень до кримінального законодавства, їх узгодженості з положеннями кримінально-виконавчого, кримінально-процесуального та інших галузей права.

За результатами проведення круглого столу учасники дійшли наступних висновків:

- кримінальне право являє собою систему, яка ґрунтується на багатовікових традиціях, але перебуває у стані розвитку і вдосконалення;
- з урахуванням загальносвітових тенденцій глобалізації спостерігається зменшення розбіжностей у кримінально-правовому регулюванні суспільних відносин у різних державах, у тому числі й тих, що належать до різних правових систем;
- в теперішній час відбуваються процеси реформування вітчизняного кримінального права, спрямовані на впровадження міжнародних стандартів захисту прав і свобод людини, гармонізацію кримінального законодавства з законодавством європейських країн, посилення кримінально-правової охорони окремих видів суспільних відносин;
- зазначене реформування переважно здійснюється без належного наукового обґрунтування, безсистемно, з порушенням окремих правових принципів методології та правил законодавчої техніки, що вже зараз призвело до суттєвих складнощів та суперечливості у правозастосуванні;
- науковцям в галузі кримінального права слід займати активну позицію, створюючи належне наукове забезпечення реформ, які відбуваються;
- рекомендувати при здійсненні наукових досліджень використовувати сучасну методологію наукового пошуку, вивчати кращий світовий досвід, поєднуючи кращі вітчизняні традиції із закономірними процесами модернізації доктринальних положень кримінального права;
- будь-які рішення щодо змін до кримінального законодавства повинні мати належне наукове обґрунтування, базуватися на кращих вітчизняних і світових традиціях кримінального права, досягненнях кримінологічної науки, а також узгоджуватися з кримінально-процесуальним та кримінально-виконавчим правом.

Учасники засідання круглого столу відзначають необхідність проведення подібних «кустових» круглих столів та перспективність розповсюдження в Україні світового досвіду створення, поряд з класичними науковими школами, неформальних об'єднань науковців, які працюють в різних навчальних або наукових закладах, але мають спільні наукові інтереси (*Invisible College*).

ЗМІСТ

Гуторова Н.О. СУЧАСНИЙ СТАН ВІТЧИЗНЯНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА: ПРОБЛЕМИ УСВІДОМЛЕННЯ НОВЕЛ І ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ	3
Денисова Т.А., Пальченкова В.М. ІНСТИТУТ ПРИМИРЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ	9
Карчевський М.В. МОЖЛИВОСТІ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....	15
Литвинов О.М., Назимко Є.С. ПРОБЛЕМИ КОНСТРУЮВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ САНКЦІЙ У КОНТЕКСТІ ЮВЕНАЛЬНОГО ВИМІРУ	19
Лукашевич В.Г. ІНСТИТУТ СПІВУЧАСТІ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ІХНЬОГО ВИРІШЕННЯ .	25
Пономаренко Ю.А. ТРАДИЦІЇ І НОВАЦІЇ У ВІТЧИЗНЯНІЙ СИСТЕМІ ПОКАРАНЬ.....	31
Навроцький В.О. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ЗМІНИ ЗАКОНОДАВЧОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НАСЛІДКІВ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	34
Рябчинська О.П. ДОДАТКОВІ ПІДСТАВИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ.....	38
Стрельцов Є.Л. ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЗАРУБІЖНИХ ПРАВОВИХ ПОНЯТЬ В УКРАЇНСЬКЕ ПРАВОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ (ДО 90-РІЧЧЯ АКАДЕМІКА В.В. СТАШИСА)	44
Харитонova О.В. НАУКОВО-ОСВІТНІ ШКОЛИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ	50
Харченко В.Б. ІСТОТНА ШКОДА І ТЯЖКІ НАСЛІДКИ: СУТНІСТЬ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ЗА ЧИННИМ КК УКРАЇНИ	56
Лемешко О.М. ЧИ ЗАБЕЗПЕЧАТЬ ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО БЮРО УКРАЇНИ ТА НАЦІОНАЛЬНОГО АГЕНТСТВА З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ ЗМІНИ ТА ДОПОВНЕННЯ ДО КК УКРАЇНИ, ЯКІ ВІДБУВАЛИСЬ У 2014 - 2015 РР.?.....	61

Леоненко Т.Є.	
МОТИВ РЕЛІГІЙНОЇ НЕНАВИСТІ АБО ВОРОЖНЕЧІ: ЛОГІКО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ	66
Матвійчук В.К.	
ДИСКУСІЙНІ ПРОБЛЕМИ ЩОДО ДЕЯКИХ ОЗНАК ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИНУ	72
Ярмиш Н.М.	
ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ВИДІВ ВИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ	78
Михайліченко Т.О.	
ПОРУШЕННЯ ОBOB'ЯЗКІВ ЩОДО ЗБЕРІГАННЯ ЧИ ОХОРОНИ МАЙНА: ІСТОРІЯ ТА НОВАЦІЇ	84
Пашенко О.О.	
ВПЛИВ ТРАДИЦІЙ ТА НОВАЦІЙ НА ВИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ОБУМОВЛЕНОСТІ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ	89
Примаченко В.Ф.	
ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ТА ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У КОНТЕКСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА	93
Філей Ю.В.	
СОЦІАЛЬНА СУТНІСТЬ СУСПІЛЬНОЇ НЕБЕЗПЕКИ	98
Шаблистий В.В.	
КАТЕГОРІЯ СУСПІЛЬНОЇ НЕБЕЗПЕКИ (НЕБЕЗПЕЧНОСТІ) У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ДАНИНА ТРАДИЦІЯМ ЧИ НЕОБХІДНІСТЬ НОВАЦІЙ?	103
Конарбаева Н.М.	
ОБЩИЕ НАЧАЛА НАЗНАЧЕНИЯ НАКАЗАНИЯ В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ РОССИИ: ИСТОРИЧЕСКИЙ ОБЗОР (1845-1996 гг.)	108
Стулов О.О.	
ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА УКРАЇНИ	117
Гилинский Я.И.	
ПРЕСТУПНОСТЬ И СОЦИАЛЬНЫЙ КОНТРОЛЬ В ОБЩЕСТВЕ ПОСТМОДЕРНА	123
Гребенкин Ф.Б., Смагин С.Л.	
НОВАЯ ИНАЯ МЕРА УГОЛОВНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРА В УК РФ	128
Грачева Ю.В., Чучаев А.И.	
НОРМЫ О ТРАНСПОРТНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЯХ: НАРУШЕНИЕ ПРИНЦИПА СИСТЕМНОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ	133

Ефремов Р.С.	
ОБЩЕСТВЕННАЯ ОПАСНОСТЬ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, ПОСЯГАЮЩИХ НА БЮДЖЕТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ	140
Лапшин В.Ф.	
ЦЕЛИ УГОЛОВНОГО НАКАЗАНИЯ: ПРАВОВАЯ РЕГЛАМЕНТАЦИЯ И ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ.....	144
Маликов С.В.	
КАТЕГОРИЯ «ВРЕМЯ»: ПРИРОДА И СУЩНОСТЬ, СООТНОШЕНИЕ С ПРАВОМ	148
Мульченко В.В.	
ДЕЯКІ АСПЕКТИ НЕДОТОРКАНОСТІ СУДДІВ І ЇЇ ПОНЯТТЯ.....	153
Ныркова Н.А.	
ИНТЕГРАЦИОННАЯ ПРОБЛЕМАТИКА И ПРАВОВАЯ НАУКА: АНАЛИЗ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ИССЛЕДОВАНИЯ	158
Сумачев А.В.	
«НЕТРАДИЦИОННЫЕ» ПРИНЦИПЫ УГОЛОВНОГО ПРАВА.....	163
Шуранова О.А.	
ВОСПИТАТЕЛЬНЫЙ ЦЕНТР В СИСТЕМЕ СОЦИАЛЬНОЙ ПРОФИЛАКТИКИ ПРЕСТУПНОСТИ И ИНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ	169
Шеремет О.С.	
УЧАСТЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ЗАПОБІГАННІ ЗЛОЧИНАМ	172
Юрченко И.А.	
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-ТЕЛЕКОММУНИКАЦИОННЫХ СЕТЕЙ КАК ОБСТОЯТЕЛЬСТВО, ОТЯГЧАЮЩЕЕ НАКАЗАНИЕ	175
Алієв Р.В.	
СУЧАСНА ПРОГРЕСИВНА СИСТЕМА ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ТА ЇЇ ВІДОБРАЖЕННЯ В КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ..	181
Бабенко А.М.	
ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ КОШТІВ НА УТРИМАННЯ ЧЛЕНІВ СІМ'Ї.....	185
Багіров С.Р.	
В.В. СТАШИС – НАУКОВИЙ КОНСУЛЬТАНТ ПЕРШОЇ В УКРАЇНІ ДОКТОРСЬКОЇ ДИСЕРТАЦІЇ З ПИТАНЬ ПРИЧИННОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ.....	191
Батиргареева В.С.	
ДО ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЙ «ІНШІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ НАСЛІДКИ» ТА «ІНШІ ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ»	197

Гороховська О.В.	
СМЕРТНА КАРА ЯК ВИД ПОКАРАННЯ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ: ЗАКОНОДАВЧЕ ОФОРМЛЕННЯ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ	202
Денисов С.Ф., Білоконеv В.М.	
ВРАХУВАННЯ «СВОЄЧАСНОСТІ» ЯК ФОРМИ СОЦІАЛЬНОГО ЧАСУ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ДЕЯКИХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ	206
Дорохіна Ю.А.	
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВІДМІННОСТІ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 289 КК, ВІД ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ З КОРИСЛИВИХ МОТИВІВ	211
Дудоров О.О., Ризак Я.В.	
ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ ПРО ЗАКОНОДАВЧІ НОВЕЛИ ЩОДО ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ.....	214
Євтєєва Д.П.	
ДО ПИТАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ БАТЬКАМИ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ТА ІНШИХ МАЙНОВИХ ПРАВ ЇХНІХ ДІТЕЙ.....	225
Коваленко Н.О.	
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ УКРАЇНИ...	230
Кравченко О.А.	
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЕКСПЕРТА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ ...	234
Кузьмін С.А., Шамара Е.В.	
ДО ПИТАННЯ ПРО ВИБОРЧІ ПРАВА ГРОМАДЯНИНА У КОНТЕКСТІ ПОТЕРПІЛОГО ВІД ЗЛОЧИНУ	242
Ландіна А.В.	
ОЗНАКИ СПЕЦІАЛЬНОГО СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ	245
Лень В.В.	
ПОЗБАВЛЕННЯ ДЕРЖАВНИХ НАГОРОД ТА НЕЗАКОННІ ДІЯННЯ З НИМИ: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ І ТЕНДЕНЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	249
Леоненко М.І.	
КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС І КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО: ДОГМАТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ДОСЛІДЖЕННЯ	254
Міняйло Н.Є.	
КОНТРАФАКТНІ ТОВАРИ: КРИМІНОЛОГІЧНА СУТНІСТЬ ТА ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ	258

Мовчан Р.О.	
СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ВИКОРИСТАННЯ ОЦІНОЧНИХ ПОНЯТЬ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ (НА ПРИКЛАДІ АНАЛІЗУ ПОНЯТТЯ «ІНШІ ТЯЖКІ НАСЛІДКИ»).....	265
Погребицький М.Л.	
ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ БОРОТЬБИ З ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ	271
Сергатий М.О.	
ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИНУ ЗА КК УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ).....	276
Соловйова А.М.	
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ВЛАСНОСТІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА	282
Тимчук О.Л.	
ІНДИКАТОРИ СОЦІАЛЬНОЇ ПАТОЛОГІЇ У СУЧАСНОМУ СВІТІ: КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ	286
Хашев В.Г.	
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УМИСНЕ ВБИВСТВО МАТЕРЬО СВОЄЇ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ.....	291
Хряпінський П.В.	
ЗАОХОЧУВАЛЬНІ НОРМИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ЗАКОННИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ	296
Шамара О.В.	
НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	301
Шиян Д.С.	
ПРОБЛЕМА ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ЗА СУКУПНІСТЮ ВИРОКІВ.....	307
Алексеева Н.Ю.	
ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ У СФЕРІ ОТРИМАННЯ ДОКАЗІВ	312
Босак К.С.	
ПОЗИТИВНІ ТРАДИЦІЇ ЯК ФАКТОР ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ	316
Бублік О.О.	
ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНО-ПОНЯТЬ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ В КВК ДЛЯ ПОЗНАЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ПРАЦІ ЗАСУДЖЕНИХ.....	319

Булейко А.О.	
ВІДШКОДУВАННЯ ЗАВДАНОЇ ШКОДИ В ЗМІСТІ ДІЙОВОГО КАЯТТЯ, ЯК ПІДСТАВИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	323
Бульба О.М.	
ОСНОВНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ САМОПРАВСТВУ	326
Буцко О.В.	
СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 239-2 КК УКРАЇНИ	329
Гора Р.М.	
ПРОБЛЕМА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОВЖИВАННЯ ПОВНОВАЖЕННЯМИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ПРИВАТНОГО ПРАВА НЕЗАЛЕЖНО ВІД ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ФОРМИ.....	334
Градецька Є.А.	
ДО ПИТАННЯ ПРО РОЛЬ СУЧАСНОЇ СІМ'Ї У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ.....	337
Доробалюк О.П.	
ЩОДО КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗАСУДЖЕНОГО, КОЛИШНЬОГО СПІВРОБІТНИКА ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	340
Звоненко О.О.	
СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОРОЖНЬОГО РУХУ (ПЕРШИЙ ПЕРІОД).....	343
Кулик С.Г.	
ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД	346
Лавренко М.А.	
ПРИХОВУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ: КРИМІНАЛЬНІ КОДЕКСИ РРФСР 1926 РОКУ ТА УРСР 1927 РОКУ	351
Напиральська В.І.	
НАРУГА НАД ДЕРЖАВНИМ ПРАПОРОМ УКРАЇНИ ТА ІНШИХ КРАЇН СВІТУ	355
Наумов О.О.	
ПІДСТАВА ЗВІЛЬНЕННЯ ЖІНОК ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ ЗА СТ. 79 КК УКРАЇНИ	359
Саламатова М.В.	
ПОНЯТТЯ СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	364

Семенюк І.С.

СПІВУЧАСТЬ У ВБИВСТВІ МАТЕР'Ю СВОЄЇ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ..... 367

Сокол О.О.

СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ПРОФІЛАКТИКИ УХИЛЕНЬ ВІД СПЛАТИ
АЛІМЕНТІВ НА УТРИМАННЯ ДІТЕЙ ТА КОШТІВ НА УТРИМАННЯ
НЕПРАЦЕЗДАТНИХ БАТЬКІВ..... 371

Торбєєв М.О.

СУБ'ЄКТИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ РАДІАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ 375

РЕЗОЛЮЦІЯ КРУГОЛОГО СТОЛУ «КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО: ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ»
..... 380

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО: ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ

Збірник матеріалів

Міжнародного круглого столу, присвяченого 90-літтю з дня народження
видатного вченого, героя України, академіка В.В. Сташиса

9-10 липня 2015 р.

Комп'ютерна верстка: Босак К.С.

Підписано до друку _____ Формат _____
Папір _____
Обл.-вид. арк. _____ Ум. друк. арк. _____ Вид.№ _____
Тираж _____ прим. Зам.№ _____

Інститут права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету

69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70-б